

Ion CREANGĂ în 1889
— după o fotografie
din atelierul Bernard
Brand, Iași

Coperta și prezentarea artistică: VICTOR MAȘEK

Căsuța văruiță și șindrilită din Humulești era Ithaca spiritului lui Creangă, în care i-a fost ancorată toată ființa, după care a năzuit de oricâte ori s-a îndepărtat de ea, și pe care a încercat s-o reconstituie oriunde s-a îndreptat. Nu se lăsa dus din acel loc de elecțiune decît cu îndirjită împotrivire, avînd probabil sentimentul unei deștărări sau mai degrabă al unei alienări. La Bărboi sau la Golia, pe oriunde a locuit, în orice ipostază socială s-ar fi aflat, universul său țărănesc îi lipsea amarnic. Doar cînd s-a mutat în scunda bojdeucă din Țicău de deasupra ripei dincolo de care cresc dealurile Ciricului, și-a construit o nouă împărăție reproducînd în cîteva linii fundamentale microcosmul humuleștean. Simplitatea blajină a Tincăi Vartic nu l-a stingherit, ci l-a ajutat la reconstituirea unei atmosfere salutare. Acolo l-a găsit Eminescu, îmbrăcat într-un « cămeșoi » de cînepă, înconjurat de pisici ca în copilărie, și ospătîndu-se după rețetele materne, cu acele feluri care făcuseră deliciile paradisu-lui pierdut, bînd apă de la cișmeaua cu apă vie.

Ce a învățat, a învățat cu temeinicie la Școala din Humulești, apoi la Școala de catiheți din Folticeni sau la Seminarul de la Socola, dar mai cu seamă la Școala preparandală (normală) de la Trei-Ierarhi, pe care o absolvă primul, așa cum arată foaia semnată de Titu Maiorescu. Însă toate cunoștințele s-au înglobat și s-au aglutinat în universul său mental, întărindu-l și limpezindu-l doar.

Ion Ionescu-Buzăneanu

859.0.09
1730

MANUSCRIPTUM

1/1987 ♀ (66) ANUL XVIII

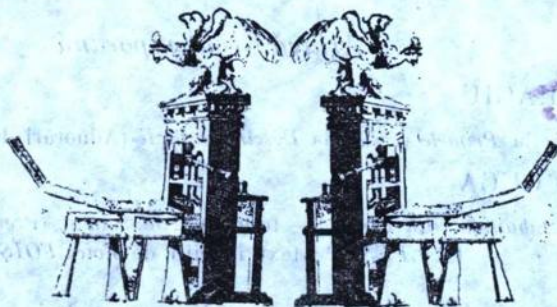
REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

274770

24

Univers. Jod. Hamed 1999
SALA DE LECTURA

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon. 50 20 96, cod 71116

Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P.O. 12—201, telex 10376
prsfir București, Calea Griviței, nr. 64—66, Sectorul Export—Import

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

274.770

SUMAR

5 Istorie și cultură — editorial („MANUSCRIPTUM“)

« ...eternii noștri păzitori ai solului veșnic... »

M. EMINESCU

I. Fragmentarium

6—8 [Moarte, inger cu-aripi negre...]—versuri (Transcriere și notă editorială de Petru CREȚIA)

II. Pagini germane

9—18 Despre psihologia popoarelor — IX (Prefață de D. VATAMANIUC; traducere de G. PINTEA)

19—21 Un « pamflet » literar (Prezentare și traducere de G. PINTEA)

Grădina lui Akademos

22—32 EMINESCU și traducurile din poezia lui — simpozion organizat la Muzeul Literaturii Române. Participă: AL. BALACI, BÁLOGH József, Andrei BANTAȘ, Amita BHOSE, Paul MICLĂU, D. VATAMANIUC. (Transcriere de pe banda de magnetofon de Manuela TĂNĂSESCU)

Arhivă contemporană

Grigore HAGIU

33—40 De la Primele versuri la Descntece tirzii (Adnotări de Gina HAGIU)

Romulus GUGA

41—52 Străbunicul din cămară — fragment de roman (Preambul de Ileana VULPESCU; text îngrijit de Voica FOIȘOREANU-GUGA)

Revelația documentului

I. L. CARAGIALE

53—58 « ...o încoronare a activității mele literare » — proiect editorial (comentat de Ileana ENE)

Jurnal

T. MAIORESCU

58—70 Ultimele file din Însemnări zilnice (Prefață, transcriere și note de Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU)

71—73 « *Scriind, vezi mai clar lumea din jurul tău...* » (Prezentare de *Mircea*
HANDOCA)
 72—82 *Jurnal* [1923]

83—84	Un observator al moravurilor (<i>Vasile SANDU</i>)
85—86	Stihuri

87-88 La 150 de ani de la naștere (Eseu de **Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA**;
hors texte scenariu fotografic de **Constantin Liviu RUSU**)

89—91 Proiect pentru o monografie *Ion Creangă* (Cuvînt înainte de *Mihai DRĂGAN*)92—112 Scrisori către Alexandrina GHICA (Introducere, transliterare și traducere
de *Ion ROMAN*)

113—120 Către Panait CERNĂ, Constanța MARINO-MOSCU, Ion PILLAT, Mihail SEVASTOS — scrisori (prezentate de *Al. SÂNDULESCU*)

121-130 Un răspuns polemic adresat revistei „*Viața*“ (Comentariu de *Octaviana MIHĂILESCU*)

SUMAR

Echivalențe

St. O. IOSIF

- 131 traducător al lui Shakespeare — II (Text comunicat, prefață și note de *Vasile CORODI*)
132—141 *Richard al III-lea* — actul I, scena 3

Scriitori români în arhive străine

Lucian BLAGA

- 142—152 Dosarul de la Universitatea din Viena (*Eugen GLÜCK*)

Scriitori străini în arhive românești

Salvatore di GIACOMO

- 153—156 Napoli și poetul său (*Diana CRISTEV*)
154—162 Corespondență cu Elena BACALOGLU

Meridiane

Ion PILLAT

- 163—169 Conferință la Institutul de Cooperare Intelectuală de la Societatea Națiunilor (Notă introductivă și traducere de *Dumitru-Șerban DRĂGOI*)

Cronica edițiilor

Titu MAIORESCU

- 170—175 traducător din literatura universală (*George GANĂ*)

Panoramic

- 175—177 „Documente literare“ (*Gheorghe BULUȚĂ*)
177—179 Recitirea clasicii (*Paul DUGNEANU*)

Repere

- 180—181 Antonie Plămădeală — *Lazăr Leon Asachi* — (*Paul CORNEA*)

182—183

Revista revistelor

184—187

Fișier bibliografic

187

Iconografie

- 188—191 *Sumar* în limbile (engleză, franceză, germană, rusă)
192 *Agenda M.L.R.*

«Am considerat și considerăm întotdeauna că popoarele trebuie să cunoască realitatea, dar trebuie să fie educate și să înțeleagă că este în interesul fiecăruia să concluzioneze, să colaboreze cu alte popoare, și, în primul rând, cu vecinii săi.»

Nicolae CEAUȘESCU

ISTORIE ȘI CULTURĂ

După cum se știe, în prezența tovarășului *Nicolae Ceaușescu*, Secretar general al Partidului Comunist Român, Președintele Republicii Socialiste România, în ziua de 27 februarie 1987, a avut loc Ședința comună a Consiliilor Oamenilor Muncii de naționalitate maghiară și germană.

Întâmpinat cu vii aplauze, tovarășul Nicolae Ceaușescu a ținut o amplă cuvîntare.

Dintotdeauna, poporul român a știut să-și iubească frații, și adevărații prieteni. Cu atât mai mult cu cât documentele istorice sînt concludente în acest sens. (Revista noastră a publicat cîteva din acestea — revelatoare.)

« Desigur, se pot găsi unii — *spunea Președintele Nicolae Ceaușescu* — care să nu fie de acord cu Herodot, după 2500 de ani! Dar este greu ca ei să schimbe ceea ce cei care au trăit atunci au văzut și au înțeles! » Și, mai departe: « De ce să se nege chiar acel om de știință, sau, după unii chiar un conducător al Ungariei de prin secolul al XII-lea („*Anonymus, sec. 12, nume sub care este cunoscut notarul regelui ungar Bela III*“ — **Mic dicționar enciclopedic**, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 1040 — *n.n.*), care a scris cunoscuta lucrare privind existența unei populații bine organizate pe aceste teritorii? ».

Din fericire, există o Istorie și o Cultură, care nu pot fi distruse nici cu tunul, nici cu vorba... Căci Cultura înglobează Istoria într-un loc central al cîmpului său magnetic, coloana ei vertebrală reprezentînd-o însăși Istoria. În sfîrșit, aceasta din urmă conferă Culturii argumente și legitimitate.

Cine sfidează Istoria ignoră Cultura și — vorba lui Caragiale — *viceversa*.

În ceea ce o privește, revista noastră a publicat, cum spuneam, și va continua să publice documente (inedite), interesante — credem — și despre Revoluția lui Horea, și despre Anul 1848, și despre perioada dualismului austro-ungar, și despre societatea „Astra“ sau despre epoca horthysmului, și despre Coșbuc, și despre Rebreanu sau Goga, și despre Blaga — cel considerat, bunăoară, la Viena, de naționalitate « maghiară » —, despre toți artiștii cuvîntului din Transilvania. Pentru că, dacă « poetul țărănimii » (Coșbuc) s-a născut în zona Năsăudului, dacă Octavian Goga a cumpărat de la Ady Endre casa de la Ciucea, dacă Rebreanu a dat măsura superlativă a romanului românesc, dacă atîția poeți și prozatori s-au născut și au trăit pe Someș, pe Crișuri, pe Oltul de Sus sau pe Bega, Istoria literaturii române i-a înregistrat. Măcar geografic, și grație simțirii lor românești, cum, dealtfel, ne-a învățat, încă din *Istoria...* sa, din 1941, însuși G. Călinescu.

„Manuscriptum“

«...ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI

M. Eminescu

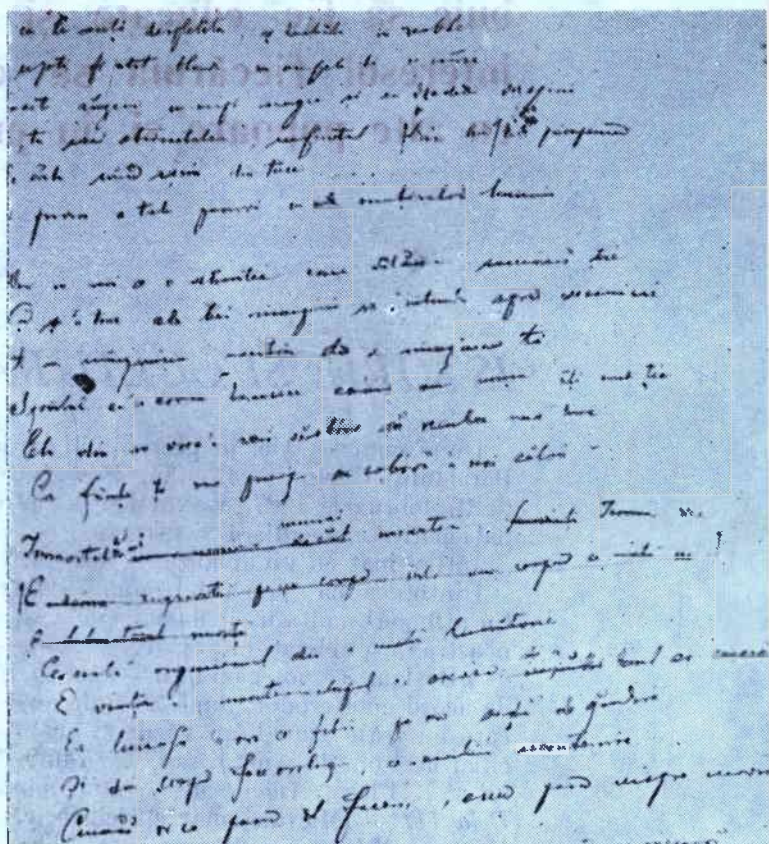
I. FRAGMENTARIUM

Analogii textuale

DINTRE TEXTELE INEDITE EDITATE aici, cel mai întins și mai important este [*Moarte, inger cu-aripi negre*] (2259, 257r), astfel intitulat de noi după primul hemistih al versului 3. Într-adevăr, el se află cu restul opereii eminesciene într-o relație complexă și grăitoare, pe care o s-o înfățișăm aici doar sub aspectul analogiilor textuale, lăsând unui alt prilej analiza de fond.

1. Prin structura metrică și strofică și prin relația dintre conținutul ei și titlul marelui poem, [*Moarte, inger cu-aripi negre*] este afiliabilă familiei de texte *Memento mori*, fără a fi integrabilă acolo. Totuși, în finalul poemului, se întrevăd citeva analogii: *Moartea-ntindă peste lume uriașele-i aripe* (v. 1279) sau *Căci eternă-i numai moartea, ce-i viață-i trecător* (v. 1296) și, în general, forma, spiritul, factura ineditelor trimit atât de manifest la atmosfera din vremea berlineză, cind Eminescu redactează *Memento mori*, încît o putem socoti contemporană (1872—1873).

2. Rămase neintegrate în *Memento mori*, cele patru strofe au jucat un rol în protoistoria *Scrisorii I*, într-o formă incipientă a ei, cind invocația inițială pare să nu fi fost încă adresată lunii, ci morții ca principiu cosmic. Într-adevăr, Perpessicius publică în *Opere*, II, pp. 174—179, cu statut de texte pregătitoare pentru *Scrisoarea I*, grupindu-le sub *I. Materiale dinainte de 1874*, două texte: a) *Într-a haosului lume..., Ce-i etern?* (2259, 266 v - 267 r) și b) *Moarte* (2290, 47 r - 49 r), care, prin elaborări succesive, au ajuns să se transfigureze pînă a ajunge în pragul redactării *Scrisorii I*, dar care, prin structura lor for-

mală și prin factura poetică, rămîn încă aproape de *Memento mori* și de inedita pe care o prezentăm acum. Analogiile sînt izbitoare, mai ales în cazul fragmentului *Moarte*, atît prin tonul general de invocație: *Moarte, tu îmi pari o noapte neagră, naltă și întinsă*, cit și prin citeva apropiieri textuale: *Și eternă-i numai moartea—jucăria ei e tot / Ea trăiește, iar nu lumea* (v. 15—16), *Este moartea. Ca și vremea-n orologii ea trăiește-n noi* (v. 60—61); versul, întregit, apare în 2257, 89 v: *Precum vremea-n orologii, astfel tu trăiești în noi*. Dar cele mai apropiate de inedită sînt strofele 5 și 6 (v. 25—36):

Spre-a pricepe-a tale visuri omul mic se întreține,
Nesimțind c-a lui viață e-orologiu pentru tine;
Nu te crede în el însuși, ci te caută în vînt.
Și tu-n el, pe orce fibră, pe-orce rază de gîndire
Miști cumplita ta putere. Astfel, fără contenire,
Orce pas îl face-n lume e un pas înspre mormînt.

SOLULUI VEȘNIC...»

Dar în noi este un ceva care-adinc samănă ție,
Ca și tine a lui spațiu se întinde-n vecinicie
Și în marginile noastre el icoană este - a ta —
Sufletul. El ne consumă în folosul tău, și ție
El îți arde, gata vecinic de-a lăsa a lui chilie —
Numai spre a te-nțelege se coboară-n noi citva.

O analiză comparativă atentă, precum și faptul că *Moarte* e scrisă cu o grafie foarte îngrijită, de text trecut pe curat, dovedește că [*Moarte, inger cu-ariپی negre*] este anterioară textului din 2290.

3. În numărul viitor al revistei va fi publicat un poem eminescian reconstruit, [*Mohamed biruitorul...*]. Este vorba de asamblarea unor texte existente în cele două versiuni ale *Prologului* la drama *Alexandru Lăpușneanu* și care, la o privire mai atentă, se dovedesc elementele componente, rămase pînă acum în risipa manuscriselor, ale unei alte *Scrisori a III-a*, așezată în vremea lui Mohamed al II-lea și a lui Ștefan cel Mare. Or, acest poem, a cărui asemănare de structură cu *Scrisoarea III* cunoscută este mai presus de orice tăgadă (apariția turcilor în istorie, înfruntarea cu Europa, apoi cu românii, deplingerea gloriei străvechi și a decăderii timpurilor noi), începe cu o invocație către moarte, aceea care, cum am spus mai sus, nu și-a găsit pînă la urmă locul ca preambul al *Scrisorii I*. Era firesc ca și aici să străbată ceva din materialele mai vechi, printre care [*Moarte, inger cu-ariپی negre*], a cărei ultimă strofă se regăsește în însuși începutul poemului restituit:

Moarte, ce-n pustiul mării și-n deșerturi te arăți,
Tu, ce neagra vecinicie vrei a rumpe în bucăți,
Tu ce ești măsura vremii, ce pe pași-ți se măsoară,
Pietre de mormint sînt toate-ale istoriei hotară.

Și astfel, [*Moarte, inger cu-ariپی negre*] se dovedește a fi un text cu o notabilă iradiere în operă, legat cum este de istoria citorva mari poeme. Mai trebuie adăugat că aceleiași inspirații poe-

tice i se datorează versul *Doamnă-a vremurilor lunge — a vecii-mpărăteasă* [*Moarte!* care apare, răzleț, atît pe 2257, 188 r, cit și pe 2255, 311 r. Și, de asemenea, încă din prima versiune a poemului dramatic *Andrei Mureșanu*, cea din 1869, apare, ca variantă la *ANUL 1848, MOARTEA*, apoi *MORS*, care trece în a doua versiune, cea din 1871, pentru a fi înlocuit el însuși cu *INDIFERENȚIALUL (NIRVANA)*, interlocutor din ce în ce mai puțin contingent al poetului Andrei Mureșanu, principiu istoric adîncindu-și înțelesul către acela de principiu constitutiv al lumii întregi. Astfel că poezia pe care o publicăm astăzi va constitui de bună seamă un text de avut în vedere în cercetarea unei componente importante a felului lui Eminescu de a gândi lumea și îndeosebi relația dintre aparențe și realitatea din adîncul lor.

Faptul că Perpessicius n-a publicat [*Moarte, inger cu-ariپی negre*] este destul de curios din partea unui asemenea editor și cere oarecare explicație. Cu atît mai mult cu cit, dintre cele două texte publicate de el printre variantele la *Scrisoarea I*: a) 2259, 266r - 267 r și b) 2290, 47 r - 49 r, b) reprezintă, cum s-a văzut, o reelaborare a ineditei, iar în a) se află, pe 267 r, o variantă preliminară la sfîrșitul lui b). Or, b) se află, în 2259, exact cu 10 file după [*Moarte, inger cu-ariپی negre*]. E ușor de văzut că nu avea cum să-i scape materialmente, vizual, ci dintr-un motiv ținînd de orientarea atenției: [*Moarte, inger cu ariپی negre*] a rămas undeva la mijloc, așteptîndu-și soarta, între familia de texte *Memento mori* și acelea dintre ele care s-au orientat cu vremea către *Scrisoarea I*.

*

Dintre cele trei fragmente inedite pe care le publicăm în continuare, primele două se află în 2260, pe aceeași pagină 134 v, cel dintîi fiind cu totul enigmatic ca posibilitate de apartenență sau de afiliere, al doilea amintind marile cugetări asupra mișcărilor istoriei din *Decebal* și din *Pacea pămîntului*. Al treilea, o terțină din 2279, 7 v, pare ultima strofă a unui sonet și, pînă la o mai adîncă cercetare a lumii sonetelor eminesciene, amintește, ca ton, doar de *Adîncă mare și Cum oceanu-ntrîitat*. Dar chiar și așa, terțina e frumoasă și investită cu puterea mai tuturor fragmentelor neafiliabile ale lui Eminescu de a sugera și cumva reconstitui întregul ipotetic căruia îi aparțin, făcînd audibil și intens locul unei tăceri.

Petru CREȚIA

[Moarte, înger cu-aripi negre...]

[2250]

257 r. *Tu ce te arăți turbată, despletită în războaie,
Tu ce poți fi-atît [de] blindă [cînd] aripele-ți se-[n]moaie,
Moarte, înger cu-aripi negre și cu diadem de spini,
Tu, tu ești eternitatea, nefinitul — te pricepem
De cît cînd ieșim din tine [și-al vieții mers începem]
Și privim a tale pasuri n-a simțirilor lumini.*

*Dar în noi e o scînteie care-adînc samănă ție,
Ca și-n tine-ale lui margini se întind spre vecinicie,
Și în mărginirea noastră el e imaginea ta.
Spiritul ce-n corp trăiește ca-ntr-un mur îți arde ție,
El din [nou] vrea-n veci să zboare, să reentre iar în tine :
Ca ființa-ți s-o priceapă se coboară-n noi cîteva.*

*Imortală-i numai moartea, [iar a ei] icoană vie,
Ce arată organismul din a [ei] lucrătorie,
E viața . . . moartea-n chipul ei aievea și în boiul ei concret.
Ea lucrează-n orice fibră, pe-ori[ce] rază de gîndire,
Și din corp face-orologiu ce-arată-n neconținere
Cumcă orice pas îl facem e un pas înspre mormînt.*

*Moarte, ești măsura vremii. După pașii-ți se măsoară
Bucățile-eternității. Cu cît lucrî mai alene
Cu-atît veacur'le-s mai lunge. Fără tine secolî nu-s
Cum urmează-a tale fapte astfel vremile s-urmară,
Pietre de mormînt sînt toate a istoriei hotară,
Tu trăiești, nu noi. Al vieții răsărit ești și apus.*

[2260]

134 r. *O, inimă !
Fii foc, fii piatră, numai sînge nu.*

*

*Titan bătrîn ce, îmbrăcat cu popoli,
Din cînd în cînd îți miști mantaua,
Încît la vale curg, c-ai togei creți,
Popoarele.*

[2270]

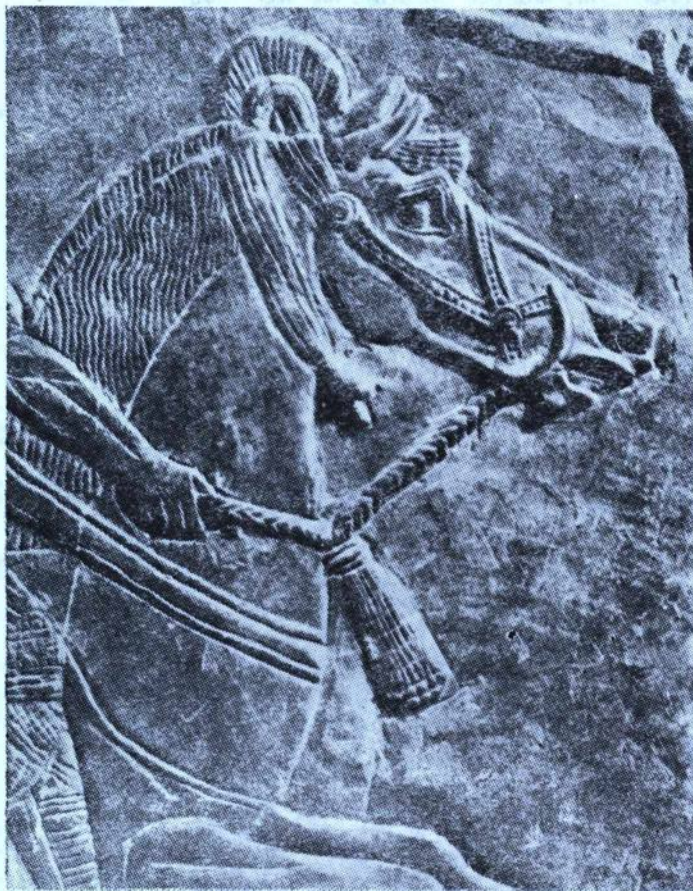
7 v. *Da ! E-o dorință mare, fără nume,
Pe care-o simte în adîncu-i însuși
Bătrînul Haos, născător de lume.*

M. Eminescu

II. PAGINI

GERMANE

PROBLEMELE PE CARE LE PUN ÎN DISCUȚIE M. LAZARUS ȘI H. STEINTHAL ÎN ACEST FRAGMENT DIN STUDIUL LOR PRIVESC ASPECTUL PRACTIC AL MANIFESTĂRII SPIRITULUI POPULAR. PORNESC ÎN

considerațiile lor de la formarea obiceiurilor, ca normă de conduită în viața socială, și urmăresc procesul istoric pînă la constituirea acestora în lege. Aceasta este interpretată, pe de altă parte, ca expresie a unor stări de lucruri impuse prin însăși dezvoltarea istorică. De aici și poziția diferențiată a claselor sociale față de lege în cadrul comunității naționale.

Teza lui Lazarus și Steintahl stă și la baza concepției lui Eminescu cu privire la formele fără fond, componentă fundamentală a gândirii sale social-politice. « De la 1200 și pînă la 1818 românii n-au avut — scrie Eminescu în manuscrisul 2257, 420 — nici un fel de cod scris. Un obicei al pămîntului recunoscut de bună voie de toată lumea, dreptul consuetudinar — *Jus valachala* cum [î]i ziceau singuri. Istoria acestui complex de datine străbune — a regulat viața lor publică și privată în curs de șase secole. »

Eminescu pornește de la această constatare cînd critică în termeni necruțători formele fără fond. Instituțiile preluate din alte țări cu alt nivel de civilizație și cultură veneau să împiedice dezvoltarea procesului istoric al realităților naționale. Mai tîrziu, spre sfîrșitul activității sale ziaristice, poetul va arăta că instituțiile împrumutate de aiurea nu mai puteau fi înlăturate, întrucît se încadrau și ele într-un proces istoric specific dezvoltării țărilor din această parte a Europei. Va pleda însă pentru schimbarea fondului lor printr-o selecționare severă a oamenilor care să le reprezinte, exemple de dreptate, cinste și dragoste de țară.

D. VATAMANIUC

EINLEITENDE GEDANKEN ÜBER VÖLKER— PSYCHOLOGIE...IX

Im Vorstehenden haben wir nur der intellectuellen Seite des Volkslebens gedacht. Das praktische Leben des Volksgeistes bietet der Psychologie nicht minder eine grosse Fülle der anziehendsten Aufgaben, die wir noch kurz bezeichnen müssen.

In jedem Zwecke, der gevollt wird, wie in der Gesamtheit der uns zur Erreichung desselben zu Gebott stehenden inneren u[nd] äusseren Mittel liegt die Weise schon vorbereitet, wie irgend eine Handlung, in der die Mittel zum Zwecke angewandt werden, ausgeübt wird. Bei der Wiederholung dieser Handlung wirkt theils dieselbe Prädisposition, theils die Reproduction der bei der früheren Ausübung erregten u[nd] associierten Vorstellungen. So bildet sich Gewohnheit u[nd] Sitte in der Handlungsweise. — Aber auch der Zweck selbst, noch als Gedanke, als Bestrebung wird theils schon an sich überhaupt, theils nach seiner näheren Modification, durch den Volksgeist und durch äussere Umstände bedingt, u[nd] damit die Sitte noch tiefer begründet.

35v *So entsteht, die Sitte unbewusst, unbeabsichtig; und so wird sie vererbt || von Geschlecht zu Geschlecht. Sie ist die väterliche Sitte und gehört wie die Sprache, wie der Leib zur Nationalität selbst. Ihre Entstehungsgründe, wenn man sie ja im Gedanken erfasst hat, werden vergessen; und sie erscheint als eine Macht über den Einzelnen um so mehr, als er auch alle anderen Einzelnen von derselben Macht beherrscht sieht. Die Sitte wird ihm also zu einer Satzung der Gottheit oder ihrer Boten der Heroen. Oft ist diese Ansicht nicht einmal unrichtig, da gewiss oft genug die Handlungsweise, die Einrichtung einer allgemein verehrten Persönlichkeit, sei es wegen der Zweckmassigkeit oder wegen der Verehrung, zur allgemeinen Sitte geworden ist.*

Ursprünglich beherrscht die Sitte das ganze praktische Leben. Sie ist zugleich Sittlichkeit u[nd] ist in so fern ein Ausfluss der Religion, als sie für die Satzung der Gottheit gilt, welche ihre Verletzung bestraft. Doch Vernunft wird Unsinn, und Wohlthat Plage; die Herrschaft der Sitte wird wie sie zu gewissen Zeiten der Völkergeschichte regiert, dem Volke unerträglich; sie wird abgeschüttelt, und es werden zum Ersatz Gesetze geschrieben. Die Unwendung der Schrift, deren hohe Wichtigkeit für das theoretische Leben wir schon hervorgehoben haben, ist noch früher für das praktische Leben von Bedeutung. Die erste ausgedehntere Unwendung der Schrift findet statt bei der Aufzeichnung von Gesetzen.

Es kann keine kurze Entwicklung sein, welche ein Volk durchzumachen hat, bevor es von der Sitte zum Gesetz gelangt. Denn so lange die Sitte wahrhaft lebendig ist, bedarf sie nicht, niedergeschrieben zu werden. Sie muss also abgestorben sein. Das Gesetz soll neues Leben schaffen. Dieses ist wohl überall nur die reformierte alte Sitte. So ist es zwar

DESPRE PSIHOLOGIA POPOARELOR..., IX

În cele de mai sus ne-am ocupat numai de latura intelectuală a spiritului popular. Viața practică a spiritului popular nu oferă totuși psihologiei un număr mai mic de sarcini atrăgătoare, pe care trebuie să le caracterizăm pe scurt.

În scopul urmărit, ca și în ansamblul mijloacelor interne și externe ce stau la dispoziție pentru atingerea lui, se găsește deja pregătit modul de exercitare a unei acțiuni în care se utilizează mijloacele. La repetarea acestei acțiuni participă în parte aceeași predispoziție, în parte reproducerea reprezentărilor stimulate și asociate la exercitarea anterioară. Se formează astfel deprinderea și obiceiul în modul de a acționa. — Dar chiar și scopul însuși, deja, ca idee, ca străduință, e condiționat, pe de o parte, în sine, în general; pe de altă parte, după modificarea sa mai îndepărtată, e condiționat prin spiritul popular și prin condițiile externe, prin aceasta obiceiul fiind fundamentat și mai profund.

Astfel ia naștere obiceiul inconștient, neintenționat; și așa se moștenește din generație în generație. El este obiceiul paternal și ține, la fel ca și limba, ca și corpul, de naționalitatea însăși. Motivele formării sale, dacă sint cuprinse vreodată în idee, sint uitate; și apare ca o forță asupra individului, cu atât mai mult cu cât obiceiul nu stăpânește toate celelalte elemente ale aceleiași puteri. Obiceiul devine, deci, pentru om o lege a divinității sau a mesagerilor ei, a eroilor. Adesea această idee nici nu este măcar inexactă, deoarece destul de des modul de acționare, structura unei personalități generalenerate a devenit, fie din cauza oportunității, fie din aceea a venerației, un obicei general.

Inițial, obiceiul domină întreaga viață practică. El este totodată moralitate și ca atare o derivație a religiei, în măsura în care contează ca o lege a divinității, care pedepsește lezarea ei. Rațiunea devine un nonsens, iar fapta bună o plagă; în anumite perioade ale istoriei popoarelor, dominația obiceiului devine insuportabilă poporului; este înlăturat și în locul lui *se scriu legi*. Utilizarea scrisului, a cărui înaltă importanță am relevat-o deja pentru viața teoretică, a avut mare însemnătate și mai înainte pentru viața practică. Prima utilizare mai extinsă a scrisului are loc la notarea legilor.

Nu poate fi scurtă evoluția pe care trebuie s-o parcurgă un popor, pentru a ajunge de la obicei la lege. Apoi, atita vreme cât obiceiul este cu adevărat viu, nu are nevoie să fie transpus în scris. Trebuie deci să moară. Legea trebuia să creeze o viață nouă.

36 dem Inhalte || nach von dieser in wesentlichen Punkten gar nicht verschieden. Der wesentliche Unterschied liegt aber auf der formalen Seite, d.h. in der Weise wie beide im Volksgeiste leben. Ursprünglich lag das Rechte, d.h. das der Sitte Gemässe, unmittelbar im Bewusstsein des Einzelnen; es hatte hier ein bloss subjectives, aber um so frischeres Leben u[nd] fand einen äusseren Halt wieder nur an u[nd] in Subjecten, nämlich in den höchsten Persönlichkeiten, im Vater, im König, im den Edeln; das Gesetz hat freilich die Sitte objectiviert, hat ihr durch die Schrift gewissermassen ein äusseres Dasein noch ausgehahlt des Volksgeistes gegeben, u[nd] hat sie dadurch gesichert, gefestigt; aber es hat sie eben dadurch auch veräusserlicht, dem Gesamtgeiste des Volkes, dem unmittelbaren Bewusstsein, gewissermassen mehr oder weniger entzogen. Bedenkt man nun, dass die Sitte zugleich religiös u[nd] Moral war, so zeigt sich sogleich, welch' eine Umgestaltung der Volksgeist durch den Wandel derselben in das Gesetz erfährt. Wir haben hier nur folgende drei Punkte heraus.

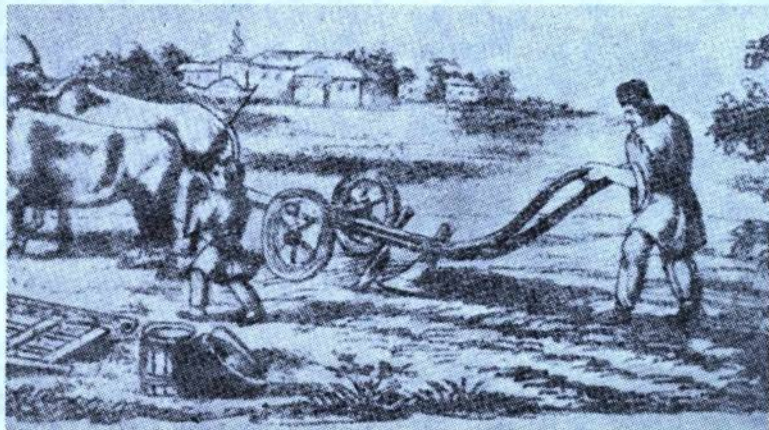
Erstlich: wenn das Verhalten der Person zum Gesetze u[nd] damit auch zur Sittlichkeit nicht mehr das unmittelbare ist, welches dieselbe zur Sitte hatte, sondern erst vermittelt werden muss; so kann diese Vermittelung in verschiedenen Graden, ja in verschiedenen Weisen geschehen, u[nd] sie wird u[nd] muss dies auch, weil zu dieser Zeit überhaupt die Lebenskreise u[nd] in Folge dessen die Denkweisen der verschiedenen Personen schon sehr verschieden sind. Die Edeln stehen mit ihrem Bewusstsein längst nicht mehr innerhalb des Volkes¹; sie haben schon eine Bildung u[nd] dadurch eine persönliche

36v Eigenthümlichkeit, welche sie sowohl unter sich, wie sie alle vom Volke scheidet. So wird nun auch die Vermittelung mit dem Gesetze u[nd] der Moral, die doch Jeder nur durch sich selbst vollziehn || muss, nur je nach dem Bildungsgrade u[nd] dem eigenthümlichen Charakter eines jeden vollzogen werden. Was sich für den Einen schickt, schickt sich nicht mehr für Alle. So entstehen in verschiedenen Volksschichten verschiedene moralische Anschauungsweisen; es entsteht eine bürgerliche, eine adlige u.s.w. Sittlichkeit.

Zweitens aber führt die Entäusserung der Moral, welche durch das Gesetz bewirkt wird, noch weiter dazu, dass die Vermittelung des Einzelnen mit der Moral, der Religion, nicht mehr durch jeden Einzelnen für sich selbst vollzogen, sondern Andern übertragen wird. Das Innere, das sonst in Jedem ganz lebte, und nur in dieser Unmittelbarkeit und Subjectivität lebte, erhält jetzt seine besonderen Vertreter in gewissen Personen, in Lehren, Priestern, Rechtskundigen.

Drittens tritt nun auch die Unterscheidung der göttlichen u[nd] menschlichen Verhältnisse, der Religion, Sittlichkeit und des Rechts auf. Conflicte lehren, dass es ewige, ungeschriebene, göttliche, und geschriebene, vergängliche Gesetze gibt.

In den angegebenen Punkten sind nun natürlich wieder nicht alle Völker gleich; was hier weiter auszuführen nicht nöthig ist. Dagegen fügen wir hinzu, dass sowohl die Spaltung rücksichtlich der Moral als die Entfremdung von ihr immer weiter geht, indem später die Bemühungen auftreten, die alten moralischen u[nd] religiösen Vorstellungen durch die Vernunft zu begründen. Denn dies || geschieht nicht nur überhaupt in mannigfach verschiedener Weise; sondern es bildet sich selbst der Gegensatz des Esoterischen u[nd] Eroterischen, d.h. man glaubt, dass die wahre Wahrheit u[nd] das tiefste Innere vor der Menge zu verbergen und nur den Eingeweihten mitzutheilen sei; oder auch man kommt zur sophistischen Leugnung aller festen Wahrheit u[nd] objectiven Gültigkeit der herrschenden Satzungen.

¹ Inițial: Volkesgeister, șters: geister.

Legea este, desigur, peste tot, doar vechiul obicei reformat. După conținut, legea nici nu este, în punctele sale esențiale, prea diferită de obiceiuri. Diferența esențială constă însă în partea formală, adică în modul cum trăiesc cele două în spiritul popular. Inițial, ceea ce e drept, adică potrivit obiceiului, se găsea nemijlocit în conștiința individului; avea aci o viață subiectivă, dar cu atit mai proaspătă, și găsea un reper exterior numai la și în subiecte, și anume în personalitățile supreme, în tată, în rege, în nobili; legea a obiectivizat desigur obiceiul, i-a dat, prin scris, într-o anumită măsură, o existență exterioară, chiar și în afara spiritului popular, iar prin aceasta l-a asigurat, l-a întărit; chiar prin aceasta însă l-a exteriorizat, l-a supus mai mult sau mai puțin spiritului de ansamblu al poporului, conștiinței nemijlocite. Dacă ne gândim acum că obiceiul era totodată religios și moral, se constată numaidecît prin ce transformare trece spiritul popular odată cu transformarea obiceiului în lege. Avem aci de relevat numai următoarele trei puncte.

Primul: dacă comportarea persoanei față de lege și cu aceasta și față de moralitate nu mai este cea nemijlocită, pe care o avea față de obicei, ci trebuie mai întâi să fie mijlocită; această mijlocire se poate produce în grade diferite, ba chiar în moduri diferite și ea va fi și trebuie să fie așa, pentru că în această vreme, cercurile vitale în general și, ca urmare, modurile de gândire ale diferitelor persoane sînt deja foarte diferite. Nobilii se situează cu conștiința lor deja de mult în afara poporului; ei au deja o cultură proprie și prin aceasta o particularitate personală, care îi deosebește atit între ei, cit și pe ei toți de popor. Așa devine și mijlocirea cu legea și cu morala pe care trebuie s-o îndeplinească fiecare numai prin el însuși, numai în funcție de gradul de cultură și de caracterul particular al fiecăruia. Ceea ce se potrivește pentru unul,

nu se potrivește pentru toți. Așa iau naștere, în diferitele straturi populare, moduri diferite de a concepe morala; ia naștere o moralitate burgheză, una a nobililor etc.

În al doilea rînd, însă, înstrăinarea moralei, care se produce prin lege, duce în continuare la aceea că mijlocirea individului cu morala, cu religia, nu se mai îndeplinește de fiecare individ pentru sine, ci e transmisă altora. Interioritatea, care altfel trăia complet în fiecare, și trăia numai în această nemijlocire și subiectivitate, își capătă acum reprezentanții săi speciali în anumite persoane, în învățători, preoți, juriști.

În al treilea rînd, apare acum și diferențierea relațiilor divine de cele umane, ale religiei, moralității și dreptului. Conflictele învață că există legi eterne, nescrise, divine; și scrise, trecătoare.

În punctele menționate nu sînt, firește, toate popoarele egale între ele; ceea ce nu este nevoie să demonstrăm aci în detaliu. În schimb, vom adăuga că atit separarea în ceea ce privește morala, cit și înstrăinarea de ea continuă să progreseze, apărînd ulterior străduințele de a fundamenta prin rațiune vechile reprezentări morale și religioase. Căci aceasta nu se petrece doar în general într-un mod diferit, ci se formează chiar contradicția ezotericului și a exotericului, adică se crede că adevărul deplin și interioritatea profundă sînt ascunse din fața mulțimii și trebuie comunicate numai celor inițiați; sau se ajunge la negarea sofistică a oricărui adevăr ferm și a valabilității obiective a legilor dominante.

² In original, subliniat.

³ In original: Jäger= Völker.

⁴ In original: Hirten= Völkern.

⁵ In original: Staats-Leben.

⁶ In original: Haus= und Familien= Leben.

⁷ In original: Verhältniss.

⁸ Subliniat, in original.

Alles was der Geist geschaffen, was er aus sich herausgesetzt hat, wirkt auf ihn zurück. Darum hilft die Beschäftigung² des Menschen seinen Character bilden; oder genauer: in den Handlungen bildet sich der Charakter des Menschen. Auf den untersten Stufe der Cultur aber wird dem Menschen die Lebensweise von der Natur dictiert, u[nd] bei jenen elenden Fischervölkern ist der Geist fast ganz der Natur unterworfen. — Das frischeste Leben zeigen die Jägervölker³, aber doch noch kein geistiges. In den Hirtenvölkern⁴ träumt der Geist; und ihre Träume sind oft poetisch u[nd] Quell der Poesie nicht nur, sondern auch der Wissenschaft. — Jedoch erst der Ackerbau ist der Anfang u[nd] Grund der Civilisation.

37v Zuerst haben alle Glieder eines Volkes nur eine u[nd] dieselbe Beschäftigung. Auch die Fürsten sind Hirten u[nd] Ackerbauer. Aber der Ackerbau verlangt mannigfache Geräthe. Ferner veransasst er feste Wohnsitze, welche wieder mit manchen Geräthschaften ausgerüstet sein wollen. Ursprünglich macht sich jeder selbst alles, was er braucht. Dann aber tritt die Theilung der Arbeit auf. Neben den Ackerbauern erheben sich Handwerker. || Hiermit ist nun schon die Nothwendigkeit des Handels gegeben. Zunächst tritt er auf in der Form des Tauschhandels. Aber nicht jedes Volk wird darum ein Handels= u[nd] industrielles Volk. Wird es dies aber, so mag es unter den begünstigenden Verhältnissen leicht auch Seefahrt treiben. Welch ein Unterschied aber zwischen einem Volke, dessen Macht auf die See gegründet ist, u[nd] einem anderen, das nur seine Landmacht pflegt! Nicht nur die Beschäftigungsweise, nicht nur das Staatsleben⁵ ist in jedem anders gestaltet; sondern auch der Volksgeist selbst, bis in die innersten Regungen seines Wesens, offenbar andere Formen und einen anderen Inhalt.

Das Haus u[nd] Familienleben⁶ wird von der Beschäftigung u[nd] dem öffentlichen Leben bestimmt, die Stellung u[nd] Schätzung der Frauen ist hier der Mittelpunkt. Der Jäger blickt anders auf die Frau, als der Ackersmann, weil diese an der Beschäftigung u[nd] dem Leben beider sich verschieden betheiligt. — Doch mehr noch hängt das Leben⁷ der Frauen von dem ganzen Gemüthsleben eines Volkes ab.

38 Das Gemüthsleben, wie es selbst sich seine Arbeit bestimmt, wird freilich auch wiederum wesentlich von der Arbeit bedingt. Wie ein Volk arbeitet, so fühlt es auch; so genießt u[nd] besitzt es, so || freut es sich, so fehlt es sich, so klagt es.

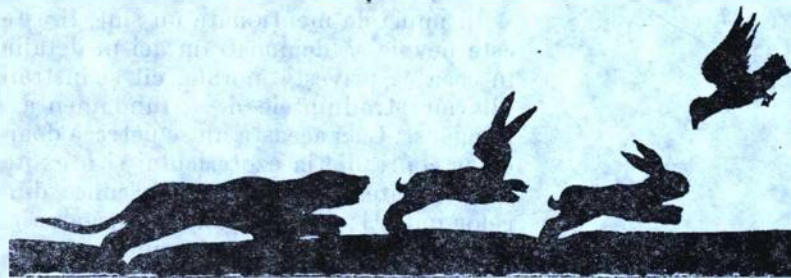
Die Stellung der Frauen ist aber der Ungelpunkt aller gesellschaftlichen Beziehungen, der Heer des Gemüthsfeuers. Sie bestimmt nicht nur die Auffassung der Ehe, das Verhältniss des Vaters zu den Kindern, sondern auch das des Mannes zu anderen Männern. Es ist wohl beachtenswerth, dass gerade da, wo die Frauen eine würdige Stellung einnahmen, wie bei den Spartanern u[nd] Deutschen, auch schöne Männerbündnisse sich bilden, während in Athen neben der Geringschätzung des Weibes unnatürliches Laster auftritt.

Zu den wundersamsten Erscheinungen, welche das menschliche Leben in seiner Ausbreitung über die Erde u[nd] durch die Jahrtausende bietet, gehört die Gynaikokratie⁸, eine der ältesten Formen religiöser u[nd] politischer Civilization, die sich aber heute noch über einen weiten Raum Asiens u[nd] Afrikas erstreckt, vielfach dicht neben dem mohamedanischen Harem, dem sie äusserlich gerade entgegengesetzt innerlich dennoch verwandt ist (vergl. Eckstein, de la gynécocratie des Cariens, in der „Revue archéologique“, XVe année).

Endlich werde noch der Erziehung der Jugend gedacht, deren Wesen allseitig mit dem Volksgeiste zusammenhängt.

Wir haben bei der vorstehenden Darlegung der Momente des Volksgeistes schon mehrfach ihrer gegenseitigen Wechselwirkung gedacht. Wir schalten hier über das Verhältniss derselben zu einander im Allgemeinen noch folgende zwei Bemerkungen ein. ||

38v Erstlich: so wie dem Geiste des Individuums, trotz seiner geschlossenen Einheit,

Tot ce a creat spiritul, ce a produs din el însuși acționează asupra lui retroactiv. De aceea, munca îi ajută omului să-și formeze caracterul; sau mai precis: caracterul omului se formează prin acțiuni. Pe treapta cea mai de jos a culturii, natura îi dictează omului modul de viață, iar la popoarele de pescari, mizere, spiritul este cu totul supus naturii. Viața cea mai proaspătă o manifestă popoarele formate din vânători, dar încă tot lipsite de spirit. La popoarele de păstori spiritul visează, iar visurile lor sînt adesea poetice și sînt nu numai sursă a poeziei, ci și a științei. Totuși, abia agricultura este începutul și temeiul civilizației.

La început, toți membrii unui popor au una și aceeași ocupație. Și principii sînt păstori și agricultori. Agricultura pretinde însă unelte variate. Apoi, prilejuiește realizarea de locuri de așezare fixe, care trebuie să fie echipate la rîndul lor cu unele ateliere producătoare de unelte. Inițial, își confecționează toate uneltele de care are nevoie. Ulterior, însă, apare diviziunea muncii. Alături de agricultori se ridică meseriașii.

Prin aceasta apare deja necesitatea comerțului. Mai întîi, apare sub forma comerțului prin troc. Dar nu fiecare popor devine, prin aceasta, un popor comercial și industrial. Însă, dacă devine, atunci poate să practice în condiții favorabile foarte ușor și navigația. Dar ce diferență există între un popor a cărui forță se bazează pe mare și un alt popor care își cultivă doar forța sa terestră! Nu numai modul de ocupație, nu numai viața de stat se formează la fiecare altfel; ci, de asemenea, și spiritul popular însuși manifestă, pînă în cele mai intime reacții ale ființei sale, alte forme și un alt conținut.

Viața casnică și de familie este determinată de ocupație și de viața publică. Poziția și prețuirea femeilor este aci punctul central. Vînătorul își privește soția altfel decît agricultorul, pentru că ea participă în mod diferit la ocupația și la viața celor doi. Dar și mai mult depinde situația femeilor de întreaga structură afectivă a unui popor. Viața afectivă, așa cum își determină ea însăși activitatea, este condiționată, la rîndul ei, în mod esențial de muncă. După modul cum lucrează un popor, așa și simte; așa gustă și posedă, așa se bucură, așa se teme, așa se plînge.

Poziția femeilor este însă punctul unghiular al tuturor relațiilor sociale, vatra focului afectiv. Ea nu determină numai concepția despre căsătorie, raportul tatălui cu copiii, ci și acela al bărbatului cu ceilalți bărbați. Este, desigur, demn de atenție faptul că tocmai acolo unde femeile ocupau o poziție demnă, ca la spartani și germani, s-au format frumoase asociații între bărbați, în timp ce la Atena, pe lîngă puțină apreciere a femeii, au apărut și vicii nenaturale.

Printre fenomenele cele mai uimitoare, pe care le oferă viața umană în răspîndirea ei pe suprafețele Pămîntului și de-a lungul mileniilor, este și *gynaikocratia*, una din formele cele mai vechi ale civilizației religioase și politice, care și astăzi se extinde încă pe un vast teritoriu din Asia și Africa, adesea direct lîngă haremul mahomedan, cu care este, totuși, interior înrudit, deși exterior este exact opusul (conf. Eckstein *De la Gynécocratie des Cariens*, în „*Revue Archéologique*“, XV-e année).

În sfîrșit, mai trebuie vorbit de educația tîneretului, care este în strînsă corelație, în toate privințele, cu spiritul popular.

În expunerea de mai sus a momentelor spiritului popular am menționat de mai multe ori influența lor reciprocă. Vom mai intercala aici, privitor la raporturile dintre ele, în general, următoarele două observații:

Întîi: așa cum în spiritul individului, în ciuda unității sale închegate, se exercită

verschiedene — in gewissem Sinne höhere u[nd] niedere — Thätigkeiten werden*, und die Psychologie dann zu zeigen hat, dass u[nd] wie⁹ die höhere Thätigkeit einen gesetzmässigen Einfluss, resp. eine Herrschaft, auf die niederen, etwa die moralischen Grundsätze oder die praktische Vernunft auf das sinnliche Begehren, ausübt u[nd] ausüben soll u[nd] kann: ebenso erkennen wir in jedem Volke höhere u[nd] niedere Thätigkeiten des Geistes, — gleichviel ob sie sich auf verschiedene Classen u[nd] Stände des Volkes vertheilen oder nicht — und die Völkerpsychologie hat zu zeigen: dass u[nd] wie¹⁰ die höheren Thätigkeiten einen gesetzmässigen Einfluss auf die niederen ausüben können, etwa die Wissenschaften u[nd] Künste auf Sitte u[nd] Lebensweise. Wie viel die ästhetische Bildung der Griechen auf die Einrichtung ihres Privat= u[nd] öffentlichen Lebens eingewirkt hat, ist bekannt. Der Einfluss der Theologie auf die religiöse u[nd] der Jurisprudenz auf die Rechtsanschauung bieten im Mittelalter reiche, nicht immer erfreulichere Thatsachen. Am klarsten liegt vor uns der Einfluss, den heute die Naturwissenschaft auf Industrie, Handel und Verkehr übt. — Auch die umgekehrte Richtung, der Einfluss der niederen Thätigkeitskreise auf die höheren bleibe nicht unbeachtet, wie ja auch in Einzelnen die niedere Seelenthätigkeit die höhere bedingt¹¹, sie nährt oder verschlingt. Wie in guten Zeiten die ideale Kunst alle Forderungen u[nd] Befriedigungen des Lebens idealisiert: so entgeistet in unglücklichen Jahrhunderten ein materielles Vegetiren oder Schwelgen die Kunst.

89

Ferner erwähnen wir ein psychisches Verhältniss, welches an u[nd] für sich wichtig und bedeutsam genug, es dadurch noch mehr wird, dass man es selbst in der individuellen Psychologie selten, bei der Betrachtung des Volksgeistes noch seltener berücksichtigt hat. Es ist nämlich die sehr einfache, aber vielfach unbeachtete Thatsache, welche Herbart treffend mit der „Enge des menschlichen Geistes“ bezeichnet: dass von allen den Vorstellungen, die ein Mensch in sich trägt, und an welche man ihn erinnern kann, in jedem Augenblicke nur ein äusserst geringer Theil im Bewusstsein gegenwärtig ist. Von einer längeren Vorstellungsreihe kann jedesmal nur ein geringer Theil im Bewusstsein sich gegenwärtig befinden; je mehr die Reihe nach der einen Seite hin ins Bewusstsein aufgenommen wird ist, um so mehr entschwindet von der anderen Seite aus demselben. Will der Mensch dennoch mehr Vorstellungen als gewöhnlich zugleich umfassen, werden alle an Klarheit verlieren; immer nur eine kleine Reihe von Vorstellungen kann der Geist gegenwärtig u[nd] klar im Bewusstsein haben. Für dies Verhältniss scheint kein analoges im Volksgeiste vorhanden zu sein; denn bei der Vielheit der Individuen || des Volkes kann die ganze Summe der Vorstellungen, welche den Volksgeist ausmachen, in demselben Augenblicke im Bewusstsein sich befinden. Näher betrachtet werden wir jedoch auch im Volksgeiste eine ganz ähnliche Enge finden. Die Thatkraft des Volksgeistes gliedert sich in verschiedene Richtungen, religiöse, ästhetische, politische, militärische u.s.w. Zu verschiedenen Zeiten kommt mehrtheils nur je eine derselben zum Bewusstsein des Volkes, ein Gedanke oder Zweck nimmt sein ganzes Interesse in Anspruch; wir nennen dies das Zeitbewusstsein; alle anderen Richtungen des Geistes (Vorstellungsreichen), sind dann nicht verschwunden — wie auch beim Einzelnen nicht — aber gehemmt, lebenslos u[nd] ohnmächtig, ohne Produktionskraft. Man denke nur an die römischen Kriege — an die Kreuzzüge ganz besonders — an die Teformationszeit — an die Freiheitskriege

89v

* Man sag nun diese Verschiedenheit auf Verschiedene geistige Kraft oder Vermögen wie die ältere Psychologie oder, wie die neuere, bloss auf eine gradweise Verschiedenheit in der Thätigkeit selbst zu rück führen. [Notă omisă de Eminescu.]

⁹ Sublinierile lui Eminescu.

¹⁰ Sublinierile lui Eminescu.

¹¹ wie ja auch in Einzelnen die niedere Seelenthätigkeit die höhere bedingt, scrie deasupra.

* Această diferențiere poate fi atribuită retroactiv forțelor sau capacităților spirituale diferite, cum face psihologia mai veche, numai unei diferențieri gradate în activitatea însăși, cum susține psihologia mai nouă. [Eminescu omite nota.]

diferite activități — în anumit sens superioare — iar psihologia trebuie să arate apoi *dacă* și *cum* exercită, trebuie și poate să exercite activitatea superioară o influență * legică, respectiv o dominație asupra celor inferioare, eventual principiile morale sau rațiunea practică asupra poftelor senzuale; la fel constatăm la fiecare popor activități superioare și inferioare ale spiritului, indiferent dacă se împart sau nu la diferitele clase sau stări ale poporului — și psihologia popoarelor trebuie să arate *dacă* și *cum* pot exercita activitățile superioare o influență legică asupra celor inferioare, eventual științele și artele asupra obiceiurilor și modurilor de viață. Se știe cit de mult a influențat cultura estetică a grecilor structura vieții lor private și publice. Influența teologiei asupra vieții religioase și a jurisprudenței asupra concepției dreptului oferă în Evul Mediu fapte bogate, nu totdeauna îmbucurătoare. Cea mai luminoasă apare în fața noastră influența ce exercită astăzi științele naturii asupra industriei, comerțului și comunicațiilor. — Nu rămâne neobservată nici orientarea inversă, influența activității structurilor inferioare asupra celor superioare, precum se condiționează și la individ activitatea psihică inferioară de cea superioară, cum o hrănește sau o înghite. Așa cum în vremurile bune arta ideală idealizează toate exigențele și satisfacțiile vieții, la fel, în secolele nefericite, o vegetare materială sau huzurul despiritualizează arta.

Mai menționăm o condiție psihică, în sine destul de însemnată, dar care devine și mai importantă prin faptul că se ține rareori seama de ea, chiar și în psihologia individuală și mai rar încă la tratarea spiritului popular. Este vorba de faptul simplu, și adesea neglijat, pe care Herbart îl caracterizează just ca «îngustimea spiritului uman»: dintre toate reprezentările pe care le poartă un om în sine și care i se pot aminti, este prezentă în conștiință, în fiecare clipă, doar o parte extrem de mică.

Dintr-o serie mai lungă de reprezentări poate fi prezentă în conștiință de fiecare dată numai o parte mică: cu cit este preluată o serie mai mult dintr-o parte în conștiință, cu atît dispăre mai mult din cealaltă parte a ei. Dacă totuși omul vrea să cuprindă concomitent mai multe reprezentări decît de obicei, ele vor pierde toate din claritate; spiritul poate avea prezentă și clară în conștiință de fiecare dată numai o mică serie de reprezentări. Pentru această condiție nu pare a exista nici o analogie în spiritul popular, căci dată fiind mulțimea indivizilor unui popor, întregul număr de reprezentări ce constituie spiritul popular se poate găsi în conștiință în aceeași clipă. Tratat mai îndeaproape și în spiritul popular, vom găsi o îngustime cu totul asemănătoare. Puterea de acțiune a spiritului popular se împarte în diferite orientări: religioasă, estetică, politică, militară etc. În diferitele timpuri vine din mai multe părți, numai cite una dintre ele în conștiința poporului: o idee sau un scop solicitînd întregul său interes, noi numim aceasta *conștiința timpului*; toate celelalte direcții ale spiritului (bogat în reprezentări) nu sînt dispărute atunci — așa cum nu dispar nici la individ —, dar sînt împiedicate, lipsite de viață, neputincioase, fără forță producătoare. Să ne gîndim numai la războaiele romane, în mod cu totul deosebit la cruciade, la perioada reformei, la războaiele pentru libertate etc. — Dar ceea ce mai sînt la individ clipele, la popor sînt ani și decenii. Măsura acestei îngustimi a spiritului este, firește, diferită a diferiții oameni și popoare; cit de importantă este aceasta e evident; căci

u.s.w. — Was aber beim Individuum Augenblicke, [das] sind beim Volke Jahre u[nd] Jahrzehente. Das Mass dieser Enge des Geistes ist bei verschiedenen Menschen u[nd] Völkern natürlich verschieden; wie wichtig dasselbe ist, ist offenbar; denn von der Frage: Wie viele Gedanken u[nd] Beziehungen im Menschen zugleich lebendig sein, u[nd] einander gegenseitig bestimmen können, hängt das Ganze des geistigen Vermögens und Thuns ab¹². // Das bedeutendste Gegengewicht gegen diese Enge liegt, um es nur kurz anzudeuten, in der Beweglichkeit des Geistes¹³. Durch diese werden z.B. einem gebildeten Menschen bei einer Ueberlegung, wenn ihm jetzt die Gründe im Bewusstsein¹⁴ vorschwebten, im nächsten Augenglicke auch die Gegengründe im Bewusstsein erscheinen, u[nd] bei seiner Entscheidung werden beide mit grösserer oder¹⁵ geringerer, wohl selten mit ganz gleicher Klarheit ihn bestimmen. Dadurch ist es dann auch im stande mehrere Interessen u[nd] Zwecke besser auszugleichen oder zu verbinden. Ebenso wird ein Volk bei grösserer Beweglichkeit des Geistes mehrere oder alle seine Interessen — die materiellen mit denen der Ehre, die humanen mit denen der Klugheit, die religiösen mit den politischen und wissenschaftlichen u.s.w. — auszugleichen und zu verbinden wissen. Diese Enge wie die Beweglichkeit aber haben ihre Gründe u[nd] Gesetze.

(Transliterare de D. VATAMANIUC)

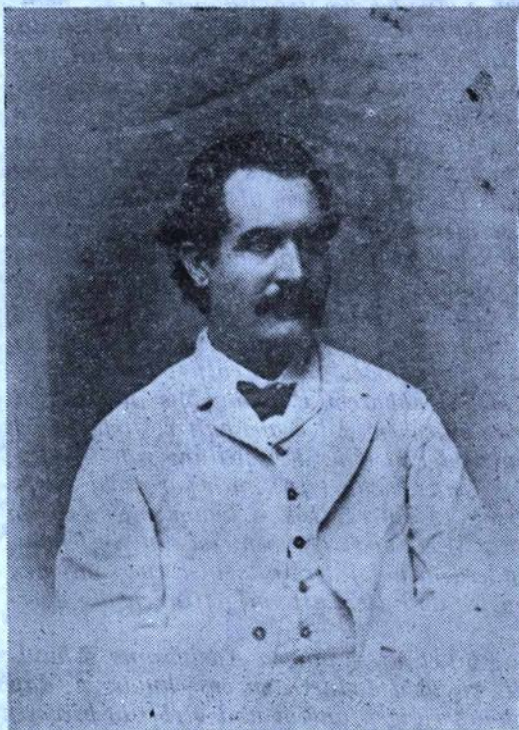
de chestiunea: de cite idei și relații pot fi vii concomitent în om și se pot determina reciproc între ele, depinde ansamblul capacității și activității spirituale. Contraponderea cea mai importantă la această îngustime constă, pentru a o menționa pe scurt, în mobilitatea spiritului. Prin aceasta, unui om cultivat, de exemplu, într-un moment de chibzuire, dacă îi apar în conștiință motivele, în clipa următoare apar în ea și contramotivele, iar la decizia ce va adopta participă ambele cu o claritate mai mare sau mai mică, desigur rareori cu întreaga claritate. Prin aceasta este în stare să compenseze sau să combine mai bine mai multe interese și scopuri. La fel, un popor cu o mobilitate a spiritului mai mare va ști să impace și să combine mai multe sau toate interesele sale — cele materiale cu cele ale onoarei, cele umane cu cele ale cumințeniei, cele religioase cu cele politice și științifice etc. Această îngustime și mobilitate își au însă motivele și legile lor.

(Traducere de G. PINTEA)

EMINESCU/UN «PAMFLET» EPISTOLAR

CAIETUL NR. 2262, FILELE 18 v. — 20 v., al manuscriselor eminesciene conține ciorna unei scrisori în limba germană adresată principesei-poete Elisabeta, viitoarea regină a României. Obiectul scrisorii era, în primul rînd, de a-i transmite mulțumiri pentru «aprecierile extrem de binevoitoare a lucrărilor sale»; o face cu întîrziere, invocînd ca motive: «Un multiplu nenoroc» și o «anumită timiditate proprie firilor izolate». Ar regreta însă dacă aceste rînduri n-ar ajunge la destinație, cu atît mai mult cu cît avusese, mai devreme, posibilitatea de a le transmite «pe căi mai de încredere», probabil prin aceleași persoane prin care i se comunicaseră și lui «aprecierile». Poetul se arată modest în ce privește valoarea propriilor creații, dar, foarte cavalereste, îi întoarce principesei-poete politețea, exprimînd cuvinte de

prețuire pentru poeziile ei, «în care conținutul și forma concresc atît de strîns», în timp ce în poeziile lui persistă «învrăjbirea între idei și expresie».

Redactarea acestei scrisori n-a fost o treabă ușoară pentru Eminescu. S-au păstrat printre manuscrisele sale (Ms. 2255, ff. 24—27) alte două încercări de redactare a ei, în esență cu același conținut, dar cu unele detalii privind nemulțumirile sale, pe care aci le rezumă în cîteva constatări generale. Aceste încercări, dealtfel incomplete, au fost publicate de Mariana Petrescu-Popa în „*Manuscriptum*“, XIV 4(53)/1983, p. 33 urm. și XV, 1(54)/1984, pp. 26—28. Ciorna pe care o reproducem aici pare a fi forma definitivă, completă, a scrisorii. În ea sînt preluate ideile din cele două fragmente, este exprimată și indignarea pentru implicarea lui judiciară, dealtfel clasată, dar în ce privește neplăcerile literare, se mulțumește să constate că nu este înțeles de contemporanii săi, iar recunoașterea viitoare e o poliță cu scadență incertă; e deci cu atît mai impresionat de aprecierile principesei. Forma apare oarecum mai cristalizată, epurată de anumite contingente și elemente prea polemice, mai convenabilă pentru persoana căreia i se adresează. Dar și așa, l-a mulțumit oare pe autorul ei sau, eventual, n-a mai trimis-o nici în această formă? Nu putem ști, întrucît nu avem o confirmare că a ajuns la destinație.

În această ultimă formă, scrisoarea e redactată cu deosebită grijă, expresiile sînt alese, turnurile frazei elegante, stilul aulic, cu amprentă «austriacă».

Textul nu e datat, dar hîrtia, grafia și cerneala de pe filele ce conțin această ciornă indică la fel ca și referirile personale din conținut — perioada ieșeană a poetului, poate sfîrșitul anului 1876 (în luna decembrie a acestui an Curtea de Conturi a «spulberat» înscenarea judiciară contra lui, clasînd dosarul) sau începutul lui 1877.

G. PINTEA

Möglich ist es daß die wenigen Zeilen des ergebenst Unterzeichneten entweder gar nicht in Höchst dero Hände gelangen, oder auch daß sie einem wohlverdienten Schicksale anheimfallend, unbeachtet bleiben, denn zu dem Gedächtnisse der Großen dieser Welt drängen sich der Menschen viele, wie schon sehr einsichtsvoll Philipp von Spanien im schillerschen Don Carlos sagt. Es thäte Ihrem ergebensten Diener umsomehr leid, da er den Inhalt dieser Zeilen auf zuverlässige Weise zur Kenntniß Euerer Hoheit noch vor geraumer Zeit hätte bringen können. Aber mannigfaches Unglück und wohl auch eine gewisse Scheu, welche den stark in der Welt vereinsamten Naturen eigen ist, hat ihn bis jetzt davon verhindert, Euerer Hoheit den tiefinnigsten Dank aus [zu] drücken für die überaus gütige Anerkennung, welche von Seiten Höchst dero selber seinen sonst unbedeutenden Leistungen zu Theil wurde. Denn ein Schriftsteller, der von den Mitlebenden keine Anerkennung [er]hoffte, kennt überhaupt keine andere Befriedigung als die des Geschaffen habens. Die Nachwelt mag das Versäumte nachholen, wenn sie es nachholen will; aber diese Hoffnung ist ein Wechsel welcher auf so entfernte u[nd] unsichere Zukunft ausgestellt wird. Worte aber die mir selbst gelten sind mein eigen u[nd] werden meiner geistigen Wenigkeit als theuere Kleinodien beigesetzt, umso mehr als diese gütigen Äußerungen von dem klaren, formvollendeten Geiste Euerer Hoheit herrühren.

Denn wenn ich Euerer Hoheit Gedichte lese, in den[en] Inhalt u[nd] Form so fest zusammengewachsen, und dann über meine Arbeiten nachsinne, in denen das Zerwürfniß zwischen Gedanke u[nd] Ausdruck so oft zum Vorschein kommt, wohl auch immer vorkommen wird, so liegt mir die Voraussetzung nahe, daß die Aufmerksamkeit, welche Euere Hoheit diesen spröden Erzeugnissen zu schenken geruhten, nicht sowohl diesen selbst, als vielmehr dem gilt, was sie unter anderen Verhältnissen hätten werden können. Aber im geistigen Babel, in welchem Überschreien und Überzeugen identische Begriffe sind, wo man auch ästhetischer Theorien wegen ebenso sehr verfolgt wird als [wegen] politischer, ist an tiefklare Seelenruhe, an feines formvollendetes Schaffen gar nicht zu denken. Freilich mögen ob[en]benannte Theorien mehr Vorwand als Ursache der Hetze sein; das bleibt sich aber in den Resultaten gleich. Es ist so weit gekommen Euere Hoheit, daß man mit Criminalprocessen von Seiten der Centralregierung gütigst bedacht wird, und ohne den mindesten Anlaß geschweige denn wegen einer Schuld. Obwohl man alle diese bisweiligen Versuche der regierenden Partei an die höheren Gerichtschöfen abprallen, so weiß man doch in solchen Kämpfen selbst den kleinen Rest Glauben an die Menschen, ja an sich selbst, einbüßen, desto mehr wenn [man] im Besitze eines leichtverwundbaren Sensorium ist, wie es Dichter zu haben pflegen. Es scheint aber, als ob keine That zu schwarz u[nd] niedrig wäre, deren [ilizibil] Minister uns nicht verdächtigen könnten.

Außerdem gehört Unterzeichneter selber zum Schreiberproletariat, da er vernachlässigt hat irgend ein ehrliches Handwerk zu erlernen, sondern gedacht hat, daß z.B. etwas wie Wissenschaft eventuell auch nothwendig wäre. Unterzeichneter glaubt aber kaum daß außer dem comentirten bürgerlichen Gesetze, und jedenfalls nach den Fundamentalphrasen der Constitution irgend ein Studium in diesem gottgesegneten Lande cultivirt, respective nothwendig werde. Belangreiche Theorien von sich denkbarem Pessimismus in Hinsicht der Denkfähigkeit des durchschnittlichen rumänischen Advocatenkaifer, ließen sich in großer Zahl geben, aber abgesehen von der Nutzlosigkeit einer Feststellung von Dingen, die sich so augenscheinlich aufdrängen, wurde es Unterzeichnete[r] auch gar nicht wagen vielseitig auf ein Thema einzugehen, für welches er Euere Hoheit kaum interessieren möchte. Denn glauben — an irgend etwas in der Welt noch glauben, ist ein Seelengut, das unantastbar u[nd] heilig bleiben sollte. Außerdem hat jeder in seiner persönlichen Erfül[l]ung in dieser Hinsicht genug zu tragen, so daß die Last em[p]finden als überflüssig erscheint.

Indem Unterzeichneter Euere Hoheit demuthig bittet, diese langen Auslassungen huldvollst zu verzeihen, sucht er sie wenigstens einigermaßen dadurch zu entschuldigen, daß er sie als Ursache der Verzögerung seiner Dankäußerungen angibt und verbleibt hiermit
Euer Durchlauchtigsten Hoheit unterthänigster Diener

Înălțimea Voastră,

E posibil ca puținele rinduri ale prea-supus subsemnatului să nici nu ajungă în mîinile Înălțimii Voastre, ori chiar, urmărindu-le un binemeritat destin, să rămînă neluate în seamă, căci sînt numeroși oamenii ce solicită presant aducerea aminte a mai marilor acestei lumi, cum foarte judicios spune Filip al Spaniei din *Don Carlos* a lui Schiller. Aceasta i-ar părea cu atît mai rău prea devotatului Vostu servitor, cu cît el ar fi putut aduce conținutul acestor rinduri la cunoștința Alteței Voastre încă de mai multă vreme, într-un mod mai sigur. Dar un multiplu nenoroc și desigur o anumită timiditate, proprie firilor foarte izolate în lume, l-au împiedicat pînă acum să exprime Alteței Voastre profund resimțitele sale mulțumiri pentru extrem de binevoitoarea apreciere acordată lucrărilor sale, altfel neînsemnate, din partea însăși a Prea-Înălțimii Voastre. Căci un scriitor care nu speră nici o recunoaștere din partea contemporanilor săi nu cunoaște îndeobște nici o altă satisfacție decît aceea *de a fi creat*. Posteritatea poate repara ceea ce s-a neglijat, dacă vrea s-o repare; această aparență e însă o poliță emisă cu scadența într-un viitor atît de îndepărtat și de incert. Cuvintele adresate mie însumi sînt însă un bun ce-mi aparține mie și se integrează, asemeni unor giuvaiere scumpe, puținătății mele spirituale cu atît mai mult cînd aceste declarații binevoitoare emană din spiritul clar, desăvîrșit în formă al Alteței Voastre.

Căci, cînd citesc poeziile Alteței Voastre, atît de strîns concrescute în conținut și formă, iar apoi meditez asupra lucrărilor mele, în care înfruntarea dintre idee și expresie iese atît de des la iveală — și va ieși desigur întotdeauna —, nu e departe de mine presupunerea că atenția pe care Alteța Voastră a binevoit să o acorde acestor produse fragile nu se adresează atît lor, cît mai degrabă celor ce ar fi putut să devină în alte condițiuni. Dar Babilonul spiritual în care zbiretul nestăpînit și convingerea constituie noțiuni identice, unde ești urmărit din cauza teoriilor estetice la fel ca pentru cele politice, nu te poți gîndi nicidecum la o liniște sufletească profund clară, la o creație fină, desăvîrșită în formă. Desigur, teoriile mai sus menționate ar putea fi mai degrabă pretext decît cauză a hărțuiei; rezultatele rămîn însă aceleași. S-a ajuns, Alteță, atît de departe, încît ești prea grațios tratat cu procese penale din partea guvernului central, și aceasta fără cel mai mic motiv, necum pentru vreo vină. Deși pînă acum toate aceste încercări ale partidului de la guvern au fost spulberate de tribunalele superioare, totuși, în astfel de lupte, se pierde și ultimul rest de încredere în oameni, ba chiar și în tine însuși, cu atît mai mult cînd ești de o sensibilitate ușor vulnerabilă, cum obișnuiesc să fie poeții. Se pare însă că nici o faptă nu părea destul de neagră și josnică de care miniștrii [*ilizibil*] să nu fi putut să ne bănuiască.

În afară de aceasta, subsemnatul însuși aparține proletariatului scribilor, deoarece el neglijase să învețe o meserie onestă, ci a crezut că ar putea fi, eventual, necesar și așa ceva cum e știința. Subsemnatul nu prea crede însă că în această țară binecuvîntată de Dumnezeu se cultivă, respectiv poate fi necesar vreun alt studiu decît despre codul civil comentat și în orice caz despre frazele fundamentale ale constituției. S-ar putea menționa un mare număr de teorii interesante, de imaginabil pesimism, despre capacitatea de gîndire a avocatului flecar român obișnuit, dar făcînd abstracție de inutilitatea constatării unor lucruri atît de bătătoare la ochi, subsemnatul nici n-ar îndrăzni să analizeze multilateral o temă pentru care nu dorește să intereseze pe Alteța Voastră. Căci a crede — a mai crede încă — în ceva pe lume este un bun sufletesc ce ar trebui să rămînă intangibil și sfînt. Pe lingă aceasta mai are fiecare, în împlinirea sa personală, destule de suportat în această privință, încît apare de prisos să-i resimți povara.

Rugînd pe Alteța Voastră să ierte prea grațios aceste lungi expuneri, subsemnatul încearcă să se scuze cel puțin în oarecare măsură, prin aceea că le prezintă drept cauze ale emînării exprimării mulțumirilor sale și cu aceasta rămîne

al Înălțimii Voastre Prea-Luminate prea devotat servitor.

GRĂDINA LUI AKADEMOS

EMINESCU și traducерile din poezia lui (simpozion la MLR)

În ziua de 15 ianuarie 1986, în Rotonda Muzeului Literaturii Române, a avut loc simpozionul *Eminescu și traducерile din poezia lui*. Sub conducerea acad. *Al. BALACI*, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor, au participat la discuții prof. univ. *Paul MICLĂU* (limbile romanice), prof. univ. *Ana CARTIANU* și *Andrei BANTAȘ* (limba engleză), eminescologul *Amita BHOSE* (limba bengali), scriitorul *BÁLOGH József* (limba maghiară) și istoricul literar *D. VATAMANIUC* (limba germană).

Reproducem mai jos aceste intervenții, după banda magnetică.

Despre traducерile poeziei eminesciene în limbile slave trebuia să vorbească prof. univ. *Gh. MIHAILĂ*, care însă n-a putut veni la acest simpozion. Textul intervenției sale, ca și cel al prof. univ. *Ana CARTIANU* (imposibil de descifrat după bandă), vor fi publicate, prin amabilitatea autorilor lor, într-un număr viitor al revistei noastre.

Manuela TĂNĂSESCU

AL. BALACI

Dragi tovarăși, cunoașteți care este argumentul întâlnirii noastre de astăzi: Eminescu, acest mare poet ancorat temporar undeva, în pământurile roditoare ale acestei galaxii. El consună cu întreaga sensibilitate contemporană, se oglindește integral în apele adânci și clare ale conștiinței românești, ce va fi totdeauna simbolul înalt al destinului românesc, al omului insetat de cunoaștere, doritor de a fi în inima prezentului pentru a scruta viitorul, pentru a ști. Structura sa esențială tindea către infinit în încercarea de a depăși condiția umană în cea mai arzătoare rană a sa: temporalitatea. Unda sensibilității sale interferează astfel undulațiile mării romantismului european. Dar Eminescu, mai mult decît alți romantici, este călător neabătut prin meleagul de taină al artei, în căutarea nestematei unice a verbului. Irradiațiile centrului luminos al meditațiilor sale răsfrîng întotdeauna aspirația și căutarea ultimă a adevărului. După cum niciodată, chiar în traiectorii astrale hiperionice, nu este uitat pămîntul copleșit de frumusețe și de viață. Pesimismul eminescian transcende contrastele rembrandtiene, cu nori și umbre, aureolat de încrederea în datele estetice și morale. De aici îi vom cunoaște efigia exclusivă de poet al pădurii și al izvoarelor, ca unii exegeți străini? Nu, îl vom considera ca pe un complex, frămîntat scriitor, care-și pune problema primordială a umanității, rezolvînd-o genial prin artă: a relațiilor dintre existența temporală și eternitate. Eminescu este în primul rînd un poet al lumilor cosmice, dar care nu uită punctul de plecare, primul mobil, pămîntul. Și erotica eminesciană se desfășoară pe un fundal cosmic, dar totodată nemetafizic.

Chiar atunci cînd își alege un prototip de *donna angelicata*, vibrația, sensibilitatea poetului o investește cu un integral lirism. O exegetă devotată a operei eminesciene, prof. Rosa del Conte, despre care voi mai aminti, a consacrat sute de pagini elevate în jurul echivalenței dintre poetul român și absolut. Metapoetica pe care a încercat s-o reconstitue din metafore și simboluri specifice este o demonstrație a acestei echivalențe, dar mai ales a imensului travaliu de artă, de cizelare a verbului, care recepționa, în armonii de cristaluri și bronzuri, cuvîntul românesc la starea cea mai înaltă a valențelor sale. Spiritualitatea lui Eminescu e înrădăcinată pînă în străfunduri în cuvîntul românesc, iar seva care pulsează în tulpina lui infinită curge de la fîntînile perene ale înaintașilor lui în poezie, începînd cu incantația *Mioriței*. Însetat profund de viață, cum o demonstrează chiar în perioadele cele mai dureroase ale existenței sale, el a vrut totdeauna să spargă zidurile invizibile care limitează orizontul uman. Pesimismul său capătă accentele eroice ale lucidității integrale. El nu este nici resemnat, nici sceptic, chiar atunci cînd navighează pe marea disperării. Făcînd parte din cercul marilor spirite neliniștite ale omenirii, el a căutat să pătrundă dincolo de straturile prime, pentru a putea cunoaște minunile secrete ale întregului univers; el s-a ridicat cu violență împotriva dogmatismului, «miturilor și eresurilor», retoricii goale. Nu mai există în literatura lumii alt exemplu, poate doar Hölderlin sau Leopardi, de trăire atît de intensă în atît de puțini ani, de ardere mistuitoare, de fervoare meditativă, de investigare în jurul marelui simbure de frumusețe și de taină al omenirii. Eminescu e vocea cea mai gravă, e vocea plenară a poeziei și conștiinței românești.

Întîlnirea noastră este consacrată destinului lui Eminescu, felului în care a fost receptat în limbile lumii acest miracol unic al poeziei românești. Aveți în fața domniilor voastre o serie de iluștri reprezentanți ai culturii românești contemporane, universitari cu state de serviciu strălucite, traducători în același timp, scriitori, oameni care și-au dedicat întreaga viață acestei lungi iubiri eminesciene, deci, într-adevăr, vocile cele mai autorizate pentru a vă putea face manifestă această receptare a lui Eminescu în literaturile lumii.

Îmi voi îngădui să spun cîteva cuvinte despre felul cum a fost receptat Eminescu de către limba italiană, de literatura pe care el a cunoscut-o destul de bine, apropiindu-se de marii ei clasici. În același timp el are meritul de a fi dat Italiei și literaturilor lumii capodopera nemuritoare, care a cristalizat poate ca nici o altă operă de artă, minunea orașului mirific — Veneția.

Eminescu a fost cunoscut și tradus în limba italiană chiar din timpul vieții. A existat un dicționar faimos, al lui Angelo de Gubernatis, însoțit de o antologie poetică în care intrau numele cele mai reprezentative ale contemporaneității. Cel care s-a apropiat, cu fidelitate, mai mult decît cu măiestrie literară de opera lui Eminescu, a fost marele filoromân, intemeietorul catedrei de Limbă și literatură italiană, în actuala formă încă din anul 1913, prof. Ramiro Ortiz, a cărui prietenie intelectuală a avut ca rezultat traducerea, nedepășită pînă azi, dintre cele mai bune din toate traducerile lumii, pe care G. Coșbuc a făcut-o *Divinei Comedii*. Încă din anul 1927, Ramiro Ortiz, profesor la Universitatea din Padova, a tradus un volum de peste 200 de pagini de poezie eminesciană, cu un studiu introductiv și anumite note lămuritoare. Acest volum avea să fie publicat abia în 1960. A fost prima tentativă demnă de a fi luată în considerație, nu numai de către istoria literară, ci și de către aceia care încearcă să se împărtășească din arta traducerilor. Să știți că toți cei care se află în această parte a sălii cred că arta traducerilor este un act de creație literară sau nimic altceva, toți cei care sînt în această parte servesc de mulți ani, cu strălucire, acest flux al spiritualității, acest fenomen de a da și a primi. Culturile trebuie să comunice, nici o cultură nu e autarhică, nu se poate închide în limite proprii. De aceea e important rolul traducătorilor. În limba italiană, din păcate, au existat numai traduceri parțiale și tentativa lui Ramiro Ortiz. Mai ales mari filologi s-au apropiat de opera eminesciană, cum a fost Carlo Tagliavini sau Umberto Cianciolo, profesor, pînă în

1947, la Universitatea din Cluj. Există un volum antologic, poezii de dragoste eminesciene, operă bibliofilă, excelentă din punct de vedere al prezentării grafice, care are ca traducător, antologator, prefațator pe un alt prieten și răspînditor al culturii noastre în Italia, prof. Mario Ruffini, *doctor honoris causa* al Universității noastre. El s-a apropiat cu infinită dragoste și sensibilitate de erotica eminesciană, echivalențele sale sînt demne de a fi citite chiar ca o poezie scrisă în italiană. Dar cea care a ridicat monumentul absolut al lui Eminescu în Italia este Rosa del Conte, care pînă în urmă cu cîțiva ani a fost șefa catedrei de literatură și limbă română la Universitatea din Roma. Dînsa a făcut parte, pînă în 1948, din misiunea italiană în România, a fost lector la Cluj și București, unde a ținut cursuri care nici azi nu pot fi uitate de către cei care i-au fost studenți și a stîrnit o memorabilă polemică în Italia relativă la traducerea din Arghezi făcută de Salvatore Quasimodo, deci o doamnă a literelor italiene, în același timp o cunoscătoare profundă și iubitoare devotată a literelor românești. S-a apropiat de Eminescu într-o carte care, și ca proporții, este de excepție, o carte de peste 500 p., format *ottavo grande*, cu titlul emblematic de *Mihai Eminescu, o dell'Assoluto*. De aceea aș putea-o înregistra și pe dînsa ca traducătoare din poezia eminesciană, deoarece argumentele sale sînt sprijinite pe fragmente excelent traduse.

Dar am vorbit prea mult, în continuare dau cuvîntul tovarășului doctor Paul Miclău.

PAUL MICLĂU

Demersul meu va fi oarecum diferit de cel al profesorului Balaci, n-am să fac o trecere în revistă amănunțită a traducerilor lui Eminescu în limba franceză, pentru simplul motiv că aceasta mi-ar lua prea multă vreme. Eminescu a fost masiv tradus în franceză încă din veacul trecut, iar traducerile continuă: adevărat, mai numeroase pe pămînt românesc decît făcute de francezi. A existat o receptare la nivel universitar, aș aminti teza fostului meu profesor, Alain Guillermou, director al Institutului de studii românești de la Sorbona, mare prieten al țării noastre, desăvîrșit cunoscător al limbii românești, care a făcut o teză de doctorat despre Eminescu. Aș

aminti despre traduceri făcute de către diverși poeți francezi. Aș mai aminti că la facultatea de limbi străine, anual, o echipă de studenți se apleacă asupra fenomenului receptării lui Eminescu în toate literaturile lumii, începînd cu literaturile române, germanice, slave, pînă la literaturi orientale, iar rezultatele cercetării sînt prezentate la colocviul anual de la Iași, dedicat lui Eminescu, colocviu la care studenții noștri au obținut nenumărate premii. O lucrare recent premiată a fost a unei absolvente a facultății, care a prezentat odiseea tuturor traducerilor *Luceafărului* în limba franceză, începînd de la cele mai naive, care prezentau contrasensuri sau neînțelegeri ale textului, pînă la cele mai noi, dar și ele făcute oarecum stingaci.

Eu o să vorbesc despre altceva, despre confruntarea traducătorului cu o problemă extrem de dificilă, și aș putea spune că traducerea lui Eminescu în limba franceză e poate cea mai dificilă din toate traducerile. Este oarecum un paradox, pentru că noi, cînd vorbim de limba franceză, ni se pare că o cunoaștem din naștere și ne închipuim că transpunerea poeziei franceze în limba română, nepunînd mari probleme, și inversul este valabil. Eu am să prezint acest lucru paradoxal: aproape imposibila traducere a lui Eminescu și a poeziei române în limba franceză. Traducerea lui Eminescu în limbile romanice (în afară de franceză), în toate limbile germanice și în limbile slave este o traducere posibilă, greu de făcut, dar posibilă, pentru că toate limbile Europei, cu excepția francezei, sînt limbi cu accent și româna este și ea o limbă cu accent. Franceza, și lumea nu știe lucrul acesta, este o limbă care nu are accent. Se spune că are accent pe ultima silabă, dar nu e accent propriu-zis, este doar o

limită a cuvintului, în sensul că franceza nu are accent pe toate cuvintele ce se pronunță. E una din puținele limbi la care ceea ce contează nu e cuvintul accentuat, ci grupul de cuvinte, de aici o diferență fantastică între prozodia românească și cea franceză, prozodia franceză fiind în Europa o prozodie cu totul ieșită din comun, care face figură aparte. Traducătorii francezi au o altă teorie, ei spun că poezia nu trebuie tradusă în versuri fixe, cu rimă, ci liber, fără rimă, o traducere numai de informare și nu transpunere artistică în limba franceză. Este aici și un complex de superioritate: adevărata poezie e poezia franceză, poezia restului lumii ne interesează doar ca informație.

Aș aminti că ritmul în poezia română este — cum spunea Eminescu, — « iambul suitor, troheul, săltărețele dactile » ritmul este asigurat de succesiunea regulată a silabelor accentuate și neaccentuate. Acest tip de ritm e imposibil de realizat în limba franceză, doar dacă se fac adevărate performanțe, încercări ce depășesc posibilitățile curente și care cer o cercetare de luni de zile pentru un singur poem. Versul fundamental al limbii franceze este alexandrinul, de 12 silabe, care se împarte în 2 jumătăți de câte 6 silabe, 2 emistihuri care la rindul lor se împart în 2 jumătăți, ritmul ternar fiind cel mai curent: 2 grupuri de câte trei în primul emistih, 2 grupuri de câte 3 în al 2-lea. Dar nu există acea alternanță și iambică sau troheică. Transpunându-le în franceză, se sacrifică una din laturile esențiale ale poeziei eminesciene, și anume muzicalitatea. Care e soluția? E de a încadra ritmul eminescian original în ritmuri franțuzești de acest tip, și când versurile sînt mai scurte, de a vedea în ce măsură se poate reproduce ritmul respectiv. Pentru mine personal, Eminescu adevărat este cel din versurile scurte, cel mai liric, opusul lui Eminescu din versurile lungi din poemele epice.

Acum 3 ani, fără să fiu conștient de această problemă, m-am apucat să traduc *Luceafărul*, așa, ca exercițiu, câteva strofe, să văd cum merge. Am încercat și cu studenții și, antrenându-mă, am tradus *Luceafărul* pînă la sfîrșit — abia atunci am constatat cu mulțumire că în momentul cînd l-am terminat se împlineau 100 de ani de la apariția lui. *Luceafărul* este un poem în versuri de 8 silabe, în rimă masculină care alternează cu versuri de câte 6 silabe cu rimă feminină. Cum s-a tradus? Am la îndemină, grație prietenului Bantaș, traducerea profesorului Bantaș senior, publicată mai demult și reluată cu cîțiva ani în urmă de revista băcăuană „*Ateneu*“. Traducătorul, care a dat o versiune frumoasă, și-a dat seama de alternanță și a găsit o soluție foarte interesantă, fără a respecta rima masculină și feminină. Avem o incantație deosebită din sincoparea cantității, trecerea de la 8 la 6 silabe. Ritmul iambic nu este respectat, pentru simplul motiv că franceza nu poate să asigure alternanța de silabă neaccentuată — silabă accentuată tot timpul, nemaivorbind că e aproape imposibilul să faci în franceză versuri trohaice care să înceapă cu silabă accentuată, dat fiind că în franceză accentul în cuvinte izolate cade pe ultima silabă. Care a fost soluția adoptată de subsemnatul, fără a cunoaște pe atunci traducerea Bantaș? Am încercat într-o primă variantă tot aceeași soluție, de a nu respecta alternanța rimelor masculine și feminine, în schimb am adoptat o soluție oarecum analoagă în limba franceză, am făcut versuri de 8 silabe în rimă feminină și 7 silabe cu rimă masculină. Am înlocuit oarecum versurile între ele. Într-o variantă ulterioară am încercat să respect și alternanța dintre rimele masculine și feminine.

Pentru a putea traduce total ar trebui să inventăm în limba în care traducem ritmul originalului. Am lucrat luni de zile la o traducere foarte dificilă a poemului *Pelîngă plopilor fără soț*, fără intenții literare și publicistice, traducerea nici n-a fost publicată; e o încercare de atelier, foarte ambițioasă, care a trecut prin mai multe variante executate cu studenții, și ultima variantă la care am ajuns a încercat să restituie în franceză ritmul iambic regulat, în așa fel ca poemul să poată fi cîntat, dat fiind că în cîntec alternanța dintre silabele accentuate și neaccentuate este o problemă muzicală și nu poate fi încălcată. Am pățit un lucru de genul acesta, dezagreabil: după ce am tradus Blaga în franțuzește, un mare compozitor de la Cluj mi-a cerut

citeva poeme deoarece el făcuse citeva lieduri și urma ca ele să fie transpuse și în franceză. Și am spus: — Maestre, eu cînd am tradus nu m-am gîndit și la posibilitatea cîntării acestor poeme, dacă se cîntă trebuie traduse astfel încît ritmul din original, din românește, să fie exact copiat în franțuzește. N-a vrut să asculte de asta, nu știu ce-o fi făcut, a publicat traducerea, mai ales că unele poeme erau în versuri regulate, și chiar dacă sînt în versuri libere, aceeași cantitate de silabe din românește trebuie să fie respectată în franțuzește, cu același ritm, la fel cum se traduce libretul de operă, de aici nevoia unei mari libertăți a traducerii, așa fel încît să fie mereu același ritm, chiar dacă se îndepărtează de original. Or, teoria mea este că o traducere este o traducere dacă e fidelă, dacă nu este fidelă nu e traducere, este o transpunere în alt text.

Pentru a încheia aventura pe scurt a alexandrinului: Eminescu a scris în versuri lungi nu numai poeme epice, ci și alte poezii. Am ales dintre ele *Sara pe deal* pentru că este dintre cele mai dificile din punct de vedere al ritmului: are un ritm în general dactilic, după primul dactil însă se întîmplă ceva foarte ciudat, dactilul se termină în silabă neaccentuată și urmează apoi două silabe accentuate, una după alta, ceea ce este aproape imposibil în franțuzește. În acest caz am ales alexandrinul cu cezura la mijloc, cu unele inovații romantice, hugoliene. Dar în unele cazuri n-am putut face cezura la 6 silabe și am împărțit versul în 3 grupuri de câte 4 silabe, soluție romantică ce a continuat în simbolism. Dar Eminescu nu poate beneficia de libertățile muzicale ale simbolismului, fiindcă el se plasează încă în muzicalitatea de tip romantic.

ANDREI BANTAȘ

Voi încerca în preambul citeva observații personale despre traducerea din Eminescu în engleză, în primul rînd pe baza unui articol pe care l-am publicat foarte demult în revista „*Limba română*“, anul XXIV, nr. 5/1975, paginile 514—521.

În acel articol treceam în revistă traducerea englezești din Eminescu pînă la acea dată, iar apoi le testam pe baza analizei poeziei *Dintre sute de catarge*, mai ales pentru că era factor comun — fiind prezentă în patru versiuni.

Primele traduceri în engleză din Eminescu au apărut în 1930, la Londra, sub patronajul lui Nicolae Iorga și cu o prefață cam echivocă a lui George Bernard Shaw, prieten cu tatăl traducătoarei, Sylvia Pankhurst, luptătoare feministă și om de cultură, care colaborase cu românul O. Stefanovici-Svensk, pe atunci la studii în Anglia, ulterior un eminent profesor de engleză, mare specialist în fonetică. Cele zece poezii, în special *Strigoii* (care l-a intrigat pe Bernard Shaw) erau redată în versuri mult mai lungi decît în original, foarte greoaie, lipsite de muzicalitate. Mult mai bune, sub raportul fidelității, cursivității și sonorității, au fost cele 22 de traduceri publicate în 1938 de profesorul clujean Petre Grimm, unul dintre întemeietorii învățămîntului universitar de limbă și literatură engleză la noi. (Versiunea lui a poeziei *Dintre sute de catarge* se detașa drept cea mai bună de pînă atunci și, întrucît nu am reușit să o depășim la data publicării volumului bilingv Levițchi-Bantaș în 1978, am reprodus-o ca atare.)

Chiar în anul următor, 1939, marele compozitor Dimitrie Cuclin și-a concretizat admirația și pasiunea pentru Eminescu într-un volum cu 75 de poezii, din păcate surprinzător de neenglezești și, paradoxal, foarte nemuzicale. Faptul acesta dureros, greu de explicat tocmai la un muzician și la un intelectual care petrecuse aproape un deceniu în mediu de limbă engleză (predase, între 1931 și 1938, la două conservatoare americane), îl putem pune doar pe seama lipsei unei pregătiri de specialitate, deci a unui diletantism care, susținut numai de pasiune și bunăvoință, nu dă totdeauna rezultatele scontate. Un mare pas înainte l-a făcut poetul de limbă germană și de circu-

lație internațională Alfred Margul Sperber, prin câteva poezii răspindite în publicațiile pentru străinătate, fluente, muzicale, cu simț al valorii poetice (dar mai puțin reușite decît traducерile sale în germană). Un dezastru, de fapt cel mai grav, l-a adus Roy Mac Gregor-Hastie, intelectual obscur și nepriceput în materie de literatură, care ar fi putut să ne facă un mare serviciu intrucît a publicat în 1972, în America, sub egida UNESCO, volumul *The Last Romantic: Mihail Eminescu*, însoțind cele 17 versiuni (intr-un fel de proză jurnalistică și cu capricii de punere în pagină, de ortografie, de gramatică, de redare a sensului) și de o prefață — ca pretenție un studiu, dar ca informație un amestec de falsuri de tipul Octav Minar (așa cum arăta, foarte politicos, și Adrian Marino, într-o recenzie publicată chiar de revista Universității din Iowa, care a tipărit volumul). Mărturisesc că nu de mult am dat peste o butadă, poate cea mai aspră din cîte a emis Oscar Wilde, și care mi se pare că se aplică și aici: «Ca să fii gazetar trebuie să ai mai întîi obrazul gros». Un nou sacrilegiu, cu atît mai grav cu cît la el a contribuit și un universitar român, a apărut un an mai tîrziu în Editura „Junimea”, de sub pana profesorului american Don Eulert, în volumul *46 Romanian Poets*, în care cele 8 traduceri din Eminescu deformează și textul original și limba engleză — folosind cuvinte inventate, în mod cu atît mai nejustificat cu cît în prefață se protestează împotriva păstrării prozodiei în traduceri, sub niște pretexte incredibile, care nu fac decît să apere incompetența. Dealtfel, sacrilegiul a fost renegat chiar de profesorul român Ștefan Avădanei într-o lucrare științifică publicată în 1983, la Universitatea din Iași, în volumul Primului simpozion de anglistică, 29—31 octombrie 1982, *The Translation of Poetry as Literary Criticism*, în care concluziile cu privire la traducerea poeziei *Dintre sute de catarge* se apropie substanțial de cele din articolul meu din 1975.

Marele riviriment în domeniul traducerilor din Eminescu și totodată un eveniment cultural și o piatră de hotar în domeniul traducerilor l-a constituit volumul publicat de Editura „Eminescu” în 1978, cele 70 de traduceri făcute de elevul Corneliu Mihai Popescu între vîrsta de 14 și 18 ani. Uluirea, admirația și bucuria noastră extraordinară (spun a noastră, referindu-mă la profesorul Leon Levițchi și la mine, care în momentul acela tocmai predasem Editurii „Minerva” volumul nostru bilingv și eram, deci, cei mai în materie, cei mai acut implicați) au fost crud lovite de tristețe: acest titan al traducerilor (oricine este în cunoștință de cauză își poate da seama ce înseamnă nu numai să-l traduci pe Eminescu într-o limbă pe care abia o înveți, dar și ce efort cantitativ reprezintă, mai ales pentru un neprofesionist, traducerea a 5000 de versuri, mai mult decît în volumul nostru, la care fiecare vers reprezenta aproximativ o oră de muncă) pierise la cutremurul din 1977 și manuscrisul fusese salvat printr-o minune. Am vorbit, în repetate rînduri —, despre înaltul nivel de fidelitate, simțul poetic și muzical al traducătorului și, ca să nu repet prea mult, am să adaug doar gîndul care-mi stăruie în minte de atunci: dacă multor creatori, din nenumărate domenii, li s-a atribuit de unii sau alții titlul de genial, despre un geniu al traducerilor cred că abia în cazul lui Corneliu M. Popescu se poate vorbi. Atît acest volum, cît și faptul că numele lui a devenit un prilej de instituire a unui premiu internațional de traducere — de către forurile literare britanice — precum și a unor distincții românești, constituie un solid motiv de mîndrie națională.

Volumul bilingv Levițchi-Bantaș („Minerva”, 1978), cuprinzînd 67 de poezii (în linii generale poemele mari redate într-un spirit adecvat de cunoscătorul poeziei clasice anglo-americane Leon Levițchi și poemele mici, inclusiv toate sonetele, de Andrei Bantaș) a mers pe linia intențiilor, principiilor și metodelor promovate printr-un consens realizat după ani și ani de experiență și discuții teoretice, în public și în particular. Lucrul cel mai grăitor, după părerea mea, este că s-a degajat din aceste traduceri, în mod tacit, încă o idee, și anume aceea a imitării, mai mult sau mai puțin inconștiente, a unui model englezesc înrudit. După părerea mea începutul *Scrisorii I*, în versiunea Levițchi:

«When, at night, with drooping eyelids, I blow out the candl's flare, / Time's unending

path is followed only by the old clock there » ne amintește de începutul *Corbului* lui Edgar Poe, prin ritmul său pregnant, ceea ce este cu atât mai bine cu cât atmosfera și tema — reprezentată și prin cuvintele «noapte», «lună» etc. — sînt înrudite.

Nu pot, în această trecere în revistă care trebuie să menționeze toate versiunile, să nu-mi exprim uimirea și regretul că în 1982, într-o antologie intitulată *100 de ani de poezie românească*, cu o selecție de neînțeles, Stavros Deligiorgis, deși originar din România, deși profesor de literatură, uniformizează zeci de poeți nu numai printr-un stil oral fără nici o contingentă cu poezia — sau cel puțin cu cea clasică — dar și printr-o ortografie fără majuscule și fără semne de punctuație, și alege din Eminescu *Cărțile*, *Odă în metru antic* (la care nu se mai recunoaște nici o prozodie) și *Se bate miezul nopții* (publicată fără titlu, cu versuri inegale, cu o totală neînțelegere a originalului: retraducîndu-l în română, ajungem la «somnul circiumarului vieții nu va accepta cotizațiile mele moartea insistă să mă ducă...»).

Aș încheia pe o notă de speranță și ambiție pe care mi le dau și munca de traducere și exemplul de superioritate obținută prin trudă pe care ni-l oferă chiar Eminescu (acum de curînd i-am parcurs din nou opera și am văzut cîte variante folosea el pentru un vers, o strofă sau o poezie întreagă, așa că n-am putut să nu mă întreb: Atunci, noi nu trebuie să facem cel puțin tot atîtea traducîndu-l pe oricare poet, dărmite pe Eminescu?). Gîndul mă poartă la centenarul morții poetului, pe care trebuie să-l sărbătorim cum se cuvine în 1989 (după cum am sărbătorit printr-un frumos volum în 10 limbi, editat de Uniunea Scriitorilor, sub îngrijirea poetului Vasile Vlad, și cu un studiu de prof. Petru Mihai Gorcea, o sută de ani de la apariția *Luceafărului*). Dezideratul ar fi să adunăm și cîteva traduceri publicate doar în reviste de traducători mai tineri (cu tristețe pomenim dispariția unuia dintre ei, Mihai Matei) și să pregătim un volum mai amplu, care să cuprindă măcar antumele — un minim omagiu adus poetului nostru național.

Urmărit de astfel de gînduri am fost obsedat încă de analiza făcută acum mai bine de zece ani poeziei *Dintre sute de catarge*, mai puțin apreciată de unii comentatori, dar, pentru mine, ca traducător, plină de valori și totodată de solicitări, de provocări, cum spun englezii, adresate meșteșugului, gîndirii, inventivității celui care vrea să transpună în limbă străină toate valențele originalului. Toate, ar fi, probabil, imposibil: în afară de binecunoscutele rime cvadrisilabice (așa ceva nu există în unele limbi, cum ar fi engleza), am relevat printre altele asemenea pietre prețioase, pietre de incercare: calitatea tematică a cuvintelor *valurile-vînturile*, folosite pentru rimă, în general densitatea și coerența tematică extraordinară, faptul că la imaginea și atmosfera de ansamblu concură toate elementele, dintre care unul deosebit de semnificativ îl constituie închiderea treptată a vocalelor de la o strofă la alta. O simplă numărătoare arată predominanța vocalei deschise *a* în strofa I (raportul 7 la 2 cu alte vocale), predominanța diftongului *oa* în strofa II, a vocalei *o* în strofa III și a vocalelor foarte închise *u* și *î* (raport invers, 2 la 7 deschis-inchis) în ultima strofă, în conjuncție și cu nazalizarea mai ales a vocalei de maximă închidere *î*, culminînd cu acel inegalabil și intraductibil *îngîntîndu-l* care conține această valoare sonoră și sugestivă de trei ori, adică la saturație.

Mi s-a părut, încă din momentul acestei analize, că unul din motivele nereușitei traducătorilor (pe lingă un lucru mărunț cum ar fi capcana întinsă chiar de exegeți care nu au înțeles pluralul *catarge* ca venind de la *catargă* = *corabie*, ci l-au interpretat ca pluralul lui *catarg* — atunci ar fi fost «catarguri» — deci ca o metonimie) l-a constituit și absența unei asemenea despicări a firului în patru. Dar, cu toată sinceritatea, ar trebui să spunem că o astfel de analiză care dezvăluie șiragul de pietre prețioase poate avea un efect paralizant. Totuși, în cazuri ca acestea, în buna tradiție a școlii românești de traducere, dificultățile maxime nu au făcut decît să stimuleze noi și noi încercări, opinteli, eforturi și, evident, unele reușite. (Aș cita doar cazul celor 10—16 variante românești din poeziile lui Baudelaire, sau cele cel puțin

6 versiuni — una mai izbutită decît alta — din muzica-muzicilor, *Corbul* lui Edgar Poe.)

Sub semnul acestor gînduri, frămîntările m-au dus la propunerea unei soluții în special pentru înlocuirea elementelor de muzicalitate eminesciene, în cadrul uneia din legile — nescrise — ale traducătorilor, cea a compensației: am încercat să pun în locul rimelor și celorlalte valori muzicale eminesciene elemente sonore mai specifice poeziei englezești, în primul rînd aliterația. Norocul a fost să găsesc sprijin în prezența în vocabularul englezesc a unor adjective începînd cu semivocala *w* tocmai pentru noțiuni din cîmpul semantic al vîntului (întimplător începînd cu același sunet) și al zgomotelor produse de vînt și de valuri (întimplător începînd cu același sunet). Urmărind cu consecvență acest procedeu în cadrul unei prozodii riguroase, am descoperit că onomatopeea sau imitația sonoră a adus și în engleză cuvinte utile din acest punct de vedere. Am introdus deci adjectiv + substantiv (ambele onomatopeice) pentru minunatele *valurile-vînturile*. Iată deci cum, după multiple variante, în aproximativ un deceniu, am ajuns la o formulă de traducere a acestei capodopere.

BÁLOGH JÓZSEF

Mai mult ca sigur că într-o zi va apărea un om pasionat și priceput, cu o lucrare migălos elaborată — istoria traducerilor din operele lui Eminescu. Vom avea în fața noastră o carte palpitantă, panorama unui secol zbuciumat, în decursul căruia spiritualitatea a dus o luptă neînteruptă în favoarea păstrării vieții și demnității umane. Despre dimensiunile unei astfel de lucrări ne putem da seama ușor pornind de la faptul că numai în limba maghiară, pînă în zilele noastre, versurile genialului poet au fost tălmăcite de peste o sută de traducători. Nu-i lipsit de interes să amintim că *Împărat și prolețar* are 4 traduceri integrale și tot atîtea parțiale.

Rugăciunea unui dac a fost tălmăcită tot de 4 ori, *Glossa* are 10 variante în maghiară. Și dacă . . . — 14, *De ce nu-mi vii* — 18, *Veneția* — 14, iar *Luceafărul* este cunoscut în 8 variante.

Dintre traducători a făcut parte și Oláh Gábor (1881—1942), poet, romancier, dramaturg, eseist din Debrețin, figură marcantă a vieții literare din Ungaria. Întocmirea unei fișe — fie și sumare — a scriitorului o considerăm edificatoare: datele și episoadele aparent mărunte scot în relief forța de atracție și de convingere a mesajului etic și estetic al poetului.

Pe malul Mării Adriatice, în 1911, Oláh Gábor întâlnește o fermecătoare tină româncă, pe Laura Seni. Primește de la ea ca amintire un volum de versuri intitulat *Lumină de lună*. Sint poeziile lui Eminescu, pe care Oláh Gábor nu le înțelege, dar le păstrează. Și mai păstrează și amintirea tinerei, căreia îi dedică un poem: *Zăbranicul Laurei*.

După primul război mondial, în 1922, Iustin Ilieșu tipărește la Oradea o antologie de mare răsunet a poezilor maghiari din Ungaria și România. Printre poezii incluși în antologie îl găsim pe Oláh Gábor, iar poezia sa dedicată «doctorei enigmatice» dă titlul întregului volum: *Laura. Traduceri din poezi modernî unguri*.

Trec anii, Oláh Gábor scrie, polemizează, are parte și de eșecuri, este contestat, fire de o sensibilitate excesivă, devine orgolios, se izolează tot mai mult, trece prin perioade grele. În anii treizeci este vizitat de un gazetar din București. Discută și despre Eminescu. Scriitorul își aduce aminte de volumul dăruit de Laura Seni . . . Cu uajutorul unui tinăr de 28 de ani (Mata János, mai tirziu poet și grafician apreciat) originar din Ardeal, care își făcuse liceul la Zalău și vorbea românește la perfecție, în două luni de zile Oláh Gábor traduce 104 poezii ale lui Eminescu. Este surprins și profund impresionat de creația poetului. Răspunzînd la o anchetă literară organizată de cărturarul de stînga Köhalmi Béla și publicată apoi în volum, în 1937,

Oláh Gábor povestește cum a ajuns la volumul lui Eminescu și la traduceri. « În viață am avut puține desfătări netulburate de acest fel. O lume nouă s-a dezvoltat în fața mea . . . Mihai Eminescu este un mare poet. Un artist care îți oferă adevărate încântări . . . Acest poet cu imaginația colorată a fost o baie de aur pentru sufletul meu ». Despre planurile sale legate de traduceri realizate aflăm din ultima frază a anchetei: « Aș dori să dau cit mai repede cartea sa în mina maghiarilor ». Iar în jurnalul său intim, Oláh Gábor notează în 1937: « În vacanța de Crăciun am scris un studiu mai amplu despre Eminescu. Dacă va apărea cindva traducerea mea, l-aș așeza în fruntea volumului ca studiu introductiv ».

Tălmăcirile lui Oláh Gábor din lirica lui Eminescu au intrat în patrimoniul culturii maghiare, alcătuind un capitol expresiv, semnificativ, atestând forța soliei eminesciene, justificând necesitatea demersurilor menite să pună în circulație valorile artistice și morale ale fiecărui popor. Poetii, ca și traducătorii, au un rol de cinste în promovarea înțelegerii și păcii pe planetă.

AMITA BHOSE

Vreau să vă relatez câteva lucruri care vă vor arăta dificultatea traducerii lui Eminescu în limbile indiene. Limbile indiene sînt diferite și între ele, ca să nu mai vorbim față de limbile europene, așa că dacă e dificil să-l traducem pe Eminescu în limbile europene, ce să mai vorbim de alte limbi, care au structuri total diferite. Aceasta e o dificultate, pe care nu o putem înlătura, dar și ceea ce se poate face este îngreunat de faptul că nu există nici un instrument de lucru. Eu am tradus destul de mult din literatura română în bengali, am tradus Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Mihail Sebastian, pînă și Zaharia Stancu . . toate aceste lucruri le-am realizat fără nici un dicționar. Am avut dicționar român-englez, dar asta nu spune nimic pentru că nunațele limbii engleze sînt cu totul diferite fără de nuanțele limbii

bengali. Abia anul trecut, în 1985, am scos tot eu un dicționar bengali-român, care a apărut la Universitatea din București. Poate că ceea ce n-am putut să fac eu, studenții noștri au să facă mai bine.

Înainte de a vorbi despre traducerea mea, aș vrea să vă prezint traducerea în limba sanscrită. Efortul însuși este de salutat, poate i-ar fi făcut plăcere lui Eminescu însuși să fie tradus în limba sanscrită. Ea a apărut la New Delhi, în 1983, pentru uz intern. Profesorul Gheorghe Anca, și acum lector de limba română acolo, a condus lucrarea. Sigur, în afară de greșeli de tipar sînt și greșeli de limbă, asta nu trebuie să ne mire, sanscrita este o limbă extraordinar de grea și m-am mirat că au reușit să păstreze cam același număr de silabe și tot așa, au păstrat ritmul și rima. Deci nu trebuie scuate în considerare defectele. Aceasta e prima traducere în sanscrită a lui Eminescu. Tot așa neavînd posibilitatea să vii în România foarte des, neexistînd un dicționar român-bengali, nici o foarte bună cunoaștere a limbii române, multe greșeli care apar s-au strecurat prin intermediul limbii engleze. Nu că traducerea engleză ar fi fost greșită, dar sintaxa engleză a derutat-o pe traducătoare.

Să revin la traducerea în bengali. Am fost foarte surprinsă să aflu acum de la domnul profesor Paul Miclău că nici franceza nu are accent. Același este necazul limbii bengali, ea nu are accent, sanscrita are vocale lungi și accente fixe, deci prozodia sanscrită depinde tot de cantitatea vocalelor. Eu nici n-am încercat să dau o traducere fidelă a formei exterioare; am făcut o transpunere și nu o traducere, obiectivul meu a fost să ajut pe compatrioții mei să cunoască această frumoasă operă.

Știința și tehnica traducerii nu este în India destul de bine dezvoltată, cum este în alte țări. Motivul e foarte practic și economic. În India toți intelectualii știu englezește și în limba engleză s-a tradus foarte bine din toate limbile lumii. Operele lite-

raturii universale în limba engleză se găsesc în ediții foarte ieftine, pretutindeni, așa că editorii nu mai finanțează traducerile. Dar literatura română nu a fost tradusă pînă atunci, cînd am început să traduc, în anii '60.

Mi s-a cerut să spun dacă Eminescu scade sau crește, ca valoare poetică, prin traducerea în bengali. De cîte ori îl recitesc găsesc alte profunzimi și alte înălțimi. Dacă aș ști care sînt dimensiunile lui Eminescu aș putea să spun dacă a scăzut sau a crescut.

Pot să vă spun că această traducere a fost foarte bine primită de publicul bengalez, de presa bengaleză, mai ales pentru că unele poezii ale lui Eminescu ne aduc aminte de poeziile lui Tagore. Am avut ocazia să-i păcălesc pe unii spunînd că am descoperit la arhiva Bibliotecii Naționale un poet medieval bengalez și unii, într-adevăr, au fost induși în eroare pentru că nu numai limba, dar semănau și motivele și sentimentele. După ce i-am spus că e opera unui poet român, respectivul poet nu m-a crezut, pentru că acolo e vorba de talangă și talanga nu poate să existe în nici o poezie europeană. Dificultatea că nu există accent are însă și un avantaj: în limbile în care nu există accent, accentul depinde de intonație, deci putem să modelăm ritmul și rima cum vrem. Cînd se cîntă versurile, compozitorul poate să schimbe accentul după cerințele melodiei: este o libertate.

Cu cit trece timpul, descopăr alte valori ale lui Eminescu, deci nu sînt mulțumită cu traducerea mea. Nu știu dacă poetul crește sau scade, dar pierde, cu siguranță: opera, în altă limbă, pierde muzicalitatea. Are însă avantajul că limba bengali e foarte nuanțată și muzicală. Este una din cele 16 limbi oficiale ale Indiei, dar este una din cele mai dezvoltate limbi, ea a păstrat toate frumusețile limbii sanscrite, la care a adăugat un vocabular foarte variat. Nu știu dacă în altă limbă mai există un atît de mare număr de onomatopee. Astfel, *Peste vîrfuri* este o poezie născută dintr-o profunzime totală. Pentru aceasta mi-a trebuit un cadru clasic. Am constatat că nici o limbă modernă nu are posibilitatea să-i dea lui Eminescu tot ce a vrut să exprime. Pentru el a trebuit o limbă mai vastă, deci am folosit un stil « sanscritizat », dar nemulțumirea mea este că cei care știu pe Eminescu nu pot să mă aprecieze, iar cei care mă apreciază nu-l știu pe Eminescu.

D. VATAMANIUC

Eminescu se impune în literatura noastră ca cel mai mare poet într-un moment cînd cultura germană era foarte receptivă la valorile spirituale ale altor popoare. « De cînd cu *Stimmen der Völker in Liedern* al bătrînului Herder — atrage atenția T. Maiorescu încă în 1882 — germanii s-au arătat a fi națiunea care se interesează mai mult de spiritul literar al altor popoare. » Există și în țara noastră un climat favorabil transpunerii în germană a valorilor spirituale românești. În acest climat cultural, promovat de „Junimea“, se fac și primele traduceri din poezia eminesciană.

Există în asemenea acțiuni culturale, de obicei, o epocă de pregătire în care operele respective se publică mai întîi în presa vremii. Eminescu se situează și aici pe o poziție singulară, ca în tot ce ține de opera sa. Mite Kremnitz îi tipărește în ediția sa *Rumänische Dichtungen*, din 1881, nu mai puțin de 19 poezii, înainte ca ele să se publice în presa vremii. Mite Kremnitz retipărește antologia sa, în care include și cîteva poezii din alți scriitori români, în 1883 și 1889. Cele trei ediții tipăresc, luate împreună, 32 de poezii de Eminescu. Merită să rețină atenția și un alt aspect. Poezia eminesciană se tipărește în volumul din 1881, chiar și într-o selecție restrînsă, cu trei ani înainte ca poemele sale să apară în ediția românească. Maiorescu se ocupă, în studiul cunoscut, *Literatura română și străinătatea*, din 1882, de ecoul stîrnit în presa germană de apariția antologiei. Se aprecia, într-unul din articolele din presa germană, că poeziile lui Eminescu erau « cele mai însemnate ».

Cea dintîi antologie, consacrată exclusiv poeziei lui Eminescu, o datorăm lui Em. Grigorovitz, *Deutsche Uebertragungen aus den auserlesenen des Dichtungen verstorbenen*

rumaenischen Poeten Michail Eminescu, și ea se tipărește la București, în 1890, și într-o nouă ediție, în 1901. De aici înainte edițiile în germană se succed la intervale de numai câțiva ani. Sint de amintit, astfel, edițiile lui V. Tecontia, *Gedichte* (București, 1903), Maximilian W. Schroff, *Gedichte. Novellen* (Craiova, 1913), N. N. Botez, *Gedichte* (București, 1931), Viktor Orendi-Hommenau, *Ausgewählte Gedichte* (Timișoara, 1932), Konrad Richter, *Gedichte* (Jena, 1937), Laurent Tomciagă, *Gedichte* (Cernăuți, 1943).

Poezia lui Eminescu cunoaște între 1883 și 1944 o tot mai largă circulație și prin mijlocirea presei. Sint de amintit în acest sens publicațiile „*Bukarester Salon*” (1883—1885), „*Romänische Revue*” (1885—1894), „*Das Literarische Rumänien*” (1889), „*Arhiva Soc. științifice și literare*” (1889—1940), „*Rumänische Lloyd*” (1900—1918), „*Revista germaniștilor români*” (1932—1938).

Calitatea traducerilor este, evident, inegală, însă din această activitate bogată, desfășurată în mai bine de șase decenii, se pot reține tălmăciri excelente. Și nu puține. Pornind de la această constatare, după 23 August 1944 se întocmesc antologii selective în care sint incluse cele mai valoroase traduceri făcute în cursul anilor. Sint de reținut antologiile *Gedichte*, cu prefața de M. Beniuc, din 1950, *Gedichte*, cu prefață de M. Sadoveanu, din 1955, *Gedichte*, cu prefața de Tudor Arghezi, din 1957, *Gedichte*, cu prefața de Ion Oană, din 1964, *Gedichte*, cu prefața de Edgar Papu, din 1975. Ediția mai reprezentativă, prin selecție, este cea din 1964, întocmită de Alfred Margul Sperber, el însuși un tălmăcitor excelent în germană al poeziei eminesciene.

Opera poetului nostru național — și nu numai versurile sale — intră în circuitul universal, prin intermediul limbii germane, foarte devreme în raport cu traducерile făcute în alte limbi și asistăm la o activitate constantă de tălmăcire a scrisului său pe întinderea a mai bine de un secol, până în zilele noastre.

AL. BALACI

Întîlnirea noastră a arătat, încă o dată, cît de debitoare este cultura lumii, prin miracolul Eminescu, culturii românești. Pentru că dacă noi am făcut atît de mult în a recepta valorile culturii universale și putem afirma, cu justificată mîndrie, că grație scriitorilor-traducători, avem astăzi majoritatea capodoperelor literaturii universale din îndepărtata antichitate pînă la scriitorii contemporani tălmăcite în limba română, în tiraje care sint foarte mari, dar încă insuficiente, trebuie să spunem că literatura noastră nu este cunoscută la nivelul pe care-l merită înalta sa spiritualitate, și Eminescu este o asemenea culme. Nu există încă tălmăcirea aceea care ar putea fi considerată echivalența absolută a înaltei valori a spiritualității eminesciene. Iată însă că există dincolo de talent (pentru că talentul este ceva înăscut, care nu se poate forma), există ceva încă secret, înalta școală, cunoașterea — care este iradiată de către acești oameni care au demonstrat și azi cît de mult se apropie de marile valori.

Întîlnirea aceasta demonstrează o dată mai mult înalta activitate a Muzeului Literaturii Române. Nu știu dacă ne dăm seama bine de sensul etimologic al cuvîntului: nu înseamnă un tezaur încremenit de comori statice, ci, din contră, muzeul este lăcașul muzelor. Am venit aici, în acest lăcaș, ca să găsim pe acela care întrupează glasul cel mai pur al conștiinței și al existenței românești în lume — Eminescu.

Vă mulțumesc pentru participare.

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

Grigore Hagiu și sora lui, în
livada de la Otopeni —
august 1979.

Grigore HAGIU

De la Primele versuri la Descîntece tîrzii

« Viața a fost
și încrîncenare a fost
și moarte
și-ntr-o nenăscută
și cu mult
cu mult mai bătrînă alcătuire
toate stau să rămînă »

(« mai lasă deschisă / mai lasă »)

LA OTOPENI¹, ÎN TOAMNA ANULUI 1983, în frumoasa galben-aurie lună septembrie, luna de naștere a poetului Grigore Hagiu — am sărbătorit, familia, cu mulți prieteni și colegi, evenimentul important — care avea să rămînă și ultimul din viața sa —, « jumătate de secol ». Poezia scrisă de el cu această ocazie, intitulată *Vîrsta*, a fost reluată și reintitulată mai tîrziu « mai lasă deschisă / mai lasă », formă definitivă sub care am înscris-o în volumul publicat postum, *zilele vîrstele anii*, din care-am redat o strofă în motto-ul de mai sus. Puțin după « aniversarea lui douăzeci și șapte », Grigore m-a luat într-o zi deoparte, spunîndu-mi emoționat și cu naivitate, zîmbind misterios și conspirativ, că vrea să-mi citească « ceva deosebit ».

Mi-a arătat un caiet cu scoarțe de pinză de culoarea tutunului și un plic pe care-am citit în fugă en-tête-ul „Luceafărului“, iar mai la

¹ În casa cu livada de la Otopeni, pe care-o avem din anul 1963, poetul a trăit și-a scris cea mai mare parte a operei sale, « locul fiindu-i de inspirație și creație », așa cum atît de frumos a spus-o în trecere și negăsindu-l acasă, în biletul ce i l-a lăsat, minunatul și prețuitul scriitor care este Geo Bogza.

Poetul e scris, rîset
în sediul inspirației
sale de un admirator
ni trecător cu numele
de

Geo Bogza

Otopeni

Vineri 6 iulie

mijloc, scris de Grigore și subliniat: *Primele versuri*².

Ne-am așezat în fotoliile «Camil»³, fotolii în care, de nenumărate ori, în nenumărate și nenumărate nopți, am stat împreună la discuții, uneori până dimineața.

Din plic a scos niște foi liniate, de caiet pentru limba română, de dictando, cum ziceam în școală, și-a început să citească primele lui mărturisiri poetice.

Sentimente, emoții și gânduri țîșneau cu entuziasm, cu bucurie sau tristețe, cu mindrie și durere, din foile scrise cu treizeci de ani în urmă și îngălbenite de timp.

A continuat apoi să citească aproape în șoaptă, în acea atmosferă de intimitate și confidență, după ce mi-a arătat în interior data: «28 decembrie 1956».

Foarte impresionați, amîndoi am ris înduioșați pînă la lacrimi, «rîsu-plînsu», cum ar fi spus Nichita⁴.

Poetul considera la cei cincizeci de ani impliniți atunci, că de fapt aceste versuri — pe care din pricini multiple nu le putuse publica la timp — constituiau adevărul său debut.⁵ A bătut la mașină și un *Avertisment*⁶, o prefață pentru cititor, la viitoarea carte pe care voia s-o publice. O reproducem în facsimil.

Transcriem în continuare fragmente și poezii din *Primele versuri* și din volumele *Liniștea versului* și *Descîntece trzii*, găsite pe biroul poetului.

Gina HAGIU

² *Primele versuri*. Dedesubt am descifrat scris de poet: «*portret de Vasile*». În interiorul plicului am găsit portretul unui tînr desenat în creion de sculptorul Vasile Gorduz, care a notat pe verso: «20 decembrie 1953», dată care m-a ajutat să fixez perioada cînd au fost scrise aceste versuri.

Vasile Gorduz a fost cel mai bun prieten al poetului și coleg de cămin (în acea perioadă cu sediul la Șosea, Îngă lacul Herăstrău).

³ Cele două fotolii în piele care au aparținut familiei Camil Petrescu și dăruite nouă.

⁴ Poetul Nichita Stănescu, prietenul din «primă tinerețe», de care l-a legat, în viață ca și în moarte, o prietenie profundă, afectuoasă, constantă și nedezmințită.

⁵ Aceste versuri de «debut» se compuneau din poeziile scrise pe foile liniate între 1950—1953, cele din caietul cu scoarțe de pînă din perioada 1956—1957 și alte versuri scrise pînă în anul 1960, cînd a vrut să le publice.

⁶ *Avertismentul* a fost dactilografiat repede de poet cu lipsa unor cuvinte sau silabe. Ulterior a adăugat cu cerneală albastră cifra «treizeci» (de ani) notată cu litere.

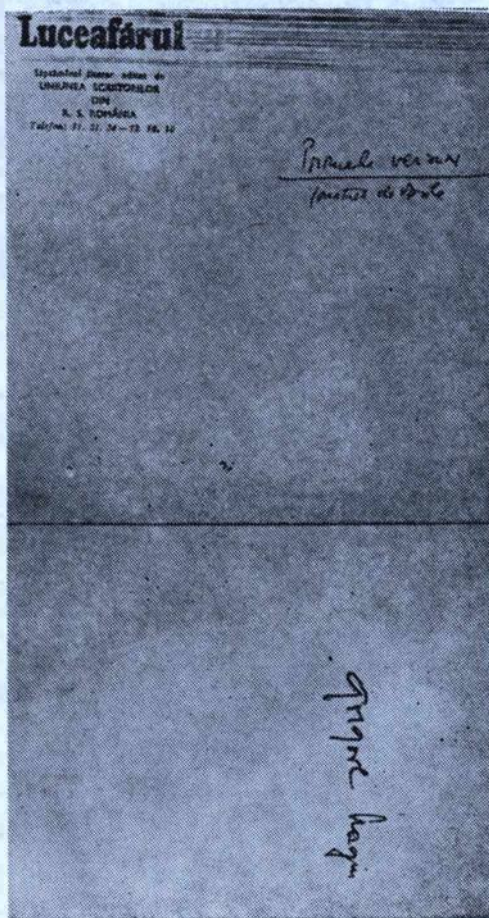
Avertisment

Versurile de față sînt scrise aproximativ acum treizeci de ani.

Aparute, ar așteptui, de fapt, adevărul meu debut.

De ce n-au apărut la timp? Pricinile sînt multiple. În literatura literaturii, vor trebui cîndva lămurite. Pentru maniera de lucru proprie aceluia timp, eușcînt, iată: din zile mi-a fost adăris doar titlul, care a fost și pus în pricului meu volun tipărit doar pentru posibila, naiv, bolistică; altă poezie, de dragoste, a fost mutată, la mîr și pricuparea mea, într-un mediu mai «contemporan».

Am recitit această versiuri de foarte primă tinerețe, cîncizeci de ani pe mare-i seș an, și nu m-am decis de pîndu-mă înduioșat, sau, cum s-ar mai putea spune, rîzînd crimi. Cititorul, sper eu, înțelegi.

Primele versuri

Apăsătoare, tîrînd din pămîntul tăcerii,
Suflul meu a-nflorit, laolaltă cu merii.

Tainele împlinirii

PĂMÎNTUL TĂCERII (1953)

Eu port în mine douăzeci de toamne,
Eu port în mine toate toamnele din lume,
Pline de rod, de împliniri, de taine,
Și de marea întristare
a soarelui ce-apune.

La capătul serii, lumina cădea
Eu mă luminam, de inima mea

ASA AM INCEPUT SĂ CÎNT (1953)

Eu port în mine douăzeci de toamne,
Eu port în mine toate toamnele din lume,
Prin ele trec și-s plin de rod, de taine,
Și de marea întristare
a soarelui ce-apune.

Sînt decît voi toți cu-n cap mai sus!

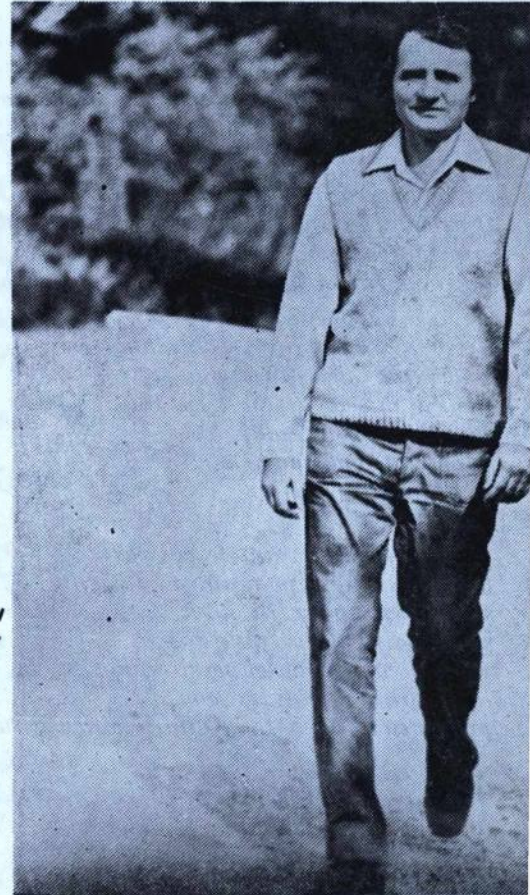
POETUL (1953)

Petrec cu toți, ridic paharu-n soare,
Și-s vesel că-s bogat și darnic
și că mă știți pe nume,
Că port în mine douăzeci de toamne,
Că port în mine toate toamnele din lume.

(1950 — 53)

Certitudinî.

Știindu-mă de pămînt și tăcere
Nu mai vreau să mai plec nicăieri.
Sînt tot mai legat de pămînt și de rădăcini
Plene de reze, puternice și întinse;
Știu că în creștet am flori și lumini
Și-acopăr cu ele mările Toate

Neliniște

Uneori vibrează-n mine
Viața pură, fericită,
Ca o strună-ntinsă bine,
După plac meșteșugită,

Sînt copil ca altădată
Cu ochi mari, umbriți de vise,
Și mi-i drag în piept să-mi bată
Vîntul zărilor deschise,

Dar tristețea vine iară
Fără drum, fără pricină;
Poate-n lume se lasară
Pete negre de lumină.

Festivalul tineretului, 1953

Ții minte, era sfîrșitul lunii August
eu aveam un maieu verde,
rupeam bilete la porțile marelui stadion,
întîmplarea mă zvîrlise în forfota gării.

Și ne-am văzut abia cînd trenul pornise,
tu așteptai să vină cineva la capătul peronului,
erau atîtea umbre peste prundișul gării,
atîtea mîini, atîtea adrese scrise în grabă.

Și eu aveam maieu verde, olanele erau roșii
soarele arunca între noi
umbra mișcătoare a trenului,
tu plîngeai, așteptai,
o privire doar pentru mine,
din cînd în cînd

peste cîte mii de ani te voi revedea
tot așa, două clipe-naintea plecării
și tu o să pleci în nord.
și-o să aștepti pe altul? —
pentru că eu voi rupe și-atunci bilete
la porțile marelui stadion,
pentru că eu voi avea și-atunci maieu verde.

Acum se despart pești subțiri,
nume ciudate de stele,
căderi de arbori în cărbune,
poduri de-oțel luminate în noapte,

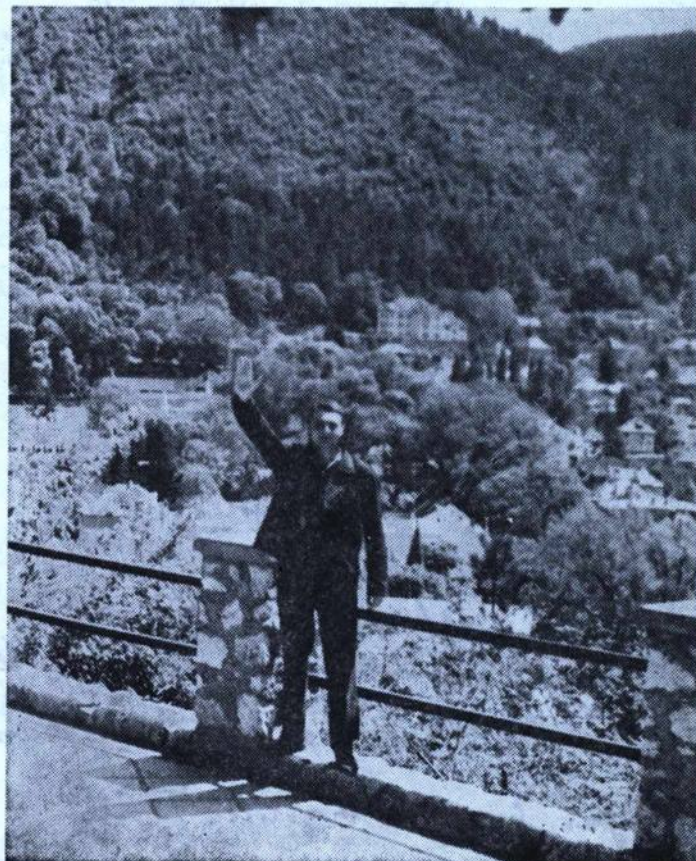
pasărea colorată și mută prin care pipăi trunchiurile înalte,
zigzagul meu ascuțit, dureros
de trompetă, printre ziduri . . . ohe, oheee . . .
Tu, desigur, nu poți fi decît dansatoare.

Gara era Mogoșoaia, lîngă Fîntîna Mioriței
tu plecai în nord,
eu te știam demult
și aveam maieu verde,
și te iubeam,
ții minte, aveam maieu verde,
Oare cum te chema?

* * *

Și dacă-un veac în mine cade
Cu bolți de stele miriade
N-ar fi ciudat să nu mă-ncline
Căderea asta și pe mine?

ECHILIBRU (1956)

Brașov — 1961.

Catharsis

De umbra ta aproape și mai neliniștit
încet, încet din noaptea cu stele mă pătrund,
tu, mers greoi al vremii,
tu, univers al frunții mele, rostogolit rotund.
Nici liniștea întoarsă de dincolo de tine,
întunecată-n sine-mi n-a fost urzită dens,
doar susurul de aștri,
în curbă-nșiruire, mă lumina cu sens,
Și ridicîndu-mi ochii spre adîncimea lor
puterii de-a-nțelege, statornic, ars is,
și nu te chem cu brațe lăsate trist în jos,
O, timp visat, Catharsis.

Eu sînt pămîntul

*Eu sînt pămîntul! întunecat de liniște,
noaptea, mă uit la stele cu ochii lacurilor,
vîntul îmi mîngîie părul de iarbă,
și eu stau sprijinit în mine,
număr cîte zile mai sînt
pînă vor înflori semințele,
pînă cînd mă voi dărui oamenilor
sîngerind în brazdele viilor.*

*Eu sînt pămîntul! — fiii mei uneori mă mai uită,
mai tulbură pacea mea cu flăcări, mai încing
dansul bătrîn al morții cu picioare de scrum.
Eu sînt pămîntul! — și nu pot să-i iert,
fiindcă noaptea, cei uciși pe nedrept,
lunecînd în liniștea mea fără capăt,
mă privesc îndelung, îndelung,
cu ochi sticloși, înghețați, parcă-mi spun:
«...sînt fiii tăi, sînt fiii tăi...»*

Eu sînt pămîntul! — și nu pot să-i iert, nu pot!

Mă dăruiesc

*Astă noapte, flăcări verzui
Au dansat ireal, înghețate
Peste florile albe-ale lunii
Prin grădini și păduri picurate.*

*Poate-au veni din alte lumi
Ca un vis rău, să ne sărute,
Cu buze reci dar frumoase,
Cu buze moarte, prefăcute.*

*Și neliniștea ne-a bătut în geam,
Să ne otrăvească ochii, să ne răstoarne
Frigul liniștii mari,
În singele cald și în carne.*

*Florile s-au închis, unele
S-au risipit spre pămînt, au murit,
Numai sufletul meu s-a deschis,
Împăcat în adînc, liniștit.*

*Poate presimțea că-i stăpîn
Peste umbrele reci, nălucii,
Poate spre zori îl ademeniseră
Amintirile altor zile, uitate, tîrzii.*

Noaptea s-a zbatut îndelung și spre zări
Se petrecu lin, cu țipăt moale,
Și florile mele pipăiră lumina
Cu degete moi, de petale.

Sufletul se roti peste lume
Cumpăni pământuri și mări,
Lepădînd de pe față masca de lut
A grelelor nopți întristări.

Întîlni un om, o pîlțire de vînt,
Și li se dăruî cu-nfiorare,
Să nu-l chinuiască neliniștea, spaimele,
Cînd o să cadă noaptea, rece, mare.

Sînt copilul toamnei (II)

Cîte toamne-au trecut, cine le mai știe,
Bogate în roade, cu mărețele lor întristări
Pînă cînd ridicat din ceața grea, fumurie,
Pildă am luat de la ele pentru vis și cîntări.

Cutreieram șesurile, dealurile, știam
Smălțul luncilor curățat după ploaie,
Noaptea, luna mă găsea încruntat lîngă geam
Priveghind peste-un petic de foaie.

Tot mai rar, toamnele mă-ntîlneau în sat,
Eu nu uitam însă, mireasma lor dulce,
amără,
Și presimțeam cu-nfiorare că mi-e dat
Să o ridic peste cer a doua oară.

Presimțirile mamei se-adeveresc, prea
devreme,

Sufăr pentru nădejtile lumii toate,
Și neliniștit mă ridic peste vreme
Prea repede, prea singur poate.

O, sînt copilul toamnei și adun
Solemnul rod al trecătoarelor iubiri
Căci poate mi-este dat în grabă să apun
Asemeni ei, cu triste și mărețe dăruiri.

(1956)

Bujorii

Noaptea, am auzit
Cum plesneau bujorii.
Numele lor mi-a adus aminte
De satul meu,

De-o fată în rochie albă,
Mirosind a săpun
Și de cîmp, mai ales de cîmp.

Ați auzit vreodată
Cum plesnesc bujorii?
Mirosul suav,
Cîntecul înfloririi,
A trecut subțire pe lîngă mine,
Sufletul lor m-a atins cu aripa
Și-o pasăre roșie
S-a pierdut rotunjit în mine.

Ați văzut vreodată sufletul bujorilor?

(1956)

Joc de trei

lui N. STĂNESCU
și C. BALTAG

Căutam locurile
așa cum orbii își caută
paharul cu apă,
noaptea,
și-l varsă pe masă,
pe scaune, pe hainele roase.
Ne izbeam între noi,
într-un joc de trei
pe un spațiu fără margini,
nimeni nu știa
unde se-ntind prăpăstiile,
unde-și fac de cap marginile.

Mergeam încet
să nu se închege
arborele din piciorul stîng,
nici mîinile nu ni le atingeam
pentru că nu vroiam stele,
ne era cald
și nu știam de ce noaptea
e-așa călduroasă,
căutam lacurile.

Cînd sunetele
se izbeau prea tare de case
ne priveam,
ne priveam
într-un joc de trei.

(1958)

Din volumele LINIȘTEA VERSULUI și DESCÂNTECE TÎRZII*

năframă îndoliată

*Zi a lunii
început de lume
iau lucrurile
iarăși nume*

*iarbă și pomi
și vestita minune
vorbiți ce încă
n-o pot spune*

*În seara înaltă
rămas bun la toate
sfîșietor*

*cu năframa îndoliată
a unui cocor singuratic
în limpede zbor*

din celălalt veac

*te-ndepărtezi mereu
nimic nu mai știu
pierduta dragoste absoarbe
tot ce e viu*

*doar uneori
foarte tîrziu
ți-aud pasul izbindu-se
de-o piatră-n pustiu*

*încolo te mai văd
cîte ceva despre tine
mai aflu*

*greu între noi
din celălalt veac
miros de cadavru*

gîndește, gîndule

*Totuna e să fie
de mori acasă ori în luptă
bătrîn ori tînăr
cu cerbicea ruptă?*

*totuna e să fie
subt umbră ori pe umbră
de te săgetează,
piatra sumbră?*

*de lași în urmă
să rămînă
dîră*

*o carte
o fîntînă
ori o țară?*

oriîncotro

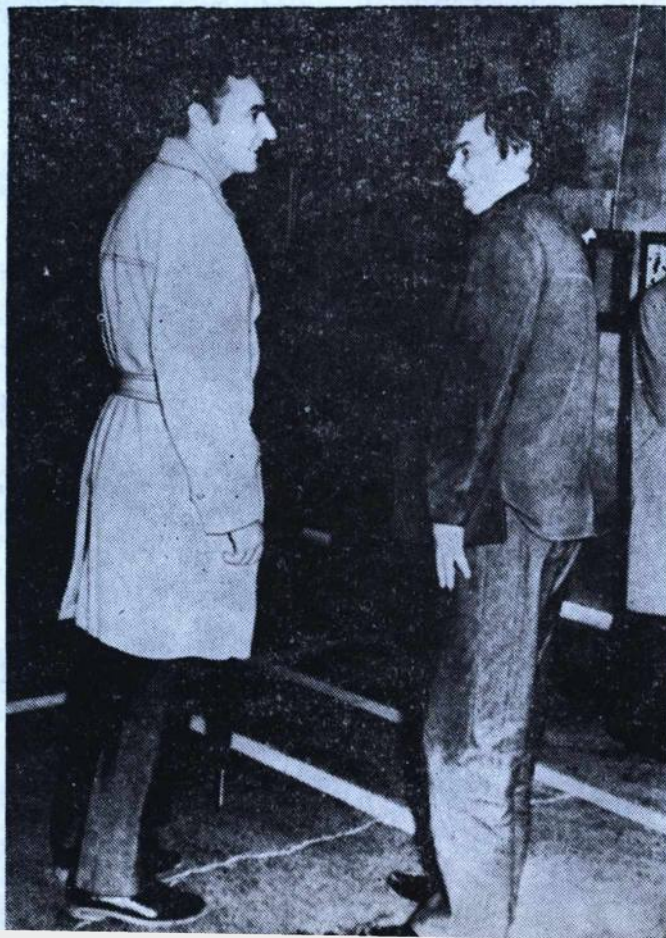
*miros de om
miros de fiară
prin casă
pe-afară*

*adulmecă nara
mireasmă amară
vînată nădușeală
plămîinii pompară*

*nimeni singurătate
oriîncotro te întorci
încheieturile fibrele golurile dor*

*pe masă pe foile scrise
cineva și-a uitat numai piatra
de la topor*

* Versuri din prima formă, ne-
incluse în volume.

imaculare

*lenta norilor ninsoare
mă atacă mă îngroapă
se viscăză iar zăpadă
legătura mea de apă*

*cu vreun spine
cu vreo țepă
suflet cearcă
trup întreabă*

*de pe lume
de pe sînge
trage la pămînt culoarea*

*albă
fără margini să rămînă
reîncreierarea*

*«e foarte bine
nu e nimic» ***

*m-a-nghesuit uritul
cel din afară
cel din mine
și a cîta oară*

*mă ciocnesc
seară de seară
cap în cap
cu trupurile vecine*

*dacă nu se cere
e foarte bine
nu e nimic*

*agață-l să bălăngăne
pe coridoare
sufletul pitic*

**** Am adoptat acest mod de a da titluri, respectînd procedeul poetului din ultima perioadă, de a-și sublinia ideea prelînd versuri din strofele finale.**

Poetul împreună cu sculptorul Vasile Gordux — 1967

*«totul este fantasmă
totul este nălucire»*

*ai putea spune
dar foarte pe subțire
totul este fantasmă
totul este nălucire*

*te-ai lovi totuși de mine
în cea mai cîstită
mai fragedă mai betonată
alcătuire*

*iată cum vine
dupăamiaza de toamnă
cu foarte puțin soare*

*mai stai mai stai
ascultă în capete
izbitura de topoare*

*«Zeule dacă
tu ești zeul adevărat»*

*Zeul mi-a șoptit ceva în ceafă
să spun ce-a spus nu se cade
brusc împușcat
pe la spate*

*Zeul mi-a întins pielea
oasele mici și cele mai late
taraf în dezordine
cu instrumentele spînzurate*

*Zeule
dacă tu ești zeul adevărat
cel de foc*

*fă-mă
o secundă numai
la loc*

Romulus GUGA

Scritorul în fața sediului
revistei „Vatra”, la înfiin-
țarea acesteia — 1971.

Jocul de dincolo de alegorie

PROZA LUI ROMULUS GUGA SE DESFĂȘORĂ între o aparență de absurd — absurd al construcției generale — și o abundență de semnificații: asemenea parabolilor. O aglomerare de banalități cotidiene din care se desprind semnificații majore: ale neliniștilor ce bîntuie sufletul omului.

Capcanele acestui scris sînt camuflate sub fraza corectă, clară, inteligibilă.

Asupra cititorului, efectul nu este cel al picăturii accidentale, aleatorii, ci al picăturii obstinate care nu conținește din cinetica ei în stare să perforeze munții.

Într-adevăr, efectul acestei proze este un efect obținut prin acumulare: o stare a materiei artistice fiind de imagini sugestive, precum « privirea ca un coridor puțin luminat », imagine-cheie — cred eu — definind ansamblul prozei lui Guga. O proză în care trebuie să pătrunzi tutelat de ideea clar-obscurului; și, mai ales, de ideea că te pregătești să parcurgi un labirint. Te fură mereu gîndul obsedant că tot timpul ți se ascunde ceva pe care tu, cititor, ești invitat, provocat chiar, să-l descoperi.

Care operă de artă, de altfel, nu ocultează — voit sau nu — dincolo de ceea ce *vedem / percepem* — un simbol?

Simbolul prozei lui Romulus Guga mi se pare ascuns abil sub vălul alegoriei și sub vălul și mai des al jocului de dincolo de alegorie; un joc menit a îmbia spiritul să se descopere pe sine și, descoperindu-se, să se uimească de repectabilitatea, dar și de unicitatea lui. Poate nici unei alte îndeletniciri omenești nu i se potrivește mai mult conceptul-semnificație de labirint — capcană și soluție totodată — cum i se

Cu Vida Geza și
Grigore Ploșteanu, cu
soțiile, la Bala Nere
— 30 aprilie 1970.

Străbunicul din cămară fragment de roman

Acum toți rostesc sacadat cuvintele, bat din palme ritmic, pe urmă-i văd în picioare, aplecați peste unul din scaune, de unde smulg — pur și simplu — pe unul afară și-ncep să-l arunce ușor în sus... Omul se gîdilă și protestează, caută puncte de sprijin de care să se agațe, să se smulgă din brațele lor, dar spațiul e atît de pustiu încît nu-i rămîne decît resemnarea, în timp ce ceilalți nu mai rid, decît numără « unu-doi, unui-doi! », cu o anumită cruzime, plăcere, bucuroși că au dobîndit puterea și dreptul de-a dispune de ființa aceea, care doar cu o clipă înainte le era « prieten » și împreună « clădeau, calculau, hotărau, împărțeau... » te miri ce partidă, care-n mințile lor înfierbîntate nu putea avea nici o replică...

— « Ajunge! » strigă bătrînul din stînga mea. Vocea avusese o asprime de neconceput pentru mine. Și acum domnea liniștea și cei trei se uitau cu stupoare la cel care îndrăznise să se amestece în treaba lor în timp ce al patrulea, zburătorul, își aranja hainele și încerca să-și redobîndească echilibrul.

— « Ce te bagi, vechitura naibii?! » zise disprețuitor unul din cei trei.

— « Doar nu sintem animale... » răspunse calm bătrînul.

— « Nu-mi place, nu-mi place... » mai zise acela cînd dispăruseră cu toții în scaunele lor.

De-acum știam că acolo erau patru. Dar cîți se aflau în celelalte părți? Am simțit nevoia să-l întreb pe bărbatul de lingă mine, dar el stătea cu ochii închiși și parcă dormea...

Și mi-am amintit cuvintele: « Mergi înainte și nu întoarce capul... » Poate. Amurgul e în urmă.

potrivește artei. Proza lui Romulus Guga — cum, dealtfel, și teatrul și poezia lui — ne include într-un mare con de umbră înconjurat de lumină — scăzută, la început, explozivă în final.

Pentru ca acest efect să fie și să rămînă cît mai penetrant, scriitorul își face din cititor un

complice permanent. La urma urmelor, pentru cititor totul se reduce la o problemă de opțiune: să vrea să străbată — împreună cu autorul — labirintul ce i se propune.

Ileana VULPESCU

Răsăritul a fost. Femeia purta un taior albastru cu nasturi galbeni. Pe cap o bonetă care amintea de un tablou celebru cu « France Libre ». Fusta era scurtă, picioarele pline, puternice, avantajate de tocurile înalte, butucăncase, lansate nu de mult de-o modă capricioasă.

Stătea puțin aplecată. Tenul cafeniu, părul negru, lucios, privirea ca un coridor puțin luminat, care parcă te invita la trăirea unei întâmplări neașteptate, mina « nefericită » — amintind de alte îndeletniciri — pentru unghiile pătrate, de-un roșu strident, ținea și invita să servim câte o bomboană. « Pofțiți, — spunea — pentru început alungă orice gust neplăcut... » Rămase acolo până ne-am servit, zimbând « drăgălaș » și urmărindu-ne mișcările grăbite prin care îndepărtam ambalajul ieftin cu imprimeuri ordinare. Culese din minile noastre resturile de hirtie și după ce ne arată un buton alb spuse: « Eu sînt în anticameră. Cînd aveți nevoie de ceva chemați-mă... ».

Porni pe urmă ușor, legănîndu-se, spre ușa mică abia descifrabilă în peretele din față.

— « E drăguță, nu? » pleoscăi bărbatul din stînga mea.

— « Nu e rea. » I-am răspuns sec, deși nu-mi displicuse. Consideram că era mai bine să păstrez o anumită sobrietate, deși odată cu răspunsul dat — parcă o chingă, de a cărei existență habar nu avusesem pînă atunci, mă strînsese puțin, neplăcut, prevestind un șir, care nu bănuiam că avea să mă inebunească într-o zi. « În fond, o femeie drăguță... Capabilă de cine știe ce surprize, dar nu mai mult decît o femeie... » mi-am zis. Am simțit nevoia acestui răspuns, căci nu mă puteam împăca cu acela pe care-l rostisem interlocutorului meu. Procedeu în sine mă deranja, cum mă tulburase mai de mult cînd fără premeditare îl folosisem înțîia oară, dar cu timpul l-am acceptat, căci — susțineam — aveam doar dreptul la o lume a mea, iar « falsul » nu-l consideram o fațadă, ci un mod încadrabil în comunicarea cu semenii mei, incapabili — motivam — să înțeleagă complexitatea eului meu — dacă le-ar fi fost servit pe tavă — cu mult mai dispuși să-l eticheteze și să-i atribuie trăsături care nu-l definesc, ba, n-au nici o legătură cu mine.

— « Mie mi-a plăcut » — reluă cel din stînga, « chiar mi-a căzut bine... Ha! ha! Aș fi chiar cretin să fac mofturi. Viața se duce... » încheie stîns.

— « Tot ce e posibil. Cîteodată totul e posibil, depinde doar cum ești dispus să accepți... » am rostit mai convins, habar n-am nici azi de ce am simțit nevoia să-mi îndulcesc răspunsul anterior.

— « Asta așa e. Bine zis: depinde cum ești dispus... »

Rămase sprijinit pe spate, cu minile întinse pe marginea scaunului și cu genunchii trași mult spre el de păreau foarte înalți, sau el dorea să se ghemuiască, de parcă ar fi simțit o primejdie, ceva pentru mine nefiresc și fără sens, dar pentru el poate chiar înspăimîntător... « E un om trist... » mi-am zis și am încercat să privesc în altă parte, unde mi-aș putea regăsi bucuria acestei împliniri neașteptate, fericite, chiar neimaginabile. Nu visasem niciodată lucruri imposibile. Existența mă mulțumea. Nu ieșeam cu nimic din comun și nici nu mă supăra banalitatea unor zile trăite. Prea puțin prudent, odinioară, exagerat de prudent acum. Taciturn, chiar fricos. Laș nu, doar într-o neliniște continuă, minat de un ceva fără astîmpăr, convins de utilitatea vieții trăite în limitele pe care ți le îngăduie. Singur; din sărăcie de sentimente și prea puțin altruist. Mereu în așteptarea unei răsplăți pentru o faptă bună și, firește, urmărit de decepții minore. Multă meschinărie, dar destul de inteligent. Adaptabil la cele mai neașteptate situații și capabil de originalități pe căi bătute.

N-aș putea spune că mă menajez și nici că aș fi întristat de « descoperirile mele ». Cred că, spre deosebire de alții, sînt conștient că trăiesc și că vreau să trăiesc. Astfel, această dimineată nu mă găsește nepregătit. Se vînturase de mult, în birfa cotidiană, că ea va veni pentru mine. Dar... E bine să nu-ți faci iluzii!

Acum eram fericit. Cuvîntul e destul de bombastic, dar cum n-am altul la îndemînă îl folosesc. Și încet, mă întorc la realitate, ușor, pe nesimțite, precum încă în gură-mi

mut ceea ce a rămas din bomboana servită cu atita amabilitate la instalarea mea în fotoliu. Aerul e plăcut. Vremea bună. Sint liniștit și cînd înghit restul acela mic și dulce, parcă simt o clătinare ușoară, lină, de parcă m-aș rostologi peste ceva imprevizibil, spre propria mea delectare, nevinovată, și simplă...

— «Sinteti pentru prima dată aici?» rosti atunci bărbatul din stînga mea. Vocea-i are acum din nou siguranță. Sunetele sint pline și rotunde, numai fața îi exprimă ceva pasiv! Absolut, asta e! Zimbește. Zimbesc și mă gîndesc: «expresie parșivă»... Poate de aceea în primele momente l-am confundat cu o femeie. Miza asta în scenă am întilnit-o mai ales pe fața lor și instinctul mă derutase. «De multe ori expresia înșeală...», mă gîndesc de unde mai știu și asta. Îmi vine să rid și nu pot, căci dacă aș fi spus tot ce mi-a trecut acum prin cap, ar fi trebuit neapărat să adaug «...a zis un mare clasic...» «Cine?» Cu siguranță s-ar fi mirat bărbatul din stînga mea și eu — poate — n-aș fi găsit un nume rezonabil.

«...Trăim doar într-o continuă mișcare. Tată-tău e pe drumuri, frate-tău e pe drumuri, tu pe drumuri, eu ce să mai vorbesc...» cum spusese la o onomastică bunica Matilda. «Adio, căruță!» exclamase atunci bunicul Eugen, infuriind-o îngrozitor pe Matilda, care nu suferea prostia. «Bou ai fost de cînd te știu...» îi zisese atunci. «Ho!» zbierase el, «ce te-a apucat...», s-a mai speriat el. În clipa aceasta mă sint înduișat. Doamne, ce dragălași puteau fi și cită dragoste și-au revărsat unul peste capul celuilalt. Parcă văd și acum chenarul acela negru în care era trecut numele bunicului Eugen, iar mai jos semna «În veci nemîngiată soție, Matilda...» Pe urmă... Desigur, pe urmă... Bărbatul de lîngă mine e cu siguranță convins că nu i-am auzit întrebarea și în consecință — din plictiseală sau din curiozitate — o repetă:

— «Sinteti pentru prima dată aici?»

Cît poate fi de contrariat! Probabil am o privire timpă... Mă amuză. Apoi, complăcindu-mă în situație mă mențin pe poziție. Am învățat doar să rezist și să tac. Într-un asemenea joc e un moment cheie: cîștigi sau pierzi totul! În asemenea situații cel din fața ta e derutat, nehotărit, stingherit. Nu știe ce să facă. Iar dacă e deștept își dă cu pumnii în cap că a vorbit. În clipa aceasta știe c-ar fi trebuit să aștepte. Rolul și locul așteptării e bine stabilit. Numai să știi cît timp și pînă unde... Ce crud sint! Omul de lîngă mine n-are nici o vină. E atît de plictisit și atît de puțin calculat. Infuriat că s-a ales c-un asemenea tovarăș de drum. Sau poate și el se amuză. Știe jocul de mult, iar acum așteaptă să te vadă cum vei răspunde la «deschiderea lui». Totul e posibil.

Pe urmă aspectul feței se poate schimba printr-o «destindere lentă» care nu prevestește (încă) hohotul de rîs sau urlatul. Doi oameni față-n față. Situație obișnuită. Conversație banală. Vremea bancurilor din viața lor a trecut. Chiar și-n materie de fotbal nu mai au aproape nimic să-și spună. Și atunci nu mai există decît: *acum*, imprevizibil în gest și cuvînt și mai ales controlabil. Dar din nou o soluție salvatoare: «destinderea clară». O mică stratagemă, mișcarea pe neobservate între «lent» și «clar» căci dacă ai rîs sau ai urlat totul s-a terminat...

«Deschiderea lui?» Nu mă amuză. Nu doresc (chiar?) nici o comunicare. «Jocul» pretinde atenție, iar euforia m-a făcut sentimental. În fond, am dreptul să mă cunosc, nu? Cu siguranță, da. Ce altceva înseamnă o autopsie decît cunoaștere și implicit progres?!

Sint incorigibil. Mereu mă consider într-o situație limită în care realul cu irealul se împerechează precum ziua cu noaptea într-un tot unitar. Bunica Matilda era categorică în privința asta. Îl injura mereu pe autorul ei preferat, căci: «Dobitocul ăsta își culcă personajul seara la zece și mi-l aduce dimineata următoare la șase în baie, injurînd. E o hoție! Nici un cuvînt despre nopțile lui. O jumătate din viața personajului meu preferat mi-a furat-o. Nu e drept...». Întotdeauna cînd își amintea de «amănuntul» acesta Matilda plîngea. Plîngea și-și imagina: «Ce-o fi visat în noaptea asta?» «În care, bunică?» întrebam. «În asta, cînd l-a lăsat nevasta...» spunea

La vernisajul unei expoziții a pictorilor bălmăreni (Galeriile revistei „Vatra”, 1978).

cu o față ce exprima atita suferință! Și eu habar n-aveam ce să răspund, căci nici unul dintre răspunsurile care-mi treceau prin cap nu mi se păreau capabile să schimbe starea de spirit a bunicii. « S-a-mbătat... » spunea atunci bunicul Eugen. « Sigur, după tine ar trebui să te părăsesc în fiecare seară; să-ți bei mințile! » striga Matilda. Apoi, și mai furioasă: « ...și mai lasă paharul ăla odată... ». « Da, da... » zicea bunicul și începea să fluiera. Știam că de-acum e bine, Matilda se liniștea, căci zicea « nu poți să și bei și să și fluieri deodată... ». Ura nesiguranța, amenințarea. Mai știi, poate am moștenit-o! De când m-am așezat în scaunul acesta orice cuvânt ce vine din jurul meu, sau se rotește în jurul meu, mi se pare o amenințare. De ce? Până ieri mi se filfia de toți cei care îmi vorbesc azi. Tonalitatea vocilor e aceeași, poate puțin mai respectuoasă, asigurările de atașament — « unul pentru toți, toți pentru unul... » la ordinea zilei, și atunci!?

Ar fi totuși cazul să conversez. Mitocan n-am fost niciodată. Despre ce era vorba? A, dacă sint prima oară aici? Să zic « da » sau « nu ». « Da » îți asigură o anume platformă, « nu » exclude orice perspectivă. Și atunci? Cred că un « știu eu?! » e acceptabil. Cu siguranță așa e bine. Desigur soluția nu e nouă, în viața cotidiană e chiar un clișeu, dar nu știu de ce sint convins că bărbatului din stînga i se va părea un răspuns matur și « relațiile » dintre noi vor putea demara pe un teren sigur. Inversînd așezarea, adică el în dreapta mea și eu în stînga lui, simt, totuși, că mi-ar trezi suspiciuni, nu în totalitate desigur, așa că adaug răspunsului și o expresie adecvată. Adică renunț la « destinderea clară » și adopt « surisul puțin perceptibil » (Am observat că după mulți ani pe anumite fețe — din cauza aceasta îl evit — a lăsat o cicatrice supărătoare. Să fiu atent!) Întorc capul:

— « Știu eu... » zic, privindu-l drept în ochi.

— « Desigur... », răspunde prompt, însoțindu-și replica cu mîna întinsă, care o apucă energic pe a mea și-n timp ce mi-o vîntură prin aer, gata-gata să mi-o smulgă din umăr, strigă: « Teocris Vladimir, da' tu? »

— « Apostolatus Delambi! » mă aud zbind.

— « Bravo, bravo... Dar ce nume e ăsta, frate!? » se hlizește transpirat și voios.

Nu-l aud, pur și simplu am senzația că m-a masacrat. Ce « deschidere » a mai fost și asta? Gambitul damei? Gambitul regelui? Sint derutat. Adică-l cheamă « Teocris Vladimir » și atunci « Teocris » ar fi prenumele iar « Vladimir » numele, sau în jocul lui e un șiretlic. Poate una din expresii e un cod de recunoaștere și *pretinde* sau *pre-*

vestește un anumit tip de reacție. Cum să mă descurc? Nu apuc să-mi găsesc răspuns, căci se ține strins. Joacă:

— « Tot director? »

— « Tot. »

Deja schimbăm cărți de vizită și nu pot să înțeleg cum de nu mi-am acordat obișnuitul meu « repaus » atât de necesar când ai o situație. Acum sint nervos. Fac greșeli. Acord situații favorabile unei poziții necunoscute. Și eram atât de vesel doar cu câteva minute înainte, iar acum încep complicațiile. Mă ordonez. Îmi trebuie informații. Deci trebuie urgent să reduc « entuziasmul » debordantei mele cunoștințe. Pe urmă: lincezeala conversației și situarea mea într-o lumină cu totul lipsită de interes. Trebuie să se simtă penibil, să se considere stingher. Va căuta atunci să înviorizeze situația pălăvrăgind, timp în care îmi voi regăsi echilibrul și calmul. Ce ghinion! Nu trebuia să mă las antrenat, doar știu atât de bine că nu sint în stare de brutalități prin care poți pune capăt unei situații ce-ar putea evolua în detrimentul tău. Îmi și vine să rid. « Teocrist Vladimir », aparent un fazan pe care ești oricând gata să ți-l închipui cu picioarele golite în adincul unui platou, în mijlocul unei mese întinse. Asta dacă ești fraier și, doamne iartă-mă, sint destui.

L-a neliniștit ceva. Tace. Simt o stare de încordare nedorită cum își faceloc între noi. Acum e nevoie de ceva din afară și încă urgent, căci nu i-am răspuns la mutare, prin lipsa explicației cerute în legătură cu numele meu. Fără să șovăi apăs pe sonerie și deși am sentimentul că nu se întâmplă nimic, nici nu observ când « tocurele zgomotoase » s-au oprit în dreptul nostru.

— « Doriți ceva? » zice amabil.

— « Nu... » șovăi.

— « Poate vă e rău », continuă, « puna albă din față e pentru vomat!... » Nici nu o văzusem în săculețul din husa scaunului din fața mea.

— « Nu, nu mi-e rău », o asigur.

— « Atunci ce pot face pentru dumneavoastră? » rostește cu ironie și aproape disprețuitor.

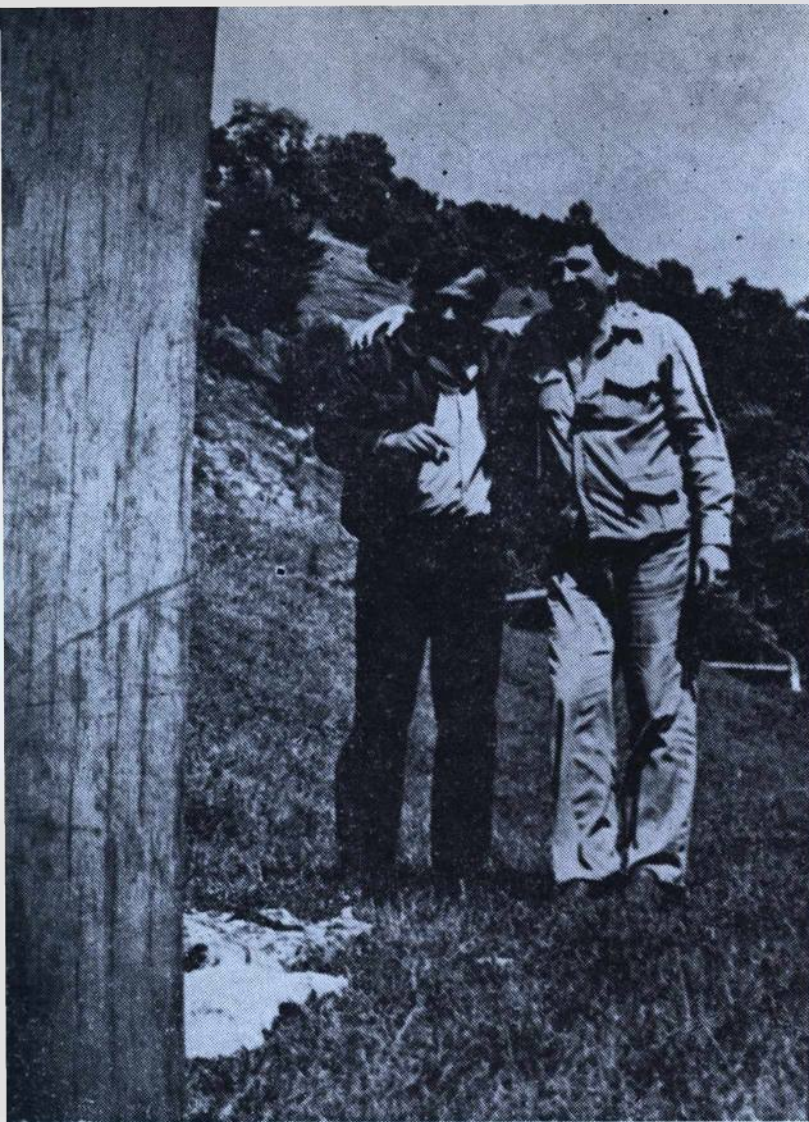
— « Aduceți ziarele... » spune calm Vladimir.

Eu nu mai aud decât tocurele care se îndepărtează și intru în criză de timp.

III

Nu, omul din stînga mea trebuie privit altfel. Mai indulgent, chiar dacă mă atrage mereu în hățișuri neașteptate. Acest Vladimir Teocrist e un om de treabă. Stau cu ziarele pe genunchi și parcă vrînd să mă asigur dau din cap aprobator. Nu e nici o exagerare în constatarea aceasta, doar am încă proaspătă în memorie situația în care fără îndoială inițiativa îi aparținuse și atunci, degajat, îmi acordase acel timp de respiro care să mă liniștească. Nici nu mi-ar fi trecut prin cap să cer ziarele. După al doilea « nu » mă apucaseră toți dracii! Vocea lui calmă, sigură, caldă, mă acopere înșinuînd parcă un timid, puțin încurcat, care uluit de apariția aceea neașteptată, « drăgălaș » și ironică, nu mai știe ce vrea. Sau era în realitate un timid? Să nu fi sesizat pînă acum? Exclus. Lumea nu e nici mai rea, nici mai bună, e lume. O dimineată însorită poate părea un sacrilegiu pentru o ființă îndoliată, cum pentru costumul nou, așteptat, princiar al altuia o ploaie înviorătoare de primăvară poate fi interpretată ca o pedeapsă nemeritată. Sint din nou în apele mele. Puțin obosit. Exagerat pentru ceea ce se întimplase. Mă bucur că-mi descopăr un simț al măsurii. Măsura mea? Poate a unei poziții.

Centura de siguranță are o ușoară mișcare de parcă se simte lipsită de utilitate, degajată, cu precizie în clipa aceasta, gîndind mai profund decât mine. « Un obiect?... » veți spune trăgînd cu ochiul în direcția mea. « De ce nu? Amănuntele își au valoarea lor, v-aș răspunde.

Romulus Guga și
Augustin Buzura în
Maramureș — 1979.

tă, albastră, plină cu apă, să-și ude florile. Avea acest obicei din tinerețe, Eugen de Lambi fiind o ființă sensibilă și nepăsătoare. Așa că pentru toți ai casei, indeletnicirea lui părea ceva firesc, pentru care puteai dormi liniștit. Numai că în dimineața cu pricina, cana se goli toată peste Matilda de Lambi, care la ora aceea dormea liniștită în patul ei. Doamne, ce spaimă a fost! La țipetele ei ne adunaserăm cu toții acolo și parcă o aud și acum plingând, apa șiroind-i din păr pe față, pernă, plapomă, în timp ce printre sughituri răzbătea cite un « of, of, a vrut să mă înnece! Vai ce-am ajuns... » Și aceasta în vreme ce bunicul meu înlemnise cu cana în aer și la insistențele lui Petru de Lambi, cum că « ce-ai făcut, tată!? » bolborosea « eu, nimic... nimic. Am udat florile... » Numai mama mea, Ileana de Lambi, cu nelipsitul ei simț practic, o liniștea pe Matilda, bunica mea și soacra ei, că « totuși e bine că pentru înviorarea florilor nu se folosește focul... ». Era vară atunci, cald și toate odăile păstrau mirosurile fiecăruia prin colțuri și dulapuri, de la ceapa puțin prăjită a mătușii, la laptele mereu afumat al mamei, gutuile și merele gemenilor Tudor și Paraschiva de Lambi, până la albușul cu spumă de fragi uscat de eu seară pe buzele noastre, tutunul aromat al tatii, până la mirosul de rinichi proaspeți de pe botul motanului mare și alb, care dimineață de dimineață se arcuia în calea soarelui de parcă ar fi făcut mătânii. Pentru mine numai bunicul Eugen n-avea nici un miros. Era înalt, slab, aproape uscat.

Cînd murise Eugen de Lambi, bunicul meu, n-a mai fost nimeni să-și rostească *veto*-ul și ne-am împrăștiat care încotro. Un simplu amănunt care însă mi-a schimbat complet existența și poate nu numai mie. Bunica Matilda avea să-mi reamintească de « amănuntul » acesta într-o zi cînd îmi cerea să dau la ziar un anunț prin care reaminteam cunoscuților că « s-a împlinit un an de cînd a plecat dintre noi cel care a fost... » și urma formula obișnuită. De fapt, în ziua morții sale, Eugen de Lambi era complet senil. « Un poznaș senil » cum îl alinta Petru de Lambi, fiul lui și tatăl meu. Și avea dreptate, căci bunicul nostru, prin stadiul pe care-l atinsese, cu fiecare zi le făcea tot mai de oaie. Ultima pe care mi-o amintesc a fost — cum am susținut și atunci — o manifestare superbă a profundeii afecțiuni ce o purta iubitei sale Matilda, bunica mea. Doamne, ce tărăboi a fost, și doar azi se poate (eventual) zîmbi cu îngăduință — cînd într-o seară acceptabilă pentru toți — unul sau altul din numeroșii membri ai familiei își permite să o pomenească.

« Atunci eram în pragul să-l sugrum » spusese Matilda.

De fapt ce se întimplase? Eugen de Lambi o confundase pe scumpa sa soție, Matilda, cu o floare din multele ghiveciuri care umpleau pînă la refuz dormitorul lor. Și cum el se scula cam de multă vreme cu noaptea în cap, de spunea că aproape că nici nu se mai culcă, de cum răsărea soarele o pornea grăbit, în mină cu o cană înal-

« Uscat a fost de cînd îl știu, uscat și bun... » plîngea Matilda peste numai citeva zile, cînd împreună cu mama aveau să-l spele și să-l îmbrace pentru priveghi. Și de multe ori mă gîndisem unde pierise mirosul lui, și cum fusese el, de mult, cînd venise pe lume? Poate florile să fi fost de vină, care în setea lor nemăsurată îi mutaseră treptat sufletul în rădăcinile lor. Un simplu amănunt care-mi tulbură liniștea. Și pe urmă...

— « Nu citiți? » se miră degajat Vladimir. Iar mă descoperă pe picior greșit. În realitate n-am nici un chef pentru lectură și pe urmă mă simțeam atît de bine. Adevărul e că dau dovadă de multă, prea multă slăbiciune, și cînd te gîndești că eram convins că autoritatea vine de la sine. Va trebui să părăsesc contemplația și să mă avînt în furnicar!

— « Citesc, sigur... » spun nepăsător întorcînd ziarul de pe o parte pe alta.

— « Înseamnă că e bine. V-ați acomodat... » intervine cu destul de evidentă siretenie.

— « Nu e nici o îndoială că mă simt admirabil!... » zic, și după mult timp îl privesc din nou în ochi, fără să clilesc, zîmbind.

E mulțumit. Pare mult mai sigur pe sine. Chiar « exagerat », aș remarca eu. Cu siguranță că e un tip cumsecade. Sugerează atîta cumințenie și nevinovăție cum stă și buchisește gazeta. Poartă ochelari deși e încă destul de tînăr. Costum închis, cămașă albă, cravată stearsă, deodurant înțepător. Ciudat, pare din ce în ce mai palid, mai aplecat peste pagina ziarului, peste o anumită coloană, o știre, un amănunt care probabil l-a șocat... Nu zic nimic, îl las. Mă bucur că e preocupat, cel puțin nu mă sîcîie. Ușor, cobor ziarul pe genunchi și mă relaxez... Nu mă interesează. Dealtfel lectura mă și obosește. Înainte? Înainte citeam ca să-mi umplu zilele. Acum sînt atent. Atent în pătrățelul meu, atent la fiecare mișcare. Ce mai e nou? Cine cu cine se vizitează? Cum se salută unul sau altul? Ce birfe circulă? Speculații. Informații. Combinații. Compromisuri. Cuvinte, fapte, oameni, reluate cu încetinitorul... Mereu, mereu... Pînă ce ochii se-nroșesc și simți că-ți crapă capul. Dar! Ce fericire cînd poți descoperi o pată într-o umilă secvență, un cadru. Atît. Binecuvîntată clipă! E dezvoltată-n grabă. Uscată. Călcată. Arătată tuturor care practică această artă... Pe urmă o clipă de visare... Dar « pata » descoperită certifică un procedeu, dă garanții, ferește de ratare și uneori motivează existența celui care a descoperit-o. Nu e vorba, desigur, în nici un caz de interese personale, de intrigă, cuvinte decupate din ziar și lipite cu pap pe coli albe ministeriale, în fraze ce exemplifică vigilența, apoi expediate unde trebuie, nu. Nu e vorba nici de șantaj, ci de un cult pentru frumos, pentru estetic, doar anonimul benevol nu s-a semnat din modestie, iar dacă a săvîrșit toată truda aceasta n-a fost minat decît de dorința de a feri « pelicula » de un neașteptat eșec. « Un om înlăturat, un om murdărit sau lovit pe nedrept... » e prea mult spus, cînd zilnic sute de metri de peliculă rămîn în jurul mesei de montaj pentru vecii vecilor...

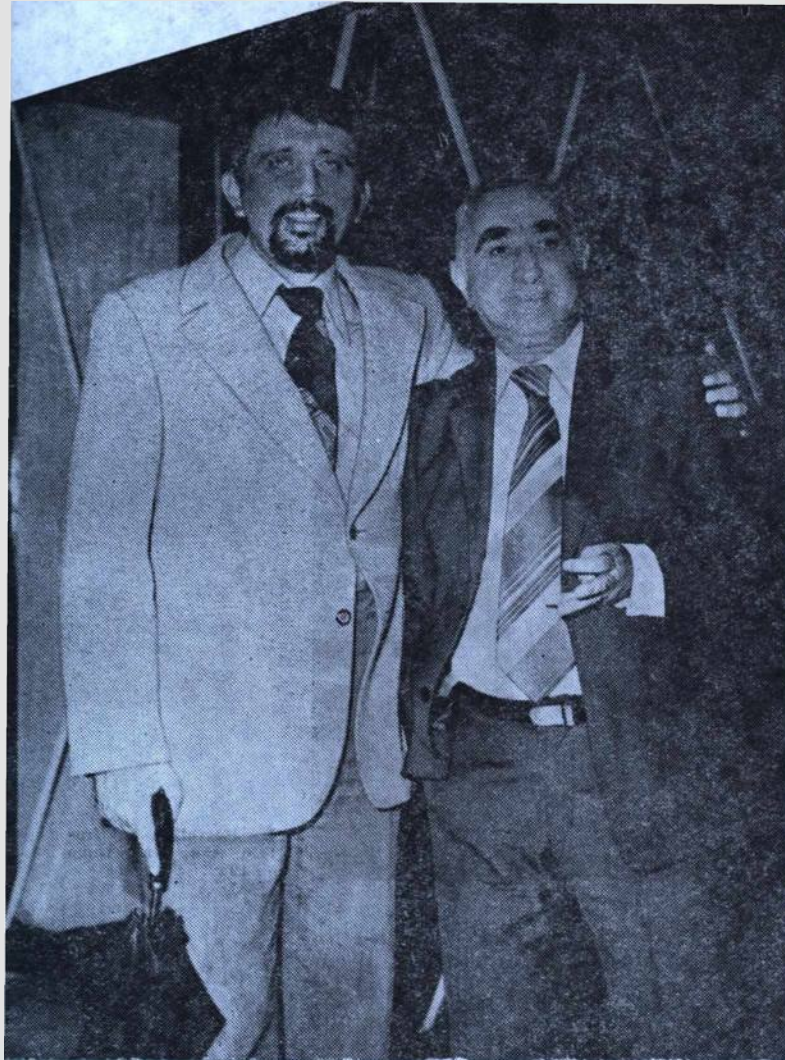
Sînt mirat văzîndu-l pe Vladimir cu capul sprijinit pe speteaza scaunului și ziarul căzut pe podea.

— « Nu vă e bine? » îndrăznesc.

Clipsește repede din pleoape și încearcă să se ridice. Unde vrea să pornească? E mereu cu fața la mine și înaintează cu spatele. De ziar a uitat. Mă aplec să-l ridic și nu apuc să-mi regăsesc poziția că a și sărit și mi l-a smuls.

— « Nu, nu, vă rog, nu... » rostește îngrozitor de umil.

Ce l-a apucat? Aș vrea să-l întreb, dar sînt uluit văzîndu-l cum se îndepărtează de mine și brusc dispăre într-un scaun din față. Sînt atît de contrariat, că-n primele momente habar n-am ce-aș putea face. Încet, încet mă adun și instinctiv apuc ziarele și grăbit, coloană de coloană, încep să le străbat. Deși întîlnesc destule întîmplări și cuvinte care să te pună pe gînduri, n-aș putea spune că vreuna trezește în mine sentimente de panică. Și ca să nu mă-nșel o iau de la capăt. Absolut nimic, în afară de o caniculă neașteptată în Brazilia. Insolitație. Cazuri mortale...

Împreună cu Dinu Săraru, după predarea piesei *Amurgul burghez* — la Teatrul Mic, 1981.

unde și cînd a avut loc. Singura certitudine că a avut loc era piciorul stîng lipsă din trupul bunicului meu și prezența unei proteze. După moartea lui — cum urma să fie ars la crematoriu — unul din salariați îl sfătuisese pe tata că e păcat să arunce banii pe coș, ba chiar va recupera o bună parte din cheltuieli dacă proteza va fi scoasă și vindută. Cum nu era timp de gîndire, Eugen de Lambi plecă la crematoriu fără un picior, care rămăsese rezemat de unul din pereții din sufragerie. Și cum în graba aceea tata nu putuse anunța pe nimeni, Matilda se întîlni cu piciorul de lemn fără a fi anunțată, astfel că n-a lipsit mult să mă îndolieze și mai mult.

Pe urmă ziua a putut să continue fără opreliști. Și cum n-aveam ce face, m-am urcat în pod, unde se țineau hainele vechi, le-am ales pe cele negre, firește de pînză, le-am rupt panglici subțiri, apoi am coborît, am luat cana albastră a bunicului și am început să-i ud florile, nu înainte de-a lega de tulpina lor o fișie neagră. M-am reîntors pe urmă în sufragerie și cum nu era nimeni i-am cercetat îndelung piciorul de lemn. Totdeauna fusesem curios să i-l văd, dar niciodată nu mă lăsase. După ce l-am privit de la o distanță dătătoare de siguranță, încet, încet m-am apropiat. Am pus ușor mîna, sus la capăt, unde stătuse legat de trupul bunicului meu și mi s-a părut nefiresc că lemnul era cald încă.

« Da... », rostesc și las ziarul pe genunchi...

Bunicul Eugen de Lambi fusese pregătit pentru plecare încă de dimineață. Era vară, era cald, și cu toții așteptam să-l ducă la morgă. Mașina trebuia să vină din clipă-n clipă și tata era deja ud de transpirație în costumul lui închis, făcut parcă numai pentru înmormintări de iarnă.

Oglinda și pendula mare din sufragerie fuseseră acoperite cu bucăți de pînză neagră. Totul era supărător, atît de supărător încît muștele cu colindul lor din loc în loc păreau niște blinde adieri de care cu toții ne bucuram, necum să îndrăznim a le alunga din preajma noastră. Și-n liniștea aceea de pe unul din picioarele defunctului Eugen de Lambi un pantof se desprinsese și căzu cu zgomot pe podea. Se produsese o spaimă atît de mare încît Matilda își pierdu conștiința și apoi plecă grăbită-n baie « că ea nu mai poate și dacă nu face imediat un duș rece își dă foc »! Fiica ei și mama mea, Ileana, își adună mîinile în poală și porni spre bucătărie, căci, spunea ea, « simt că fugе laptele! » Gemenii se reîntoarseră în camera lor convinși că totul nu era decît « o poză » din multele făptuite de bunicul lor. Singur tata rămăsese lingă Eugen și numai pe el l-au găsit salariații care sosiseră să ridice cadavrul. Atunci s-a petrecut o întîmplare care pe Matilda o întristează și azi. Uitasem să vă spun că bunicul meu, Eugen de Lambi, luptase eroic în război, un război despre care habar n-am

— « Ai aflat, deci? » îl aud pe Vladimir în stînga mea. Nu știu cînd s-a întors și probabil m-a urmărit în tot acest timp. Vocea lui e calmă, metalică, fără nuanțe, de parcă fiecare sunet ar fi fost nichelat. Am uitat cu totul de scumpul meu bunic și reinstalat în situația mea reală îmi reiau « partida » cu Vladimir.

— « Da, știu », spun consecvent tacticii adoptate, cu toate că răspunzînd astfel, acolo, lingă întrebarea lui, în memoria mea va rămîne o pată albă, inutilă și inexplicabilă, numai dacă neprevăzutul îmi va aduce în mîină ziarul pe care el și l-a băgat în servietă, sau cine știe cînd, uitînd, îmi va vorbi despre asta...

« Te-am prevenit doar că e ultimul meu drum. Sper însă că nu scad în ochii dumitale pentru fleacul ăsta! » Se distrează teribil și iar ne stringem mîinile.

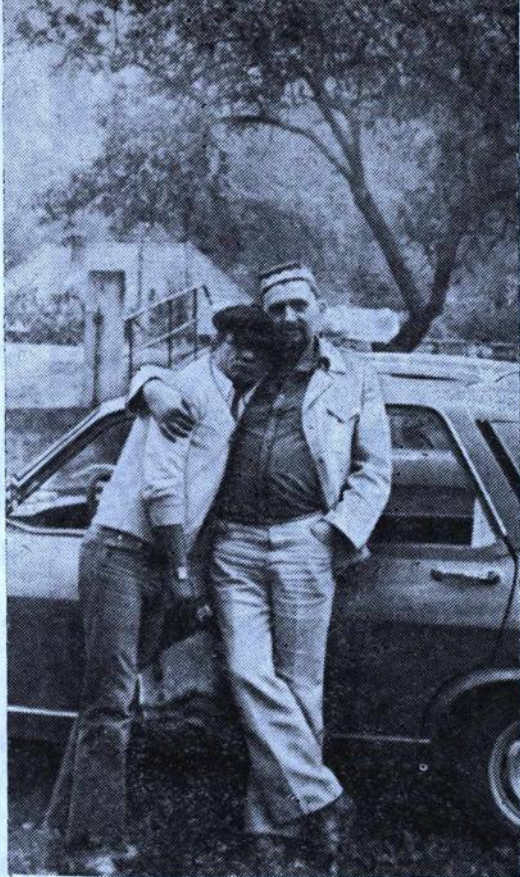
— « Fiți fără grijă », îi răspund fără să șovăi.

— « Nici nu mă îndoiam », zîmbește curtenitor. Apoi îmi arată o pîrtie albă, o pantă splendidă, care parcă n-are nici început și nici sfîrșit, marcată cu stegulețe, printre care un om coboară cu mișcări sigure și energice într-un slalom de mare spectaculozitate. Și deși el încă nu întrezărește steagul ce se va apleca în urma lui, fără să aibă senzația dacă urcă sau coboară, eu aud parcă schiurile cum mușcă din zăpada înghețată, pulberea albă care plutește răscolită în urmă și am impresia că natura întreagă e strivită sub coatele lipite de coaste ale coborîtorului, totul e strunit, supus hotărîrii sale, siguranței, dîrzeniei, o amprentă fără dubii, necruțătoare, care a șters orice urmă, orice dovadă că pentru această « lovitură », acest record, s-a repetat totul aproape pînă la sfișiere, s-au rupt oase și poate într-o zi vom afla că s-a distrus o viață sau mai multe... Dar « robotul » e perfect, impresionant pe pîrtia albă, pe calea lui imaculată.

— « Numai timpul contează », zice Vladimir. Și eu sînt încă copleșit, prea copleșit, derutat ca să-l întreb cît măsoară « recordul » lui... Zăpada pare să se așeze peste mine, zăpada aceea spulberată ce cade lin pe pămînt și nu înțeleg de ce nu sînt deloc înspăimîntat, deși aș putea să mor sub greutatea aceasta.

Au trecut douăzeci de ani de la moartea lui Eugen de Lambi și cincisprezece de cînd s-a dus și bunica Matilda. Nimeni n-a îndrăznit să vîndă piciorul de lemn. Stă mîncat de carii în colțul din nord al sufrageriei. În schimb, zgomotul ce-l trezea odinioară a rămas în memoria mea, pe unde dimineată după dimineată bunicul muta florile ce înfloresc și se vestejesc fără încetare în capul meu. Va trebui să-i răspund lui Vladimir, să-i astîmpăr curiozitatea legată de numele meu, doar nu am nimic de pierdut, căci nu-mi pot șterge de pe retină pîrtia albă!

« Dragă Tolea, acum personajul meu Apostolatus Delambi va scrie un roman, ceva fantast, cam în genul lui, după cîte poți să-ți dai seama. Va fi așa, un roman în roman, și se va numi „Nepăsătorul“. Să-mi scrii ce părere ai, mă interesează observațiile tale.

La Răstolița, cu fra-
tele său, Dan Guga
— 1982.

Te pup, Timotei. »

«Gardianul care păzește un prizonier devine în aceeași măsură un prizonier al prizonierului însuși.»

Erich FROMM
(Limbajul uilat)

Despre Apostolatus de Lambi se spune că ar fi murit acum mai bine de cincizeci de ani, la începutul deceniului al treilea, secolul XX după Hristos. Mormintul lui — după aceiași informatori — s-ar afla în temelia uneia din fundațiile caselor cu balconașe de o persoană de pe strada maro-kaki, unde ar fi fost îngropat sub un strat gros de var, nu înainte de a i se fi legat de fiecare gleznă un clopot de argint veritabil, aceasta pentru cazul că s-ar fi adevărit cele prorocite de el — anume că se va întoarce — înainte de-a muri, prilej de continuă neliniște pentru toți aceia care s-au împerecheat cu timpul în același spațiu cu el.

Îngropăciunea s-ar fi săvârșit pe timpul nopții, de ocași cărora li s-a promis — spre a li se împrăstia teama de trupul ce vor trebui să-l coboare pe poarta marii neștiințe — drept plată: libertatea și o soluție miraculoasă de-a face să dispară nepuțința singelui de a se usca și coji de pe mâinile lor.

Promisiunea li s-a împlinit la trei ore în fața unui pluton de execuție format din cinci bărbați necunoscuți, comandați de o femeie ciudată cu pintecul umflat și care-n mod straniu a luminat inimile celor din fața zidului. Groparul oficial al cimitirului, care-și vinduse demult memoria pentru că n-ar fi putut trăi fără locul ce reușise să-l ocupe între oameni, în timp ce măduarele îi erau roase de uitarea cea carnivoră, ar fi jurat că moartea însăși ar fi fost femeia aceea însămințată, că numai astfel se putea înțelege plăcerea celor ce cădeau unul după altul, de parcă gloanțele din țevile acelea ridicate ar fi fost însăși bărbăția cuibărindu-se între valvele umede și moi ale eternității.

Apoi s-a făcut întuneric și poate de bezna otrăvitoare s-au stins și ochii groparului în timp ce-i acoperea cu țărină pe aceia care dobândiseră libertatea și puțința singelui de-a se preschimba în praf. Disparația luminii și-a lumii, pesemne, s-a făcut fără știința sa, căci altfel ar fi inexplicabil cum de cuprins de așa o hărnicie groparul a greșit numărătoarea și s-a îngropat și pe sine.

Cam în același timp cu hărnicia groparului față de sine și cei cinci bărbați care cu virilitatea lor deflorară vremea cea infinită — s-au întâmplat tot atâtea miracole rămase inexplicabile și în cronică scrisă de Larvar Balcanica (ființă ciudată, moartă inutil pe pergamente și cognoscibilă doar prin plinsul speriat pierdut printre cuvinte). Știm astfel că întiul bărbat s-a preschimbat într-o cenușă de scrum și cei optzeci de ani ciți i-a trăit s-au petrecut într-o secundă, al doilea e amintit ca leagăn al fiului său pe care femeia ce-i fusese soată nu-și amintește să-l fi avut căci fusese de la primul pas la ultimul fată bătrină, al treilea, un tânăr căruia i-ar fi tremurat osemintele în clipa execuției, se spune că a fost de fapt un plop înalt ce n-ar fi trăit niciodată, al patrulea a fost chiar iarba ale cărei semințe le-a spulberat vântul de pe mlinile groparului în timp ce întorcea țărina peste cei sortiți îngropării, numai despre al cincilea se spune că era amintirea unui înecat dintr-o zi călduroasă de vară, care a plutit mulți ani pe riurile acelor ținuturi și de mulți ar fi fost văzut cum se ridică în văzduh când soarele chema ploile mari de pe pământ să le azvirle îndărăt, când ochii oamenilor crăpau de lipsa lacrimilor. Atunci în irișii renăscuți la existență se putea zări rătăcind o viață înecată pe care toți o vedeau unul în sufletul celuilalt, dar fiecare se ferea să vorbească despre asta.

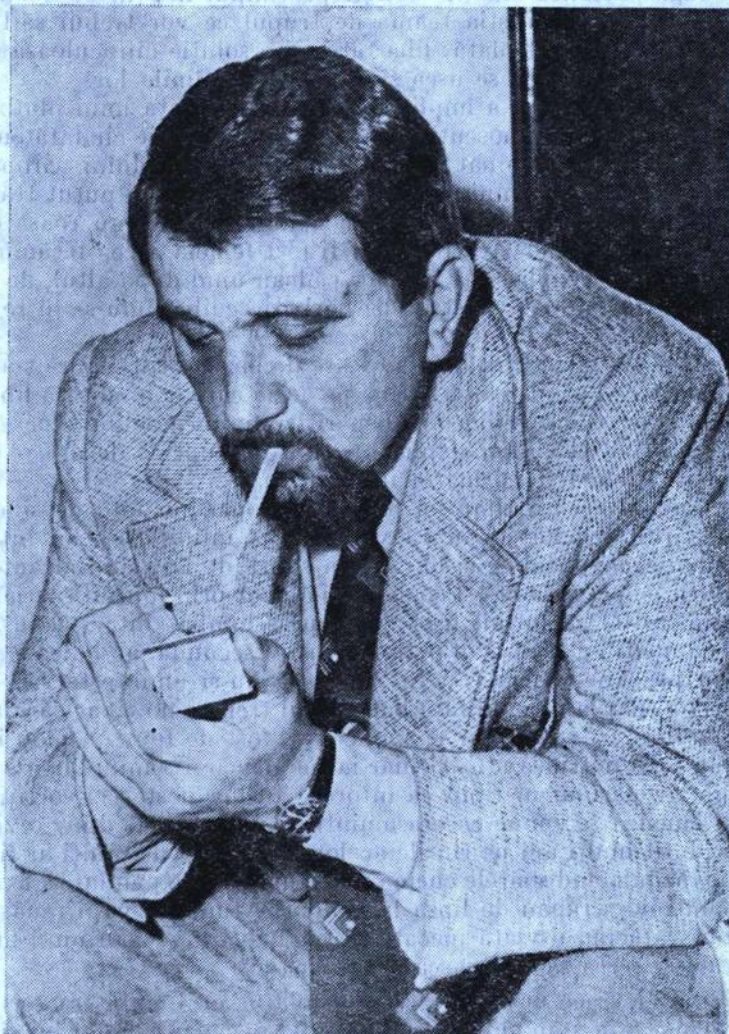
Altfel, orice urmă despre Apostolatus de Lambi era sortită pieirii, căci nimeni nu văzuse fața stăpinului și nici nu aflase cauza voinței lui și totul ar fi rămas în vecii

vecilor fără dezlegare dacă într-o zi n-ar fi murit un om care înainte de-a închide ochii n-ar fi spus: «Apostolatus a fost un zeu și clopotele de argint de la gleznele sale vor răsună din nou într-o zi pe pământ».

Numele muritorului era Ioclu Dara și venea de undeva din îndepărtata Asie, din acea prelungire în ocean unde vacile sînt sfinte și-n nopțile cu lună fecioarele se dezgolesc și se împreună cu arborii bătrini. Mormintul lui e-n partea de vest a orașelului de pe acest podiș, iar pe piatra care-i străjuie la căpății scrie cu litere cenușii «așa ceva nu mi s-a mai întimplat niciodată.»

Dragă Tolea, după cum vezi, obsesia mea cu strămoșii, pornită din căutarea străbunicului Lazăr — o au și personajele mele. Dar pe mine obsesia a început să mă abandoneze. Am pus tabloul oval pe care-l știi în cămară și numai cînd deschid ușa cîte o fulgerare de lumină mai luminează cîte un colț din lumea lui de taină în care l-am lăsat să viseze.

Nu știu de ce pe mine acumă mă interesează mai mult lumea aceasta nouă în care trăiesc și tare aș vrea să o descoperim împreună. Nu vrei, totuși, să te măriți cu mine? Răspunde-mi repede. Te sărut, Timotei.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

I. L. CARAGIALE

«...o încoronare a activității mele literare»

ANUL 1898 INAUGUREAZĂ O A DOUA perioadă nuvelistică din creația de povestitor a lui I. L. Caragiale, odată cu apariția nuvelei *Cănuță om sucit* în „Gazeta Săteanului“ din 20 decembrie. Acesta este firul care leagă extraordinara capacitate și putere de evocare a prozatorului Caragiale, care se impune literaturii române prin cealaltă capodoperă, *La hanul lui Minjoală*, de omul de teatru uitat timp de nouă ani și repus, tot în 1898, pe scena Teatrului Național din București, de înțeleghătorul director Petre Grădișteanu. (*O scrisoare pierdută* a văzut lumina rampei în același an, după o absență de nouă stagiuni din repertoriu.)

Tot acest an ar fi însemnat jubileul de 25 de ani de activitate literară, jubileu amînat cu încă trei ani și sărbătorit abia în 1901, cînd B. P. Hasdeu i-a trimis mesajul său din Cîmpina numindu-l «Molière al României».

La acest jubileu s-a gîndit I. L. Caragiale cînd a propus ministrului Spiru Haret lucrarea sa *Patria și Neamul — Povestiri și Icoane din trecutul Poporului Românesc*, o adevărată istorie națională, ilustrată artistic «pentru a fi accesibilă masei întregi a poporului», «ca o încoronare a activității mele literare».

Manuscrisul acestei propuneri a rămas necunoscut pînă astăzi, cînd vede lumina tiparului. Despre el se știe cite ceva, dar foarte vag. Astfel, într-o comunicare a lui Dan Smintînescu¹, aflăm că în arhiva Ministerului Învățămîntului se găsește o scrisoare de răspuns a lui I. L. Cara-

giale, datată 1 iunie 1898, adresată lui Spiru Haret (ministrul instrucțiunii publice), prin care îi făcea cunoscut că primește condițiile stabilite de domnia sa, privitoare la editarea lucrării «de istorie populară ce v-am rugat să-mi acordați» și totodată îl ruga să elibereze «potrivit acelor condiții, suma de 3 500 lei, ca să pot începe lucrarea». Într-o notă la acea scrisoare reproducă după Dan Smintînescu, cunoscutul cercetător al vieții și operei lui I. L. Caragiale, Șerban Cioculescu, în volumul său intitulat: *I. L. Caragiale — Scrisori și acte*, ne informează că nu cunoaște contractul propriu-zis între autor și editor², pe care noi astăzi îl publicăm, odată cu propunerea lucrării,³ la cea de-a 75-a comemorare a marelui scriitor.

Se mai cunoaște faptul că, la 13 aprilie 1899, I. L. Caragiale se adresa din nou ministrului Spiru Haret, pentru a-i acorda o prelungire de termen necesar redactării cărții «de lecturi populare asupra istoriei românilor pentru bibliotecile sătești», dar «voind s-o execut cit se poate mai conștiincios, am întîlninat greutăți la care nu mă așteptam», cerindu-i totodată și suma de 2 000 lei din 3 500, cit mai avea să primească pentru lucrarea prezentată. Ministrul îi aprobă petiția în aceeași zi și Caragiale primește o adresă a Ministerului cu nr. 25167⁴, în care

¹ Ediție îngrijită, prefată și note de Șerban Cioculescu, Editura pentru literatură, colecția *Studii și Documente*, 1963, pp. 204, 205.

² Manuscrisul se află în Arhiva Muzeului Literaturii Române, la cota 10395, și a fost achiziționat în 1965 de la Aneta Popovici.

⁴ Publicată tot în volumul *I. L. Caragiale — Scrisori și acte*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, pp. 205, 206.

¹ Comunicarea a fost ținută la Societatea de Științe istorice și filologice din R.P.R., filiala București, la 2 aprilie 1963, și publicată în revista „*Limbă și literatură*” din același an.

i se face cunoscută prelungirea termenului
pînă la 1 iulie 1899, pentru terminarea și pre-
darea « manuscrisului scrierii **Patria și Neamul –
povești și icoane din trecutul poporului românesc** », « cu care sunteți însărcinat a scrie pen-
tru înzestrarea bibliotecilor populare ». Suma
cerută urmează și ea s-o primească drept « un
acout din premiul acordat pentru menționata
scriere ». Ziarul „*Epoca*“, la care lucrase drama-
turgul în 1897, publică și el știrea, la 13 noiem-
brie 1899, la rubrica *Informații* : « D. I. L. Cara-
giale [*sic*!] va termina în curînd *Istoria popu-
lară a românilor*, cu care a fost însărcinat de
Ministerul Culetelor acum vreo doi ani ».

Un prim capitol din această lucrare se va intitula *Începuturile Romei* și va fi publicat prima oară de Paul Zarifopol în ediția de *Opere*, vol. III, 1932, p. 324, la care se adaugă următoarea notă în *Prefață* la *Opere*, I, 1930, când trece în lista manuscriselor rămase de la Caragiale: « — manuscris necomplet, cuprinzînd un fragment de introducere pentru o istorie a românilor, cu titlul: *Originile Romei* » (p. XIII). Editorii scriitorului, Al. Rosetti, Șerban Cioculescu și Liviu Călin, în *Opere*, vol. IV, *Publicistică*, Editura pentru literatură, 1965, la p. 646, menționează: « Manuscrisul nu mai este în posesia familiei, nici nu face parte din colecțiile Academiei R.P.R. Nu l-am putut consulta ».

Manuscrisul pe care-l publicăm este oferta făcută Ministerului Instrucțiunii Publice de către I. L. Caragiale, intitulat: *Lucrarea mea literară ar purta titlul: Patria și Neamul. Povestiri și icoane din trecutul Poporului Românesc.*

Scopul lucrării, după cum arată în propunerea sa, a fost de a scrie o istorie națională, ilustrată artistic, « accesibilă masei întregi a poporului ». Cu extraordinarul simț critic, caracteristic marelui istoriograf al societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, trasează liniile definitorii ale acestei teme majore în plan științific, cit și în cel artistic, astfel: « Istoria națională, stăpinită astăzi aproape desăvârșit pe cimpul științific, mulțumită neprețuitelor investigațiuni ale savanților noștri, a fost pînă acumă prea puțin, prea rar, ilustrată artistic... »; « poeții lirici îndecsebi au dat, în minunate balade și legende, fragmente istorice ca ilustrații — toate însă fără o sistemă unitară ».

Situându-și calitatea de povestitor pe un loc modest, Caragiale consideră că ar fi « un mare noroc pentru mine să-mi pot duce la bun capăt întreprinderea la care mă gîndesc *de-atîta vreme* ».

ca la o încoronare a activității mele literare». (subl. n.) Și se întreabă atât de patetic și de pătruns de greua sarcină pe care vrea să și-o asume: «Dar se poate pentru un povestitor, pentru un literat popular, un cîmp mai larg, un obiect mai frumos, o sarcină mai puțin ingrată?»

Și pentru a fi convingător, desfășoară un plan al construcției urmărite: «Povestirile ar începe de demult, și icoane bogate și multe ar străluci pe întrecute unele după altele...».

Cunoștințele-i despre istoria popoarelor, cu deosebire istoria Romei sînt cernute cu mare grijă și expuse într-un stil maiestuos. Evocarea lui Alexandru Macedon este gradată: mai întîi ni-l înfățișează ca pe un vultur tînăr, ce-și întinde «ghearile și aripele» ca să cuprindă peninsula italică și apoi conchide cu dezgust că pînă la urmă, tot făcînd cuceriri, «s-a ales praful de împărăția lui», pentru că «mica Republică Romană crește mereu pînă ajunge cea mai măreață și cea mai strălucită împărăție din cîte au stat vreodată pe pămînt».

Izvorul istoriei poporului român e văzut metaforic: «dintr-un om pe care l-a lăsat în Carpați aquila italică s-a născut vulturul român...».

Pe lângă caracterizarea marilor personalități ale neamului, caracterizarea poporului este mai presus de toate: el «este izvorul atîtor isprăvi bărbătești — *poporul acesta, cu mintea lui ori-cînd limpede, fie-n biruință, fie în pierzare, viteaz ca șoimii stîncilor și răbdător ca stîncile !...*»

Vă rog, Domnule Anonim, binecuvântați-vă la via în muni-
de bine a fostă mea, chiar dacă nu o aprobați, și în prime-
asigurarea necontabilă răspund eu, care sunt

M. Bonucci Costa

proso plecat si prica surfer.

Heimath
- in einem kleinen Ort in der Nähe von -
für einen guten Teil, das ist.

J. L. Corayrie

Pitar No. 4.

cu altele » Anual; Servici
» la poporului român » ce
poate a fost ocazie bibliotecă
noastră » refacută pe lângă
altă, dar nu am avut
deci n' o zi a noastră

pentru lumina poporului nostru, pentru a calzi
 liroa, pentru a ne gloriia și a ne arăta
 ale habaculoa noastră, care au răsturnat
 tronul nostru național, și semnatul
 omului și a ei, înțelegem pe Dumnezeu și pe
 lumina și ne arătam pentru a ne arăta

Domnului

Domniei Sale

Ministru al Instrucțiunii
publice

Lucrarea mea literară are purta titlul:

Patria și Neamul

— Povestiri și Icoane din trecutul Poporului —

Românesc —

După titlu, vedeți, Domnule Ministru, scopul meu și puteți înțelege felul lucrării mele: *Patria și Neamul* va fi o serie de ilustrațiuni literare a[le] Istoriei Naționale,

Istoria națională, stăpinită astăzi aproape desăvârșit pe cîmpul științific, multumită neprețuitelor investigațiuni ale savanților noștri, a fost pînă acum prea puțin, prea rar, ilustrată artistic, pentru a fi accesibilă masei întregi a poporului; poezii lirici îndeosebi au dat, în minunatele balade și legende, fragmente istorice ca ilustrații — toate însă fără o sistemă unitară.

Ar fi, desigur, un mare noroc pentru mine să-mi pot duce la bun capăt întreprinderea la care mă gîndesc de atîta vreme ca la o încoronare a activității mele literare. *Povestiri și icoane din trecutul Poporului Românesc*!... Dar se poate pentru un povestitor, pentru un literat popular, un cîmp mai larg, un obiect mai frumos, o sarcină mai puțin ingrată?

Povestirile ar începe de demult și icoane bogate și multe ar străluci pe întrecute unele după altele...

Iată — pe cînd Alexandru Machedon, după ce a răsturnat cu o suflare pe vorbăreții și iscusii Greci, pornește ca un virtej luminos peste Asia, nimicește pe trufașul Darie al Persilor, ingenunche pe marele Por Împărat de la Indii, străbate-n Africa, poruncind să se ridice pe drumu-i, de la Indus și pînă la templul lui Amon din intrarea

(subl. n.) Pentru popor, așadar, se gîndise să scrie acele povestiri pe care le avea în minte, în clipa în care așternea pe hîrtie acest plan. Să urmărim apoi gradația semnelor de exclamare, un adevărat potop de aplauze ale inegalabilului Caragiale pentru evenimentele de la 1821, 1859. Dar, să fim atenți, nu evenimentele singure sînt mîndria noastră, ci «acele mîndre generațiuni de la 21 pînă la 59, cari, venite cînd era cupa amară plină, au vrut să jertfească cu entuziasm averi, drepturi și ambițiuni personale spre a întemeia aieve visul străvechi al Unirii!».

Și parcă amintindu-ne de paginile „*României libere*” din 1873, în care articolele lui Caragiale se alăturau articolelor lui Eminescu, *Plevna*, acel mare capitol al Independenței României,

se înscrie și el în cartea de onoare a poporului român.

Pe toate le adună sub numele de «comori nestemate!». Consideră că pentru un literat scoaterea la iveală într-o formă artistică originală, accesibilă poporului nostru, a acestor comori, ar fi într-adevăr un «mare noroc». «Numele lui ar rămîne vecinic legat de un lucru scump unui neam întreg!». Responsabilitatea acestei lucrări ar fi demnă numai de o adevărată conștiință profesională.

Manuscrisul, după cum se va vedea, poartă și însemnarea autografă a lui Spiru Haret de adeziune la rugămintea scriitorului. Termenul prim de predare a lucrării pe care ministrul îl condiționează lui I. L. Caragiale este foarte

pustiului Saharei, șaptezeci de cetăți — iată că un vultur tânăr, crescut pe malurile Tibrului, începe să-și întinză ghiarele și să cuprindă peninsula italică. În cîteva ani, praful s-alege de împărăția lui Alexandru, iar mica Republică Romană crește mereu pînă ce ajunge cea mai măreață și cea mai strălucită împărăție din cite-a stat vreodată pe pămînt...

Iată izvorul depărtat al Istoriei poporului românesc — căci, dintr-un om pe care l-a lăsat în Carpați aquila italică s-a născut vulturul român...

Iată apoi cum, după torente seculare de neamuri barbare, ce se năpustesc asupra unei civilizațiuni oboșite, iată cum Basarab face din peptul lui, implătoșat cu o cruce, o stavilă împotriva potopului năprasnic al Semilunei... Iată cum, atunci cînd Baiazid-Fulgerul retează pădurile de lănci ale cavalerilor creștini din Europa, adunați în cruciadă, cu cea din urmă deznădejde, precum retează cosășul voinic desimea finetelor, o singură lance rămîne înaltă sus, ca o tulpină țapănă de măceș de care se sparge coasa — aceea e lancea lui Mircea cel Bătrîn!...

Dar apoi cel maimare dintre Mușatini, Ștefan! și cel mai viteaz între viteji, Mihai? Ar putea oare încăpea acele mărețe figuri în cadrul strîmt al unui prospect cum este acesta?...

Dar atîtea alte nenumărate figuri, și mîndre și cuvioase, atît în noroc cît și în nenoroc, în izbîndă ca și-n cădere, zdrobind ordiile barbare sau plecînd grumazul sub securea gîlatului?...

Și, mai presus de toate, temeiul și izvorul atîtor isprăvi bărbătești — poporul acesta, cu mintea lui oricînd limpede, fie-n biruință, fie în perzare, viteaz ca șoimii stîncilor și răbdător ca stîncile!...

Și atîtea zile de glorie și de tristețe luminoase ș-apoi atîta restriște și-ntunec — de două veacuri!...

Ce poveste frumoasă — și frumoasă și adevărată — se poate spune poporului nostru despre acele mîndre generațiuni de la 21 pînă la 59, cari, venite cînd era cupa amară plină, au vrut să jertfească cu entuziasm averi, drepturi și ambițiuni personale — spre a întemeia aeve visul străvechi al Unirii!

Dar — joc ciudat și fericit al întîmplării! — după ce sute de ani bezna ne-a venit nouă de la răsărit, acum iată că ne răsare lumina de la apus! Iată că la Severin calcă piciorul unui tânăr soldat, copil al unei ilustre case împărătești, care-și are obîrșia tocmai în pădurile de unde izvorăște Dunărea. La primul lui pas pe pămîntul patriei române, tremură sub lespezi depărtate, în sfîntă umbră de minăstiri bătrîne, țărîna atîtor și atîtor viteji, cînd triumfători, cînd jertfiți. Este vrednicul lor urmaș!

Vine, ales de norocul neamului nostru, să domnească pe tronurile unite ale lui Ștefan și Mihai! vine să plătească în sfîrșit, cu poporul său, o datorie seculară — plată cin-

scurt: 1 octombrie 1898 (subl. n.), deci patru luni putea să aibă la dispoziție pentru a le scrie și desigur pentru a se informa, «iar lucrările complete vor trebui să ni se prezinte cel mult pînă la 1 martie 1899.»

Cele trei luni de vară ce au urmat ofertei: iulie, august și septembrie ale anului 1898, Caragiale le-a petrecut cu familia la Piatra Neamț, unde se înconjurase de o societate numeroasă. Atunci a vizitat Agapia, adus de Vlahuță, acolo i-a întîlnit pe Delavrancea, I. Hodoș (Ion Gorun), Nicolae Grigorescu și alții. La Văratec i-a întîlnit pe Stere și Ibrăileanu, pe Hogăș. În această perioadă el se documenta pentru cartea sa. Mulți scriitori mărturisesc că l-au văzut stînd de vorbă ceasuri

întregi cu călugărițele, birjarii, interesîndu-se de arhitectura chiliilor mănăstirilor vizitate, de birne, de stupărit. Portretele marilor noastre personalități istorice ar fi atins o autenticitate și o măreție neîntrecută și am fi avut pagini nemuritoare, dacă scriitorul le-ar fi dus la bun sfîrșit, dar, în 1899, i se reziliează contractul, fapt ce-l determină să se angajeze la „*Universul*” lui Luigi Cazzavillan, semnînd rubrica *Notițe critice*. Deci «monumentelor» lăsate de o parte, le iau locul «momentele». În aceste momente, capodopere ale stilului oral, Caragiale rămîne povestitor și dramaturg. Desigur, mai mult dramaturg, pentru că modelele sale sînt vii.

Ileana ENE

stită și bărbătească, în cîmpiile Plevnei! vine să desăvîrșească o faptă pentru care sute de ani s-au vărsat atîta sînge și atîtea lacrimi, să izbîndească un vis care, sute de ani, a legănat viața atîtor eroi și martiri, mai mulți nepomeniți decît pomeniți: Neatîrnarea Patriei și Neamului și Coroana Regală!...

Dar astea toate, Domnul meu, sunt comori nestemate!... Să fie ajutat și susținut a le scoate la iveală într-o formă originală artistică, accesibilă poporului român, mare noroc pentru un literat! Numele lui ar rămîne vecinic legat de un lucru scump unui neam întreg! Pentru o așa lucrare, n-ar fi păcat, desigur, să-și încordeze un artist prozator cea din urmă fibră a conștiinței lui profesionale.

Voi avea eu, oare, norocul să fiu însărcinat de domnia-voastră cu această lucrare, de la care, nu mă-ndoesc, ar atîrna soarta numelui meu de literat popular? — nu știu.

Mi-ar părea desigur foarte rău să nu am acest noroc, cu toată grozava răspundere ce mi-aș lua în fața publicului celui mare semnînd o așa lucrare. În orice caz, fără umbră de invidie, voi felicita pe acela ce va avea un asemenea noroc; căci, desigur, Domnule Ministru, cum vă știu animat de dorința de a face începătura bibliotecii satești, unul dintre literații noștri va trebui să aibă în curînd fericirea a putea face ilustrațiunea Istoriei Naționale — *Povestiri și Icoane din trecutul poporului românesc*.

Vă rog, Domnule Ministru, binevoiți a lua în nume de bine oferta mea, chiar dacă nu o aprobați, ș-a primi asigurarea deosebitului respect cu care sunt

Al Domniei-Voastre
prea plecat și prea supus
servitor

I. L. CARAGIALE

N 29811

1898 Iunie 1

[Rezumat]

*Se însărcinează cu
scrierea unei istorii
populare pentru bibliotecile
populare*

Dlui

I. L. CARAGIALE

Pitar Moș 4

Lucrarea literară *Patria și Neamul. Povestiri și Icoane din trecutul poporului românesc* ce propuneți a scrie pentru înzestrarea bibliotecilor populare ce au a se înființa pe lingă școalele rurale și urbane, intră cu totul în dorințele și scopul ce urmărim pentru luminarea populației rurale și vulgarizarea [*sic*!] faptelor glorioase și mărețe ale bărbatilor mari cari au ilustrat istoria noastră națională, subsemnatul are onoare a vă însărcina pe Dv cu scrierea lucrării susmenționate pentru bibliotecile populare într-o formă originală și artistică, accesibilă poporului și în condițiunile propuse de Dv.

Prețul acestei lucrări este de 7000 lei din care lei 3500 vi se va libera imediat după ce vom primi răspunsul Dv. de acceptarea acestei însărcinări, și restul după ce ne veți prezenta cel puțin două treimi din lucrare care urmează să ne fie remisă cel mai tîrziu pînă la 1 octombrie 1898, iar lucrările complete vor trebui să ni se prezinte cel mult pînă la 1 martie 1899.

Subsemnatul comunicîndu-vă cele ce [*indescifrabil*] și convins fiind că Dv. veți pune tot interesul pentru realizarea scopului ce urmărim, am onoare a vă ruga să binevoiți a ne confirma acceptarea însărcinării și condițiunilor ce vă propunem mai sus.

M[inistru]
[Spiru HARET]

JURNAL T. MAIORESCU

Ultimele file din Însemnări zilnice—1917

ULTIMELE CLIPE ALE VIEȚII LUI MAIORESCU sînt în general cunoscute, dar mai mult din relatările altora. Cum la Biblioteca Centrală de Stat se păstrează o bună parte din caietele sale de însemnări zilnice, între care se află și cele din ultimii ani de viață, ne-am gândit că nu e lipsit de interes să prezentăm în paginile ospitaliere ale revistei „*Manuscriptum*” pe cel din urmă, pe coperta căruia Maiorescu a notat cu mîna sa: « *Jurnal no 42. De la 23 aprilie/6 mai 1917 pînă la* », data finală rămînînd în suspensie. În caiet n-au fost scrise decît primele 17 pagini, moartea nemaîngăduind celui care-și nota consecvent întîmplările și impresiile considerate de el demne de consemnat să acopere cu scrisul său și pe cele rămase imaculate. Dealtfel, boala de inimă de care suferea se agrava din zi în zi, astfel că în aceste pagini de jurnal întîlnim tot mai des un alt scris, acela al devotatei secretare și însoțitoare a lui Maiorescu din ultimii săi ani de viață, Olga Neumann, căreia bătrînul, cu mîna slăbită de suferință, îi dicta nu numai lucrări literare sau istorice de care s-a ocupat pînă în pragul mării treceri, ci pînă și însemnările din jurnal. Deși puține, aceste pagini pline de dramatism compun ultima imagine a unei vieți demne, închinată pînă la sfîrșit țării, sfișiate în acele momente de război, semenilor săi, pe care dorea să-i vadă înfruntînd greutățile vremurilor cu același curaj și aceeași dirzenie ca el însuși.

După cum se știe, la izbucnirea primului război mondial, Maiorescu, care nu fusese niciodată de părere că armele ar putea rezolva diferendele între națiuni, s-a declarat hotărît pentru neutralitate. Această poziție este afirmată cu putere chiar și cu puțin înainte de a dispărea, în memoriul *România și politica de neutralitate în conflictul european 1914—1917*, publicat fragmentar postum, în „*Convorbiri literare*”, din 1920 (an LII), p. 81 și urm.

La 4 iunie 1914, dîndu-și demisia din șefia — de scurtă durată — a partidului conservator, Maiorescu se retrăgea și din orice activitate

politică. Dar cînd, în preajma intrării României în război, Marghiloman, urmașul său la șefia partidului conservator, îl rechemă din străinătate pentru a susține împreună neutralitatea țării, Maiorescu nu stătea la gînduri să-și spună părerea cînd a fost chemat în audiență la palat.

Deși părerea lui nu fusese ascultată, atunci cînd trupele germane ocupară și capitala, Maiorescu nu o părăsi, refuzînd chiar și invitația

fiicei sale Livia, măritată cu Eugen Dimsza, diplomat al țarului, de a-i înlesni refugiu în Suedia, trecind prin Petersburg. Acesteia îi răspunse cu demnitate că nu părăsește țara la nevoie. Cu ocupanții nu vru să aibă relații. Numai când «mareșalul Mackensen îi invită prin Al. Tzigara-Samurcaș, pe Carp, Maiorescu și Marghiloman pentru a le afla opinia în privința propunerii de pace pe care o făcuse împăratul [Germaniei] aliaților», Maiorescu și Marghiloman răspunseseră prin același interpus «că sint gata să facă „presiuni asupra Coroanei“ în favoarea păcii». Dar când lucrurile luară o altă întorsătură, pornindu-se «o acțiune antidinastică, cristalizată în jurul lui Carp, Maiorescu se declară hotărât împotriva; el era dinastic ireductibil» (cf. E. Lovinescu, *op. cit.*, II, p. 368). După aceea, refuză orice relație cu ocupanții, dar nu consideră imposibilă «soluția tatălui său, a unei Gross-Oesterreich: „o Românie avind ca rege, ca și Ungaria, pe împăratul Austriei“» (*ibidem*, p. 370).

Adoptînd această poziție față de trupele de ocupație, Maiorescu își continuă netulburat felul său obișnuit de viață activă, primind și făcînd vizite prietenilor și colaboratorilor politici apropiați, preocupat ca și pînă atunci de starea sănătății sale, îngrijindu-și boala de inimă, dinții, supunîndu-se tratamentelor prescrise de medici și notînd cu minuțiozitate — așa cum procedează acum în general medicina modernă — toate manifestările «stenocardiei» sale. Dascălul Maiorescu își continuă, de asemenea, lecturile instructive în cerc restrîns, cu nepoatele celei de-a doua soții ale sale, uneori și cu alte prietene ale acestora și cu secretara Olga Neumann, persoană instruită și discretă, față de care nu mai avea atitudinea condescendentă de la începutul angajării, cînd, cu prilejul zilei ei de naștere, îi dăruise o mare sumă de bani, în acțiuni, pentru a-i stimula — cum notează el — interesul în îndeplinirea obligațiilor ei de secretară. Acum, relațiile deveniseră mai apropiate și ca de la egal la egal, dovadă dese vizite ale lui Maiorescu în str. Romană 147, unde locuia familia Olgăi Neumann, și unde se întâlneau și alte cunoștințe ale lui Maiorescu.

Dintre prietenii mai vechi și mai noi, care rămăseseră și ei la București, mai des îi vedea pe Teodor Rosetti, fratele Doamnei Elena Cuza, pe Simion Mehedinți, pe soții Elena și I. Rădulescu-Pogoneanu, pe tînăra și inteligenta doamnă Tărtășescu și alte persoane, ale căror nume sint astăzi mai mult sau mai puțin cunoscute.

Cum vedem, nelipsit era elementul feminin numeros, asupra căruia se exercita, ca și în trecut, forța de atracție a spiritului strălucitor maiorescian, nepălit cu trecerea anilor.

Din puținele pagini ale acestui ultim caiet de jurnal descifrăm că fostul prim-ministru al României nu încetase, de fapt, de a fi preocupat de politică, în sensul că nu era deloc indiferent la soarta țării, aflată în acele clipe într-o situație dintre cele mai grele, pentru care atunci era greu de întrevăzut o ieșire. Oamenii politici care îl vizitau, toți din cercurile conservatoare, îl țineau la curent cu mersul evenimentelor și mențineau totodată legătura cu persoane de rang mai mult sau mai puțin înalt din rîndurile ocupanților, cu ajutorul cărora se puteau rezolva unele interese stringente. Astfel, un diplomat austriac, Wollanka, putea duce la Viena bani pentru Emilia Humpel, sora lui Maiorescu, prinsă de evenimente acolo, într-un sanatoriu; un anume ofițer putea facilita aprovizionarea cu lemne a locuinței bătrînului magistrul, un altul dădea permis pentru birjă. Alte persoane din rîndurile ocupanților erau primite, totuși, cu bucurie pentru că îi aduceau cite o scrisoare de la fiica sa aflată departe.

Filele din jurnal mai dezvăluie un amănunt necunoscut, dar cit se poate de interesant. E vorba de singura «colaborare» cu ocupanții pe care bătrînul profesor, care a iubit atît de mult tineretul studios, era gata s-o accepte, și anume aceea de a contribui la realizarea propunerii venite din partea ocupanților privind deschiderea cursurilor universitare. Deși aceasta era condiționată de ținerea prelegerilor și în limba germană, pentru ostașii germani care erau și studenți, Maiorescu îmbrățișează imediat ideea, gîndindu-se în primul rînd la studenții români, care ar fi avut astfel posibilitatea de a-și continua, chiar și în acele vremuri vitrege, studiile, dar și la studenții germani, smulși de război din amfiteatrele universităților și siliți să schimbe cartea cu arma, care se puteau întoarce, în modul acesta, măcar pentru o parte din timp, la vechea lor îndelnicire pașnică și mult mai favorabilă formării lor pentru viitor.

Rezultatul acestei acțiuni nu va mai fi cunoscut de Maiorescu. Peste trei zile starea sănătății lui se înrăutățește în asemenea măsură, încît, deși va mai trăi încă două săptămîni, nu-și va mai reveni.

Ana Odobescu Maiorescu Dⁿ Maiorescu

Despre aceste ultime două săptămîni și despre sfîrșitul lui Maiorescu se cunosc unele amănunte din notele lui Al. Marghiloman (*op. cit.* II, p. 568 și II, p. 10), pe care le reproduce și E. Lovinescu:

«La 3/16 iunie, Marghiloman nota: „Maiorescu este subit apucat de un acces de angină de piept destul de grav. I-am dus cu sila pe doctorul Hammer“.

La 18 iunie/1 iulie se stînsu subit.

«Azi dimineață, la ora 5, Maiorescu s-a stîns subit.

Starea lui era staționară. De aici grija medicilor săi. I se făceau injecții de cafeină și Schachmann propusese ieri ventuze scarificate; Hammer propuse să-i lase singe, dar Maiorescu a refuzat. Domnișoara Neumann, care nu se mișcase de lingă patul lui de la începutul boalei, a fost deșteptată de o respirație mai grea; nu a mai avut puterea decît să respire puțin metil, și-a așezat capul pe pieptul domnișoarei Neumann și totul s-a sfîrșit.»

Înmormîntarea avu loc a doua zi, la 19 iunie 2 iulie, «de o simplitate absolută. Mulțime multă și mare reculegere. Multe flori... Singur Carp s-a abținut de la orice semn de simpatie. Paul Theodoru și Goleacu l-au rugat cu insistență; el le-a răspuns cinic: „De ce aș face lui Maiorescu o politeță pe care el nu poate să mi-o întoarcă?“».

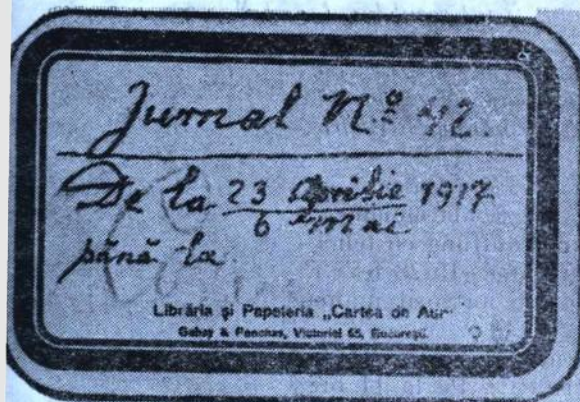
Printre cei de față era și căpitanul Kremnitz, venit cu armata de ocupație, fiul Mitei, Baby,

de ale cărui colici intestinale se arătase Maiorescu atît de îngrijorat în *Însemnările* lui... (*op. cit.*, II, pp. 370—371).

Jurnalul 42 conține, la sfîrșitul ultimelor însemnări ale lui Maiorescu (f. 14^v—17^r), relatarea mai amplă, plină de emoție și venerație, datorată Olgăi Neumann, a desfășurării ultimelor clipe de luptă cu moartea ale marelui om.

Iată acele pagini străine care încheie jurnalul maiorescian:

«Excelența Sa s-a trezit sîmbătă dimineața 3/16 iunie la 1 1/4 ore cu violente dureri steno-cardice, care au ținut pînă sîmbătă la 8 seara, cu toată injecția de morfină făcută la 8 1/2 dim. (1/2 ctg.) de dr. Vineș, și aceea făcută de dr. Schachmann la 2 ore p.m. (1 ctg.). De la 8 seara în sus somn bun odihnitor (întrerupt de vreo 2 ori de vărsături) — în urma morfinei. Noaptea de sîmbătă spre duminică bună, fără urmă de dureri. Toate zilele următoare dădeau speranțe că eriza de angina pectoris constatată de prof. dr. Hammer — medicul german, — adus după recomandafia d-lui Marghiloman sîmbătă 3/16 iunie, pe la 6 1/2 ore p.m. trece. — La începutul săptămîinei a doua însă starea obiectivă, fără a se înrăutăți în aparență, nu mai era așa mulțumitoare ca în prima săptămînă după acces. Slăbiciunea generală, pulsul slab, din cînd în cînd — mai ales noaptea — dificultate mai mare la respirat. Bolnavul continua însă a se scula de 3—4 ori pe zi, pentru a-și lua cafeaua dimineața și puțină hrană de peste zi așezat la masă.

1917

Duminică 23 apr. Sf. Gheorghe. Timp frumos. Dimineața am fost la Rosettești cu o cutie de la pentru Alexandrina și am trimis Georgetei Berindei o cutie de fructe zaharisite de la Ionescu. După amiază Tinca Budișteanu la mine. Azi masaj de 1/2 oră și încetat cu diuretina după 8 zile, mă durea capul — lucru neobișnuit la mine. 10 zile pauză.

1917

Duminică 23 aprilie/6 mai. Sf. Gheorghe. Timp frumos. Dimineața am fost la Rosettești cu obișnuita cutie de la pentru Alexandrina și am trimis Georgetei Berindei o cutie de fructe zaharisite de la Ionescu. După amiază Tinca Budișteanu la mine. Azi masaj de 1/2 oră și încetat cu diuretina după 8 zile, mă durea capul — lucru neobișnuit la mine. 10 zile pauză.

Luni 24 aprilie/7 mai. Sf. Elisaveta, ziua Lizetei. Dimineața Wollanka la mine. Infanteria rusă din Moldova se împotrivesc artileriei (condusă în parte de ofițeri francezi) și nu vrea să se mai bată — știre de la Mackensen. Luat azi noapte la 3 ore un hap Adalin.

Mărti 25 aprilie/8 mai. Sculat la 5 1/2 ore. La îmbrăcat dureri stenocardice. ¹ Dimineața Brănișteanu la mine cu vorba despre greutatea la înființarea noului ziar sub redacția lui Stere și a sa (greutatea de a avea hîrtie, transportul ei din Germania etc.). După amiază Simu și T. Rosetti la mine, ca de obicei pesimist zicînd că germanii ne vor face

¹ În continuare, însemnările sînt scrise de Olga Neumann. Cum această alternare a scrisului va continua, însemnările scrise de O. Neumann le vom reda cu caractere cursive, spre a le deosebi de cele scrise de Maiorescu însuși (cu caractere drepte).

Dimineața, după cafea, petrecea una și chiar două ore în fotoliul din salon, dormind o parte din acest timp. Era bine dispus, făcea proiecte pentru viitor, urmărea cu același viu interes veștile de pe diferitele fronturi unde se dădeau lupte. A dictat o dată o poezie, o dată alte mici lucruri subsemnatei. Vroia să dicteze chiar mersul boalei lui în acest jurnal, subsemnata amîna însă acest lucru, pentru a nu-l obosi.

Vineri 16/29 iunie însă, noaptea a fost cam agitată, bolnavul s-a trezit adeseori și respira mai greu. Sîmbătă dimineața s-a sculat ca de obicei, a făcut puțină toaletă, a luat cafeaua ca de obicei cu subsemnata, a dormit o oră în fotoliu, apoi s-a pus iar în pat. Nici medicii n-au găsit starea mai rea. Dr. Schachmann fusese la 10 1/2 a.m., prof. Hammer la 4 3/4 p.m. Dealtminteri bolnavul nu spunea medicilor nici-

odată că se simțea mai puțin bine. Dar eu insistam mereu pe lângă medicii asupra stării de slăbiciune generală. Dr. Schachmann îmi răspundea că inima „fiind de 77 ani” trebuie răbdare. N-am avut nici un moment sentimentul că ar putea să se apropie sfîrșitul. E adevărat că prof. Hammer, cu vreo 2—3 zile înainte, îmi spusese, pe cînd eu exprimam dorința de a-l vedea iar așa cum era înainte accesului, că se îndoieste dacă se va mai restabili „așa de bine”, căci criza trece „prea încet”, după ce în prima săptămînă după acces se părea că criza a trecut și că merge spre bine. Contam așa de mult pe vitalitatea, pe voința, pe natura sa sănătoasă și limpede, încît eram incredințată că se face iar bine, chiar dacă convalescența ar fi fost lungă.

iloți desființind clasa noastră socială de sus. Eu întîmpin că nu poate fi interesul lor de a ne săraci. Probabil după pace viața economică a Germaniei și a Austriei va fi f. redusă spre Occident și îndreptată spre Orient. De la noi vor lua grîne și petrol, noi ne vom cumpăra obiecte industriale. Pentru aceasta trebuie să fie aici o clasă superioară bogată. Și apoi ne mai poate folosi începuta și crescuta animozitate între Germania și Austro-Ungaria.

De la 6—7 Pogonenii, care s-au mutat astăzi în Casa Capitanovici din Calea Victoriei. La 7 1/4 ore « Schwester Marie Luise von Bergmann » de la „Soldatenheim“² din Giurgiu cu o scrisoare a d-nei Laska Busse „März 1917“ din Kauffung cu felicitările ce a rugat-o Livia la 2 martie să mi le transmită de ziua mea (15/28 fevr.).

Seara la 9 1/2 fratele d-rei O[lga] N[eumann] cu știrea că tocmai au sosit mama și sora cu copilul din Focșani, în str. Romană 147.

Mercuri 26 apr[ilie]/9 mai 1917. București. La sculare, la îmbrăcat și până la 9 1/2 ore dimin. și mai mari dureri stenocardice decît ieri. Pentru ce?? Pe la 11 ore m-am dus eu în Str. Romană 147 (d-na Neumann izbucnind în lacrimi la întrebarea despre bărbatu-său) și apoi de la 6—7 ore plimbat cu O[lga] N[eumann] fără dureri. — 3—4 1/2 ore *Faust II* cu nep[otele].

Joi 27 apr[ilie]/10 mai. Zi fără durere, am umblat pe jos o oră și jumătate, dus un caiet d-nei Ralu pentru impresiile asupra războiului. 5 1/2—6 ore p.m. Nineta Duca la mine. Seara ploaie violentă.

Vineri 28 apr[ilie]/11 mai. Dimin[eața] Mehedinți și Hamangiu la mine. Amenințați cei vro 18 membri ai Curții de Apel cu închisoare de germani, dacă ar demisiona. De la 3 la 4 1/2 Florica și Zozo la mine, de la 5 1/2 la 7 ore C. și Luiza Arion, căreia i-a spus nevasta ofițerului superior (austriacă sau germană), care locuiește în casa Simki Lahov[ari], că un saltar al ei e plin de carte postale ale reginei Maria cu declarații de amor ale reginei către Simki. (Același amor pentru Cella Delavrancea.)

Sîmbătă 29 apr[ilie]/12 mai. Sculat la 5 1/2 ore. Afară +11° R., dar pe la 6 1/2 ore dimineața ploua iar, pe urmă iar soare. 5 3/4—6 3/4 ore p.m. d-na Didina Cantacuzino la mine, cu cei doi băieți.

Duminecă 30 apr[ilie]/13 mai. Dimineața întrerupt masajul de vizita locotenentului german Dietz (str. Vlaicu, 16) adus de Mitică. Apoi gener. Herjeu la mine. Eu dus fructe zaharosite str. Romană 147 (acolo văzut și pe d-na Arion[?] Dumitrescu), unde am fost pe 10 minute și după amiazi. Între 5 și 7 ore la mine d. și d-na C. Krupenski, d. și d-na G. Bengescu.

² Căminul soldaților (germ.).

Sîmbătă s-a hrănit destul de bine, era bine dispus. Noaptea a fost relativ liniștită, s-a și sculat o dată în noaptea aceea. Apoi duminică dimineața la 5 a cerut iar să se scoale; pe cînd era pe scaun, un geamăt adînc — m-am repezit la dînsul, i-am mai dat o ampoule Boissy, a respirat adînc, ochii jumătate închiși, expresie de durere, fruntea încrețită. I-am mai dat o a doua ampoule Boissy, n-a mai respirat, capul s-a lăsat pe umărul meu. Pulsul nu mai bătea. Inima se oprise. Nu mai era! — L-am întins pe pat —.

La 6 ore p.m., duminică, 18 iunie/1 iulie l-am dus la cimitir, petrecut de prieteni, elevi, partizani. Pînă a doua zi, luni 19 iunie/2 iulie, 4 ore p.m. a rămas în capela cimitirului, apoi l-am dus la locașul de veci, în groapa de veci

a părinților lui — după dorința lui. Înfirmarea simplă, demnă, fără discursuri în împrejurările actuale. La coborîrea în groapă, cîntă o privighetoare.¹

Secretara Excelenței Sale—*Olga Neumann* »

Dacă boala l-ar mai fi cruțat doar trei săptămîni, Maiorescu ar fi putut trăi momentul strălucitei victorii a trupelor române de la Mărăști, moment de importanță decisivă atît pentru soarta războiului, căruia i-a grăbit sfîrșitul, cît și a țării, căreia i-a redat încrederea în forțele ei.

Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU

¹ A se vedea discursul d-lui prof. Onciul în ședința extraordinară la Academia Română, vineri, 6 iulie (23 iunie). (Nota O.N.)

Luni 1/14 mai 1917. București. Început azi decada Sajodin. Dimineața Wollanka la mine. După amiazi de la 5 1/2—7 d-na Tărtășescu.

Marti 2/15 mai. Dimineața ceva amețală la sculare; am mai avut-o de vro 2 ori. Nou simptom al boalei de inimă? Și picioarele de vro 4 săptămîni iar seara umflate, mai ales cel sting, dar dimineața la scularea din pat normale.

Tot cam răcoare afară. Și azi s-a făcut foc în una din sobe. După amiazi Evolceanu la mine și [între] 6—7 ore Pogonenii.

Miercuri 3/16 mai. Dimin[eața] prefectul poliției, Tzigara-Samurcaș, la mine cu Ausweiss pentru birje pe numele meu. Vorbit de manuscriptele reginei Elisabeta, din care are vro 2 lăzi și scrisori ale ei către maică-sa și ale lui Max Müller, Pierre Loti, Vasilie Alecsandri către ea. El vrea să-i scrie biografia.

Apoi George Știrbey, care îmi spune că Stere a fost ieri la Carp, cu care nu s-a putut înțelege, și care i-a declarat că el — Carp — are să încheie pacea cu Germania și să reorganizeze țara³ în contra voinței țării și în contra părerilor lui Stere pe care îl va ține în frâu. — Eu, după amiazi, răspuns vizitele ofițerilor germani Dietz și Kurth, și fost la Marghiloman, pe care l-am găsit afară din pat și la care era și Lupu Kostake (contra lui Stere, care ar fi ajuns acum la părerea răposatului Aurel Popovici de a trece România în uniune personală sub împăratul Austriei și prin urmare e exclus de Carp, care vrea pe un fiu al împăratului Germaniei pe tronul nostru. G. Știrbey găsește amindouă soluțiunile acceptabile; eu mă gîndesc și la posibila continuare a dinastiei noastre actuale, fie încă sub Ferdinand cumînțit, fie, dacă abdică el, sub Carol II).

Joi 4/17 mai 1917. București. Dimin[eața] Mehedinți și Paul Greceanu la mine, numit cu de-a sila (la caz de refuz închisoare) de *Deutsches Militär-Kommando*⁴ din Ploiești preșident al Consiliului județean din Prahova. Apoi pe jos până în colțul Negruzeștilor și în trăsură la T. Rosetti, a cărui zi de naștere (80 ani) e astăzi.

El nu era acasă, am felicitat numai pe d-na Rosetti. Misiunea consiliilor județene e mai întîi de a repartiza die „Zwangsanleihe“⁵ de 250 milioane lei impusă de autoritatea germană, pentru Prahova 18 milioane, dar (spunea Paul Greceanu) deocamdată și timp de doi ani să se plătească numai procentul 5%, va să zică Prahova 900.000 lei pe an; apoi procente cu amortizare, și pentru moment plătește Banca Națională capitalul.

De la 3—4 ore p.m. cetire cu Zozo, de la 4 1/4—5 1/4 Faust II cu nepoatele și O[lga] N[eumann] apoi eu răspuns vizitele lui Stambulescu de la Casație și d-nei Irina Mavrocord[at], unde am găsit five-o-clock în regulă, G. Știrbey, d-na Sturdza născ. Cimpineanu, d-na Lahovari, născ. Brambă [?], d-na Catargi etc.

Vineri 5/18 mai 1917. Luat un hap Adalin la 3 1/2 ore azi noapte. Alaltăieri mi-a adus tinărul Luchi Caragiale o serisoare de la Gerta și Ulla Bardeleben, datată Berlin 5 mai. După amiazi maiorul von der Burg, șeful poliției ungurești din Brașov cu adjut[antul] său locotenentul, vizită de politeță; i-am dat un carton de 80 țigarete „Pelișor“ (care acum nu se vor mai face de Regia noastră, vor fi înlocuite cu „Mareșal“, adecă Mackensen?) als *Wahrgeschenk*.⁶ Apoi filologul căpitan Kurth, acum mutat la oficiul cenzurei.

Lizeta și Zozo au fost inoculate ieri de medicul spitalului Automobilclubului (unde mai ajută⁷ ele sub conducerea d-nei Emil[ia] Ghica) cu serum anti-typhic, ceva durere 24 de ore; de făcut încă de 2 ori la interval de cîte 7 zile.

De la 5 1/2—7 ore d. și d-na C. Arion la mine; povestirea ei vîioaie a unei călătorii de acum 20 de ani (cu bărbatul ei Algiu, Pencovici și Gazoti [?] la Tunis, Alger, Biskra, Malaga, Sevilla) etc.

³ Inițial: „România“.

⁴ Comandamentul militar german (germ.).

⁵ Împrumutul obligatoriu (germ.).

⁶ Ca mostră (germ.).

⁷ Inițial: „merg“.

Simb[ătă] 6/19 mai 1917. Bucur[ești]. Sculat și îmbrăcat fără durere ca și ieri. Dimin[eața] plimbat o oră pe jos, dar căldura deja prea mare.

După amiazi d-na Pop mi-a adus 4 frumoși trandafiri, de la 4—5 1/4 cu Zozo și Florica cetit din Hohenlohe, apoi eu pe vro 10' în str. Romană 147, iar de la 6—7 d-na Didina Cantacuzino cu cei doi băieți; ea aprigă partizană a incorporării noastre în Austria ca uniune personală cu împăratul Austriei rege al României și dorind să cunoască pe Stere.

Duminecă 7/20 mai 1917. Bucur[ești]. Dimin[eața] 25' masaj, apoi la mine Grig. Cantacuzino și Alexandrina Rosetti. Zi fără dureri.

Luni 8/21 mai. Dimin[eața] la ras stenocardie. Pe urmă umblat 1 1/2 oră pe mare căldură (pielă) fără dureri. Seara vînt și ploaie. De la 6—7 ore d-na Tărtășescu la mine. Am terminat azi traducerea Grimm.⁸

Mărti 9/22 mai. Vîntul a adus iar frigul, la 6 ore dimin. numai +4° R. După îmbrăcat vreo 15' dureri stenocardice. Se face foc în salonaș. De la 11 la 11 3/4 Eliz. Mavrocordat la mine, de la 3—4 1/2 Florica și Zozo, cu care am terminat cetirea lui Hohenlohe *Denkwürdigkeiten*.⁹ De la 5 1/4—7 ore seara Pogonenii cu viu interes la cetirea traducerii mele din Iacob Grimm *Despre bătrînețe*, cu întrerupere a vro 17' vizita neașteptată a unui « Hauptmann von der Osten, Kommandiert zur Verfügung des Chefs des Generalstabes des Feldheeres »¹⁰ (cu locuința în vecini, str. Gl. Lahov[ari] 27-A), care mi-a adus o minunată scrisoare a Ellei Băicoianu în nemțește din Stockholm, Gr. Hôtel Royal cu data 8/21 aprilie cu știri bune de la Livia și fetițele ei (văzute de ea la Petrograd cu 8 zile în urmă) și multe știri despre ceilalți. Pe plic (deschis) e însemnat ca « Absender »¹¹ Minister Bilciuresco. Légation roum. Stockholm ». Frosa Baio [?], generalul și Lieschen rămase în țară, dar Marie Poenaru, Sofia Văleanu, Filiteștii la Helsingfors, iar la Kopenhaga Lili, Floreștii și Mitică Budișteanu cu fiică-sa.

Mercuri 10/23 mai. Faimosul 10 Mai de mai înainte! Eu la 10 ore dimin[eața] la dentistul Rosadi, îmi plombează măseaua de jos la dreapta. De la 3—4 ore cetire cu Zozo, de la 4 1/4—5 1/2 ore cu toate nepoatele (fără O[lg]a N[eumann]) *Faust II*. Apoi eu pe 10' str. Rom[ană] 147.

Joi 11/24 mai 1917. Și ieri și azi noapte un hap Adalin. Azi încetat decada Sajodin, acum 8 zile pauză, apoi 7 zile Diuretin. — Mi-a adus deodată un servitor de la Finanțe

⁸ Cuvîntarea asupra bătrîneței.

⁹ Memorii (germ.).

¹⁰ Căpitan von der Osten, detașat la dispoziția șefului de stat-major al armatei (germ.).

¹¹ Expeditor (germ.).

acceptabilă pentru Germania.
fiindcă au putut avea ca
contra valoare averea sta
părire asupra noului reg
Polonia, care altfel cade
mar natural sub influ
la huster, și Germania
din prustia n'ar fi mult
mult de o apăsare a Polon
hii, și pe prea bine trece
în Austria, și chiar cu singl
lar helio. ^{Reș. interog. al lui Porțianu}
^{Reș. interog. al lui Porțianu}
^{Reș. interog. al lui Porțianu}
De la 6 1/4—7 1/4
Sămb 20 mai 1917. Bucur. Azi noapte un hap Adalin.
Dimin. str. Rom. 147. De la 4 ore p. m. Mărgin
pentru câteva minute la mine, Carpistii cam
să împiedice apariția ziarelor lui Stere, precum
impedat publicarea în ^{Reș. interog. al lui Porțianu}
un articol al ^{Reș. interog. al lui Porțianu}
Discușul tronului roșilor de jurele împărat
Karlina Hoffburg la constituția parlamentului, am
pomenesc de la dăruirea de democrat, pe care vrea
ca o dăruire împăratul și acum 50 de ani de jure
de Berlin: guvernul germanului falșu și de jure
Duminecă 11/24 mai. Sf. Constantin și Elena. Dimin
mănu, apoi pe mare căldură pe jos (3/4 de oră) la
cotofagul sonare, și (în traducere) cetire de jure
zahariste la Elena Radulescu. — Duminecă, 11/24
de la d-na Cantacuzino. Hohenlohe și acesu. Hohenlohe

un carnet de pensie și pensia pe 2 luni redusă, pe amindouă lunile aprilie și mai (martie pierdut?) 1047¹² lei 60 b. în loc de 1280 (pe lună 523 l. 80 b.) Eu de la 4 1/4—5 ore la d-na Eliz. Mavrocordat și apoi str. Rom[ână] 147. Zi fără durere, dar mers încet la Mavroc[ordat].

Vineri 12/25 mai. Dimin[eața] Teodor Rosetti la mine și în absența mea (la dentist) Onciul și Al. Marghil[oman] 6—7 ore d. și d-na C. C. Arion.

Simb[ătă] 13/26 mai. Dimin[eața] Marghil[oman] o oră la mine, că poimîne, luni, să dejunez la el cu contele Mirbach, fostul ministru german la Atena, și secretarul lui de legațiune Horstmann, după dorința acestora, și că săptămîna viitoare să avem o întrevedere cu Stere, după dorința lui; că Lidya Filipescu i-a spus „qu'on a assez¹³ de Carp“, că și Horstmann e aproape de această părere, că Lupu Kostake stăruie pentru înțelegere între Marghil[oman] și Carp (totdeauna cu excluderea mea, fiindcă — pretinde Carp — l-aș fi înșelat la 1912, înțelegîndu-mă eu cu Take Ionescu (după insistența regelui), pe cînd el — Carp — ar fi trebuit să se înțeleagă cu Take Ionescu). Lupu Kostake visează un minister Carp-Marghiloman-Nenișescu, Lupu Kostake, Virgil Arion și George Știrbey. Marghil[oman] a refuzat toate aceste propuneri și combinații. Trebuie să meargă la Karlsbad cu boala lui și, firește, va vorbi la Viena cu contele Czernin și la Berlin (după cum l-am sfătuit și eu) cu Bethman-Hollweg. Ideea lui Stere cu uniunea personală între România și Austria, de care a vorbit Marghil[oman] și cu Horstmann, ar deveni acceptabilă pentru Germania, care atunci s-ar compensa sub o formă oarecare în Polonia fostă rusească.

De la 5 1/2 la 6 3/4 p.m. cei doi tineri Gr. Cantacuzino la mine și peste ei I. Filitti, prefectul de Ialomița. Mai nainte 4 1/4—5 ore Nineta Duca.

Duminecă 14/27 mai 1917. Bucur[ești]. Ieri și alaltăieri zilele fără nici o durere, azi după cafea ceva stenocardie. Dimin[eața] masaj, de la 4 1/4—5 1/2 ore p.m. Faust II cu tot auditoriul obișnuit. Am terminat actul III cu personificarea lui Byron, cetind apoi și poezia lui Ζωή μου σάς άγαπώ¹⁴ în traducerea lui Otto Gildemeister.

Luni 15/28 mai. Dimin[eața] Wollanka la mine, apoi eu la plăcutul Hauptmann von der Osten (str. Gl. Lahovari, 27 bis), căruia i-am predat deschisă scrisoarea mea germană ca răspuns cu adresa « Frau Ella Băicoianu, Stockholm, G. Hôtel Royal ». « Absender » al scrisorii ei către mine era însemnat « Minister Bilciuresco, rumän. Legation. Stockholm », dar, după spusa lui Osten, Bilciur[escu] nu mai este în Stockholm, ci în Christiania. — Osten e din Pomerania, nevastă-sa cu un copil e acum la Steglitz lângă Berlin.

De la 1—3 1/2 ore dejun la Marghiloman cu contele Mirbach-Harff¹⁵ și secretarul de legațiune Horstmann, C. C. Arion și George Știrbey. Eu după masă lungă vorbă cu Mirbach, căruia i-am arătat cum gîndesc la necesitatea formelor legale pentru chestia dinastică și la garanțiile de dat Puterilor Centrale, că vom urma de acum înainte o mai sigură politică de prietenie cu ele. El în aparență favorabil României și în genere simpatic.

Apoi vizite răspunse: la dr. Schachmann, prezidentul Cos[tache] Duca și la Onciul la arhive. Acesta îmi spune vorba lui Virgil Arion despre înșelarea baronului Bussche de către Brătianu, Bussche telegrafiasse vineri, 12/25 aug. 1916 la « Auswärtiges Amt »¹⁶ Berlin că Consiliul de Coroană în duminica următoare va hotărî neutralitatea și eu voi fi însărcinat cu formarea ministerului, Virgil Arion pretinde că i s-ar fi arătat chiar depeșa lui Bussche. Nu cred.

Cîrculă vorbe în oraș despre căderea lui Bethmann-Hollweg și înlocuirea lui cu Ludendorff.

¹² Inițial: „1046“.

¹³ Că s-au săturat (fr.).

¹⁴ Viața mea cea dragă—titlu de poezie neogreacă.

¹⁵ Chef der politischen Abteilung bei der deutschen Militärverwaltung in Rumänien, fost Kaiserl. Gesandter in Athen (= șef al secției politice la administrația militară din România, fost ambasador imperial la Atena), (n.T.M.).

¹⁶ Ministerul Afacerilor Externe (germ.).

Lupu Kostake a spus ieri lui Marghiloman că germanii sînt acum hotărîți să evacueze Moldova de ruși.

Convenit cu Marghil[oman] că joia viitoare la 10 ore dimineața să vie la mine cu C. Stere. — De la 6—7 ore d-nele Tărtăș[escu] și Ioan la mine.

Zi fără dureri stenocardice, cu toată oboseala.

Marți 16/29 mai 1917. Bucur[ești]. Dimin[eața] Mehedinți și prefectul de Ialomița Ioan Filitti la mine; acesta îmi spune că Schlawe (der Vorwand der Bukarester deutschen Gemeinde)¹⁷ vorbește în contra conservatorilor ca fiind totdeauna dezbinați și sfătuiește pe nemți să se înțeleagă cu liberalii, după ce vor fi depărtat pe I. Brătianu de la șefie. (Dar cine șef? Vintilă tot ca Ion în politica externă. Nu cumva takistul Schlawe vrea să reabiliteze pe Take Ionescu?) — Eu după amiazi 3 1/4—4 3/4 la Irina Mavrocordato (dus vol. 5 și vorbă despre ministerul Cantacuzino de la 11 apr. 1899). 5 3/4—7 ore Pogonenii la mine.

După ziua de ieri fără durere, azi la dusul și la întorsul de la Mavroc[ordat] ceva stenocardie; întrerupeară din cînd în cînd mersul.

Miercuri 17/30 mai. La 3 ore un hap Adalin. Tot timp frumos și cald. La 9 1/2 plecat pe jos, încet, pe mare căldură, la dentistul Rosadi în Calea Victoriei, unde sosit de abia la 10 1/4. La întoarcere, tot pe jos, fără dureri, dar încet. Conte de Mirbach-Harff depus la mine carta sa de vizită. 4 1/4—5 1/2 cu nepoatele și O[lga] N[eu-mann] Faust II, actul 4. Apoi eu la str. Rom[ână] 147, unde și d-na și d-ra Caragiale.

Joi 18/31 mai. Dimin[eața] Brănișteanu la mine și casierul „Naționalei“ cu trimestrul rentei mele viagere. După amiazi eu pe jos și apoi în trăsură depus cartă cu răspuns la vizita contelui Mirbach, str. Călărășilor 10 bis, și la cofetarul Ionescu, pe urmă str. Rom[ână] 147, unde d-na R.K. cu friguri.

Vineri 19 mai/1 iunie 1917. Bucur[ești]. Mari călduri. Azi încep decada Diuretin. *Dimineața Alex. Marghiloman și C. Stere la mine. Stere a dat Staats-Secretarului Zimmermann la Berlin o scurtă notiță scrisă cu propunerea ca România cu Dobrogea veche împreună, îndată ce vor fi ocupat germanii și Moldova și va fi alungată¹⁸ dinastia actuală Ferdinand de Hohenzollern, să aleagă de la sine și înainte de pacea generală pe împăratul Carol al Austriei drept rege al României în uniune personală, un trialism după dualismul cu Ungaria. (Rămîne să ne mai întîlnim pentru a discuta propunerea care nu văd cum să se poată realiza din partea României.) Apoi Stere, după stăruința lui Zimmermann, a fost la Viena cu aceeași propunere la contele Czernin, firește bine primit, dar Stere zicînd că germano-austriacii mai trebuie, după încetarea ofensivei franco-engleze și italiene, să atace pe ruși pentru a le distruge armata (astfel și ocuparea Moldovei) spre a-i sili la pace separată, pe cînd Czernin crede o pace separată cu Rusia posibilă fără nou război.*

Aflat că Mișu Pherekyde, plătit cu bani rusești, primise bani și de la germano-austriaci, cu ideea de a intra chiar într-un minister conservator de neutralitate. La un director Günther ar exista o listă, cunoscută de Brătianu, a marilor sume de bani (zeci de milioane ruble), cu care ministrul rusesc Poklewsky a corupt oameni politici români. Bani trimiși prin Bank of Roumania.

Propunerea Stere pentru incorporarea noastră la Austria, comunicată de Zimmermann în Hauptquartier¹⁹ împăratului Wilhelm II, lui Bethmann-Hollweg și contelui Czernin, prezent și el acolo, acceptabilă pentru Germania, fiindcă ar putea avea ca contravaloare oarecare stăpînire asupra noului regat Polonia, care altfel cade mai natural sub influența Austriei, deși germanii din Austria n-ar fi mulțumiți de o sporire a polonismului, deja prea bine tractat în Austria, chiar cu simpla lor Galiție. Prost interview al lui Brătianu

¹⁷ Paravanul comunității germane bucureștene (germ.).

¹⁸ Inițial: „să facă alungarea“.

¹⁹ Cartier general (germ.).

la Petersburg că luarea Transilv[aniei] n-ar fi anexeune. Cu [?] Braşov acolo. Dar Rakowski contra lui.

De la 6 1/4—7 1/4 d. şi d-na C. Arion la mine.

Sîmb[ătă] 20 mai/2 iunie 1917. Bucur[eşti]. Azi-noapte un hap Adalin. Dimin[eaţa] strada Rom[ână] 147. Pe la 4 ore p.m. Marghil[oman] pentru cîteva minute la mine. Carpiştii caută să împiedice apariţia ziarului lui Stere, precum au împiedicat publicarea în noua revistă ilustr[ată] germană un articol al lui Brănişteanu²⁰ în lauda mea (?).

Discursul tronului rostit ieri de junele împărat Karl în Hofburg la deschiderea parlamentului austriac pomeneste de adevărata *democraţie* pe care vrea să o dezvolte împăratul. Şi acum 50 de ani se zicea la Berlin: «*gegen Demokraten helfen nur Soldaten*»²¹.

Duminecă 21 mai/3 iunie. Sf. Constantin şi Elena. Dimin[eaţa] masaj, apoi pe mare căldură pe jos (3/4 de oră) la cofetarul Ionescu, dus (în trăsură) cutie de fructe zaharisite la Elena Rădulescu-Pogoneanu, felicitat pe Cleo pentru Costăchel Krupenski şi acasă, fără dureri.

Luni 22 mai/4 iunie 1917. Bucureşti. Dimin[eaţa] Wollanka la mine, apoi eu pe jos pe mare căldură la dentistul Rosadi, în trăsură înapoi. — De la 3 1/4—3 3/4 sora de caritate (specializată în *Röntgenverstrahlung*²² la un profesor din München) Johanna Schmidt-Bardeleben la mine, plăcută, ochi buni, intrată în serviciul medical al armatei germane, pleacă mine la un spital din Craiova. E *Enkelin*²³ a lui Moritz Bardeleben, fratele chirurgului Adolf, orfană, cunoaşte pe Volkmari, pe Gerta şi Ulla, pe Emily Kremnitz²⁴. De la 4 1/4—5 3/4 terminat cu nepoatele *Faust II*.

Mărţi 23 mai/5 iunie. Dimin[eaţa] pe jos cu O[lga] N[eu]mann la grădina lui Simon în rondul bisericei Popa Chiţu, trandafiri de la el. De la 5 1/2—7 1/4 ore Pogonenii la mine. Cetire 1900, în *Rumänien in Wort u. Bild*²⁵, numărul de ieri, un portret al meu cu o foarte binevoitoare notiţă despre mine, de²⁶ Brănişteanu, cum²⁷ spunea Marghiloman sîmbăta trecută. Va să zică Carpiştii au putut întîrzia, dar n-au putut împiedica publicarea. De altminteri sînt sigur că nu s-a ocupat însuş Carp cu aşa ceva, ci numai paraiziţii din jurul lui, Virgil Arion etc. Dacă e ceva adevărat în toată vorba aceea.

Joi 25 mai/7 iunie 1917. Bucur[eşti]. Azi termin cele 7 zile Diuretin; la 2/15 iunie, vineri, încep decada Sajodin. Eu ieri după-amiază la d-na Ioanid, unde şi d-na Tărtăşescu, apoi la d-na Rală, unde şi Slavian. Azi dimineată Wollanka la mine, i-am dat pentru Emilia 6280 Krone şi o scrisoare; el pleacă mine la Viena.

De la 4—5 1/4 cu nepoatele Polygnot, seria I (Goethe, Pausanias, chromolit[ografii] după picturile fraţilor Riepenhausen).

Vineri 26 mai/8 iunie. Sculat la 4 1/2 ore dim[ineaţa]. Am de vro 4 zile lumbago, la culcare fricţiuni cu *baume tranquille*²⁸. Pot

²⁰ Iniţial: „arhiepiscop. [ms. ind.]“.

²¹ Împotriva democraţilor numai soldaţii sînt de folos (germ.).

²² Radiaţii Röntgen (germ.).

²³ Nepoată (germ.).

²⁴ Rude ale cumnatei sale Mite Kremnitz, născută Bardeleben.

²⁵ România în cuvînt şi imagine (germ.).

²⁶ Anterior „probabil“.

²⁷ Anterior: „sau şi de Marghiloman“.

²⁸ Balsam calmant (fr.).

umbla, dar la sculare de pe scaun mă doare. Eu la 11 ore a.m., după ce a fost Mehedinți la mine, la d-na Ralu. De la 5—6 d-na Tărtănescu la mine, de la 6—7 d. și d-na C. Arion. Acești din urmă, totdeauna cu dorul după vreun minister, sînt acum neliniștiți (probabil prin fratele lor Virgil) de perspectiva (după mine improbabilă) unui minister P. P. Carp, agreeat de germani, compus cu Lupu Kostaki, Virgil Arion, Pisoski, Radu Rosetti (Caiuț), Vasiliu Bernoski, Nenitescu.

Seara furtună cu ploaie.

Sîmbătă 27 mai/28 iunie 1917. Bucur[ești].

După 2 haturi Adalin sculat la 6 ore. *Dimineața cumnatul meu Mitică cu locot. Dietz.* Acesta îmi spune *dass nach den Geheimnachrichten von Ludendorf die Engländer für ihre Armee auf dem Kontinent nur bis Ende August von den aufgespeicherten Vorräten zehren können, dann aber müssen sie zu Kreuz kriechen, denn durch die U-Boote ist der Verkehr auf dem Kanal so eingeschränkt, dass von England kaum in einer Woche soviel Material nach Frankreich kommen kann wieviel die engl. Armee an einem einzigen Tag verbraucht.*

Er — Dietz — denkt, mit dem neuen Vertreter des Kultusministeriums, Virgil Arion, im Oktober die hiesigen Universitätskurse mit den rumän. Professoren zu eröffnen, wenn genügende Kräfte in Bucarest sind, um die Hauptfächer zu vertreten u. zwar sollten die rumän. Professoren neben den rumänische auch deutsche Vorlesungen halten, damit die zahlreichen deutschen Soldaten, welche Universitätsstudenten sind, die Kurse besuchen können, und die hiesige Militärverwaltung würde in Berlin beantragen, dass den Studenten das in Bucarest absolvierte Semester angerechnet wird. Ob aber die Fakultäten fungieren könnten? In der philosophischen würden Bogdan, Onciul, Mehedinți, Pogoneanu auch deutsche Vorlesungen halten können. Aber in der juridischen? C. C. Arion kann wohl etwas deutsch, aber die anderen fehlen. Und in der medizinischen? In der naturwissenschaftlichen? Lt. Dietz meinte an der medizinischen Fakultät könnten die hieher gekommenen deutschen Militärärzte, die zugleich Universitätsprofessoren sind, aushelfen. Ich versprach darüber mit Mehedinți, Pogoneanu, Evolceanu u. Onciul zu sprechen u. durch meinen Schwager Rosetti dem Dietz Bescheid zu sagen.²⁹

Pe la 4 ore p.m. Evolceanu la mine, căruia i-am comunicat cele de mai sus de la Dietz și la care se adună (*à propos*) duminecele dimineața, așadar și mine, cîțiva profesori universitari: Mehedinți, Pogoneanu, Atanasie, Tzitzeica etc. Îmi va arăta el apoi rezultatul discuției lor.

De la 5 3/4—7 ore tinerii Cantacuzino la mine, și-au luat ziua bună, pleacă la moșia Florești.

Duminecă 28 mai/10 iunie 1917. București. Dimineața masaj la lumbago, apoi Teodor Rosetti la mine. Primit trandafiri albi de la «Principesa Alexandrina Gr. Cantacuzino». Pe la 3 ore p.m., și apoi la 5 ore *cînd de abia m-am putut duce în*

²⁹ că, potrivit unor informații secrete venite de la Ludendorf, englezii nu-și mai pot întreține armata de pe continent din proviziile aflate în depozite decît pînă la sfîrșitul lui august, însă după aceea trebuie să cedeze, căci, datorită submarinelor, circulația în Canalul Mîneei este atît de redusă, încît, din Anglia, abia într-o săptămînă poate ajunge în Franța atît material cît îi trebuie armatei engleze într-o singură zi.

El — Dietz — intenționează ca, împreună cu noul reprezentant al Ministerului Cultelor, Virgil Arion, să deschidă în octombrie, cu profesorii români, cursurile Universității de aici, dacă sînt suficiente forțe în București pentru a reprezenta principalele specialități, și anume profesorii români trebuie să țină prelegeri nu numai în românește, ci și în germană, pentru ca numeroșii soldați germani care sînt studenți la universitate să poată frecventa cursurile, iar comandamentul militar de aici să propună la Berlin ca studenților să le fie luat în considerare semestrul absolvit la București. Dacă facultățile ar putea funcționa? La cea de filosofie Bogdan, Onciul, Mehedinți, Pogoneanu ar putea ține prelegeri și în germană. Dar cea juridică? C. C. Arion știe ceva nemțește, dar ceilalți nu. Iar la medicină? La științe naturale? Locotenentul Dietz era de părere că la Facultatea de medicină ar putea da o mîna de ajutor medicii militari germani veniți aici, care sînt în același timp și profesori universitari. Eu am promis să vorbesc despre această chestiune cu Mehedinți, Pogoneanu, Evolceanu și Onciul, iar răspunsul să i-l comunic lui Dietz prin cumnatul meu Rosetti (germ.).

str. Dumbrava Roșie la d-na Tărtășescu, destul de violente dureri stenocardice. Aproape o oră, cât am stat la acea doamnă, am fost fără dureri. La plecare, când vroiam să mă duc [în] str. Romană 147, m-au apucat iar durerile, încît de-abia am sosit acasă, și cînd m-am pus pe scaun, cîteva secunde amenințări de sughiț precum le-am mai avut odată venind seara de la Jacques Negruzzi acum un an și jumătate. Dar mi-a trecut fără alte urmări. Poate stă în legătură cu lumbago?

Seara la culcare iar fricțiune la șale cu «baume».

Luni 29 mai/11 iunie 1917. Bucur[ești]. După un hap Adalin luat la 3 ore, dormit până la 6. Ieri un domn Blumen, venit acum de la Stockholm, spunea cuiva³⁰ că a văzut acolo pe gener[alul] Iliescu, care despre țară i-a zis: «Ne-am dus dracului», dar l-au întrebat îndată: «Știi d-ta unde sînt fete frumoase la Stockholm?» D-na Ralù mi-a spus că generalul Averescu după³¹ retragerea armatei noastre stînd cîteva (19) zile la Focșani, era toată vremea ocupat să facă curte d-nei Kirmeier, în casa³² căreia era în gazdă, până a fost gonit de germani peste Siret (D-na Kirmeier, născ. Trauber. — Despre gener. Iliescu mai spunea acel Blumen că are 10 milioane la Banca Angliei! ?).

Dimin[eața] bine pe jos cu O[lga] N[eumann] la Rosadi, care mi-a plumbuit în sfîrșit măseaua de la dreapta jos. Pe la 4 ore Alfred Horstmann „Kaiserlicher Legations-Sekretär“³³ (str. Popa Rusu 22) la mine, va mai veni poimîine, căci astăzi 4 1/4—5 1/2 ore cu nepoatele (fără Georgeta, la țară la Sander Brăiloi) terminat Polignot. Apoi pe jos la str. Romană 147 și înapoi. Toată ziua fără durere.

Mărți 30 mai/12 iunie 1917. Bucur[ești]. Dormit bine, dar după cafea, șezînd liniștit pe jet, fără cauză aprețiabilă, vreo 35' atac de stenocardie, care ține și cele 10' de masaj la spate și trece în timpul celor 15' masaj la pîntece. Restul zilei bine, și cînd mă duc la strada Romană 147, și cînd după amiază depun o cartă de vizită str. Popa Rusu 22. De la 5 1/4—7 ore Pogonenii la mine, cetire 1899.

Miercuri, 31 mai/13 iunie 1917. București. La spălat și îmbrăcat acces de stenocardie, apoi bine și la mergerea în strada Rom[ană] 147. Dimin[eața] Evolceanu cu lista prof[esorilor] universitari cari ar putea începe la oct. cursurile, l-am trimis cu ea la cumnatu-meu Mitică pentru locoten[ent] Dietz. Apoi prințul G. Știrbei cu voluminosul proiect de organizare administrativă în 302 articole (elaborat de el cu Corteanu³⁴ și Mehedinți?). Apoi Brănișteanu o oră la mine. După amiază, de la 4—5 1/2 „Rittmeister“ și „Legations-Sekretär“³⁵ Horstmann la mine, mi-a spus multe despre Wilson și americanii speculanți la bursă, așteaptă sfîrșitul războiului prin revoluții în Franța și Italia, analoge celei rusești. Apoi eu în str. Romană 147, unde și d-na Barozzi, cumnata generalului. Apoi la mine acasă Tinca Budișteanu (i-am dat 100 lei) și Pogoneanu cu chestia universitară.

Joi 1/14 iunie. Sculat la 5 ore. La spălat și îmbrăcat puțină durere stenocardică, încolo mi-a trecut lumbago de tot. De la 10 1/4 pe jos la baronul Konradsheim (în edificiul consulatului austriac ca să-i întorc vizita) și înapoi până la casa Sevescu tot pe jos: dar m-a apucat pe acolo așa de tare atac de stenocardie încît am trebuit să stau locului până a trecut din norocire o trăsură goală, care m-a adus acasă.

Ieri îmi zicea Horstmann că a fost greșala lui Bismarck cu Alsacia și Lorena, că nu le-a împărțit de la început între Bavaria, Baden și Prusia, ca să nu mai fie vorba de ele ca de ceva deosebit. Poate acum la pacea finală. (Dar ce va zice Würtemberg?) De la 5 3/4—6 3/4 cu nepoatele (fără Georgeta) cetit traducerea mea *La moartea unui cățeluș* de Maeterlinck din „Epoca“. Literale prea mici, obosirea ochilor mi-a

³⁰ Inițial: „d-nei Ralù“.

³¹ Inițial: „astea“.

³² Inițial: „cu“.

³³ Secretar imperial de legație (germ.).

³⁴ Lecțiune nesigură.

³⁵ Căpitan de cavalerie și secretar de legație (germ.).

pricinuit, poate la cetire, aproape tot timpul, dureri stenocardice de mă treceau nădușelele. Pentru prima oară mi se întâmplă așa ceva la o cetire.³⁶ Rea toată ziua de astăzi.

Vineri 2/15 iunie 1917. București. Sculat la 6 ore după un hap Adalin luat la 2 1/2. Azi încep decada Sajodin.³⁷ Spălat și îmbrăcat fără dnreri. Vine Mehedinti și prefectul poliției Tzigara la mine, chestia universitară. Primarul Verzea (dealtminteri, precum se zice, condamnat la moarte de consiliul de război din Iași) și-a dat irevocabil demisia de primar, conflict cu arhitectul Berendei, care e «technischer Bürgermeister»³⁸

³⁶ Întregul pasaj este marcat marginal cu două linii tremurânde, trase cu cerneală.

³⁷ Acestea sînt ultimele cuvinte scrise (în Jurnal) de mîna lui Maiorescu. Însemnările sînt dictate apoi secretarei O. Neumann.

³⁸ Primar tehnic (germ.). Aici, O. Neumann face o paranteză: «Aceste rînduri dictate mie de Ex[celența] S[a]. O.N.»

Vineri 2/15 iunie 1917 București.
 Lat la 6 ore după un hap Adalin
 luat la 2 1/2. Azi încep decada Sajodin.
 Spălat și îmbrăcat fără dnreri.
 Mehedinti și prefectul poliției
 Tzigara la mine, chestia universitară.
 Primarul Verzea (dealtminteri,
 precum se zice, condamnat la
 moarte de consiliul de război
 din Iași) și-a dat irevocabil demisia
 de primar, conflict cu arhitectul
 Berendei, care e «technischer
 Bürgermeister» (Astea rînduri dictate mie
 de Ex[celența] S[a]. O.N.)

apoi L-am dus la locul
 de veci, în grădina de veci a părin-
 ților lui - după dorința lui. Tumă
 înăntare simplă, demnă, fără
 discursuri și împregiurări acro-
 ale. La coborârea în grădina,
 cântă o privighiitoare F —

Secretara ententei Sale

Olga Neumann

FR se scria discursul din Prof. bescul in sedinta
 extraordinara la Academiile Romane Vineri, 6 Iunie (15 iunie)

JURNAL Mircea ELIADE

«Scriind vezi mai clar lumea din jurul tău...»

SUTE DE MII DE CITITORI AI *JURNALULUI* lui Mircea Eliade — apărut în ediții succesive în limbile franceză, engleză, germană, italiană, spaniolă și portugheză — au fost familiarizați cu gândurile, frământările, ideile, lecturile și viața scriitorului.¹ O parte a acestor pagini de excepție a fost și la îndemina lectorului din țara noastră, în ultimii ani, prin reproducerea lor, selectivă, după manuscrisul original.²

Jurnalul, în ansamblul lui, scris în întregime în limba română, cuprinzând peste șase mii de pagini, a fost depus, după moartea autorului, la Biblioteca Universității din Chicago.

Cu șase ani în urmă, când am primit permisiunea să cercetez și să clasez manuscrisele din țară ale lui Mircea Eliade, am avut surpriza și bucuria să descopăr, în afara nuvelor, romanelor și eseurilor interbelice, și câteva caiete totalizând circa 300 de pagini ale *Jurnalului*, din anii 1920—1925.

Ca dimensiuni și ca valoare — documentară și literară — putem compara *Jurnalul* lui Mircea Eliade cu cel al lui Titu Maiorescu. În cultura noastră doar cele 42 de caiete ale *Însemnărilor zilnice* se întind pe o perioadă de peste 60 de

ani. Ca și mentorul „Junimii“, autorul *Tratatului de istorie a religiilor* și-a început notațiile ca elev de liceu și a așternut ultimele rinduri în aprilie 1986, cu câteva zile înaintea trecerii sale în neînțință.

Mircea Eliade a fost și un pasionat lector al literaturii memorialistice de notorietate din literatura universală. Le citea cu atenție și le comenta, nesfiindu-se să facă asupra unora observații critice.³

Teoretizarea și pledoaria pentru jurnal (ca gen literar și nu ca stenogramă) o întâlnim în numeroase eseuri încă de la începutul deceniului al patrulea, și chiar mai înainte. Unul dintre ele, intitulat *Literatură și document intim*⁴, prevedea, în urmă cu jumătate de secol, succesul pe care-l vor avea și în țara noastră jurnalele intime ce vor influența tehnica literară și gustul epocii.

Dacă *Jurnalele* lui Amiel și Charles du Bos nu-i obțin adeziunea totală, cele ale lui Julien Green, André Gide și Ernst Jünger îl încântă.

Fără nici o exagerare, putem considera *Jurnalul* lui Mircea Eliade de o valoare asemănătoare cu cea a ilustrațiilor săi predecesori.

Referindu-se la împrejurările în care a luat naștere acest *Jurnal*, memorialistul își va aminti mai târziu cu nostalgie: «Scriam mai cu seamă noaptea, uneori târziu, după miezul nopții,

¹ Vezi: *Fragments d'un journal*, I, Gallimard, 1973 (perioada 17 septembrie 1945 — 27 februarie 1969) și II, Gallimard, 1980 (perioada 19 august 1970 — 4 ianuarie 1979).

² „*Vatra*“, nr. 3, martie 1983, p. 10; nr. 9, septembrie 1984, p. 13; nr. 10, octombrie 1984, p. 9; nr. 12, decembrie 1984, p. 12; nr. 1, ianuarie 1985, p. 13; nr. 4, aprilie 1985, p. 12; nr. 5, mai 1985, p. 13; nr. 6, iunie 1985, p. 12; nr. 9, septembrie 1985, p. 11; nr. 10, octombrie 1985, p. 10; nr. 11, noiembrie 1985, p. 12; (fragmente din perioada 1945—1960).

³ Vezi Amiel, *Note*, „*Cuvintul*“, an. III, (1927), 25 și 28 septembrie.

⁴ *Literatură și document intim*, „*Vremea*“, an. V, (1932), septembrie 1925, nr. 256, p. 4.

Un five o'clock la Sighireanu

Se pregătea de astă iarnă și s-a fost hotărât simbătă, dinaintea Duminicii Tomei. Primea sora sa, Marcelle, și el; paisprezece fete și zece, doisprezece băieți. (Au venit numai 8 fete și 8 băieți). Eu mă dusesem mai demult să invit pe Acterian¹, dar n-am reușit nici după cele mai lungi, mai argumentate și mai înflăcărâte discursuri. Eu am stat multă vreme în camera lui Dinu. Cum am venit, am stat. Am stat apoi în birou cu băieții, căci mă plictiseam grozav. Am vorbit cu Pușcariu și Ardeleanu despre ierbar. Erau acolo doi tipi ciudați. Până să mă duc la masă am făcut mai multe drumuri înapoi. Berindei și Pușcariu. Vecinele de peste masă. Pisălogeala perechii cu nasul mare, Sisi și Dinu. Ouă roșii și ciocnitul. Risete și fraze franțuzești. D-ra Marcella servește. Cum se mănincă. Spiritele lui Berindei. Eu și politețea. După masă, dans Sisi și Dinu, eu și ochelarii, Ardeleanu și declarațiile, hrana post dejun, servitoarea care nu putea stringe masa.

Plecarea. Tristețe. Curiozitate. Școala.

[Nenea Cezar]

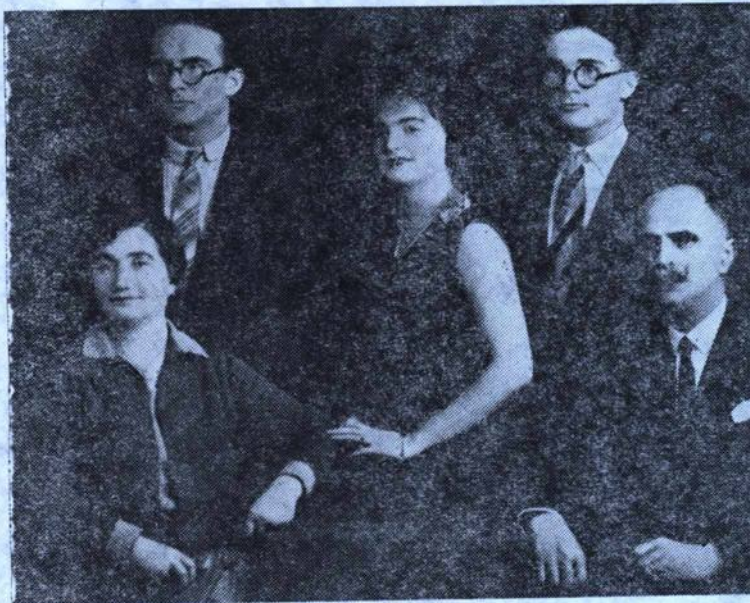
1 mai

Ieri a venit nenea Cezar. Mi-a admirat cărțile, odaia și cultura mea, cunoscute prin scrisorile ce i le trimisesem astă iarnă. Nu mult după aceea, provocat de mine, căruia poeziile îmi plăcuseră și îmi îndeplineam și o datorie de gazdă flatându-l, a început să vorbească despre compunerile sale poetice. Acum, zice, s-a lăsat de ele. Când dracul se mai poate ocupa de poezie în serviciul acela păcătos de la munte? Dar din cînd

¹ Haig Acterian, Dinu Sighireanu, Berindei, Pușcariu, Ardeleanu — colegi de clasă la Liceul „Spiru Haret” din București.

cînd eram sigur că tata nu va mai veni să mă controleze »⁵.

Desigur că însemnările din liceu nu se ridică la valoarea celor din epoca maturității, nici ca problematică și nici ca nivel artistic. Și totuși... aceste pagini, scrise la 16 ani, nu se caracterizează numai prin autenticitate. Selecția faptelor și impresiilor, felul cum sînt ele povestite, precizia portretelor și caracterizărilor, firescul dialogului, meșteșugul alăturării cuvintelor pre-

Familia scriitorului - înainte de plecarea sa în India (octombrie 1928). La stînga: Mircea Eliade.

vestesc pe viitorul mare scriitor. Deosebit de realizate ni se par mai ales primele două secvențe: «portretul» unchiului Cezar și moartea mătușii Vița.

În cea dintîi, mimînd admirația, reușește să imortalizeze ridicolul cîtorva momente comice. Trebuie remarcată siguranța cu care adolescentul minuește tehnica «povestirii în povestire» — recte, nunta din 1920. Consider reușite depline prezentarea retrospectivă a eroului, ironia cu care e privit și în special surprinderea fizionomiei și gesticii încrezutului poet fără talent, ce-și declamă versurile. În «scena»

⁵ Mircea Eliade, *Amintiri, I, (Mansarda)*, Colecția „Destin”, George Uscătescu, Madrid, 1966, p. 73.

în cînd a mai suspinat și el pe o liră și a mai umplut cîteva caiete. Dar are o parte slabă pe care o recunoaște și el; nu publică. Nu vrea să se lanseze. De-l întrebă care e pricina, nici el nu știe ce să-ți răspundă. Capriciu de poet. Dealtfel nu se dă în lături de la orice impunere verbală, oricît de mică ar fi ea. Chiar oameni mari, nu glumă, i-au auzit poeziile și l-au dojenit că se închide în egoismul său și nu publică. Nu mai departe, chiar Ibrăileanu i-a analizat o poezie. Ibrăileanu e critic, nu glumă. Dar apoi prin saloane *Cîntările păgîne* prin excelență, mai aproape de sufletul său, stîrnesc entuziasmul tuturor. „*Gîndirea*“, „*Convorbiri literare*“, „*Flacăra*“ tot reviste de mîna întîi, i-au făcut propuneri de colaborare. El tot refuză întruina, nu se știe din ce pricină. « Așa sînt eu », îți răspunde închizînd ochii și plecînd capul ușor pe umărul drept și trebuie să te închini în fața mentalității acesteia de poet.

Eu totuși cred că multe din propunerile sale au fost imagine sau prea eterate pentru punga bunului văr. Mi-aduc aminte că l-am întrebat odată, demult, pe cînd sta încă la București și nu-și luase licența, de ce nu-și publică poeziile și nuvelele în volum și mi-a răspuns că ar fi plătit prea puțin. Același lucru l-am auzit și ieri la masă cînd povestea ce puțin sînt remunerați scriitorii: 10% din prima ediție, celelalte ediții complet în folosul editorului. Se vede că lipsa aceasta de onorariu aplicabilă la reviste, l-a făcut pe nenea Cezar să nu se « lanseze ». Acum însă s-a sfîrșit; a vorbit cu doctorul Buzdugan,² care l-a recomandat lui Iorga și acesta după ce a citit numai un singur rînd a spus: « vezi ce faci cu „Cultura Națională“ ».

Și cum „Cultura națională“ e cea mai frumoasă editură din România și plătește cel mai bine, se înțelege bucuria lui nenea Cezar. (Aci se poate intercala, cu oarecare speranță de succes o convorbire de-a lui nenea Cezar cu papa iar în privința editurii „Cultura Națională“, care e condusă cu banii lui Marmorosch Blanc...)

² Dr. Buzdugan, poet contemporan scriitorului.

înmormîntării mătușii Vița știe să descopere grotescul unor situații, pălăvrăgeala și convenționalismul unor asemenea ceremonii. Defilează prin fața noastră convoiul mortuar cu numeroși participanți ce prind viață printr-un tic sau o caracteristică individualizatoare. Elocvente pentru preocupările adolescentului sînt secvențele ce evocă « five o' clock »-ul la colegul și prietenul său Dinu Sighireanu, precum și emulația intelectuală dintre el și celălalt coleg, Vojen.

Punctele de suspensie cu rol stilistic, interjecțiile, « înregistrarea » (cu humor) a oralității,

completează mijloacele artei tinărului prozator.

Fragmentele publicate în paginile de față constituie o expresie ilustrativă a caracterizării lui Mircea Eliade însuși, făcută în octombrie 1944, despre propriu-i *Jurnal*:

« Un jurnal intim sporește atenția. Scriind, vezi mai clar lumea din jurul tău și îi uiți mai anevoie culorile. Și apoi, cită bucurie să poți izola acele „experiențe indistincte“, din care e alcătuită în bună parte viața oricărui om, să le poți istovi toate înțelesurile, stăpînindu-le, memorizîndu-le ».

Mircea HANDOCA

Cînd l-am întrebat de onorariu a spus că încă nu i l-a fixat. Mai rămîne bineînțeles de discutat cu doctorul Buzdugan. În ce privește timpul cînd va apărea volumul, iar nu e nimic sigur, căci poate ca tipăritura să-nceapă abia în toamnă.

În tot cazul, nenea Cezar a mai recitat ceva din versurile sale în fața a citorva oameni de o adîncă cultură literară, artistică și științifică, care au rămas cu toți uluiți de puternicul talent relevat dintr-odată de vărul Cristea. I-au și spus cîtiva din ei.

— Rău ai făcut, tinere, că n-ai publicat. Și-apoi nu-ți pricep pricina care te-a împiedicat să faci aceasta. Ori că te mîndrești prea mult, ori că ești naiv, ori că ai idei la cap...

Dar acum totul e făcut, poeziile s-au lansat. După ce ne-a povestit toate acestea, nenea Cezar a declamat cîteva poezii tremurînd din barbă, rostogolindu-și ochii, stringîndu-și pumnii strînși pe piept și ridicîndu-se pe virful picioarelor. Un caiet de-al lui l-au luat niște fete; nu știu ce naiba fac ele cu el; pare-mi-se ca să-l copieze aproape tot. În astă seară se duce la teatru, n-a mai fost de mult, iar mîine o să treacă pe aici, după ce s-o duce pe la nenea Costică să-l vadă, ca să nu-l considere ca ingrat.

Vărul Cezar e rudă prin mamă cu tata. Fiu de institutor din Birlad, a cunoscut de mic nevoia, mamă-sa murîndu-i de timpuriu, tată-său fiind un om tare aspru și nedrăgostindu-și copiii decît în somn, și l-a pus cu rivnă pe carte. A isprăvit Liceul internat din Iași, unde intrase ca bursier și a scris verișoarei unchiului din București, prin care îl implora să-l primească și pe el pînă și-o face rostul cu cîteva meditații prin Capitală. Scrisoarea aceasta, care dealtmînteri nu era rea, a rămas celebră în familia noastră, fie familie în înțelesul cel mai strîns al cuvîntului, și face parte din spiritele care stîrnesc întotdeauna risetele. Era vorba în scrisoarea aceea de niște « blide » pe care se oferea cu dărnicie să le spele vărul Cezar în cazul cînd familia mea ar dori numaidecît un ciștig material de pe urma acestui serviciu făcut institutorului din Birlad.

Scrisori dintre acestea a scris foarte multe vărul, care, după cum se știe, era poet pînă în adîncul sufletului și în toate stilul plîngăcios și disprețuitor la adresa « bogătaşilor » se releva drept « caracteristică ». Natural că familia a început să-l considere ca un om nelalocul lui, și încă din primele zile și-a pierdut toată încrederea. Cu tot idealismul său, vărul Cezar nu se sfiește să ceară, poetic bine înțeles, aducînd pricini de ordin sociologic și moral. Mama îi dădea întotdeauna, deseori nu atît cit cerea, dar îi dădea, papa nu se purta tot astfel. Refuzat categoric de la întîia încercare și poate încărcat și cu puterea morală, n-a mai îndrăznit să-i ceară tatei, iar de la mama se « împrumuta » numai pe ascuns.

Au mers așa lucrurile trei ani întregi. Vărul făcea versuri, urma cursurile de la școala de silvicultură din Brănești, mergea pe la toate festivalurile și recita. Altmînteri, sub o mască de stupidă modestie în ce privește literatura originală, făcea o reclamă dezgustătoare pentru orișice om care l-ar fi cunoscut mai deaproape. Cădea mai în fiecare duminică la masă și întotdeauna ca din întîmplare și făcea mare împotrivire pînă ce să se hotărască să rămînă. Iar în tot timpul mesei nu vorbea decît despre el și despre scrierile sale, dar ascuns, atît de ascuns că orișice om l-ar fi crezut o perlă a modestiei. Într-un an pare-mi-se că l-a dat afară de la școală din pricina unor satire adresate de el citorva din profesorii ce lăsau de dorit. El a spus că clasa lui de studenți face patru ani ca să iasă ingineri silvici.

Odată, la o nuntă în familie, petrecută în casele noastre, a ieșit bine la iveală tot omul din vărul Cezar. Mie mi-e foarte simpatic, și, fiindcă are talent nu mă uit la insuficiențele sale în ce privește morala societății și, dacă pot spune cuvîntul « parazitismul » său. Dar aceasta nu mă împiedică să-l descriu aici așa cum e el în toată goliciunea sufletului, lingușitor, materialist și egoist, prin mediu și liric-idealism prin simțurile sale. Nenea Cezar dacă a ajuns atît de sus, se datorește numai voinței sale, dar dacă s-a murdărit atît de mult, e numai vina societății, care l-a silit să facă aceasta sub amenințarea înecului în valurile anonime ale mulțimii. Și nenea Cezar a

Profesorul Nicodim
Locusteanu înconjurat
de elevii clasei a VII-a
modernă de la Liceul
„Spiru Haret”. Primul
din stînga, jos: Mircea
Ellade.

înving, cu toate că el spune că e atît de prost remunerat și că a pierdut 4 ani de-a surda cu studiul unei meserii și prost plătite și departe de idealul sufletului său. Nu e adevărat. El poate acum, dar numai și numai aceasta din pricina sentimentului său innăscut, liric și visător. Și ca să mă întorc la cele ce am vrut să povestesc, se sărbătorea, prin 1920, nunta mătușii Lina cu Dl. George Popescu, funcționar la bancă, ateist și filosof în felul său, fiul părintelui Popa din Kiselef, fratele preotului Popescu de la biserica mahalalei. Viitorul meu unchi era înalt și deșirat, rotund la față, cu ochii bulbucați și cu mustața tunsă deasupra unei buze nepotrivit de frumoase pentru tot restul figurii. Logodna se făcuse înaintea Paștilor, într-o duminică seara, la casele lui Stoian, de la capătul bulevardului, cu bomboane în cornete de foiță colorată, cu flori aduse de rude — cu inele schimbate de unchiul Mitică și cu șampanie servită în pahare luxoase de chelneri nemți cu redingote lustruite. Nunta urma să aibă loc o duminică după Sfîntul Gheorghe la noi, casă mare, mai puține treburi, lumină electrică și mai presus de toate mama, care oricum putea face față musafirilor de neam nobil mai bine decît orișicare dintre rude. Cu două zile înainte unchiul Mitică a început să tocmească trăsurile și cupeurile, chelnerii, serviciile de masă, să aducă flori și să îmbrace toate surorile. S-au văzut niște toalete admirabile, iar lăutarii au fost la înălțimea meseriei lor.

Într-un cuvînt nunta a ieșit cum nu se poate mai bine. Toți au rămas pe deplin mulțumiți. S-a chefuit și s-a dansat pînă la ziuă, iar nenea Cezar cu prietenii a doua zi cu noi, ne-am dus direct de la nuntă la școală. Cu toate acestea s-au ivit după petrecere destule glasuri, care au criticat pe inițiatorii nunții. Așa, spre pildă, a fost tanti Didina, care a rămas departe de a fi mulțumită. Dar asta e altă poveste. Voi am numai să amintesc cadrul unde s-a dat la iveală nenea Cezar așa cum era el într-adevăr (și să faceți socoteala că acestea se petreceau acum patru ani). Cînd l-am invitat la nuntă i-a spus mama: «Cezar, adu și tu cițiva colegi, că tot avem noi prea

multe fete și n-are cine să le danseze... » Vărul a promis din toată inima. Cînd, în seara nunții, vine fără nici un prieten. Pe dată însă își aduce aminte și pornește să apuce pe vreo doi-trei. Peste vreun ceas și jumătate vine cu încă doi colegi, unul dintre ei, într-adevăr de o frumusețe rară. Au dansat și au flirtat tinerii pînă la masă. Aici vărul a început să-și hazardeze prietenii de parcă ar fi avut în farfuriile de pe masă niște adevărați dușmani. Mincam numai noi doi, eu și fratele meu, și cu el, la o masă din salonaș și nefiind nimeni, vărul profita de ocazie și umplea de zor paharele celorlalți, mai cu seamă al său și se servea cu înghețată parcă cu ură că mai poate rămîne încă atît de multă în răcitoare. Colegii lui s-au îmbătat ca și el. Și din vorbele lor de-atunci, am înțeles eu ura ce-o păstra în fundul inimii fericirii și belșugului burghez. A încercat apoi să devină celebru prin stolurile de fete, cîntînd din gură și declamînd, dar nu s-a prins. Atunci s-a mulțumit să inghită la dulciuri și spirtoase. Cînd a plecat luni de dimineață la cursuri era beat turtă, deabia se mai ținea pe picioare. A fost foarte bun profesorul care le-a permis să se retragă, după ce stîrnise risetele colegilor prin ținuta și echilibrul lor. Peste un an nenea Cezar și-a luat ingineria și a plecat la Piatra Neamț, de unde nu ne-a mai scris.

Era foarte interesant de văzut pe vărul Cezar lucrînd la corijarea nenorocirilor sale. Își încrețea fruntea adumbrindu-și o cută adîncă între sprîncene, ceea ce îi dădea un aer interesant de cugetător, își aluneca mina prin păr, netezindu-l și lipindu-și cu palma suvițele umede pe frunte, trăgea un fum de țigară plecîndu-se pe speteaza scaunului și răsuflea fumul făcînd ochii mici și luînd condeiul în mînă. Pînă aici era numai introducerea, de-abia de-acum încolo începea lucrul adevărat, întru înfrumusețarea versurilor. Se răsturna cu coatele și cu umerii pe caiet și începea să-l răsfoiască. Deodată se oprea deasupra unei strofe, o recitea, se insenina, ofta, închidea caietul și începea să-și treacă mîinile prin păr. Deodată își aducea aminte de ceva, își adumbrea cuta de deasupra sprîncenelor și se întindea să-și ia țigara ce fumega rezemată pe o tăviță cu două pahare cu apă.

Și așa a lucrat vreun ceas și jumătate, în care timp a scris vreo zece rînduri... Din cînd în cînd începea să se laude, ce i-a spus Ibrăileanu, ce i-a spus Hogaș, Dumnezeu să-l ierte, c-a fost un părinte pentru el, ce mutră a făcut Iorga și altele. Sfirși cu un oftat și o strîngere pesimistă din buze, amîndouă rodul unei modestii ce nu sta în firea vărului, după ce afirmase cu convingere că poeziile lui sînt mai bune ca ale oricărui versificator contemporan. Și ca să mă convingă, îmi citea niște poezii alese de mai înainte, ca să reiasă și mai bine contrastul, căci altminterea vărul nu se temea de nici un suspinător la lună în versuri simboliste și eu sînt sigur că în suflul său se egalează cel puțin cu Eminescu.³

Moartea mătușii Vița

Trăgea să moară de mult. Era numai piele și oase, nu mai putea să se ridice din pat și i se stînea glasul cu totul. Dar ea se arăta mereu veselă și încerca întotdeauna să facă spirite, proaste bineînțeles, ca la orișicare muribund peste măsură de inteligent.

Astă seară a murit. Cum, nu știu, dar mama m-a chemat repede jos, mi-a spus: « A murit Vița »; Tanti Lina ieși la poartă și căută o trăsură, Cornelia alergă spre prăvălie și eu eram sus cu Vojen. Mi-a spus să am grijă de casă și a plecat. Pînă acum nu s-a întors. Cornelia a făcut pe simțitoare și a plîns frecîndu-se la ochi. Eu m-am dus sus, cu inima puțin strînsă, dar cu fața veselă ca de ceva așteptat și împlinit și am spus: « Lumină din lumină... s-a dus întru ceruri, facă-se voia ta! ». Vojen a zîmbit, m-a privit și m-a întrebat dacă îmi pare rău. Eu am început să-i țin o teorie asupra morții și vremuirii. Cînd a venit papa nu prea s-a arătat surprins. La masă am mîncat ca întotdeauna, fără ca să fie vorba măcar o clipă de deces. Ba papa adusese și gogoși, pe care Cornelia, cu toată părerea de rău, le-a lăudat din toată inima.

³ Cezar Cristea este autorul unui singur volum de poezii, *Floarea reginei*, menționat de Eliade în *Amintiri*, I (*Mansarda*), ed. cit., pag. 5.

Sulta de imagini din București, care ilustrează Jurnalul lui Mircea Eliade, face parte din fondul Alexandre Saint-Georges de la Biblioteca Centrală de Stat, Secția fotografii, colecții speciale.

Ele ne pot reface atmosfera Capitalei din perioada interbelică, cu pitorescul străzilor, al piețelor, al magazinelor, al firmelor, al vehiculelor și, nu în ultimul rând, al trecătorilor. Sperăm ca aceste secvențe să întregască pentru cititor paginile de Jurnal, redându-ne sugestive stop-cadre din Bucureștiul unde a trăit adolescentul Mircea Eliade.

Maria POLOJINȚE

Eu mi-am mâncat gogoșa afară, pe bancă. Cornelia a venit lângă mine și mi-a spus că ea nici nu se aștepta să moară Vița.

Sîmbătă

Azi am fost la mama mare ca s-o văd pe Vița. La poartă erau așezate prapurile de do-liu albe, de fecioară și cele două odăițe erau căptușite cu pinză albă. În fund, catafalcul cu flori naturale pe scări, cu patru sfeșnice și înconjurat de butoiașe cu ficuși împrumu-țati. Acolo, întinsă într-un coșciug lung și cu chenarele aurite dormea somnul veșnic matusica Vița, îmbălsămată, trasă la față și îmbrăcată cu două rochii, una roză pe care o lucrase ea, alta albă de mireasă, cumpărată de tanti Didina cu vreo două săptămîni înainte, lucru care a atras ocări din partea mamei mari care zice că fetele ei doreau ca Vița să moară.

Pe lângă catafalc stăteau cumetrele cu ochii roșii, cu pălării negre și cu batistele umede, care oftau mereu, vorbeau între ele și priveau moarta. Era una, madam Rădulescu, care a fost primită de maica mare, care bocea de 15 ore întruna, cu noi resurse de vaete.

— Scoal' Vițo, mamă, că a venit madam Rădulescu să te ia la șosea. Uite, maică, eu nici n-o mai cunoscteam, scoal', mamă, s-o vezi cum a întinerit. Off! madam Rădulescu, cum v-a strigat pe toate sîmbătă seara și cum n-a venit nici una.

— Am fost ocupată, madam Stoian, că am prăpăditu ăsta de băiat, iar i-a venit să plece în America cu niște lorzi englezi... și eu cu necazurile mele!

Mai erau rude îndepărtate și după cea de mai jos treaptă; niște mătuși, cumnate bătrîne, care umblau cu picioarele goale și cu fustele sumese arzînd tămîie și îndrep-tînd luminări. Lîngă ușă veneau de priveau cunoscute de-ale Viței, sau Linei, colege de-ale Vioricăi, vecinii care nu veniseră încă sau simpli trecători. Intrau, ziceau « Dum-nezeu s-o ierte », priveau moarta și-și ștergeau ochii dacă bocitoarea intra din nou într-un noian de inspirație funebră.

Cînd am venit eu, mama mare tocmai bocea ceva duios, căci toți plingeau în hohote. După ce m-a văzut a început să plîngă răsucindu-și brutal părul de pe la temple.

— Ah! Vița mamei, fetițaaa! Uite c-a trecut nepoței să te vadă mireasă... uite Mircea, mamă, s-o privești cum ride și cum își umflă obrăjorii.

Of... (căuta alt mijloc de inspirație, și-o lega la pantofi) că aveai șapte perechi de ghete, că nici la prăvălie nu se găsea cum era la tine, că-mi spuneai: lasă, mămică, să-mi cumpăr niște pantofi fără tocuri, să-i port prin casă, cînd m-o face bine!; ți-am zis, Vițooo, lasă, maică, că îți cumpăr mîine, și seara te-ai stîns și tu și m-ai lăsat cu inima arsă... Off... că tot era mai bine a fi bolnavă dar să te știu lingă mine, că în așa zi e multă lume lingă tine, dar mîine cu cine o să rămîi tu, maică?...

Și era atîta durere în întrebarea aceasta, încît și cei mai tari își simțeau ochii umezi.

Erau o mulțime de copii care se tot suiau pe treptele catafalcului și priveau curioși și liniștiți moarta. A venit apoi tanti Didina și a scos-o din casă, apoi s-a apucat ea să pâlăvrăgească; cum a mîncat cu o zi mai înainte, cum a dormit, la cine s-a gîndit, ce a făcut în ziua ceea, pe cine a strigat și cum a murit. Și spunea toate acestea pe un ton dulceag-melancolic, aplecînd capul.

Madam Rădulescu mi-a spus apoi că îmi citește articolele cu Georgeta, fiică-sa, și că-i pare tare bine că m-am făcut băiat bun. Mi-a spus apoi plîngînd că băiatul s-a stricat și că a vrut de două ori să fugă în America și că acum e în pat, bolnav.

Am ieșit afară și am stat de vorbă cu maica mare. Mi-a povestit iarăși din fir pînă-n ată cum a decurs moartea Viței. Cred că o fi spus-o de atît de multe ori, încît o știa pe dinafară. Îi părea însă bine că are să fie o înmormîntare frumoasă. A găsit apoi copiii care rupeau din flori și a amenințat pe Gelu care desprînsese o ramură de cireș. Nu s-a culcat de două zile, în tot timpul acesta a fumat, neluînd nimic în gură. A încercat să se culce, dar n-a reușit. Niște fete mă observă cum privesc la niște lumînări și încep să se facă mai vizibile. Bocetele nu conținesc. Plec.

Duminică — În mormîntarea

Nicu a venit azi de dimineață cu un colonel de la regiment. Imediat s-a dus cu papa și cu Cornelia la mama mare ca s-o vadă pe Vița. Mi-a spus la întoarcere că figura lui a stîrnit cascade întregi de hohote și inspirația bocetelor s-a abătut din nou cu furie asupra îndureratilor. Tanti Didina a plîns foarte tare, mai mult sbiera, mama mare răgușise cu totul și deabia mai putuse să vorbească, tanti Lina și tanti Mărioara plîngeau modest, tanti Mărioara chiar jelînd pe cîteva glasuri, iar mama, care nu-l mai văzuse pe Nicu, plîngea iarăși foarte frumos. Au fost chemări, strigăte și lacrimi stoarse la toți cei de față. După aceea s-au întors cu toții acasă ca să dejuneze și să se odihnească la 2 și jumătate trebuînd să pornească mortul la biserică.

După ce m-am îmbrăcat, am pornit toți trei la mama mare cu tramvaiul. Încă de departe am văzut o mulțime de vecini și copii care stăteau în jurul stîlpilor pe care filfiau aripile albe ale doliului. Era și muzica militară adusă de un prieten bun al lui nenea Mitică, colonelul S...

În casă erau bocete în toi. Lumea umplea tot locul liber pînă-n prag. Cînd m-a văzut mama, ne-a spus în lacrimi:

— Hai, mamă, credeam că nu mai veniți. Hai, veniți de o mai sărutați o dată că n-o s-o mai vedeți și la biserică o să fie lume multă.

Nicu și Cornelia se opresc plîngînd, eu rămîn singur, nu mă învovii la acest adio și plecai capul în jos. Mama plecă. Erau acolo tanti Mărioara, cu nasul mare înroșit și învețit de plîns și de frecăturile ritmice cu batista, tanti Lina, îngălbenită și slăbită de boală și de cele două nopți de nesomn, țața Bica, grasă și adormită, zîmbind din fundul ochilor limpezi și neplînși, nenea Paloșanu, cu nasul roșu și vorbind pripit, răcorîndu-și chelia cu podul palmei, nenea Slive, întunecat la față și avînd grijă de gospodăria înmormîntării, nenea Mitică cu gulerul și mînușile în doliu, cu ochii plînși

și întrebînd mereu cînd o pornește, nenea Nae, zăpăcit, roșu, slăbit și nespălat, nenea Petrică cu batista umedă și cu ochii roșii, dar mulțumit că ies treburile bine și alte citeva duzini de doamne și domnișoare, domni și jupini, cumetre și copii.

Cînd a început muzica să cînte un imn funebru, toți au pus batistele la ochi și au prins să li se sbată piepturile. Prietenele își frecau ochii cu batiste albe și parfumate, cîtînd în clipele de odihnă la rudele frumoase, tinere și de sex contrariu, un văr cu doliu la mină și cu ochii pierduți pe podele își dădea aere de inconsolabil îndurerat. Prieteni de-ai bătrînului, grecul din colț, avocatul Marinescu, cumătrul Evghenie, cu un pîtec sumes sub chimir, cu barba nerasă, cu gușe uscată și plîngînd ca un copil, birjarul Iorgu din Obor, cumătrul Marinică, precum și alți fini, veri și cumetri, alcătuiau frumoase instrumente la orchestra neregulată a jelaniei. Dar în această ciudată simfonie, primele roluri neapărat că le aveau chivutele care plîng la orice mort, dar care plîng cu multă, foarte multă patimă la morții frumoși și juni, din familii cu dare de mină. Am spus că în cîntecul muzicii militare, am rămas singurul care n-am plîns. Fetele, verișoarele, prietenii lui nenea Nae, care copilăriseră toți cu Vița, revărsau adevărate fluvii de lacrimi. Mie nu-mi venea să plîng și ca să nu fac opinie separată și nici să nu fiu fățarnic, plecam capul în jos rămînînd ca lumea să bănuiască că cine știe ce amarnică durere mută se zbătea în sufletul meu. Pe drum, pînă la biserică, aflată la vreo 50 de metri de casă, a fost o jelanie nemaipomenită. Mama mare striga:

— Nu-mi scoateți mireasa din casă!

Tanti Didina plîngea cu ochii închiși și cu capul dat pe spate.

— Ia uități-vă ce mutră mai face țățica... Domnule Marinescu, n-o lăsa, n-o lăsa să iasă așa fată frumoasă cu picioarele înaintea.

Celelalte țipau:

— Vița, maică, mamă, fetița mamei, ah! Cei ce duceau coșciugul nu mai puteau rezista și le curgeau șuvoaiele pe față ca la niște mironosiți. Unchiul susțineau mătusele cu batista la ochi, verii plîngeau și ei, verișoarele își suflau nasul și cînta muzica.

Tramvaiul se opri în colț, iar lumea ieșea din casă ca să vadă mortul. Cîrciuma se golise... Marița și cu nevasta plăcîntarului plîngeau de rupeau pămîntul, tanti Didina țipa la brațul Anetei și se zvîrlî în brațele tușei Filofteia, și începură să se întreacă una pe alta în urlete, iar copiii alergau cu picioarele goale printre inconsolabili chemîndu-se și scobîndu-se în nas. Corul cînta «Veșnica pomenire», omul de la tramvai bătea nervos din clopot, un șofer înjură cu șapca în mină și lumea începu să intre în biserică. Cît a ținut slujba eu am stat în portic între patru cucoane guralive care interpretau versiunea că «fata tușii Leana e îmbălsămată». Două din ele afirmau cu mina pe cruce cum că simbătă dimineața veniseră trei felceri care i-au scos mațele domnișoarei Vița și i le-au spălat cu acid fenic, apoi i-au turnat niște doftorii în creier și au umflat-o în obraji. Celelalte două făceau rezerve spunînd că de unde au avut Stoianii atîția bani, mai cu seamă că celelalte declaraseră că operația costase mii de lei. Dar totul se împăca atunci cînd văzură pe nenea Mitică și aflară că era fratele moartei și că are două milioane. Cele două necredincioase fură dispuse să accepte totul, obligîndu-se să împărtășească vestea și altor cumetre.

Slujba s-a isprăvit c-o cuvîntare de-a părintelui Gheorghe care-am auzit că citea plîngînd și cu citeva coruri de «Veșnică pomenire», la care și cei mai tari au plîns. Cînd s-a pus iarăși capacul, am auzit mai pe urmă, că la multe persoane era cît pe-aci să le vie rău. Apoi a venit o parte foarte grea și obositoare: aranjarea oamenilor în trăsuri. Erau patru persoane însărcinate cu acestea; nenea Nae, nenea Petrică, nenea Mitică și vărul Nae. Toți voiau să meargă care cu cupeul, care cu trăsura și mai toți voiau să fie singuri. Eu m-am dus numaidecît în dosul dricului. Peste citeva minute convoiul a pornit, culegînd urmași de pe toate trotuarele și mereu înmulțindu-se cu rudele, căci neavînd loc prin trăsuri, dădeau fuga să urmeze după dric. Pe unde treceam, ieșea lumea de prin case și apleca capetele ca să citească benzile albe de pe coroana pe care scria: «Adoratei mele surori» — Mitică Vasilescu; sau «Iubitei noastre mătusei» pe veci nemîngăiate Aneta, Fanti și Tanța, și alte multe asemenea titluri.

Ceea ce era adevărat era că se aflau foarte multe coroane și buchete, mai ales buchete aduse de prietenii lui nenea Mitică.

Pînă la cimitir am mers între Nicu și vărul Nae vorbind foarte puțin și gîndindu-mă că mine n-o să mă duc la școală. Tata mare mergea încovoiat, strîngîndu-și pălăria la piept. L-am rugat cîtiva să se urce într-o trăsură, dar n-a vrut. Îmi era frică să nu leșine sau să-i vină rău pînă la cimitir. Dar din fericire nu s-a întîmplat nimic. În dosul meu mergeau nenea Paloșanu, domnul Sandru, domnul Dumitrescu și alți încă cinci domni pe care nu-i cunoșteam. În rîndul meu erau: Nae, Bordei, Gogu, Nicu și Popa. În față tata mare, nenea Petrică, nenea Nae, urma Stere și nenea Mitică. În dos o mulțime de lume de care nu-mi mai aduc aminte. Pe trotuar iar mergea lume: grecul, un colonel și un căpitan în rezervă, prieteni de-ai lui nenea Mitică și trei fete triste, colege de-ale Viței care au vrut să urmeze pînă la cimitir.

Tata mare privea uluit mortul și mulțimea, umbla încovoiat pe gînduri. Cînd îl întrebam nici nu te auzea bine. Nenea Stere era îndurerat, privea în jos, nenea Mitică cu batista la gură, cu obrajii umezi și roșii și privind mereu în jos să vadă dacă stau bine coroanele. Nenea Nae sta tot pe lîngă bătrîn, îmbiîndu-l în trăsură, nenea Petrică făcea socoteala în gînd la banii ce va trebui să-i achite birjarilor, florilor și chivuțelor de la biserică. Nenea Gogu cugeta, Nicu îl întreba din cînd în cînd cîte ceva și primea răspunsuri pe sponci.

Paloșanu vorbea cu Sandru.

A... a... acum un an am fost o dată cu coana Viorica... da... da e exact drumul... Mama mare, nene, nenorocire.

Bordei discuta cu popa starea cerealelor amenințată din pricina secetei. Doi domni, în dosul meu, vorbeau despre acțiunile Băncii Naționale.

Din cînd în cînd cînta muzica, trăsurile curgeau în șir. Tramvaiele sunau nervoase în dosul convoiului și dricarul cotea întii la stînga. Lumea ieșea de pretutindeni, de aproape de cimitir... un praf care ne atrase înjurăturile multor oameni. Eu am intrat apoi în grădină. Mai erau acolo oameni și cunoscuți care așteptau mortul și erau necăjiți de întîrziere. L-au cîntat puțin în fața capelei, apoi cioclii au pornit cu coroanele în frunte, spre cavou. O lume nebună, dornică de senzații ciudate... Eu m-am dus de m-am rezemat de un gard și am așteptat. Convoiul venea plîngînd și țîpînd. Lumea străină întreba cine a murit. Cei ce-i vedeau fața se înduioșau și cei mai simțitori lăcrămau. Pe treptele de piatră ale unui cavou vecin se urcaseră vreo șapte fete obișnuite ale cimitirului și cotidienele vizitatoare ale mormintelor și de-acolo plîngeau la «Veșnica pomenire». Într-adevăr că la cîntecul acesta a fost un plîns nebun; eu cred că durerea materializată în lacrimi acolo și-a atins extremele. Nenea Mitică plîngea ca un copil și ca să nu pară mișcat își mușca batista ...

Lumea necunoscută se apropia cu ochii umezi. Îndecosebi m-a frapat o voce care nu era a unei rude și care țipa:

— Năică, vin de-o mai vezi o dată, Năică, cum lași tu o fată așa de frumoasă să ți-o ia, Năică...

L-au luat cu forța de la mormint. Prietenii lui nenea Mitică l-au îndepărtat cu drag: Hai Mitache, hai Mitache. Un domn care plinse și el mult, îndemna lumea să plece și trimitea pe cei mai slabi să se plimbe pe sub arbori. Pe mine m-a văzut că nu scot nici o lacrimă și mi-a cerut s-o ajut pe mama. Toate surorile erau la mormint cu bărbății lor, care plingeau și ei. În sfârșit, peste 15 minute totul era aranjat și familiile o porniseră cu trăsurile acasă la mama mare, unde aștepta o chivută obișnuită cu botezurile și nunțile, cu morțile și cu parastasurile care pregătise un ospăț cu colivă, țuică, miel fript și vin cu sifon. Totul s-a sfârșit cu bine, cu o mică ceartă și o idilă între veri.

Colegul meu Vojen

Colegul meu Vojen e cel mai frumos băiat din clasă cu toate că foarte mulți îi detestă această calitate innăscută. Are nasul drept, gura mică, ovalul feței cit se poate de regulat, ochii mari și pielea curată ca de fecioară. Mult timp băieții i-au zis «kefebul» și într-adevăr că își merita în toate supranumele. E unul din băieții care au citit foarte și unilateral, numai literatură, amestecată cu foarte puțină istorie și ca toți acești băieți se socotește că e cel mai cult din toată clasa. Nu mai mi-aduc aminte cum am legat prietenie cu el. Într-un an de zile mi-a devenit foarte intim și această legătură, cred, nu s-a putut obține decit prin potrivirea generală a gusturilor noastre. Și eu și el sintem băieți cititori și cu speranțe de glorie literară în viitor, amîndoi sintem contra snobismului, eu fiind și mai excesiv, cam aceiași autori ne plac la amîndoi și amîndoi ne socotim băieți fără pic de talent literar. Faptul acesta, că peste cîțiva ani vom deveni colegi de condei și nu vom mai putea fi atunci egali, unul din noi fatal întrecîndu-l pe celălalt, în ochii publicului cel puțin, nu ne dă încrederea aceea oarbă, darul de destăinuire care caracterizează o prietenie strînsă.

Sînt timpuri cînd avem mare necaz între noi și în suflet; acesta și necazul se ghicește cu toate că e ascuns sub dulcegării sentimentale și sub expansiuni de sinceritate sleită. Aceasta se petrece mai ales atunci cînd povestim unul altuia «ce scriem». Părem veseli de succesul lucrării, căci cel ce vorbește o laudă fără rușine, convins în sufletul lui că nu spune decît curatul adevăr, îl încurajăm și îl felicităm și imediat revenim la lucrările noastre și iar laude. Prietenul, de voie de nevoie, trebuie să asculte, căci și eu l-am ascultat pe el și dacă are noroc se leagă de un amănunt și începe să-l dezvolte, aplicîndu-l la «cum face el».

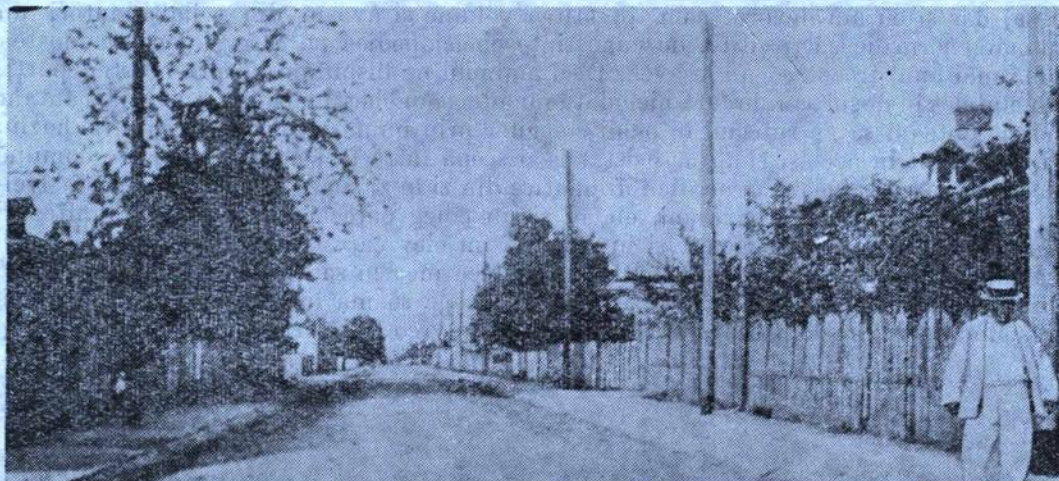
Cît timp se ocupă cu istoria și cu științele și literatura recunoaștem unul altuia superioritatea logică asupra materiilor favorite; de cînd am lăsat și eu științele și el istoria și m-am specializat nebunește în literatură, a început să se creadă cu mult mai citit decît mine. Într-adevăr, omul acesta a citit «colosal» de mult (expresia e a sa) dar și eu am devorat cam tot atîtea volume și aveam din ceilalți autori un număr enorm de cărți citite, de cunoștințe enciclopedice pe care Vojen recunoștea pînă mai anul trecut că nu le avea. Deci amîndoi ne disputam asupra acestei părți, bineînțeles în dosul său, în față niciodată nu aduceam chestiunea la rezolvat, o căutam pe cit puteam să ne ridicăm în ochii colegilor prin numărul de cărți citite. E hazliu și interesant în același timp de asistat la o scenă între trei persoane, foarte comună dealtfel, care evoluează în artificii dramatice din zi în zi și are în pasivul ei peste treizeci de reprezentații. Ne aflăm, eu, el și un coleg oarecare de cele mai multe ori un mediocru și în inteligență, și în cultură, un elev care ne crede pe amîndoi mari savanți și privește puțin înspăimîntat biblioteca mea în șase rafturi supra-încărcate, în cameră la mine. După cîteva întrebări, începe să mă întrebe ce am citit. Eu îi răspund cu volumele proaspete, el îmi amintește vreo trei cărți, își duce mîna la cap

și se vaită de dureri îngrozitoare în creștetul capului. Eu îi spun că am capul tare și puțin îmi pasă de lecturile pe care le încerc. El îmi spune că s-a culcat la patru, atunci eu mă declar contra muncii brute de bibliotecă și-i aduc probe care să-mi întărească spusele mele: Barbu Lăzăreanu. Colegul ne privește uluit, observă oarecare contradicție la mine, dar îmi dă dreptate celor spuse pe urmă căci și el face parte din categoria celor care nu citesc din principiu, din lipsă sau din prudență. Văzînd că îmi dă dreptate, încep să fac discursuri asupra creației, asupra analizei literare și istoriografiei. «Ce-mi folosește mie, spun eu, că am citit trei mii de volume, ca peste cinci ani să fac un manual de istoria ineditelor cutărui poet genial, lucrare de specialitate, și o specialitate stupidă, care nu-mi folosește nici mie nici societății». Natural că discursul meu a prins. Vojen începe să se apere spunînd că el o să se specializeze în teatru și pentru aceasta îi trebuie material (cu toate acestea din zece volume sunt trei piese de teatru, dintre care două de autori necunoscuți, iar a treia o traducere). Eu îl atac cu știința, dacă colegul e amator de ea, sau cu artele pure, muzica de pildă, dacă cunoaște vreun instrument. După această ultimă încercare Vojen e completamente înfrînt, lauda lui cu cititul nu mai avea, deocamdată, trecere și eu din bun simț schimb discuția. (Imediat după aceea mă apuc de «tocit» niște romane de a treia mînă de-ale lui Balzac.)

În alte cazuri alunecăm discuția la autori favoriți, care de cele mai multe ori au număr egal de volume citite cu ale celorlalți, pe care ne pretindem că-i cunoaștem pînă în măduva spinării. Aici e nevoie de imaginație, deoarece autoritatea ta împiedică pe ascultători să-și controleze spusele.

Afară de cetitor pasionat, Vojen se mai socotește și un însemnat critic literar, mai ales teatral și are o adevărată plăcere să țină o disertație la limba română, franceză și latină sau să facă lucrări pentru alți colegi. E de altminteră și un muncitor membru la societatea literară a clasei a VI-a, cu D-l Nanu ca președinte, unde se relevă deseori numele său pe programul caligrafiat de Colonaș. Dizertațiile cu consultații sau fără consultații de volume de critică, și are acestea destule, sînt fade, lipsite de plan și diluate în argumente. Nu știu să comenteze. Vojen, niciodată cînd ține vreo conferință nu-și leagă logic argumentele. E o adevărată plăcere pentru Beyler să-și bată puțin joc de el în clasă, după critică. Altminteri vorbește relativ bine, el se crede orator de frunte și n-a căpătat trecere în privința aceasta și între colegi și printre profesori.

Are acasă vreo trei-patru caiete legate, special, pentru lucrările sale literare. Eu mă ocup numai cu acelea consacrate criticii. Au loc lăsat liber la margine, sînt iscălitte schingiuit, cu virful peniței și scrise drept și subțire, cu paginile numerotate vizibil și cu titluri și subtitluri subliniate cu o linie făcută tremurînd. Înainte de o disertație însemnă numele lucrărilor consultate. Cu cît sînt mai multe, cu atît colegul meu e mai satisfăcut. Cînd transcrie își apleacă capul într-o parte și într-alta și privește pagina caligrafiată pieziș. Cînd scrie își apasă capul, suflă, încruntă fruntea, moaie condeiul des și privește pe fereastră.

POEZIE/CRITICĂ

Nicolae DIMACHI

Un observator al moravurilor

ÎN FAZA AURORALĂ A POEZIEI ROMÂNE, Nicolae Dimachi (1777—1836) are un aport liric însemnat, nu îndeajuns reliefat de istoria literară. Pus sub oblăduirea lui Costache Conachi, cu care era prieten, Dimachi a fost considerat un simplu satelit al acestuia, un imitator cu o personalitate anihilată. Aceasta, și datorită faptului că poeziile sale au fost transmise posterității în manuscrise miscelane, în copii mai mult sau mai puțin fidele, fiind mereu comparate cu ale aceluia pe care el însuși îl socotea magistru, și, prin aceasta, devalorizate. Ele au fost semnalate de critica modernă relativ târziu, deși au avut o vogă considerabilă în epocă,¹ dar nu au fost publicate în întregime, nici însoțite de comentariul cel mai adecvat.² Istoriile literare care consemnează activitatea scriitorului,³ prin natura structurii lor, nu au putut

da ilustrări prea bogate din lirica originală a acestui poet autentic. Dorim să accentuăm profilul distinct al poetului, cu adevărat înzestrat, prin transcrierea versurilor care nu au avut încă parte de lumina tiparului. Se va putea constata astfel că Dimachi era dăruit cu har, atât în sugerarea tribulațiilor vieții sentimentale, cât și în observarea moravurilor.⁴

Formula sa lirică este aceea a unui clasicism întârziat, caracteristic nu numai poeziei lui Conachi, ci și creației primilor Văcărești. Pentru momentul în care au fost compuse, adică în jurul anului 1800, când s-a declanșat mai cu foc «ah-tul» său liric, poeziile lui Dimachi aduc o bună doză de noutate. Pe lângă vaietele unei inimi neconsolate, care-și augmentează durerea pentru a se deplînge mai bine pe sine (pe lângă «idololatria» ce întreține cultul iubitei inclemente și intangibile, există și o «egolatrie», care e cu atât mai satisfăcută cu cât jertfa de sine e mai neprecupețită), apar în poeziile sale cele mai vibrante, accentele sensibilității preromantice, mai ales în invocarea astrului nocturn, tutorele, de aci înainte, al atîtor deznădăjduiți ai lui Amor. Freamătul nou, de prospețime și sinceritate, aproape necunoscut în epocă, prea copleșită de convenții pînă și într-o lirică incipientă, s-ar explica prin

¹ Dr. Vasile Popp: «...poate și Moldavia a să fâlă cu un Dositei mitropolitul, cu un Alexandru Beldiman, cu un Constantin Conache, cu un Nicolae Dimache... în Ioan Prale, *Psaltire în versuri*, Brașov, tipogr. Francisc de Sobeln, 1827, [Prefața]. În notă (p. 3, verso), i se atribuie lui Conachi poemul *Crugul anului* pe care Iorga (*loc. cit.*) îl crede a fi de Dimachi, potrivit unei informații a aceluiași Popp din „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*“, 1840, nr.-ele 31—35.

² G. Bogdan-Duică, *Un poet moldovan pierdut. „Viața românească“*, an I, nr. 3, mai 1906, pp. 403—412.

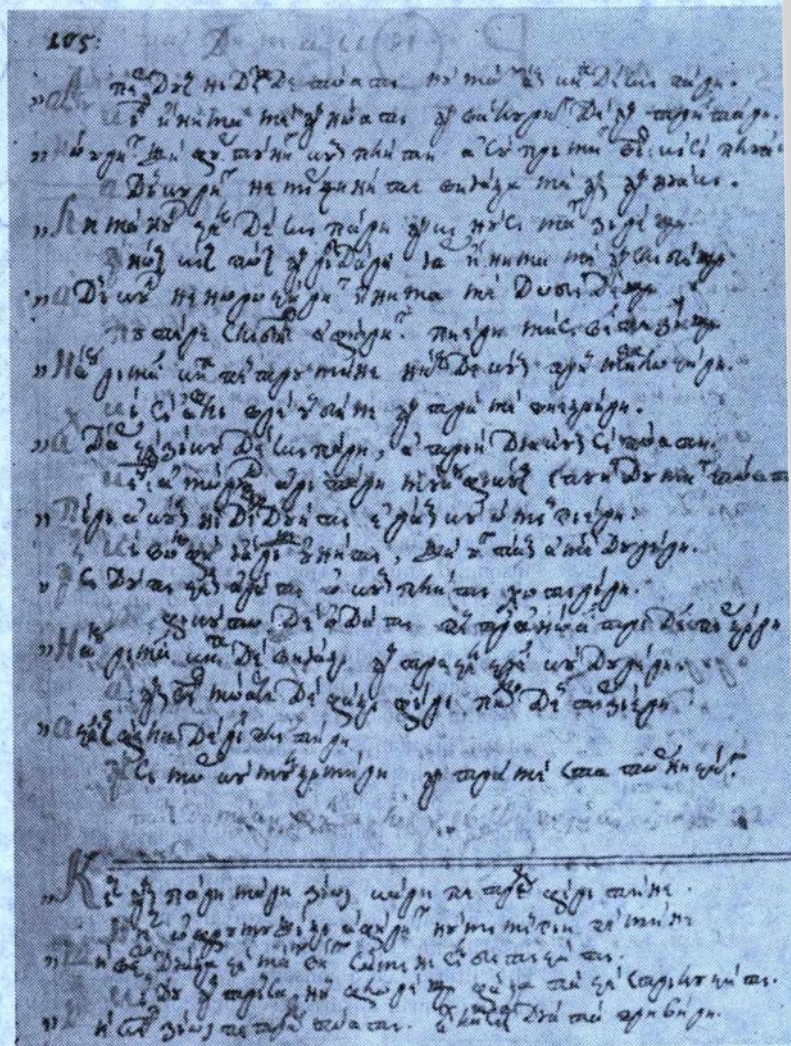
³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, I, București, „Minerva“, 1907, p. 50; D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, 1945, pp. 400, 410—412; Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București, E.P.L., 1964, pp. 294—303; *Istoria literaturii române*, II, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, pp. 210—215 (în redactarea lui Șerban Cioculescu).

⁴ Vezi Șerban Cioculescu, *Prima piesă românească. Statul familiei, comedie în 5 acte, „seri“ și în versuri de vornicul N. Dimachi*, înainte de 1834, în „*Gazeta literară*“, V, 11 decembrie 1958 (cu reproducerea actului I); *idem*, *Intîia noastră comedie originală: Statul familiei*, în „*Viața românească*“, XIII, nr. 12, 1960 și XIV, nr. 2, 1961.

cunoașterea, de către poet, a poeziei preromantice franceze, la care parvine și prin filieră rusă (a se avea în vedere că el a adaptat, într-o formă originală, *Oda către Dumnezeu* a lui Derjavin, pe care a publicat-o în „*Albina românească*“, numerele 12 și 25 din 1830 — dealtfel singura poezie apărută antum, a lui Dimachi, atribuită mai târziu lui Costache Stamati), cunoaștere care se altoiește, desigur, pe însușirile intrinseci ale temperamentului său, deprins să se exprime cit mai direct, într-o notă de involuntară autenticitate.

Transcriem textele după manuscrisul miscelaneu 2189 existent la Biblioteca Academiei R.S.R. Din unele poezii au mai fost citate mici fragmente de către G. Bogdan-Duică (*Art. cit.*), după cum urmează: *Alt*, prima lui Dimachi (p. 93) — primele 6 versuri, *Alt*, tot Dimachi cu acrostihi, p. 104, primele 2 versuri; *Alt*, tot Dimachi, făcuți din poronca unia asupra ei, în 4 pe 8, p. 105, primele 4 versuri; *Alt*, tot Dimachi, cari șazănd la Copou pe lună, s-au făcut aceste stihuri, pp. 106—107, primele 4 versuri și încă 4 dinspre final. O dăm în întregime, ca mostră a posibilităților lirice ale lui Dimachi deși Al. Piru (*op. cit.*, p. 297), ilustrează comentariul cu partea de început (24 versuri), iar Șerban Cioculescu (*op. cit.*, p. 212) reproduce primele 7 versuri și ultimele 10, cu unele erori de lecțiune sau de tipar: *aceea*, în loc de *a mé* (v. 4), *a ta mirază*, în loc de *a tali rază* (v. 5), *Pentru*, în loc de *Piste* (v. 6) — lecțiune corectă la Al. Piru: *Peste* (grafie modernizată) —, și-am, în loc de *și-au* (v. 7).

Comunicăm textele în transcriere fidelă, avind în vedere că poetul era un talent genuin și, ca atare, scria cum vorbea. Dealtfel, în momentul în care și-a compus poeziile, nu se punea problema unei normări literare a scrisului, care presupunea, în primul rind, depășirea unor inerții de ordin dialectal. Neculai Dimachi scrie în graiul curat moldovenesc și trebuie să-l acceptăm cu pronunția lui specifică, dacă vrem să gustăm farmecul limbajului său cu o pronunțată tentă arhaică. A încerca să modernizăm acest limbaj ar însemna să ajungem la o cu totul altă expresie, atît de numeroase ar fi modificările. În primul rind, trebuie să ne obișnuim cu preponderența sunetului *ă* față de *i*, introdus mult mai târziu în limba literară: izbândă (izbindă), vânt (vint), găt (git), răhnesc (rihnesc) etc. Apoi, vocala finală *i*, în loc de *e*, la verbele de conjugarea a IV-a, modul indicativ, timpul prezent, persoana a III-a:

nevoești (nevoește), topești (topește), îndrăznești (îndrăznește), pedepsști (pedepsște) etc. Și, apoi, cu anumite forme tranzitorii spre pronunția modernă, în care se conservă *u* final, provenit din *io*: di amoriu (de amoriu), să moriu (să mor), mărgăritariu (mărgăritar); *u* final este menținut și atunci cînd e cerut de măsura versului: «Și arzându mă topăsc», De asemenea, cu unele pronunții arhaice sau dialectale, ca: slopod (slobod), oltar (altar), supuni (supui), menuntă (minută), deopști (deobște), groznică (groaznică), hiară (fiară), pără (pînă), și unele grafii curioase, precum: șa (sa), s-au (ș-au), fețășoară (fețășoară), care pot fi atribuite unor preferințe personale.

Vasile SANDU

STIHURI

I

Alt, piîma lui Dimachi

Poronca amoriului,
S-ardă în para focului
Ș-o văd bine că m-am ars,
Dar nici poci, nici voiui s-o las.
Cînd m-oi dispărți di-amoriu,
Sănt hotărât că să moriu.
Mistuit di-a lui izbândă,
Praf în vânturi să mă vîndă.
Să mă ducă a lor răpiri
Lăngă-a me dumnezăiri.
Ca acum, de nu voești,
Să sămtă ce mă topești,
Țarna mă să miargă încai
Într-aceli părți de rai.
S-aibă-n veci mustiriri în cuget
Cum c-au chinuit un suflet.
Ci-o iubit-o, o lumi, foarti
Ș-o slăvești după moarti.

II

Alt, tot Dimachi

Înaltă-i dumnezăi-
Ce văz ochii mei
De clipăsc ș-apun.
Supt chip omenesc
Văd și să supun.
Doi ochișori verz[i]
Ci privind nu-i perz[i]
Pintre ceealanți.
Genile umbresc
Și ei strălucesc
Ca niște berlanți.
Sprincenile corb,
Slopod, mă țin rob
Ca pi alți robi prinși.
Și-un obraz rătund,
Undi să ascund
Trandafiri aprinși.
Gurița rubin,
Zăbindu-să lin,
Tainii îi oltar,

Ivind niște dinți
Albi și potriviți
Chiar mărgăritoriu.
Dar niște păr zmad,
Undi, ca-n laț, cad
Toți cei ce-l privesc.
Drept zulufi lăsat
Presti-un găt curat,
Îngerii-i răhnesc,
Să coboară drept
Pre cel mai alb piept
Ci lumii s-au dat.
Ș-ai ei ochișori
Prin păr, ca prin nori,
Clipăsc nincetat.
Dar un raiu de sin,
Undi să închin
Ochii omeneschi,
Mic și grăsuliu,
Pré alb și nurliu,
Să-l săruți dorești.
Căci, într-acel loc,
Izvorăști-un foc
Pre viețuitoriu,
Undi să trăiesc
Și un cîas doresc
Și apoi să moriu.
Acolo robăsc
Toți cei ci slăvăsc
Dragoste și nuri,
Căci el îi lăsat
Liman i-i scăpat
La săgetători.

III

Alt, tot Dimachi, cu acrostihi

La răzăle feței tale, a privi cine-îndrăznești,
Slăbind viderile sali, cu lacrimi să pedepsăști.
Un soare, orice videri, fiind într-a sa-nălțări,
Să-ntuneci ari puteri cu-a razălor răvărsări.
Cari dari omenire privești și nu suspină
Lumină ce în uniri să piri a fi mai lină.
Soari, cari supuni pe toț[i] la așa priviri
Și nicidecum nu apuni a focului străluciri.
Aprindi omul îndată cari, vrându să să-nchine
În lacrimi de foc înoată, silit fiind să să-nchine
Nime, în scurtu, nu poati să scapi di-a ta robiri
Că a sali sămțări toati pe-ndati sânt în uimiri.
Daruri și frumușăță dati-ți sânt diopotrivă,
Și duhul cel cu blîndeță îți zăci: fii milostivă!

Răspunde-mi, dar, inimioară, co-a ochilor aruncari,
Di-acastă cumplită pară, de esti chip de scăpari.
Agiută-mi a mă [ilizibil] fără de întârzieri
Și-mi hotărăști, de față, spre bini sau spre dureri.
Ah, că di acum răbdări la mini nu să mai poți,
Că mă aflu-ntr-așa stare undi ceiu milă sau moarti.

IV

*Alt, tot Dimachi, făcui din poronca unia
asupra ei în 4 pe 8*

Am pierdut nădejde toată, numai am chip de scăpari
Când inima mă înoată în valuri de întristari.
Nouri și furtuni cumpliti asupră-mi văd că să pliacă
Adăncuri nemărginite viața mă îmi iniacă.
Limanul cel de scăpări încă nu să mai zărești,
Înot cât pot în dureri, iar inima mă în-slăbești.
Adâncul nenorocirii inima mă dobândești,
Putere slăbind a firii pieri, mi să vestezești.
N-au rămas chip pentru mine nicidecum, prin mijlociri,
Că să află vre un bine într-a mă viețuiri.
Ah, dar ce zăc de scăpari, a trăi, di-acum, să poți
Când amoriul arătări mi-au făcut spuindu-mi toati?
Pără acum, nădăjduită eram cu o mângăeri,
Că voi fi iarăș unită și uitam a mă dureri,
Însă, după ce-mi arată o cumplită hotărări
Ci-au făcut-o deodată pentr-a noastră despărțări,
N-au rămas chip de viață într-acel cias cu dureri,
Ah, îmi văd moarte de față fără pic de-ntârzieri!
Acest feliu de răsplătiri [spațiu gol în text]
Însă mor cu mulțămiri într-a mă statornicii.

V

*Alt, tot Dimachi, cari șazănd la Copou,
pe lună, s-au făcut aceste stihuri*

Pentru ce strălucești, lună?
N-auzi frunzăle cum sună
Și cu-a vântului suflari
Răspund la a mă întristari?
Ce slobozi a tali rază
Piste unul de oftiază
Și-au urât așa viață,
Cînd amoriul său, din brață,
S-au răpit cu hotărări
Și jălești despărțări?

Pentru ce a ta lumină
Ce să vedi pe cer, lină,
Cu o dulci răvărsari,
Faci o asămănari,
La a razălor clipiri,
Cu a mării învăluri
Și străbati frunză
Piste ce s-ascunză
Vre așa nenoriciri
Într-acest
Obosit di-a lumii valuri,
Au ales aceste maluri
Ce să văd posomorăți
Și de lumini dispărăți.
Eu sânt sângur muritoriu
Cari s-au pierdut amoriul
Și o am de fericiri
A muri în chinuiri.
Lună, văd: a ta lumină
Cătră alții, a fi lină
Și cu așa răvărsari
Dănd o mari voioșari,
Dar la mini, ce străbati
Cu clipiri mai înfocati
Și în loc de mângăeri,
Înmulțăști a mă dureri.
Focul tău ce strălucești
Luminând lumii firești,
Nici un Isuflet nu întristiază
Încât să- vezi că oftiază,
Dar a despărțării pară
Decât moarte îi mai amară,
Că nevoi numai și chinuri,
Ahturi, lacrimi și suspinuri
Ari ca o mângăeri
La cumplita sa dureri.
Luna lume luminiază,
Dar inima mă oftiază
Și-n tot ciasul ca o moarti
Într-a ei lacrimi înoată
Și petreci, fără milă,
Toată viața sa în silă.
Ah, dar văd și piste tîni
Un cumplit nour că vini!
Ah, și fire ta-i să fii
Tot în nestatornicii
Au, zădire toată ești
În oftări și să trudești!
Deci în lumi nu-i alt bini
Decât cînd amoriul vini,
Că acé menuntă îndată
Cumpănești viața toată.

Creangă

La 150 de ani

de la naștere

Data nașterii lui Creangă? Imprecisă, ca la marii artiști ai lumii: 1835, 1837, 1839... Sau ca la marii ironici, ca ei ori ca alții. O dată scria așa, altă dată altfel, indiferent cu sine sau avînd intuiția secretă a supraviețuirii prin operă dincolo de ani. Implantat într-o tradiție milenară, cel care avea să devină « copilul universal », « copilul etern », privea împăcat timpul în care trăia, neîncrîncenîndu-se împotriva timpului ca genialul său prieten, « Mihail Eminescu, eminentul scriitor și cel mai mare poet al Românilor », cum îl numea el. Căci el rămăsese în natură, în sensul cel mai cuprinzător cu putință, vorbitoare despre eternitate, întrupînd pe poetul « naiv » schillerian, în vreme ce — pierzînd natura prin cultură — Eminescu tînjea după vîrsta de aur, după lumea paradisiacă revolută, ca poezii « sentimentali ».

Distincția s-a făcut și este esențială pentru apartenența fiecăruia dintre cei doi la o tipologie aparte. Și în funcție de aceasta ar trebui să înțelegem într-o perspectivă globală personalitățile lor, începînd cu sensul biografiilor. Astfel, doar, se explică enormul interes al fiecărui detaliu biografic eminescian într-o existență modelată în timp, răspunzînd integral unui timp istoric și aspirînd neîncetat spre pierduta dimensiune mitică, pe de o parte, și puținul interes al amănuntelor biografiei lui Creangă, pe de alta. Puțin interes, în sensul că la humuleștean orice detaliu nu izbutește să-l individualizeze, ci adaugă la pitorescul generalizant al unei vieți incomplet desprinse de fundalul colectiv, tinzînd neconținut spre acel centru al lumii care e satul, spre microcosmul casei părintești. Căsuța văruiată și șindriliță din Humulești era Ithaca spiritului lui Creangă, în care i-a fost ancorată toată ființa, după care a năzuit de oricîte ori s-a îndepărtat de ea, și pe care a încercat s-o reconstituie oriunde s-a îndreptat. Nu se lăsa dus din acel loc de elecțiune decît cu îndirjită împotrivire, avînd probabil sentimentul unei desfărări sau mai degrabă al unei alienări. La Bărboi sau la Golia, pe oriunde a locuit, în orice ipostază socială s-ar fi aflat, universul său țărănesc îi lipsea amarnic. Doar cînd s-a mutat în scunda bojdeucă din Țicău de deasupra rîpei dincolo de care cresc dealurile Ciricului, și-a construit o nouă împărăție reproducînd în

cîteva linii fundamentale microcosmul humuleştean. Simplitatea blajină a Tincăi Vartic nu l-a stingherit, ci l-a ajutat la reconstruirea unei atmosfere salutare. Acolo l-a găsit Eminescu, îmbrăcat într-un « cămeşoi » de cînepă, înconjurat de pisici ca în copilărie, şi ospătîndu-se după reţelele maternelle, cu acele feluri care făcuseră deliciile paradisului pierdut, bînd apă de la cîrmeaua cu apă vie.

Ce a învăţat, a învăţat cu temeinicie la şcoala din Humuleşti, apoi la şcoala de catiheţi din Folticeni sau la seminarul de la Socola, dar mai cu seamă la Şcoala preparandală (normală) de la Trei-Ierarhi pe care o absolvă primul, aşa cum arată foaia semnată de Titu Maiorescu. Însă toate cunoştinţele s-au înglobat şi s-au aglutinat în universul său mental, întărindu-l şi limpezindu-l doar. Dealtfel, asta încerca el să facă în anii cînd a fost institutor, cu elevii săi, ferindu-i de acel « curat meştesug de tîmpenie » operat de gramaticile insuficiente ale vremii. Şi tocmai asta a preţuit şi revizorul Mihai Eminescu care făcea, într-un raport către ministru, elogiul acelui Povăţuitoriu la cetire prin scriere, întocmit de Creangă cu colegul Ienăchescu, propunînd o nouă metodă care se deosebea de cea de pînă atunci, spunea autorul raportului, ca pedagogia de dresură. Mîntea lui robustă n-a primit din afară decît atît cît s-o organizeze şi să poată da formă înzestrării geniale. Căci clasică sa operă nu e decît structurare estetică a unei proiecţii a aceluiaşi univers, cu toată aura lui moral-afectivă. Răsfrîngînd în ficţiune lumea lui, artistul a pus pe ea pecetea geniului său satiric. Gliganii, coblîzarii, hojmalădii, slabi de mînt şi tari de virtute, cu dimensiuni îngroşate, îşi plimbă prostia, lenea şi lăcomia printre ţăranii harnici. Oamenii anapoda ca Mirăuţă din G'umăzeşti, ca şi Nică însuşi, încurcă iţele proştilor provocînd mici explozii burleşti, dînd Amintirilor, în paginile cele mai izbutite estetic, un uşor aer absurd (cu rădăcini evident populare). Poveştile şi povestirile sînt reduse în dimensiunile fabulosului şi crescute în cele ale unui realism burlesc analog în ordinea vizualului cu burlescul din pinzele Brueghel-ilor. Opera întregă se întemeiază pe un tip de sapienţialitate populară legată la nivelul tipologic de modelul omului anapoda (de natură nastratinescă), iar la nivelul expresiei, de echivalentul tipologicului, de paradoxul paremiologic. Aflat într-o continuă reprezentare, naratorul actor desfăşoară o veră ameziţă pentru interlocutorul său, ascultătorul, pe seama căruia se distrează aruncînd la vorbe de duh, la vorbe anapoda, la tautologii cu aspect aforistic. Cu falsă umilinţă, sigur de înţelepciunea lui care e a colectivităţii, deci e fără greş, naratorul vorbeşte despre « prostiile » lui, scuţîndu-se către cititor. Şi cuvîntul de duh scapără, şi devine cursă pentru cititor care adesea pierde sensul în debitul ameziţor care-l învâluie. Cînd ia aspect de aforism, vorba intră într-o concizie descumpănitoare în care cauţi subînţelesuri nu întotdeauna de găsit, ca în « Ce este lumea? Zi-i lume şi te mîntuie ». Sau despre lipsa cuiva de cuminţenie, se spune, iată, întors : « A şi umblat el, sermanul, după înţelepciune, dar n-a avut unde-o pune ». Şi ce muzică burlescă a scos Creangă la nivelul fonematic al operei sale care întăreşte extraordinar efectul estetic al lecturii, dar mai cu seamă al audiţiei pentru care e pregătită de fapt opera !

Şi cum arăta ţăranul genial din Humuleştii-Neamţului? În imaginea fixată în plină maturitate, din faţa rotundă, înconjurată de o barbă îngrijită, nasul parcă împunge şi ochii sfredelesc şi toată fizionomia are un lustru aparte, al perfecte sănătăţi a celulei. În următoarele, bogăţia capilară scade treptat, ochii se umbresc de grijile nenumărate ale unei existenţe grele, jovialitatea personajului este evident în declin. În ultimele, totul e stîns, învins de boală şi suferinţă, marele hitru se apropie de sfîrşitul care se va produce, ciudat, la numai cîteva luni după acela al unicului, neasemuitului său prieten, în ultima zi a anului 1889.

Dar iscălitura sa are în ea puterea trecerii dincolo de timp, tăria conştiinţei de sine a geniului.

Freeman

A se umblat el, serma-
nul, după cules mtelescure,
dar n'a avut unde-o pune

Ilsecomuz

Interior din Bojdeucă, după prima restaurare.

Casa părintească din Humulești.

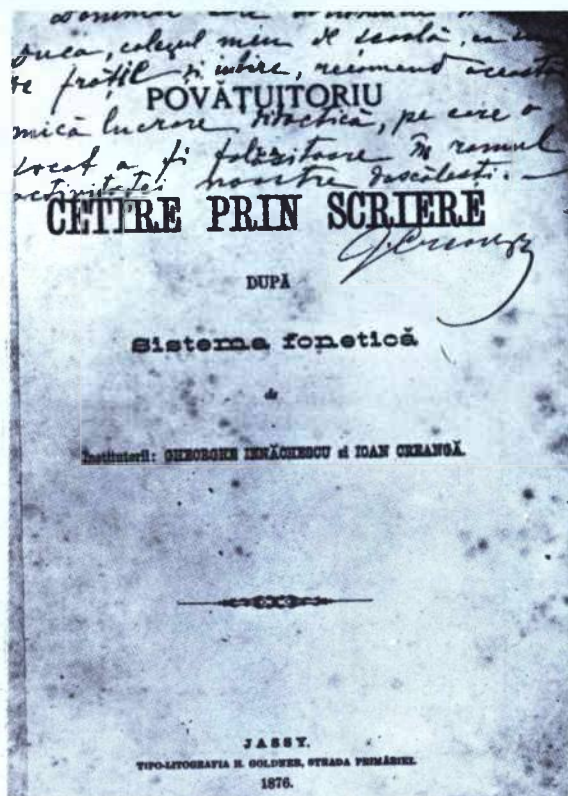
Președinte la povești & meli
 Iubite cititorilor,
 Multe prostii ți fi citit, ^{de când} ~~trăiești~~ ^{joacă}
 este. Cătește roșuțe și ceste, și unde
 vede că nu - ți vine la socoteală,
 e până în mână și dă, și tu
 olt cema mai bun la idră
 Căci cu oțata m' am priceput și oțata
 am scânt - Antorin l.

*Scola propăzământului Vasilian
de la Trei - Ferari*

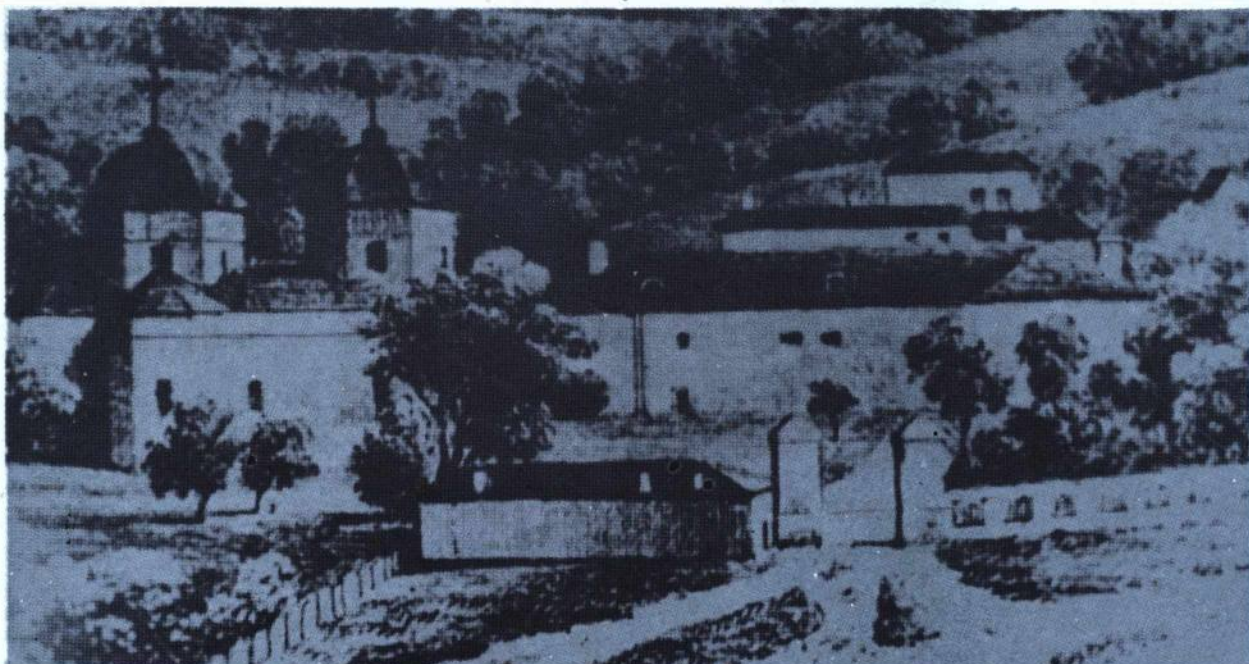
Premiul I. Crînge Ion.
2. Vîngoliciu Iancu.
3. Cimescu Nicolae
4. Kistore Ion.
5. Salucă Dumitru

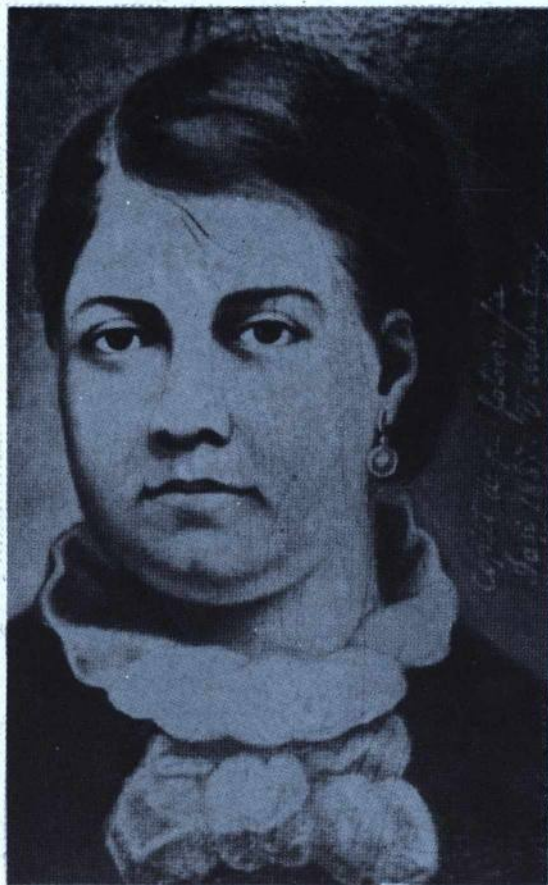
M

Lista premianților, scrisă de Maiorescu — 1864.

Seminarul de la Socola — după o stampă de epocă.

Tinca Vartic — portret de V. MUŞNETANU.

CARTĂ POSTALĂ

Domnişoarei Ecaterina Vartic,
peste drum de şcoală evrească
în Sărărie, (Kivole).
La Lasi.

Obiectul Raportului este pe
desigur: *Examinarea la care, pe
2000, a avut loc examenul*

28 Mai
Ion Creangă

MINISTERUL CULTUR

1876 *28 Mai*

Domnule Ministere,

S

Cu ocazia atârnatului pe lângă acest raport,
intâlnindu-l pe profesorul la care, prin scrisorile, se pare
scutit, după care trebuie să se găsească scrisorile
pe care se află în clase Ire primare, apoi se găsesc
la fel în clasele superioare. La se referă la
la studierea, conștient de Creangă, Ion Creangă și
cum prin aceasta se vede că un bun student al școlii,
apropiat alături de scriitorii examinatori, și de
un student.

Deoarece este vorba de raportul de învățare
și de învățare, trebuie să se știe că, pentru a profesa în
de învățare, se poate învăța, și de învățare se poate învăța
cu o înțelegere și conștientă, mai alături de învățare,
scrisorile de învățare și de învățare, dar de învățare
și de învățare. Într-adevăr, prin învățare, se vede că învățarea
a învățării, mai alături de învățare, și de învățare, se poate învăța
cu o înțelegere și conștientă, mai alături de învățare,
scrisorile de învățare și de învățare, dar de învățare
și de învățare. De aceea, pentru a se putea învăța, trebuie să se știe
de învățare, și de învățare, și de învățare, și de învățare.

Domnule Ministere al Cultur și Instrucțiuni Publice.

Constantin Creangă — fiul scriitorului.

Ion Creangă — fotografie după o pictură în ulei.

Prima pagină din Raportul revizorului Mihai Eminescu
către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice —
26 mai 1876.

[illegible][illegible]

...at în 19 vechen-
Le 1877 Creangă
în etate de
42 de ani

NESTOR HECK
JASSI

Creangă

ce este lumea? -

CRITICĂ/POEZIE

G. IBRĂILEANU

Note și impresii despre

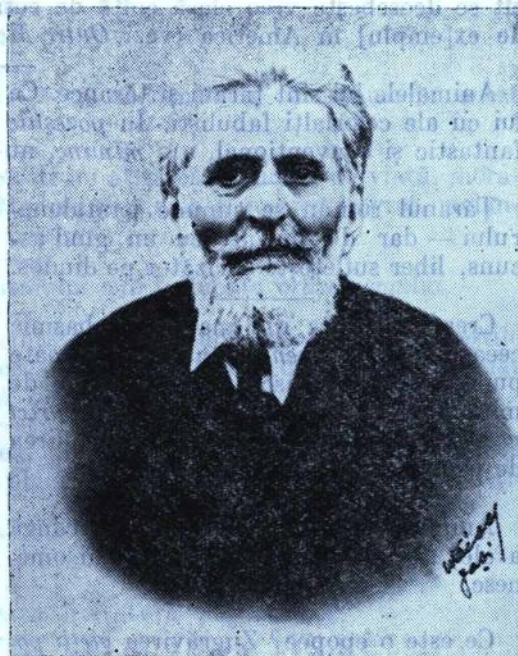
I. CREANGĂ

ALĂTURI DE OPERA LUI EMINESCU, aceea a lui Creangă reprezintă pentru Ibrăileanu un reper esențial în determinarea și evaluarea puterii creatoare a spiritului românesc. Artist incomparabil, humuleșteanul, care «este însuși poporul», ilustrează, în creația sa, «maximum de românism», fiind, pentru critic, «un scriitor cât și Eminescu de mare» (*Evoluția literară și structura socială*, în „*Viața românească*“, an. XVII, nr. 3, martie 1925, pp. 391, 390).

Ibrăileanu are marele merit de a fi redescoperit, la începutul acestui secol, opera lui Creangă pe care a supus-o unei subtile și concentrate analize critice într-un articol din revista „*Viața românească*“ (an. V, nr. 6, iunie 1910, pp. 332—335, republicat mai târziu, sub titlul *Povestirile lui Creangă*, în volumul *Note și impresii*, Iași, Editura „*Viața Românească*“, 1920, pp. 77—84).

Fapt interesant, în această perioadă (1909—1910) criticul plănuia să scrie un amplu studiu după următorul plan: I. *Înstrăinarea clasei de sus*; II. *Literatura cultă e cosmopolită*; III. *De ce nu-i cetit Creangă* (cauzele, mahalagismul); IV. *Omul* (țăran, moldovan); V. *Opera* (ce cuprinde în adevăr; realism, nuvele); V. bis. *Personaje*; VI. *Epopoea poporului român*; VII. *Stilul. Comparațiile*; VIII. *Limba* «care» etc. . .

Din acest interesant proiect criticul a realizat doar două părți independente ce răspund, în linii mari, doar ideilor formulate în primele trei capitole ale studiului (am publicat textele respective în „*Ateneu*“, nr. 3, martie 1971 și „*Manuscriptum*“, nr. 1, 1972). În Arhiva „G. Ibrăileanu“, aflată la B.C.U. „M. Eminescu“ din Iași, s-au păstrat însă și alte numeroase note și

impresii (cele de lucru sunt aproape îndesificabile) ce atestă, la Ibrăileanu, o preocupare statornică de lectură și interpretare a operei lui Creangă.

O parte din aceste însemnări (care nu interesează aici) pot fi, după scris, aferente articolelor realizate potrivit planului amintit. Altele (avînd, desigur, ca obiectiv doar unele puncte din același plan schițat în 1909—1910), redactate sub forma unor glose, sunt, după grafie, databile mult mai târziu, adică după anul 1920, unele chiar după 1930, cînd criticul, deși bolnav, tot se mai gîndea la elaborarea unui studiu larg despre Creangă.

Avem o dovadă sigură că și în această perioadă, cînd se lupta cu boala, opera humuleșteanului îl obseda pe Ibrăileanu, dîndu-i, la lectură, «*delicii complicate*». Prin 1934 (credem),

«Creangă, ca „ursul din bîrlog“, nu s-a dat

Intraductibil p[entru] că e Român. Dar Maupassant etc. de ce-s traductibili? P[entru] că e un scriitor al lumii cosmopolite, care e aceeași în toată lumea. Întrucît se deosebește vreo clasă cultă de cosmopolitism, Maup[assant] nu va fi înțeles, de ex[emplu] în America (vezi *Outre-Mer*).

Animalele lui sînt țărani și țărance. Ce fabulist ar fi fost! A se compara animalele lui cu ale celorlalți fabuliști. În *poveștile* propriu-zise, animalul vorbitor e ceva pur fantastic și convențional, e o *minune*, nu o *viziune* a vieții.

Țăranul român se supune pantalona-
rului — dar de nevoie, cu un gînd as-
cuns, liber sufletește și rizător pe dîndos.

Creangă a ales din materialul basmic ceea ce e mai omenesc, în care se poate pune viața omenească. Lui nu-i arde de miraculos. Miraculosul e *incidental*, e *strict necesar*, e un ciment care leagă clădirea de psihologie.

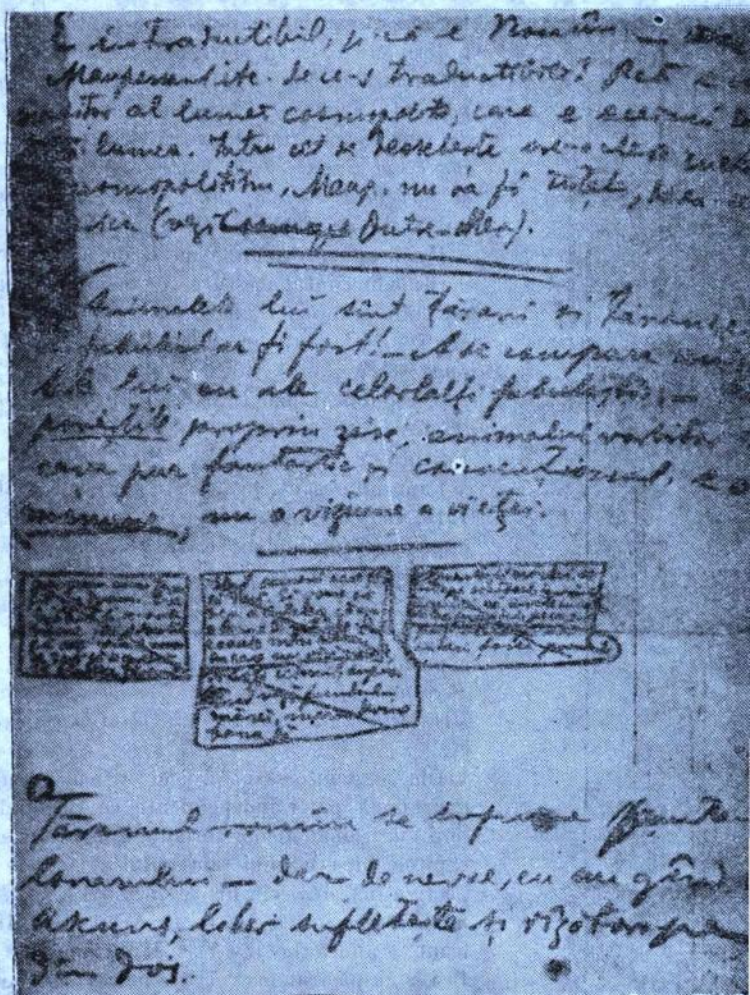
Animalele. Ce fabulist ar fi fost! Creangă a ales din miraculos ceea ce e mai omenesc.

Ce este o epopee? Zugrăvirea *vieții poporului*, în toate privințele; felul vieții, credințele, superstițiile — și exagerate prin admirație și naivitate.

cînd George Ivașcu îl vizita. Ibrăileanu l-a întrebat într-o zi: «Ce crezi că citesc?»; «Mi-a răspuns, rizînd de procesul pe care-l ghicise în mine: *Creangă*» (Ce am învățat de la Ibrăileanu, în „*Insemnări ieșene*“, an, V, nr. 7, iulie 1940, p. 157).

Notele și impresiile de lectură (pe care le publicăm acum) sunt, prin caracterul lor aforistic, asemănătoare cu acelea publicate de Ibrăileanu însuși în 1910. Ele completează cu citeva observații noi intuițiile și judecățile sale despre Creangă și, totodată, pun în lumină pregnant un admirabil efort intelectual de înțelegere a unei opere pe care a socolit-o întotdeauna drept unică și incomparabilă.

Mihai DRĂGAN

scos din spiritul românesc»

N-a fost civilizat de mediu, a rezistat: personalitate puternică. Creangă, ca « ursul din birlog », nu s-a dat scos din « spiritul românesc ».

Comparație cu Coșbuc.

Va trebui un capitol *Lumea lui Creangă* — a nu se confunda ce trebuie în acest capitol cu ceea ce trebuie la *Om*.

Creangă e poezie pur *lirică*, pentru că-l cetești nu atîta ca o bucată de viață, moravuri etc., ci ca un neconținut izvor, producător de sentimente poetice: regret, melancolie etc.

Cel din Fărcașa e simbolul pieirii românismului sub influența *orășenismului*.

În Ispirescu lipsește *sufletul*. E o bucată cîntată de un piano automat. În poveștile lui Cr[eangă] vezi pe un *artist*, care cîntă aceeași bucată, cîntată dincolo de automat în care-și pune sufletul: să analizăm acest suflet.

Ne place poezia pentru că ne place simțirea, adică ceea ce e esențial *viață*. Ne place romanul, pentru că ne place *viața*. Ne mai place poezia, pentru că exprimarea vieții în ea e prin gîndirea spontană.

Frica de mort și moarte.

Cr[eangă] scrie spontan; cum se formează literatura populară.

Ideea preconcepută că ai de-a face cu o colecție de povești, cu o literatură a copilăriei. Toți îl confundă cu Ispirescu, de care se deosebește radical.

« Intelectualul » nu găsește « probleme moderne ».

E greu să placă, pentru că cer calități sufletești deosebite aceste țărâni — *iubirea trecutului* (care la noi nu-i), a *naturii* și acea fineță de a aprecia umorul și ascunsă melancolie împrumutate.

Amintirile lui, în genere, nu ne spun lucruri mari: scăldat, pupăza etc. — dar în toate vedem satul, natura, sufletul de copil, vorba țăranului etc. — în niște tablouri care fac concurență realității. Cetiți scăldatul cînd mă-sa îi ia hainele. Cetiți cînd vrea să vîndă pupăza. Lucruri banale, dar ce realism, ce poezie, căldură, viziune: scăldatul, pupăza etc.

Vorba e a poporului, dar a ales-o el. *Alegerea estetică și caracteristică a vorbelor*.

Are detalii, adaosuri care dau acea *senzație* a realității.

Basmul popular, în sine, ca subiect, e marmura, din care fiecare artist face ceva după puterea lui. La urma urmei subiectul e indiferent. E vorba de creare de viață.

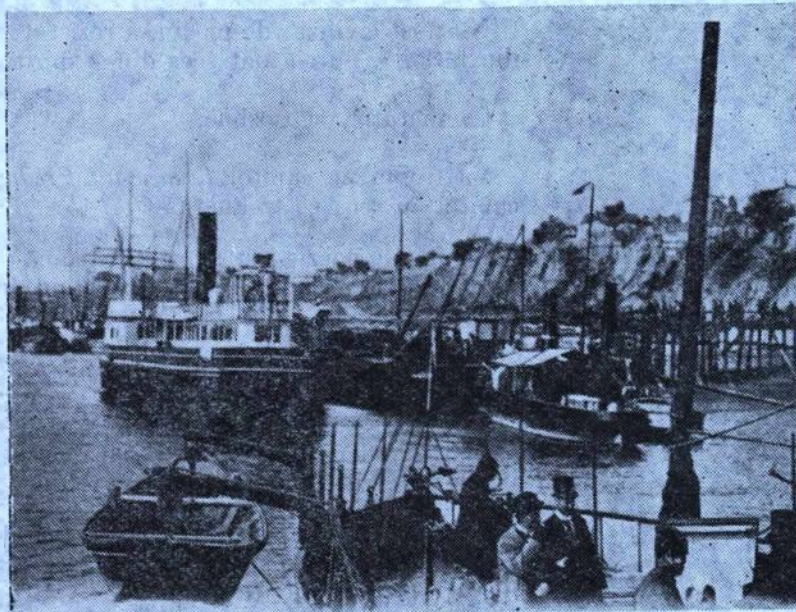
EPISTOLAR

Ion GHICA Scrisori către Alexandrina GHICA

LA BIBLIOTECA ACADEMIEI R.S.R. SE păstrează 677 de scrisori ale lui Ion Ghica adresate soției sale, Alexandrina, născută Mavros, dintre care cea mai mare parte (657) sînt broșate în șapte volume, dăruite instituției de destinatară, în 1904 (cota: S (1—657)/DCXIII. Celelalte 20 sînt grupate separat într-un dosar (cota: ms. rom., ff. 49—87).

Căsătorii în 1847, cînd Alexandrina Mavros avea, probabil, 17 ani¹, iar Ion Ghica 31, cei doi soți au locuit împreună, începînd din 1848, la Constantinopol și Samos, apoi, din 1859, în țară și în sfîrșit, la Londra, în anii cînd memorialistul a fost acolo ministru al României (1881—1890). În cei exact cincizeci de ani ai căsniciei lor, soții au fost la răstimpuri departe unul de altul pentru intervale relativ scurte din cauza îndatoririlor oficiale ale lui Ion Ghica, a misiunilor lui peste hotare, a plecărilor lui sau ale ei pentru cure balneare. Numărul mare de scrisori, aproape jumătate din corespondența autorului *Scrisorilor către V. Alecsandri*, cîte s-au adunat în depozitele publice, se explică nu numai prin necesități gospodărești sau de altă natură, ci și printr-o nevoie de comunicare ca între doi parteneri ce țin unul la altul, afectuoși fără efuziuni sentimentale, dornici să schimbe impresii, într-un dialog neîntrerupt de distanțe.

Puține sînt evenimentele din viața lui Ion Ghica — și a țării — care să nu fie reflectate în aceste scrisori (detronarea lui Cuza, incidentele din 1871 de la sala „Slătineanu“, proclamarea Independenței). E posibil ca în acele împrejurări soții să se fi aflat împreună, sau ca Alexandrina Ghica, înstrăinînd corespondența, să fi distrus ceea ce i se părea că nu e bine să ajungă sub ochii oricui. Dar și așa cum o avem, această corespondență alcătuiește un scenariu amănunțit al biografiei uneia dintre

cele mai interesante personalități din România secolului trecut.

În grupajul pe care-l prezentăm, am selecționat un număr de secvențe, care surprind, pe întinderea a peste un sfert de veac, momente nu neapărat importante, cît mai ales ilustrative pentru fațetele multiple ale acestei personalități. Iată-l, mai întii, pe Ion Ghica întorcîndu-se în patrie după zece ani de exil. Primul contact cu țara e dezamăgitor și-i impune o atitudine critică pe care și-o va menține cu o consecvență absolută (I). După cîteva luni, mîhnit de eșecul primei sale guvernări, își află liniștea în Gherganiu copilăriei, printre țărani mulțumiți de prezența sa. Mulțumirea, reciprocă, nu poate fi pusă la îndoială: numeroase sînt mărturiile și acțiunile lui Ion Ghica în favoarea țărănimii, pe care o respectă ca fiind principala pătură socială productivă și, totodată, de o sănătate morală nealterată. Scrisoarea este elocventă și pentru modul discret în care își destăinuia sentimentele, a căror

¹ În arbele genealogice al Ghiculeștilor, succesorii al memorialistului, data nașterii: 1830 este înregistrată cu semnul întrebării.

intensitate se lasă abia bănuită (II). La un interval de trei ani îl reîntîlnim la Londra, unde-l instalase pe fiul său cel mai mare, Dimitrie, la un colegiu. Asistă la o reuniune dedicată problemelor păcii și ale războiului, mai mult ale celui din urmă, desfășurată într-un spirit inuman, precum reiese din opiniile reprobabile ale clericului, consemnate cu maliție (III). Te întrebi: ce progrese a făcut omenirea în această direcție în cinci pătrare de veac? După un popas pe moșia de la Cucuruzu, de unde agricultorul, impresionat de două accidente la treieris, îi cere Alexandrinei să domolească bruscștea mașinistului lor de la Ghergani (IV), iată-l din nou la Londra, unde regăsește vechi cunoștințe de la Constantinopol, oameni în plină vigoare și foarte influenți pe timpul războiului Crimeii, acum îmbătrîniți, somnolenți, aproape senili. În vizită la căpitanul Blakely, îmbogățitul inventator al unui tun solicitat în Europa și cele două Americi (sintem în plin progres!), omul de lume, distins și agreabil, primit cu simpatie pretutindeni, își pune în lucrare dibăcia de portretist, pe care și-o va valorifica în memorialistică. Alexandrina Ghica, pe care soțul ei o alinta uneori în scrisori cu apelativul «frumoasa mea», dar care nu era deloc frumoasă, va fi citit cu invidie superlativele despre frumusețea doamnei Thompson, mulțumită totuși că această intruchipare a desăvîrșirii se interesa de ea și de fiul ei (V).

Nu putem omite din decupajul nostru pe «castelanul de la Ghergani» și pe Ion Ghica-tatăl, tată a șapte copii în viață, din zece cîți a avut. Poposim deci din nou în fieful său, ca să-l vedem proiectînd un «zmeu monstru» pentru cei mici și bucurîndu-se de priveliștea gazonului și a florilor din grădină și aruncînd o privire surizător-ironică asupra personalului de la curte (VI).

Adept convins al instituțiilor democrației parlamentare, pe care le privea dintr-o perspectivă ideală, Ion Ghica a supus în repetate rînduri unei critici severe practicile abuzive ale guvernanților, fie ei «albi» sau «roșii» (cf. *Liberalii de altădată*, *Libertatea* etc.). În mai 1870 este președinte al unui birou electoral din Tîrgoviște și asistă direct la manevrele prin care guvernul conservator își asigură majoritatea. Era o alegere la colegiul întii, cu o lucrătură corespunzătoare (VII). În 1876 are loc o altă alegere, la colegiul al treilea, scopul urmărit e același, mijloacele, mai dure (XI).

Correspondența înregistrează astfel cazuri concrete care vor alimenta polemica politică din *Convorbiri economice* și *Serisori către V. Alecsandri*.

Relația dintre scrisorile particulare ale lui Ion Ghica și opera sa este sesizantă și sub alt aspect, atins în treacăt mai sus: autorul savuroaselor pagini de literatură, care nu s-a considerat niciodată un scriitor, se exersează, fără vreo intenție artistică, schițînd chipuri și privești în trăsături sigure și cu un voit simț al culorii. Pasajele despre petrecerea din magnifica grădină Karakșia și vizita celor doi tineri din Buiukdere ar fi putut trece, fără vreo prelucrare, într-o epistolă literară (VIII), «aventurile ca-n romane» de la Vichy s-ar fi pretat unei dezvoltări epice de un umor suculent (IX), iar portretul doamnei Mărgăritescu (X), pandant de un contrast violent al celui făcut încîntătoarei Mrs. Thompson, s-ar fi încadrat perfect în galeria personajelor din salonul de la Tîrgoviște al doamnei Brioleanu (*Convorbiri economice*).

Ion Ghica n-a tratat nici una din funcțiile sale ca pe o sinecură. Ca director general al teatrelor și al Teatrului Național, a avut inițiative ce-i asigură un loc important în istoria instituției, cum a fost, între altele, înființarea Societății artiștilor dramatici. De reținut, de asemenea, efortul său de a îmbogăți repertoriul național (XII). Același zel l-a pus și în misiunile diplomatice, dar, în îndeplinirea, altminteri cu tact, a obligațiilor protocolare a văzut o povară, și nu un prilej de satisfacții vanitoase (XII). La Lisabona, primirea de către suveranii Portugaliei a delegaților la un Congres internațional al poștelor îi inspiră o pagină amuzantă despre convenționalul ridicol al unei împrejurări ce se pretindea solemnă (XIV). Cu o remarcă despre frumusețea florilor din Lisabona și lipsa de grație a portughezilor se încheie decupajul nostru, restrîns ca dimensiuni, dar, sperăm, suficient de grăitor pentru calitățile epistolarului Ion Ghica.

Ion ROMAN

«...cu cîță plăcere am revăzut

I

Braïla, le 4/16 9-bre 1858

Chère Mie,

Tu dois déjà savoir que je suis arrivé ici hier matin. Parti mercredi de Constantinople, nous n'avons pas pu tenir la mer et nous avons dû retourner la nuit à Cavac, où nous avons passé à l'ancre jusqu'à vendredi midi, sans pouvoir seulement monter sur le pont. Vendredi, le temps est tombé un peu et nous avons pu prendre la mer. Nous avons passé la nuit à danser et le lendemain matin nous arrivions à Varna par le temps le plus magnifique, mais toutes les collines étaient blanches et un doigt de gélée sur le pont et sur les cordages du bâtiment. Nous y avons débarqué Cabouli efendi et sa suite qui trouvaient que leur existence était trop précieuse à l'État pour l'exposer ainsi dans une frêle coquille de six cent tonnes. Nous avons eu ensuite un temps magnifique jusqu'à Braïla, où j'ai

débarqué lundi à 10 heures du matin avec tous les honneurs dus à mon rang. J'ai beaucoup admiré les décorations et le casque de mon cousin Babiano, ainsi que la taille fine de ma cousine Mme son épouse. Il n'a pas manqué de me prier d'ajouter un brélogue de plus à sa boutonnière; il vise au Medgidié, l'ambitieux! J'ai réussi à me loger à l'hôtel „Stadt London“, où j'ai trouvé bonne nourriture, bon lit et chambre chaude, car il fait 8° de froid. Aujourd'hui il fait plus chaud, le temps s'ouvre et je m'installe dans une voiture que doit me porter moyennant huit malheureux chevaux dans la capitale de l'intrigue. Il me semble que la caïmacamie est décidée à faire tout pour élire Bibesco.

Le vue du pays m'a fait une sensation douloureuse. Braïla n'a changé que par l'adoption du malakof qu'on traîne dans la boue. Je me porte à merveille et je suis très content de André.

Mille baisers pour toi et les enfants.

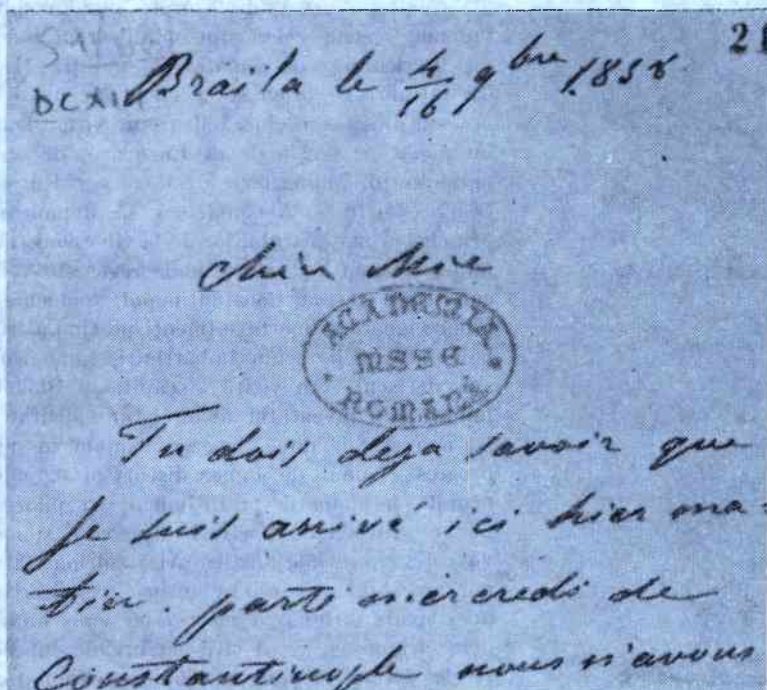
Ion GHICA

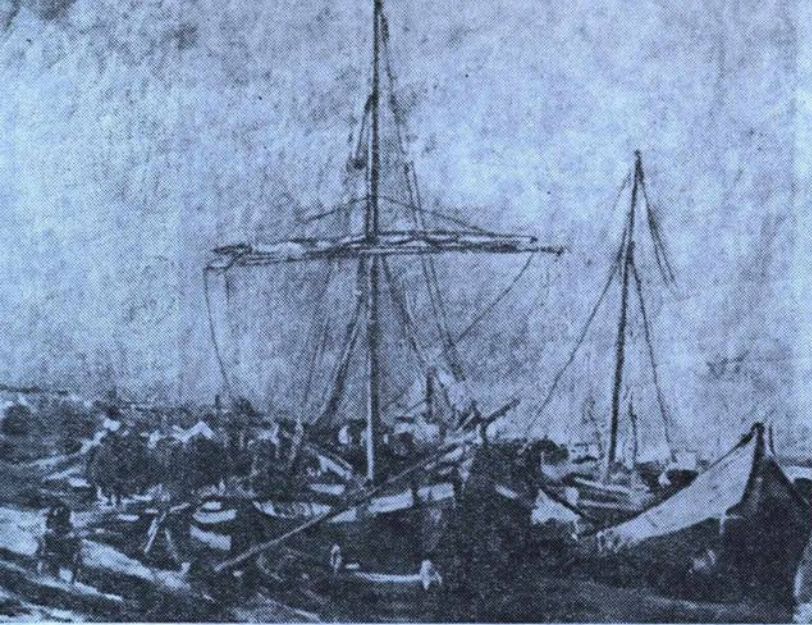
II

Ma chère petite femme,

Je suis depuis huit jours parmi ces bons paysans qui me témoignent un contentement touchant. Je suis occupé à faire de la brique et de la chaux de sorte que vers la mois de mai prochain nous aurons une bonne et confortable habitation d'après le plan ci-joint.

J'ai passé huit jours d'une vie sans amertume depuis 7 mois que je suis dans le pays. Je serais tout à fait tranquille si je te savais à Constantinople. J'espère que tu y es en ce moment, car j'ai écrit à Guès à temps et je t'ai envoyé 400 ₺.

toate priveliștile...»

I

Brăila, 4/16 9-brie 1858

Draga mea,

Trebuie să știi deja că am sosit aici ieri dimineață. Plecat miercuri de la Constantinopol, n-am putut naviga pe marea agitată și a trebuit să ne întoarcem noaptea la Cavac, unde am petrecut ancorati până vineri la prinz, fără a putea măcar să urcăm pe punte. Vineri, vremea s-a liniștit puțin și am putut ieși în larg. Am petrecut noaptea dansind și a doua zi dimineața ajungeam la Varna pe cea mai magnifică vreme, dar toate colinele erau albe și un deget de gheață pe punte și pe fringhiile navei. L-am debarcat acolo pe Cabuli efendi și suita sa, care socoteau că viața lor era prea prețioasă pentru stat ca s-o expună astfel pe o șubredă coajă de nucă de șase sute de tone. Am avut apoi o vreme magnifică până la Brăila, unde am debarcat luni la ora 10 dimineața cu toate onorurile datorate rangului meu. Am admirat mult decorațiile și șapca vărului meu Băbeanu, ca și talia subțire a verișoarei mele, d-na nevastă-sa. N-a uitat să mă roage să adaug un breloc în plus la butoniera lui; vizează o Medgidie¹, ambițiosul! Am reușit să mă instalez la hotelul „Stadt London“, unde am găsit hrană bună, pat bun și cameră caldă, căci sint minus 8 grade. Astăzi e ceva mai cald, vremea se luminează, iar eu mă instalez într-o trăsură care trebuie să mă transporte cu ajutorul a opt gloabe până în capitala intrigii. Mi se pare că actuala căimăcămie este hotărâtă să facă totul pentru a-l alege pe Bibescu.²

Vederea țării mi-a produs o senzație dureroasă. Brăila nu s-a schimbat decît prin adoptarea malacofului care e tîrit prin noroi. Mă simt minunat și sint foarte mulțumit de Andrei.

O mie de sărutări pentru tine și copii.

Ion GHICA

II

Ghergani, 12/24 iunie 1859

Dragă nevestico,

De opt zile mă aflu printre acești buni țărani care îmi arată o mulțumire mișcătoare. Mă ocup cu facerea de cărămizi și var, astfel că prin luna mai anul viitor vom avea o locuință bună și confortabilă după planul alăturat.³

Am petrecut opt zile de viață fără amărăciune după 7 luni de cînd mă aflu în țară. Aș fi pe deplin liniștit dacă te-aș ști la Constantinopol. Sper că în momentul acesta ești acolo, căci i-am scris la timp lui Guès și ți-am trimis 400 de galbeni.

¹ Medgidie — importantă decorație otomană.

² Fostul domnitor Gheorghe Bibescu va candida într-adevăr, în ianuarie 1859, avînd asigurate în Adunare cele mai multe voturi (30), dar, în concurență cu alți candidați conservatori, și-a pierdut șansele, ca și ceilalți. Partida națională, sprijinită de mase, a putut astfel să asigure alegerea lui Alexandru Ioan Cuza.

³ Despre adunarea de la Cambridge, dedicată «tunurilor celor mai puternice și plăcilor celor mai rezistente», Ion Ghica va relata mai pe larg în prima parte din *Conversări economice* (Munca, 1863), unde dă și un citat din cuvîntarea «cucernicului» clergeman, pe care-l și numește (Bewerley).

Je dois partir d'ici après-demain pour aller à Tirgovist, de là j'irai voir ton père à Calinești pour lui demander un document pour entamer un procès au bezdadé Scarlat ou à sa princesse Scarlatine dite Zozo.

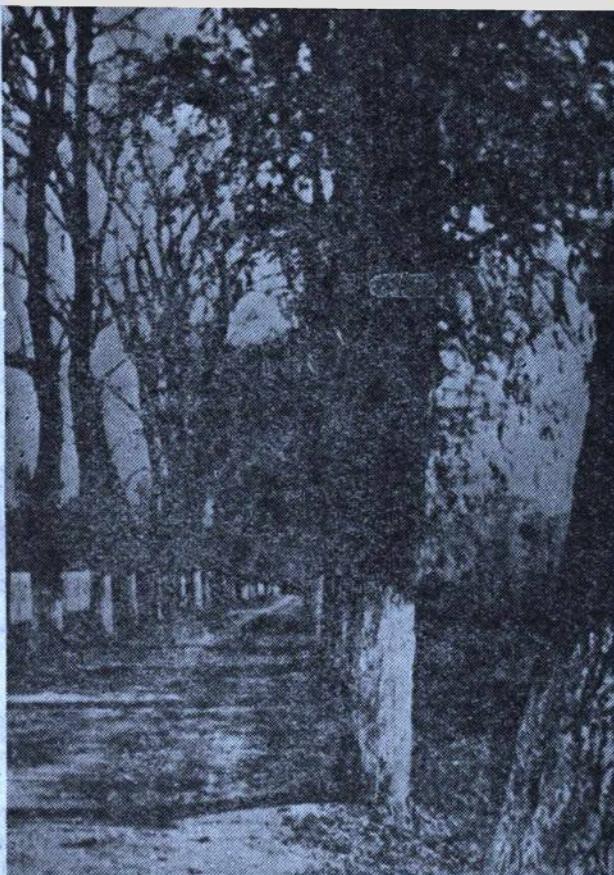
Je crois t'avoir déjà écrit que je ne pourrai quitter la Valachie que vers le 10 juillet, ou que je dois me trouver à Ghergani pour la pose des limites.

Tu ne peux te figurer avec quel plaisir j'ai revu tous les sites, tous les sentiers que nous avons parcourus ensemble il y a douze ans. L'église est le seul endroit que je n'ai eu le courage de visiter. J'ai honte d'aller baiser le tombeau de ma mère que j'ai laissé sans un marbre. Je compte faire faire un dessin et m'adresser à Barata pour quelque chose de bien modeste, mais présentable.

Hier j'ai reçu ta lettre du 31/19 mai, mais la lettre de Mitza est très bien; embrasse-la de ma part. Je me presse pour aller porter moi-même la lettre à Vizouresti pour te l'expédier.

Mille baisers, tendre Mie,

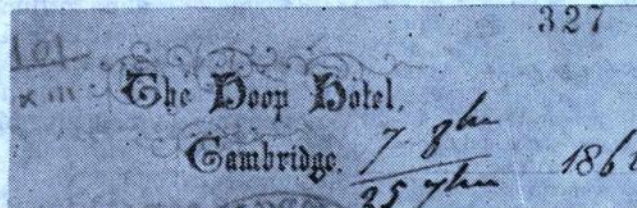
Ion GHICA

III

The Hoop Hotel
Cambridge

7 8-bre/25 7-bre 1862

Chère Mie,

Je suis ici depuis deux jours; il y a grande réunion de tous les savants de l'Angleterre, on parle progrès, science, paix et art de percer les navires couverts de plus grosses plaques. Les séances commencent à 9 heures du matin et finissent à minuit. C'est curieux de voir l'affluence de jolies dames prenant le plus grand intérêt à toutes ces discussions sérieuses. Hier, un révérend père, après avoir parlé avec chaleur en faveur des projectils Armstrong, il a terminé son discours en disant que puisque les hommes se mangent entr'eux il vaut encore mieux que les plus intelligents tuent les plus arriérés et les plus bêtes.

Je rentre ce soir à Londres. J'espère trouver une lettre de Démètre pour toi et te l'expédier avec celle-ci. Il répondra à ta lettre de 25 7-bre, la seule que j'aie reçue. J'ai été voir Démètre jeudi au collège et je compte y retourner après-demain. Il a l'air assez content. Son tuteur ou surveillant de la discipline m'a dit qu'il travaillait. Il me semble devenu plus sérieux. J'ai complété tout son trousseau d'après la liste de l'école. Il est presque le plus jeune de sa classe, sans compter qu'il sait beaucoup de choses que ses camarades ne connaissent pas, telles que le roumain, le grec moderne, un peu d'allemand et d'italien; s'il veut travailler, il peut arriver.

Samedi je suis allé voir Urquhard que je vois souvent. Il a épousé une femme savante. Là j'ai rencontré entr'autres Sorell qui m'a amené chez Mme Epaminondas Baltadgi, où j'ai trouvé Mme Nugens, la fille de Mme Théodore Baltadgi, petite boule aux yeux de charbon et a 1500 livres de rentes.

Poimîine trebuie să plec de aici ca să mă duc la Tirgovîște, de acolo mă voi duce să-l văd pe tatăl tău la Călinești ca să-i cer un document pentru a începe un proces cu beizadea Scarlat sau cu a lui prințesă Scarlatina zisă Zozo.

Cred că ți-am și scris că nu voi putea părăsi Valahia decît către 10 iulie, avînd în vedere că trebuie să mă aflu la Ghergani pentru hotărnicie.

Nu-ți poți inchipui cu cită plăcere am revăzut toate priveriștile, toate potecile pe care le-am parcurs împreună acum doisprezece ani. Biserica este singurul loc pe care n-am avut curajul să-l vizitez. Mi-e rușine să mă duc să sărut mormîntul mamei mele, pe care l-am lăsat fără o marmură. Am de gînd să pun să se facă un desen și să mă adresez lui Barata pentru ceva foarte modest, dar arătos.

Ieri am primit scrisoarea ta de la 31/19 mai, dar scrisoarea Miței este foarte bună; sărut-o din partea mea. Mă grăbesc, ca să duc eu însumi scrisoarea la Vizurești, pentru a ți-o expedia.

O mie de sărutări, draguța mea.

Ion GHICA

III

*The Hoop Hotel
Cambridge*

7 8-brie/25 7-brie 1862

Draga mea,

Mă aflu aici de două zile; e o mare întîlnire a tuturor savanților Angliei, se vorbește despre progres, pace și arta de a străpunge navele acoperite cu plăcile cele mai groase. Ședințele încep la ora 9 dimineța și se termină la miezul nopții. E ciudat să vezi îmbulzeala frumoaselor doamne care arată cel mai mare interes tuturor acestor discuții serioase. Ieri, un cucernic părinte, după ce a vorbit cu căldură în favoarea proiectelor Armstrong, și-a terminat discursul spunînd că, întrucît oamenii se mînescă între ei, este preferabil ca cei mai inteligenți să-i ucidă pe cei mai înapoiți și mai proști.

Mă întorc astă-seară la Londra. Sper să găsesc o scrisoare a lui Dimitrie⁴ pentru tine și să ți-o expediez împreună cu aceasta. El răspunde la scrisoarea ta din 25 7-brie, singura pe care am primit-o. Joi am fost să-l văd pe Dimitrie la colegiu și am de gînd să mă întorc acolo poimîine. Are aerul destul de mulțumit.

Tutorele sau pedagogul lui mi-a spus că lucra. Mi se pare că a devenit mai serios. I-am completat trusoul după lista școlii. E aproape cel mai tînăr din clasa lui, fără a mai pune la socoteală că știe multe lucruri pe care camarazii lui nu le cunosc, precum romîna, greaca modernă, puțină germană și italiană; dacă vrea să lucreze, poate ajunge.

Simbătă l-am vizitat pe Urquhard, pe care-l văd adesea. S-a căsătorit cu o femeie savantă. Acolo l-am întîlnit între alții pe Sorell, care m-a dus la d-na Epaminondas Baltadgi, unde am găsit-o pe d-na Nugens, fiica d-nei Theodor Baltadgi, un bulgăraș cu ochii de cărbune și o rentă de 1500 de lire.

⁴ Dimitrie (1848 —1914) este fiul cel mai mare al soților Ghica.

Mitza, mariée depuis six mois, vient de faire un voyage en Ecosse pour y déposer les restes de son époux et de chercher probablement quelqu'un qui veuille la tirer de l'état désagréable de jeune veuve.

J'ai écrit une lettre à Brancovan; j'attends très prochainement la réponse et alors je pourrai te dire quand je pourrai quitter l'Angleterre.

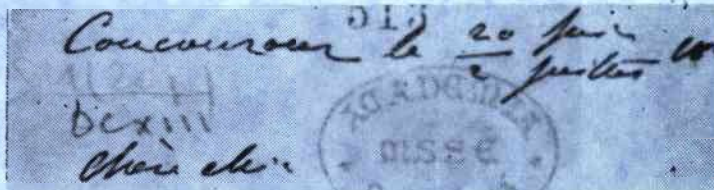
Mille baisers aux enfants

Ton affectionné,

Ion GHICA

IV

Cucuruz, le 6 août 63

Chère Mie,

Mardi ou mercredi je serai à Ghergani. Missidgi veut se marier. Je crois même qu'il écrit à sa fiancée. Je me porte bien. Hier j'ai passé la journée avec les Steriadi qui sont assez bien installés à Rasmiresti. Dans le voisinage il y a deux hommes qui ont été pris par la machine à battre, l'un à Rasuceni, chez Scarlatesco, le pauvre homme est mort après une heure dans d'horribles souffrances, l'autre, chez Georges Ghica, à Fratesti. On lui a amputé la jambe, mais on ne croit pas qu'il puisse vivre. Recommande à notre machiniste d'être fort attentif. Je l'ai vu un peu brusque. Le machiniste de Scarlatesco a failli être mis en pièces, par les paysans de Rasuceni, car il paraît qu'il aurait frappé l'homme qui, voulant se défendre, a glissé dans le tambour.

Les prix ne sont pas fermes, personne n'achète encore, à peine si on aura fait des affaires pour mille kilo.

Porte-toi bien et les moutards, aussi. Mille baisers pour tous

Ton affectionné

Ion GHICA

V

Londres, le 25 juillet 1865

Chère Mie,

Je suis allé ce matin à Charing Cross chercher Démètre qui se trouve actuellement installé avec moi au Jermyn Street no. 41. Nous avons déjeuné et dîné ensemble, passé une grande partie de la journée dans la National Gallerie et beaucoup marché à pied et en chemin de fer sous Londres.

Avant-hier j'ai passé ma journée avec les Canning: les deux vieux et les trois demoiselles. Nous avons passé en revue hommes et choses depuis midi jusqu'à 9 heures. Le soir, en allant au Club, j'ai rencontré le général Eber avec lequel j'ai passé ma soirée et le lendemain, hier lundi, je suis allé déjeuner avec lui. Il a beaucoup vieilli et nous nous sommes beaucoup disputé sur les choses de ce monde. Il est pratique et il a de l'influence dans le „Times“.

Lord Stratford est tombé dans une philosophie d'optimisme, il n'y a qu'une seule chose qui l'aiguillonne, c'est Bulwer et Mme Aristarqui. Lady Stratford a beaucoup dormi pendant que nous conjecturons sur ce qu'il en sera de ce monde d'ici à quelques années. Elle avait beaucoup de peine à s'éveiller pour nous donner le nom de quelque Chabert, d'un Licco ou d'un Glavani. Ils partent vendredi pour la campagne. Je dois aller jeudi leur présenter Démètre. Miss Canning a beaucoup vieilli. Miss Catty a beaucoup grandi et Miss Mary a beaucoup maigri.

En sortant de déjeuner de chez Eber, je flânais dans le Strand lorsque je me trouvez à nez à nez avec le capitaine Blakely qui m'a engagé à aller dîner avec lui à 6 1/2 heures.

Mitza, măritată de șase luni, tocmai a făcut o călătorie în Scoția, ca să depună rămășițele pămîntești ale soțului ei și să caute probabil pe cineva care vrea s-o scoată din neplăcuta stare de tinără văduvă.

I-am scris o scrisoare lui Brâncoveanu; aștept foarte curînd răspunsul și atunci voi putea să-ți spun cînd voi putea părăsi Anglia.

O mie de sărutări copiilor.

Cu drag, al tău,

Ion GHICA

IV

Cucuruzu, 6 august 63

Draga mea,

Voi fi la Ghergani marți sau miercuri. Missigi vrea să se însoare. Cred chiar că i-a scris logodnicii. Mi-am petrecut ziua de ieri cu alde Steriadi, care sînt instalați destul de bine la Răsmirești. În vecinătate, doi oameni au fost prinși de mașina de treierat, unul la Răsuceni, la Scărlătescu, bietul om a murit după o oră în cele mai groaznice suferințe, celălalt la George Ghica, la Frățești. I s-a amputat piciorul, dar se crede că nu poate rămîne în viață. Recomandă mașinistului nostru să fie foarte atent. L-am văzut cam brusc. Mașinistul lui Scărlătescu era să fie făcut bucăți de țărani din Răsuceni, fiindcă se pare că l-ar fi lovit pe omul care, voind să se ferească, a alunecat în tobă.

Prețurile nu sînt stabilite, nu cumpără încă nimeni, abia dacă se vor fi făcut afaceri de-o mie de chile.

Fii sănătoasă, și ținții la fel. O mie de sărutări pentru toți.

Cu drag al tău,

Ion GHICA

V

Londra, 25 iulie 1865

Draga mea,

Am fost azi-dimineață la Charing Cross să-l caut pe Dimitrie, care e acum instalat cu mine pe Jermyn Street nr. 41. Am luat dejunul și cina împreună, am petrecut o mare parte din zi în National Gallerie și am mers mult pe jos și pe calea ferată de sub Londra.

Alaltăieri mi-am petrecut ziua cu familia Canning⁵: cei doi bătrîni și cele trei domnișoare. Am trecut în revistă oameni și lucruri de la prînz pînă la ora 9. Seara, ducîndu-mă la club, l-am întîlnit pe generalul Eber cu care mi-am petrecut seara, iar a doua zi, ieri, luni, am fost să iau prînzul cu el. A îmbătrînit mult și ne-am ciondănit mult în legătură cu lucrurile de pe lumea asta. E un om practic și are influență la „Times“.

Lordul Stratford a căzut într-o filosofie optimistă, nu mai există decît un singur lucru care-l îmboldește, anume Bulwer și d-na Aristarchi. Lady Stratford a dormit mult în vreme ce noi făceam ipoteze în legătură cu ce se va întîmpla cu lumea asta de azi pînă peste cîțiva ani. Cu multă greutate s-a trezit ca să ne dea numele cite unui Chabert, cite unui Licco sau cite unui Glavani. Ei pleacă vineri la țară. Joi trebuie să mă duc să li-l prezint pe Dimitrie. Miss Canning a îmbătrînit mult. Miss Catty a crescut mult, Miss Mary a slăbit mult.

Ieșind de la dejun de la Eber, hoinăream pe mal, cînd m-am pomenit nas în nas cu căpitanul Blakely care m-a poftit să iau cina cu el la orele 6 1/2. Îmi era întru-

⁵ Pe soții Canning, Ion Ghica îi cunoștea din timpul exilului de la Constantinopol, unde Stratford Canning lord Redcliffe a fost în acea vreme ambasador al Angliei.

J'étais un peu honteux de ma négligence, mais je me suis excusé tant bien que mal. A 6 1/2 heures je m'arrêtais au no 1 Park Lane, une magnifique maison. Blakely vient me recevoir sur son Salve inscrit en mosaïque sur l'entrée de son salon. Je causais depuis environ une demi-heure avec lui, lorsque Madame Blakely entre accompagnée de deux dames, l'une plus jeune qui au premier abord ne me fait aucune autre impression que celle d'une figure avenante. Je ne retiens pas même son nom, mon attention fut toute entière pour la plus âgée des deux, Mme Dromant, la femme du capitaine du „Gromder“. Je la questionnais sur son mari, sur sa position &c. Je fus très surpris lorsque la plus jeune me demande où j'avais laissé Sacha, si elle était à Bucarest, c'est seulement alors que le nom qu'avait mâché Madame Blakely en me présentant me revient à l'esprit. Je me trouvais en face de Mrs. Thompson, la femme de l'archevêque d'York. Blakely est devenu très riche en vendant ses canons aux Américains du Nord, aux Américains du Sud, aux Russes et aux Suédois. Mme Blakely est une des plus ferventes high church et par là la plus grande amie de Mrs. Thompson. Elles se traitent de Zoé et de Henriette. Nous avons diné à nous quatre, les Blakely, Mrs. Thompson et moi. En l'observant bien [Zoe]* je découvrais de grandes richesses de beauté, c'est certainement la plus belle femme de l'Angleterre. Elle n'a pas des défauts dans la figure, ni dans la taille. Elle a la plus jolie bouche qu'on puisse voir, les plus belles dents, la plus jolie forme de figure, le plus beau nez, le plus beau front, la plus belle forme de tête, la plus belle gorge, le tout sans aucun apprêt, ni artifice; cheveux lisse, robe montante noir en velours et col et manchettes en belle et riche guipure, la robe non décollée, mais coupée carrée sur la poitrine d'une modestie et d'une coquetterie charmante. Elle m'a beaucoup demandé sur toi et sur toute la famille, me faisant le reproche de ne lui avoir pas fourni l'occasion de voir Démètre. Elle m'a dit qu'elle avait été au mois de juin avec le p[ri]nce de Galles au Wellington College et qu'elle avait demandé à Mr. Benson de lui présenter Démètre, mais qu'elle n'avait pas réussi, parce que Mr. Benson, occupé avec le prince, n'avait pas pensé à la commission. Après dîner, nous sommes allés tous les quatre voir un fameux prestidigitateur à l'Egyptian Hall et après la représentation nous sommes allés prendre des glaces et faire un tour en calèche découverte au Regent Park. A une heure nous sommes rentrés à Park Lane. Nous avons bu une bouteille de Johannisberg, nous nous avons promené dans le Park Lane à pied et à dix heures les dames sont montées se coucher. Mrs. Thompson, venue pour trois jours à Londres, est descendue chez Mme Blakely. Elle est partie pour la Yorkshire ce matin. Elle m'a demandé à lui permettre d'envoyer chercher Démètre à Pâques chez elle. J'en suis bien aise, parce que c'est une grande protection.

* Numele este scris deasupra cu creionul.

M-me a l'air d'une jeune fille, elle a six enfants. Elle est instruite et belle sans qu'elle ait l'air de se douter ni de l'un, ni de l'autre. Elle m'a beaucoup parlé de sa cousine, la comtesse Marini, je crois la fille du comte Roun.

Les Blakely partent dans trois jours pour la Suède. Ici c'est un saison qui fait tout le monde partir pour la campagne ou pour l'étranger.

Demain je dois voir lord Strangford et Lazard. Ce soir je suis terriblement fatigué. Je veux me coucher. Good night.

Ton affectionné,
Ion GHICA

VI

Bucarest, le 30/12 juillet 1867

Chère petite femme,

Je suis en ville depuis ce matin et je compte retourner à Ghergani demain matin. Je suis venu chercher un peu d'argent pour la moisson; le blé de Ghergani est quelque chose de merveilleux. J'espère avoir au moins mille kilo. Le maïs est de toute beauté. J'ai trouvé tout le monde en parfait santé, Bibi un peu grognon s'accommodant peu de la belle Caroline est aspirant après les faveurs de la jeune Maria Scărnut. Cette fille est très mauvaise, elle n'est jamais à la maison. Je crois qu'elle aime le Carino.

cîtva rușine de neglijența mea, dar m-am scuzat de bine, de rău. La orele 6 1/2 mă opream la nr. 1 Park Lane, o casă magnifică. Blakely mă întîmpină cu al său *Salve* înscris pe mozaic deasupra intrării salonului său. Tăifăsuim cu el de vreo jumătate de oră, cînd intră doamna Blakely, însoțită de două doamne, una mai tinără, care la sosire nu mi-a făcut altă impresie decît aceea a unei figuri plăcute. Nu i-am reținut nici măcar numele, întreaga mea atenție s-a îndreptat spre cea mai în vîrstă dintre cele două, d-na Dromant, soția căpitanului lui „Gromder“. Am întrebat-o despre soțul ei, despre situația lui &. Am fost foarte surprins cînd doamna mai tinără mă întreabă unde am lăsat-o pe Sașa, dacă era la București, abia atunci mi-a revenit în minte numele pe care doamna Blakely îl rostise printre dinți prezentîndu-mă. Mă găseam în fața lui Miss Thompson, soția arhiepiscopului de York. Blakely a ajuns foarte bogat vinzîndu-și tunurile americanilor de nord, americanilor de sud, rușilor și suedezilor. D-na Blakely este una dintre cele mai fervente bisericuase și prin aceasta cea mai bună prietenă a lui Mrs. Thompson. Cele două își spun una alteia Zoe și Henriette. Am cînat noi patru, soții Blakely, Mrs. Thompson și eu. Observînd-o bine [pe Zoe], am descoperit mari bogății de frumusețe, e cu siguranță cea mai frumoasă femeie din Anglia. Nu are defecte la figură, nici la boi. Are cea mai frumoasă gură ce se poate vedea, cei mai frumoși dinți, cea mai drăguță formă a figurii, cel mai frumos nas, cea mai frumoasă frunte, cea mai frumoasă formă de cap, cel mai frumos git, totul fără vreo afectare sau artificiu; părul neted, rochia de catifea neagră care-i acoperea umerii și guler și manșete de frumoasă și bogată dantelă, rochia nedecoltată, dar tăiată în pătrat pe piept și de o modestie și de o cochetărie fermecătoare. M-a întrebat multe despre tine și despre toată familia, făcîndu-mi reproșul că nu i-am dat prilejul să-l vadă pe Dimitrie. Mi-a spus că în iunie fusese cu prințul de Galles la Wellington College și că-i ceruse d-lui Benson să i-l prezinte pe Dimitrie, dar nu reușise, fiindcă d-l Benson, ocupat cu prințul, uitase de însărcinare. După cină, ne-am dus toți patru să-l vedem pe un faimos prestidigitator la Egyptian Hall, iar după reprezentatie ne-am dus să mincăm înghețată și să facem un tur în caleașcă deschisă prin Regent Park. La ora unu ne-am întors la Park Lane. Am băut o sticlă de Johannisberg, ne-am plimbat prin Park Lane pe jos și la ora două doamnele au urcat să se culce. Mrs. Thompson, venită pentru trei zile la Londra, a tras la d-na Blakely. Azi-dimineață a plecat la Yorkshire. Mi-a cerut să-i îngădui să trimită de Paști după Dimitrie pentru a-l aduce la ea. Sint foarte bucuroși, căci e o înaltă protecție.

D-na are aerul unei fete tinere, dar are șase copii. Este cultivată și frumoasă fără a avea aerul că se indoiește nici de una, nici de alta. Mi-a vorbit mult despre vara ei, contesa Malini, cred, fiică a contelui Roun.

Soții Blakely pleacă peste trei zile în Suedia. Aici este o vreme care face pe toată lumea să plece la țară sau în străinătate.

Mîine trebuie să-i văd pe lordul Strangford și pe Lazard. Astă-seară sint teribil de obosit. Vreau să mă culc. Noapte bună.

Cu drag al tău,

Ion GHICA

VI

București, 30/12 iulie 1867

⁶ Bibi e numele de alintare al fiului celui mai mic, Alexandru (1865—1940); ceilalți doi copii, amintiți mai jos: Scarlat (Charles, 1856—1948) și Ana (1859—1944); în final: Mița (Maria, 1851—1937).

Dragă nevestico,

Sint în oraș de azi-dimineață și am de gînd să mă întorc la Ghergani mîine dimineață. Am venit să caut ceva bani pentru seceriș; griul de la Ghergani este ceva minunat. Sper să am cel puțin o mie de chile. Porumbul este de toată frumusețea. Am găsit toată lumea în perfectă sănătate, Bibi⁶ cam bombănit, acomodîndu-se puțin cu frumoasa Caroline și aspirînd la favorurile tinerei Maria Scărnut. Această fată este foarte rea, nu e niciodată acasă. Cred că-l iubește pe Carino.

La Ghergani a plouat și s-a făcut foarte frig, astfel încît copiii sint aduși în casă foarte devreme. Simbăta trecută am luat pe unul dintre elevii lui Popescu, pe micul

A Ghergani il a plu et il a fait très froid, aussi ont fait rentrer les enfants de très bonne heure. Samedi dernier j'ai pris un des élèves de Popesco, le petit Catargi, un très gentil enfant. Charles et Anna sont très heureux de cette petite visite, c'est un petit garçon très bon de caractère, très aimant et très bien élevé. Je compte leur faire demain un smeu monstre en toil et au speteze faits chez Tzep. J'ai trouvé notre jardin très embellie. La pluie a rendu le gazon aussi beau que les plus beaux tapis verts de Winsor Castle. Toutes les fleurs sont en pleines couleurs et les pétunias enbaument si fort, que le soir il faut s'en éloigner.

Tout le monde désire voir Ghergani. Les deux ou trois visiteurs qui sont venus nous voir en ont raconté merveilles et merveilles et le monde parle en ville du bon goût, de la simplicité et de la beauté de notre petite campagne. Pavel s'est beaucoup amendé, il n'a pas bonché un seul instant toute cette semaine et la belle Mme Radasch apparaît quelques instants parmi les fleurs et les légumes à l'heure où Venus se lève à l'horizon ; elle fait les délices de notre garde au clair de la lune, on croise les baïonnettes et on joue au petits jeu innocents. Je crois que c'est à qui embrassera Mme Radash c'est quelque fois le tour de son mari. Elle est si heureuse qu'elle oublie Bucarest et tous les jardins au mille orchestres militaires et civiles. Du côté de l'écurie on voit une autre groupe, c'est Mme Mihai et Madame Macha qui boivent du raki et parlent vertu. Et voilà la vie !

J'espère avoir fini de battre le blé d'ici à un mois et pouvoir aller te rejoindre à Paris ou à Vienne.

Embrasse Mitza, fais mes compliments à la suivante de Madame Ralley et portez-vous tous bien.

Ion GHICA

VII

Tîrgovist, 3/15 mai [70]

Chère Mie,

Je ne retiens plus Vartasu [?], c'est inutile, car sans que le scrutin ne soit pas dépouillé nous connaissons le résultat. Cantacuzène est élu. On a d'abord fait admettre illégalement tous ceux qu'on avait exclus, tels que

Tomesco

Sache Puroenean [?]

Ianco Phillippe

Costake Cioranu

Take Cioranu

de plus, on a fait venir Stefan Greciano et Georges Cantacuzène qui votaient à Prahova. En outre on a empêché Crutzesco de venir. On a fait venir les deux Steriad, en promettant à l'un la direction du Ministère de Finances et à l'autre la place du secrétaire à l'agence de Paris.

On a promis le titre honorifique à l'un des Rasti.

Avec ces mesures, sans compter quelques niais comme M. Ghica et les ciokoï, tu comprends qu'ils ne peuvent avoir une bonne majorité.

Demain ou après-demain je compte retourner à Ghergani.

Je me porte bien et je suis sûr de ne pas être élu. Tout à toi de coeur,

Ion GHICA

Catargi, un copil foarte drăguț. Scarlat și Ana sînt foarte fericiți de această mică vizită, e un băiețaș cu un caracter foarte bun, foarte afectuos și foarte bine crescut. Am de gînd să le fac mîine un zmeu monstru de pînză și cu speteze făcute la Tîp. Am găsit grădina noastră foarte înfrumusețată. Ploaia a făcut gazonul la fel de frumos ca cele mai frumoase covoare verzi de la Windsor Castle. Toate florile sînt viu colorate, iar petuniile împrăstie un parfum atît de tare, încît seara trebuie să te înde-
părtezi de ele.

Toată lumea dorește să vadă Ghergani. Doi sau trei vizitatori care au venit să ne vadă au povestit minunății și minunății, iar lumea vorbește în oraș despre bunul gust, simplitatea și frumusețea micii noastre așezări de la țară. Pavel s-a îmbunătățit mult, nu s-a clintit nici o clipă toată săptămîna asta, iar frumoasa doamnă Radaș apare cîteva clipe printre flori și legume la ora cînd Venus se ridică la orizont; ea face deliciile paznicului nostru sub clar de lună, se încrucișează baionete și se joacă mici jocuri nevinovate. Cred că în ce privește cine-o va îmbrățișa pe d-na Radaș, cîteodată e rîndul lui bărbatu-său. E atît de fericită, încît uită Bucureștiul și toate grădinile lui cu o mie de orchestre militare și civile. În partea grajdului se vede o altă grupă, sînt d-na Mihai și doamna Mașa, care beau rachiu și vorbesc despre virtute. Și iată viața!

Sper să termin treieratul griului de azi într-o lună și să pot veni să te întîlnesc la Paris sau la Viena.

Sărut-o pe Mița, transmite complimentele mele damei de companie a doamnei Rally și fiți sănătoși cu toții.

Ion GHICA

VII

Tirgoviște, 3/15 mai [70]

Draga mea,

Nu-l mai rețin pe Vartașu [?], e inutil, căci fără ca scrutinul să fi fost despuiat, cunoaștem rezultatul. Cantacuzino este ales. Mai întîi au fost admiși în mod ilegal toți cei ce fuseseră excluși, precum

Tomescu

Sache Puroenean [?]

Iancu Filip

Costache Cioranu

Tache Cioranu

în plus, au fost chemați Ștefan Grecianu și Gheorghe Cantacuzino care votau la Prahova. În plus, a fost împiedicat să vină Cruțescu. Au fost chemați cei doi Steriad, promițîndu-se unuia direcția ministerului de Finanțe și celuilalt locul de secretar al agenției de la Paris.

S-a făgăduit titlul onorific unuia dintre Rasti.

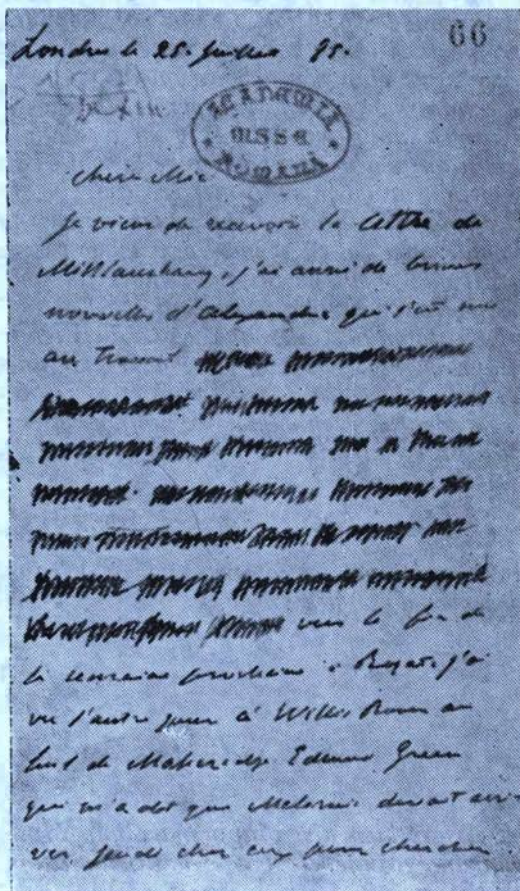
Cu aceste măsuri, fără a pune la socoteală cîtiva nerozi ca d-l Ghica și ciocoi, înțelegi că nu pot avea o majoritate bună.

Mîine sau poimîine am de gînd să mă întorc la Ghergani.

Mă simt bine și sînt sigur că nu voi fi ales.⁷

Al tău din inimă,

Ion GHICA

⁷ Așa cum prevedea, Ion Ghica, aparținînd opoziției ca liberal, n-a fost ales. Despre cumnatul său, Ion Cantacuzino, știa că a fost ales mai înainte de despuierea scrutinului!

Hissar, le 9 juillet 1872

Chère Mie,

Je pars demain soir pour Marseilles. Je serai mardi prochain à Lyon, de là j'envverrai de l'argent à Charles pour faire son voyage. Il passera un ou deux jours avec moi à Vichy et de là je le dirigerai sur Vienne, où tu irras le chercher si tu veux. Il passera par Triest et verra le passage du Mt. Canis et le Semmering; dès que j'aurai une lettre de lui, je te ferai connaître par télégramme le jour de son départ de Wellington College et le jour de son arrivée à Vienne.

Depuis que je suis ici je n'ai eu qu'une seule lettre de toi de sorte que je ne sais pas encore où se trouve Mitza. Je n'ai pas eu une seule lettre de Démètre; je lis dans les journaux que les pluies continuent chez nous et je suis inquiet sur le sort de notre récolte. Fais-moi savoir si Serghiad a pris du bois dans la forêt, s'il a enlevé le vieux bois de la forêt de Gamanesti. Ici on peut se plaindre de la sécheresse.

Avant-hier j'ai passé une partie de la journée à Bouyoukderé au jardin de Karakchaja, un magnifique jardin à beau gazon, superbes fleurs et beaux arbres dans la pleine des platanes de Godefroi de Bouillon; j'ai entendu chanteurs béarnais au nombre de dix chantant en chœur. Je t'envoie le programme du concert. Toute la pérotaille et la diplomataille y était. Malgré les poses de Mr. et Mme Radowitz, tous les regards se portaient sur les verts, les roses et les bleus surtout promenant deux à deux passant et repassant dix fois par minute dans le même cercle comme des chevaux de manège. Rassim pacha était d'une gaieté amusante qui jurait avec la gravité malade de Emin pacha que nous avons entraîné avec nous dans cette grande expédition. Le soir nous sommes rentrés gravement à Hissar sur une grande mahonne de Hussein beg et nous avons fait un magnifique et copieux dîner comme toujours, car nous mangeons énormément.

J'ai rencontré à Bouyoukderé une masse de connaissances et j'ai appris mille choses sur les jeunes filles et les jeunes garçon que nous avons connus autrefois. Il y en a d'amusantes, de tristes et bien peu d'heureuses. Ce matin on m'a annoncé à l'aube la visite de deux jeunes gens, le plus âgé a pris la parole et m'a annoncé que son frère cadet était baptisé par moi: les fils de Iordake de Bebek. Je ne me rappelle pas avoir comis un pareil acte, et il m'a demandé de l'envoyer quelque part fut-ce même en Angleterre ou à Athenes pour terminer ses études. Je lui ai dit que je n'aviserai pas, mais ils sont partis contents du bonheur de m'avoir vu et de l'espoir d'avoir ma prostassia.

Je me porte parfaitement bien et sans le scrupule de ne pas aller aux eaux de Vichy, comme j'en ai pris l'engagement, voilà ce que j'aurais fait: je serais resté à Hissar une dizaine de jours encore et j'aurais paisiblement pris le chemin de Ghergani.

J'écris deux mots à Mitza et fais-moi avoir son adresse. Donne-moi de ses nouvelles; donne-moi aussi l'adresse de Mitica. Je voudrais lui écrire.

J'embrasse tous les enfants. Tout à toi de coeur et d'esprit,

Ion GHICA

J'ai acheté des marbres pour l'église. Je commanderai la catapeteasma à Vienne peut-être. Si les marbres arrivent en mon absence, qu'on les garde.

IX

Vichy, le 8 août 1872

Chère Mie,

Je viens de recevoir la lettre du 18/29 juillet et suis bien aise d'apprendre que Mme MSros se porte bien, que sa maladie n'avait aucune gravité. Je reçois à l'instant une

Hissar, 9 iulie 1872

Draga mea,

Plec mâine seară spre Marsilia. Marțea viitoare voi fi la Lyon, de acolo îi voi trimite bani lui Scarlat pentru a-și face călătoria. Va petrece o zi sau două cu mine la Vichy, iar de acolo îl voi îndrepta spre Viena, unde te vei duce să-l întâlnești dacă vrei. Va trece pe la Triest și va vedea trecătoarea din Mont Cenis și Semmering-ul; îndată ce voi avea o scrisoare de la el, îți voi aduce la cunoștință prin telegramă ziua plecării lui de la Willington College și ziua sosirii lui la Viena.

De când sint aici n-am avut decît o scrisoare de la tine, astfel că încă nu știu unde se află Mița. N-am avut nici o scrisoare de la Dimitrie; citesc în ziare că la noi ploile continuă și sint neliniștit în legătură cu soarta recoltei noastre. Dă-mi de știre dacă Serghiad a luat lemnul din pădure, dacă a luat lemnul vechi din pădurea de la Gămănești. Aici, oamenii se pot plinge de secetă.

Alaltăieri am petrecut o parte a zilei la Buiukdere, în grădina Karakșai, o grădină magnifică cu gazon frumos, flori superbe și arbori frumoși pe cimpia de platani a lui Godefroi de Bouillon; i-am ascultat pe cîntăreții bearnezi în număr de zece cîntînd în cor. Îți trimit programul concertului. Era acolo toată preoțimea și diplomațimea. În pofida pozelor d-lui și d-nei Radowitz, toate privirile se îndreptau spre surtucele verzi, trandafirii și albastre ce se plimbau două cîte două, trecînd și iar trecînd de cîte zece ori pe minut în același cerc, ca niște cai de manej. Rassim pașa era de o veselie amuzantă, care contrasta cu gravitatea maladivă a lui Emin pașa pe care-l antrenasem cu noi în această mare expediție. Seara ne-am întors cu un aer grav la Hissar pe o mare șalupă a lui Hussein beg și am luat o cină magnifică și copioasă ca totdeauna, căci mîncăm enorm.

La Buiukdere am întîlnit o mulțime de cunoscuți și am aflat o mie de lucruri despre fetele și băieții pe care i-am cunoscut cîndva. Sint printre ele unele amuzante, altele triste și prea puțin fericite. Azi-dimineață în zori mi s-a anunțat vizita a doi tineri, cel mai vîrstnic a luat cuvîntul și m-a vestit că fratele său mezin a fost botezat de mine: fiii lui Iordache de la Bebek. Nu-mi aduc aminte să fi comis un asemenea act; el mi-a cerut să-l trimit undeva, fie chiar în Anglia sau la Atena ca să-și termine studiile. I-am spus că nu cred de cuviință, dar ei au plecat mulțumiți de norocul de a mă fi văzut și de speranța de a avea protecția mea.

Sint perfect sănătos și dacă nu mi-aș face scrupule neducîndu-mă la apele de la Vichy, cum mi-am luat angajamentul, uite ce aș fi făcut; aș fi rămas la Hissar încă zece zile și aș fi luat tihnit drumul Gherganilor.

Îi scriu două vorbe Miței și comunică-mi adresa ei. Dă-mi știri despre tine; dă-mi de asemenea adresa lui Mitică^a. Aș vrea să-i scriu.

Îi sărut pe toți copiii. Al tău din toată inima și sufletul,

Ion GHICA

Am cumpărat marmuri pentru biserică. Voi comanda catapeteasma poate la Viena. Dacă marmurile ajung în absența mea, să fie păstrate.

IX

Vichy, 8 august 1872

Draga mea,

Am primit chiar acum scrisoarea din 18/29 iulie și sint foarte bucuros să aflu că d-na Mavros se simte bine, că boala ei n-a avut nici o gravitate. Primesc în clipa asta o scrisoare a lui Scarlat de la Geneva. A găsit-o pe Mița și trebuie să plece astăzi spre

^a Mitică este Dimitrie A. Sturdza, cunoscutul fruntaș liberal, încurscît cu Ion Ghica; fiica acestuia, Maria, s-a căsătorit cu fratele lui Mitică, George A. Sturdza; Zoe, pomenită în scrisoarea următoare, era soția lui D. A. Sturdza.

lettre de Charles de Genève. Il a trouvé Mitza et doit être parti aujourd'hui pour Vienne. Mitza m'écrit qu'elle a été très heureuse de le voir et qu'elle compte après son voyage de Suisse aller à Vienne. J'espère que nous nous y rencontrerons tous.

Ici nous avons eu une masse d'aventures romanesques : un mari a tiré l'autre jour par la fenêtre sur un jeune baigneur, une jeune et jolie femme a avalé le flacon de médecine antidiabétique du mari, mais ni revolver, ni arsenic n'ont produit de l'effet. Le pistolet n'a pas porté, le poisson a été rendu au pharmacien et la femme du Mr. Theos a été sauvée aussi que l'amant de l'Andalouse.

On dit que c'est l'eau qui fait cet effet ; elle agit avec fureur, soit dans un sens, soit dans l'autre. C'est ce qui nous vaut à ce qu'il paraît la visite de Mme Rattazzi ; elle se promène toujours avec un général, lord, je ne sais comment, c'est égal. Elle est bien enlaidie.

Nous avons depuis dix jours les acteurs du Théâtre français, c'est réellement bien, c'est tout à fait satisfaisant.

J'embrasse tous les enfants.

Tout à toi de coeur,

Ion GHICA

Mitica et Zoé sont à Genève

X

Boldo, 14/26 juillet 1874

Chère Mie,

Tu dois être rentrée de Calinești [...] *

Mme ou Mlle Zamphira est si bête que toutes les Annica et toutes les Maritza — sans excepter Phira, Lissavetta & sont des génies en comparaison, et même des Venus. Aussi, je la crois innocente.

Pour me consoler des mauvais poulets, j'avais compté sur les framboise et les groseilles. Figure-toi que pas un grain ne rougit un peu sans que les grives par milliards ne se jettent dessus. Aussi je me venge à coup de fusil. Il en tombe vingt et vingt cinq à la fois. Mme Luca, femme forte portant de grosses trânes achetées au marché, sait les faire mariner, j'en mange depuis dix jours. Je ne sais si je pourrai continuer aujourd'hui ; il y a cependant des exemples où l'on a continué à manger du pigeon jusqu'à vingt jours de suite.

L'autre jour j'ai poussé mes recherches de cailles jusqu'aux environs de l'établissement du docteur. *** J'ai déjeuné dans son restaurant, mauvais déjeuner, mais des toilettes d'un chic épatant. Mme Margaritesco, jolie personne hongaropolonofrançaise, portait une magnifique robe de chambre en tibet rouge de feu, une oka de veloutine et des rubans dignes de figurer dans une couronne d'immortelles. Mais elle ne peut pas rivaliser avec la terrible Mme Munteano qui les regarde toutes de haut de ses magnifiques toilettes, avec cela, pas mal tournée.

On croit à l'efficacité des eaux du lac, il paraît décidément que pour les rhumatismes c'est capital.

Envoie-moi la petite locomobile qui est à Ghergani, fais-la mettre sur le train jusqu'à Bouzeo et prévien-moi par télégraphe pour que je l'envoie chercher à la gare de Bouzeo.

Je vous embrasse tous,

Ion GHICA

XI

Tirgovist, le 28 avril 1875

Chère Mie,

Le bureau électoral a proclamé ce soir Mr. Jean Alexandresco Cafedji député du second collège avec 51 voix contre 29. A 8 heures, les électeurs du troisième collège se sont réu-

* În text, șase rinduri și jumătate șterse de Alexandrina Ghica.

Viena. Mița îmi scrie că a fost foarte fericită să-l vadă și că are de gînd ca după voiajul ei în Elveția să se ducă la Viena. Sper că ne vom întîlni acolo cu toții.

Aici avem o grămadă de aventuri ca-n romane: un soț a tras deunăzi pe fereastră într-un tînăr băiaș, o tînără și frumoasă femeie a înghițit flaconul de doctorie antidiabetică a soțului, dar nici revolverul, nici arsenicul nu și-au făcut efectul. Pistolul nu și-a atins ținta, otrava a fost înapoiată farmacistului, iar soția d-lui Theos a fost salvată, ca și amantul andaluzei.

Se spune că apa este aceea care are acest efect; dă tulburări violente, fie într-un fel, fie în altul. Acest lucru e valabil, după cum se pare, și pentru vizita d-nei Rattazzi; aceasta se plimbă în fiecare zi cu un general, un lord, nu știu cum, e totuna. S-a urîțit rău.

De zece zile îi avem pe actorii Teatrului francez, aceasta-i realmente bine, pe de-a-n-tregul satisfăcător.

Sărută-i pe toți copiii.

Al tău din inimă,

Ion GHICA

Mitică și Zoe sînt la Geneva.

X

Boldu, 14/26 iulie 1874

Draga mea,

Trebuie să te fi reîntors de la Călinești [...]

D-na sau d-șoara Zamfira este atît de proastă, încît toate Anicile și toate Marițele — fără a le excepta pe Fira, Lisaveta & — sînt în comparație niște genii și chiar niște Venus. Așa fiind, o cred nevinovată.

Pentru a mă consola de puii de găină cei răi, contasem pe zmeură și coacăze. Închipuiește-ți că nici o singură boabă nu se roșește puțin fără ca sturzii să nu se arunce cu miliardele asupra lor. Așa că mă răzbun cu focuri de armă. Cad cîte douăzeci și douăzeci și cinci odată. D-na Luca, femeie voinică, purtînd trene groase cumpărate la tîrg, știe să-i marineze, mănînc din ei de zece zile. Nu știu dacă voi putea continua astăzi; există totuși exemple că s-a continuat să se mănînce porumbei pînă la douăzeci de zile în șir.

Deunăzi mi-am împins căutările de prepelițe pînă în apropierea stabilimentului doctorului xxx. Am luat prinzul în restaurantul său, un prînz prost, dar toaletele de un șic epatant. D-na Mărgăritărescu, tînără persoană ungaropolono-franceză, purta o magnifică rochie de casă din mătase roșie ca focul, cu o oca de velutină și panglici demne să figureze într-o coroană de imortele. Dar ea nu poate să rivalizeze cu teribila d-nă Munteanu care le privește pe toate de la înălțimea magnificelor ei toalete, cu toate astea, nu rău fasonată.

Se acordă credit eficacității apei din lac, se pare sigur că pentru reumatism e foarte bună.⁹

Trimite-mi locomobila cea mică aflată la Ghergani, pune s-o îmbarce în tren pînă la Buzău și dă-mi de veste din timp telegrafic, ca să trimit s-o caute la gara din Buzău.

Vă sărut pe toți,

Ion GHICA

XI

Tirgoviște, 8 aprilie 1875

Draga mea,

Biroul electoral l-a proclamat astă-seară pe d-l Ion Alexandrescu Cafegiu, deputat al celui de-al doilea colegiu cu 51 de voturi contra 29. La orele 8, electorii din al

⁹ În căutarea prepelițelor, vînătorul a ajuns de pe proprietatea sa de la Boldu, după numai vreo patru kilometri, la Balta Albă, stațiunea balneară căreia V. Alecsandri i-a dedicat povestirea sa din 1847.

nis pour se concerter sur le candidat à adopter. Tous les commercants de la ville assistaient. Après avoir proclamé pour leur candidat Fussea, celui-ci ayant fait une profession de foi, un nommé Nița Russu, qui venait d'entrer dans la salle suivi de Mr. Grégoire Alexandresco et un Mr. Penesco, avocat de l'Etat et quelques batauși, ayant tous six pieds et des gourdins, le sieur Nița Russu, les yeux pleins de vin comme toute sa suite, à pris la parole criant tapageux et insultant. L'occasion était trop belle pour Mr. Odo-besco qui ne demandait qu'à se montrer. Arrivé au grand galop d'un escadron de cavalerie, il est entré dans la salle que le public avait évacuée, et le procureur ayant fait le speech réglementaire, s'en est retourné triomphant. J'espère que cette donquichonade aura augmenté les chances du candidat de l'opposition. Fussea, les bataușs ivres ont parcouru toute la nuit chantant des hymnes d'ivrognes. Je suis très intéressé à voir le résultat de l'élection d'aujourd'hui, dont nous ne connaissons le résultat que demain soir.

Je ne puis pas quitter Tirgovist avant la fin des élections.

J'embrasse tout le monde et regrette de ne pouvoir voir Dèmètre avant son départ.

T[out] à t[oi],

Ion GHICA

XII

Direcțiunea generală a teatrelor

Bucarest, le 18/30 août 1877

Chère Mie,

J'ai eu hier ta lettre par laquelle tu me confirme dans l'idée que tu t'occupe plus de musique que des eaux et du Muterlaii [?] de Kreuznach. Hier soir j'ai passé la soirée depuis six heures jusqu'à une heure dans la société de Zoë et sa compagnie; il y a chez elle tous les soirs conversation. Le baron de Jomigni à la suite de tous les insuccès des Russes, était d'assez mauvaise humeur. Il m'a fait une théorie très édifiante et très philosophique sur les Turcs. Si je ne le savais pas le rédacteur acharné des notes [sic!] Gortchakoff je l'aurais pris pour un musulman, mais dans tous les cas, il est protestant par croyance et cela ne m'étonne pas. Cogalnitzeano est revenu se donnant les airs d'avoir obtenu de grandes choses du comte Andrásy. Si tu vois Balatchano, je pense qu'il te dira le pied de nez que notre ministre doit avoir eu à Vienne.

Notre société académique se réunit tous les jours. Jamais nous n'avons été aussi nombreux. Nous sommes 15 et nous attendons encore 6 membres.

L'association des artistes dramatiques a été enfin formée.

Voici les noms des sociétaires :

Mmes E. Popesco	4/4	Mrs Millo	4/4
Anicuța Popesco	3/4	Dimitriadi	4/4
Maritza Vassilescu	3/4	Iulian	3/4
Stavrescu	4/4	Cristesco	3/4
Sarandi	3/4	Velescu	3/4
		Pascaly	4/4
Mlles Danesco	3/4		
Florescu	3/4		
Patrasco	2/4		

Il faut espérer que cela marchera. On m'a apporté hier une pièce en très beaux vers, mais învâpăiată de patriotism et de musique.

Deux figures alégoriques : La Dokia et la Rumania; la dernière qui réveille l'autre, la lance. Tu comprends l'effet. Elle apportera de l'argent et des applaudissements. Elle contient de très beaux vers.

¹⁰ Tot nume cunoscut în această scrisoare! Grigore Alexandrescu nu este poetul, bolnav de multă vreme. Ofițerul de cavalerie Odobescu este însă fiul generalului de la 1848, iar candidatul Fusea, țirgoviștean și cu un nume mai puțin obișnuit, s-ar putea să fie rudă cu fabulistul: mama acestuia era născută Fusea.

treilea colegiu s-au adunat pentru a se pune de acord asupra candidatului de adoptat. Asistau toți comercianții din oraș. După ce l-au proclamat drept candidat al lor pe Fusea, acesta făcând o profesiune de credință, un anume Niță Rusu, care tocmai intrase în sală urmat de d-l Grigore Alexandrescu și un d. Penescu, avocat al statului, și de câțiva bătăuși având șase picioare [înălțime] și ciomege, musiu Niță Rusu, cu ochii injectați de vin ca toată suita lui, a luat cuvântul strigând zgomotos și insultând. Ocazia era prea frumoasă pentru d-l Odobescu ¹⁰, care nu dorea altceva decât să se arate. Ajuns în galopul întins al unui escadron de cavalerie, a intrat în sala pe care publicul o evacuasese, procurorul a rostit *speech*-ul reglementar, iar el s-a întors de-acolo triumfător. Sper că această donchișonadă va fi mărit șansele candidatului opoziției. Fusea, bătăușii beți au străbătut toată noaptea orașul cîntînd imnuri de bețivani. Sint foarte curios să văd rezultatul alegerii de azi, al cărei rezultat nu-l vom cunoaște decât miine seară.

Nu pot părăsi Țirgoviștea înainte de sfîrșitul alegerilor.

Sărut pe toată lumea și-mi pare rău că nu-l pot vedea pe Dimitrie înainte de plecarea lui.

Al tău,
Ion GHICA

XII

*Direcțiunea generală a teatrelor
București, 18/30 august 1877*

Draga mea,

Ieri am primit scrisoarea ta, prin care mă confirmi în ideea că te ocupi mai mult de muzică decât de apa de Mutterlaid [?] din Kreuznach. Ieri mi-am petrecut seara începînd de la ora șase pînă la ora unu în societatea Zoei și a cercului ei; în fiecare seară au loc la ea conversații. Ca urmare a insucceselor rușilor, baronul Jomigni era destul de prost dispus. Mi-a făcut o teorie foarte edificatoare și foarte filosofică asupra turcilor. Dacă nu l-aș fi știut redactor îndrăgostit al *Gorciakofilor* noștri, l-aș fi luat drept un musulman, dar, în orice caz, în privința credinței, e protestant, iar aceasta nu mă miră. Kogălniceanu s-a întors dîndu-și aere de parcă ar fi obținut lucruri mari de la contele Andrassy. Dacă-l vezi pe Bălăceanu, mă gîndesc că-ți va spune cum i se va fi dat cu tifla la Viena ministrului nostru.¹¹

Societatea noastră academică se reunește în fiecare zi. Niciodată n-am fost atît de numeroși. Sintem 15 și așteptăm încă 6 membri.

Asociația artiștilor dramatici a fost în fine formată.

Iată numele societărilor:

D-nele E. Popescu	4/4	D-nii Millo	4/4
Anicuța Popescu	3/4	Dimitriadi	4/4
Marița Vasilescu	3/4	Iulian	3/4
Stavrescu	4/4	Cristescu	3/4
Sarandi	3/4	Velescu	3/4
		Pascaly	4/4
D-șoarele Dănescu		3/4	
Florescu		3/4	
Pătrașcu		2/4	

Să sperăm că va merge. Ieri mi s-a adus o piesă în versuri foarte frumoasă, dar învăpăiată de patriotism și de muzică.

Două figuri alegorice: *Dochia și România*; ultima care o trezește pe cealaltă, îi dă avînt. Înțelege efectul. Va aduce bani și aplauze. Conține versuri foarte frumoase.

¹¹ În misiunea sa la Viena, M. Kogălniceanu, ministru de externe în guvernul I. C. Brătianu, nici nu putea obține « lucruri mari » de la contele Andrassy Gyula, ministrul de externe al Austro-Ungariei, care dezavuase din primul moment proclamarea independenței României. Ioan Bălăceanu, cu care familia Ghica se înrudea, era agentul țării la Viena.

Un autre monsieur m'a apporté une très jolie pièce, Pastorîța Carpaților, et Alecsandry doit m'envoyer son Pepelea. Ce sont toutes des pièces neuves et qui releveront un peu le théâtre et sa troupe.

Wachmann tient beaucoup à ce que nous ayons de la musique et nous en aurons.

Embrasse Anne.

T.a.t.d.c.,

Ion GHICA

P.S. Je viens de recevoir à l'instant une lettre de Charles. Il est chez les Fielders.

XIII

Chère Mie,

Je rentre tantôt de Brighton où j'ai passé une grande partie de ma journée à admirer un magnifique aquarium, la jetée et un magnifique quai rempli de femmes charmantes, costumes excentriques et caricatures qu'on n'a pas besoin de charger dans les journaux pour rire.

Samedi soir il y a eu réception grande chez Lady Granville. Lord Granville, très souffrant, était assis dans un grand fauteuil au haut de son très bel escalier. Tous les arrivants en montant lui parlaient un moment et passaient pour laisser la parole à ceux qui suivaient. Lady Granville, habillée de diamants et de blanc, recevait le monde à l'entrée du salon. Foule dans toutes les chambres, maison très spacieuse.

Mercredi après-demain je vais à Osborne où je serai reçu par la reine ; elle m'a fait la graciosité de m'inviter au lunch. Je serai rentré le soir à Londres et jeudi je commencerai mes visites aux membres de la famille royale, aux ministres et aux ambassadeurs. Tu vois d'ici comme c'est agréable. Dans quelques jours il n'y aura plus personne à Londres. Je compte faire une cure à Bath ou à Enghin.

Avant-hier je suis allé voir Lady Strangford qui a été d'une amabilité au delà de tout ce que tu peux te figurer. Elle nous aime tous et elle garde un fichu qu'elle m'a dit tenir de toi. Elle veut que Charles se marie en Angleterre. Elle m'a beaucoup parlé de la coiffure nationaliste de Mme Gracia.

L'autre jour il y avait chez moi Lord Stanley et dès que Nadajano est entré, il lui a demandé des nouvelles de la coiffure de Mme Catargie. Comme tu vois, elle a fait de l'effet ici.

T.a.t.,

Ion GHICA

XIV

Lisbonne, le 9 février 1885

Très chère Mie,

Je me porte bien. Je suis en séance, occupé beaucoup à moderer mon fougeux secrétaire qui voudrait parler quand même au risque de faire durer la session jusqu'à la fin du siècle, en admettant que Dieu lui prête vie.

Hier nous avons été présentés au roi et à la reine. La chose s'est passée ainsi :

Nous nous sommes réunis à une heure dans la salle des séances ; de là, nous sommes allés au Palais où l'on nous a rangés militairement par ordre alphabétique. Je me trouvais entre le Portugal et la Prussie et après avoir attendu pas mal de temps, le roi a paru suivi de la reine, du premier ministre, de trois dames d'honneur et de deux chambellans. Ils nous ont passés en revue, précédés du ministre des Postes, qui nous désignait par nom et qualité, les dames d'honneur et les chambellans se tenant immobiles,

¹² Piese citate: *Visul Dochiei* (La Rêve de Dochia), poem dramatic de Fr. Damé, *Păstorița Carpaților* de N. D. Popescu și *Sinziana și Pepelea* de V. Alecsandri.

Un alt domn mi-a adus o piesă foarte frumoasă, *Păstorița Carpaților*, iar Alecsandri trebuie să-mi trimită pe al său *Pepelea*. Toate acestea sînt piese noi și care vor sălta puțin teatrul și trupa lui.¹²

Wachmann ține mult să avem muzică și vom avea.
Sărut-o pe Ana.

Al tău din inimă,

Ion GHICA

P.S. Am primit chiar în clipa asta o scrisoare de la Scarlat. Este la familia Fielder

XIII

Londra, 8 august 81

Draga mea,

Toamă mă întorc de la Brighton, unde am petrecut o mare parte din ziua mea admirînd un magnific acvariu, digul și un chei magnific plin de femei încîntătoare, costume excentrice și caricaturi pe care n-ai nevoie să le șarjezi în ziare ca să rizi.

¹³ George Leweson Gower, conte de Granville era, din 1881, ministru de externe al Angliei.

Simbătă seara a fost o mare recepție la lady Granville. Lordul Granville¹³, încă foarte suferind, era așezat într-un mare fotoliu în partea de sus a scării lui foarte frumoase. Toți cei ce soseau urcînd, îi vorbeau o clipă și treceau pentru a lăsa cuvîntul celor ce urmau. Lady Granville, înveșmintată în diamante și alb, primea lumea la intrarea în salon. Multime în toate odăile, casă foarte spațioasă.

Miercuri după-amiază mă duc la Osborne, unde voi fi primit de regină; mi-a făcut gentilețea de a mă pofti la *lunch*. Mă voi întoarce seara la Londra, iar joi îmi voi începe vizitele la membrii familiei regale, la miniștri și ambasadori. Vezi de-aici cît e de agreabil. În cîteva zile nu va mai fi nimeni la Londra. Am de gînd să fac o cură la Bath sau la Enghin.

Alaltăieri m-am dus s-o văd pe lady Strangford, care a fost de o amabilitate mai presus de tot ce-ți poți închipui. Ține la noi toți și păstrează un fișiu pe care mi-a spus că-l are de la tine. Vrea ca Scarlat să se căsătorească în Anglia. Mi-a vorbit mult despre coafura națională a d-nei Gracia.

Deunăzi se afla la mine lordul Stanley și de îndată ce a intrat Nădăianu, i-a cerut vești despre coafura d-nei Catargi¹⁴. Cum vezi, aceasta a făcut impresie aici.

Al tău,

Ion GHICA

¹⁴ N. Nădăianu îndeplinea funcția de secretar al misiunii române de la Londra. D-na Catargi era soția fostului ministru al României în Anglia, N. Calimaki-Catargi.

XIV

Lisabona, 9 februarie 1885

Mult iubita mea,

Mă simt bine. Sînt în ședință, foarte ocupat să-l moderez pe focusul meu secretar, care ar dori să vorbească oricum cu riscul de a face să dureze sesiunea pînă la sfîrșitul secolului, admițînd că Dumnezeu îi dă viață.

Ieri am fost prezentați regelui și reginei. Lucrul s-a petrecut astfel:

Ne-am adunat la ora unu în sala de ședințe; de acolo ne-am dus la palat, unde am fost rînduiți militărește în ordine alfabetică. Eu mă găseam între Portugalia și Prusia, iar după ce am așteptat nu mult timp, a apărut regele urmat de regină, de primul ministru, de trei doamne de onoare și de doi șambelani. Ne-au trecut în revistă, precedați de ministrul Poștelor, care ne indica prin nume și calitate, doamnele de onoare și șambelanii ținîndu-se nemișcați, rezemați de un șemineu. Regele a vorbit fiecăruia, spunîndu-i; «Sînteți din Belgia. Sper că M.S. regele e sănătos. Sînt încîntat de aceasta». Apoi venea regina, care se exprima în acești termeni: «Sînteți din România. Nu am

appuis contre une cheminée. Le roi a parlé à chacun, lui disant : « Vous êtes de la Belgique. J'espère que S.M. le roi se porte bien. J'en suis charmé. » Puis venait la reine qui s'exprimait en ces termes : « Vous êtes de la Roumanie. Je n'ai jamais eu l'honneur d'une rencontre avec S.M. la reine de Roumanie. J'espère qu'elle se porte bien. » Puis elle passait au voisin : « Comment se porte S.M. l'impératrice ? J'espère que sa santé est bonne » et ainsi de suite.

Le roi a l'air maladif, la reine a une figure sympathique ; elle ressemble beaucoup à son père Victor Emmanuel, moins les moustaches.

Ce soir, dîner à la cour.

Avant-hier soir, je suis allé entendre Devoyot dans Le roi de Lahore ; il chante admirablement. La Sembrich est malade, elle aura son bénéfice dès qu'elle pourra chanter.

Tu ne peux te faire une idée de l'abondance de fleurs. Les entrées des théâtres sont bordées d'énormes arbres de camélias chargés de fleurs. Les femmes, quoiqu'en dise Marie, ta soeur, sont loin de ressembler aux fleurs de Lisbonne et en général les Portugaises ne brillent pas par la beauté, ni par la grâce. Elle sont loin de ressembler aux Andalouses.

*Tout à toi,
Ion GHICA*

avut niciodată onoarea unei întâlniri cu M.S. regina României. Sper că este sănătoasă ». Apoi trecea la vecin : « Cum se simte M.S. împărăteasa ? Sper că sănătatea sa este bună » și așa în continuare.

Regele are aerul bolnăvicios, regina are o figură simpatică ; seamănă mult cu tatăl ei, Victor Emmanuel, mai puțin mustățile.

Aastă-seară, dineu la curte.

Alaltăieri seara, m-am dus să-l ascult pe Devoyot în *Regele din Lahore* ; cântă admirabil. Sembrich e bolnavă, își va avea beneficiul îndată ce va putea să cînte.

Nu-ți poți face o idee de belșugul de flori. Intrările teatrelor sînt mărginite de enormi arbori de camelii încărcăți de flori. Femeile, orice ar spune Maria, sora ta, sînt departe de a semăna cu florile Lisabonei și în general portughezele nu strălucesc prin frumusețe, nici prin grație. Sînt departe de a semăna cu andaluzele.

*Al tău,
Ion GHICA*

IDEI, OAMENI, FAPTE

Paul ZARIFOPOL

Scrisori către confrăți

CA EPISTOLIER, AUTORUL VOLUMULUI *Pentru arta literară* este cunoscut parțial prin corespondența sa cu I. L. Caragiale, din anii berlinezi ai dramaturgului, și prin aceea cu G. Ibrăileanu. Dar scrisorile eseistului sînt cu mult mai numeroase și mai revelatoare. Să le amintim pe acelea trimise familiei, și, în primul

rînd, socrului său, C. Dobrogeanu-Gherea, precum și unor scriitori contemporani cu el.

În Germania, unde și-a trecut o teză de doctorat în 1903 (publicată de noi în „*Manuscriptum*“, nr. 1(46)/1982, pp. 93—101), Paul Zarifopol a locuit la Leipzig. Raporturile de prietenie, cele mai strînse le-a avut cu I. L. Caragiale, stabilit și el din 1904 la Berlin, dar din cercul lor făceau parte și alți români aflați pe atunci în Germania, la studii, precum sociologul Dimitrie Gusti, scriitorul și publicistul Horia Petra-Petrescu, muziciana Florica Muzicescu, precum și Panait Cerna. Din scurtele scrisori adresate acestuia, reiese că poetul era deseori invitat la familia Zarifopol, unde se discuta filosofie (o dată, eseistul se interesează de Wilhelm Dilthey), politică (despre primul război balcanic în care Idrineaua — Turcia — fusese înfrîntă) și, firește, literatură. Panait Cerna, care se găsea și el în Leipzig, oarecum «à contre cœur», pentru trecerea doctoratului în filosofie, se îmbolnăvește de tuberculoză și moare foarte curînd după ce-și susține teza cu titlul *Die Gedankenlyrik*. Într-o scrisoare inedită din 26 aprilie 1913 către C. Dobrogeanu-Gherea, păstrată în arhiva MLR, 14347, Paul Zarifopol vorbește pe larg despre Cerna, despre boala și sfîrșitul său chinuitor și prematur, la 32 de ani. Eseistul deplînge soarta poetului pe care studiile de filosofie l-ar fi îndepărtat de literatură și drama lui, mistuitoare pînă în ultima clipă, în privința talentului, care avusese parte mai întîi de mari elogii, ca mai apoi să-i fie de-a dreptul contestat. Iată portretul lui Cerna din prezîna morții, făcut, cu mină sigură, de Paul Zarifopol:

Noaptea îl veghea o sora de caritate. Firește că nimic nu l'ar fi putut scăpa în labirintul în care căra. Nu credea însă simțămînt din noi că are să-l salveze așa întele. Joci s'a îmbolnăvit, luni noaptea la trei a murit. Pînă acuma nu pot să-mi revin în minte urmele agoniei. Vai, ce băgătură face moartea din omul cîntăreț! Harcîndu-l și scriind cărțile, și pe urmă, după ce l'au injectat în camera sa să-l înghețeze, a început să cînte și declame, repetîndu-le ca o parafrază desantată a strîcătă. Cînd te gîndeai că strălucit a murit Caragiale...!

Tea lui Cerna (*Die Gedankenlyrik*) a ieșit de sub tipar dînd cînd s'a îmbolnăvit și iel; dară te interesează, scrie mi tobi trimis un exemplar.

« Urită întâmplare a fost moartea lui Cerna. Și-a bătut joc grozav de rău soarta de dînsul. Era și el, nu-i vorba, cap stricat. Avea palton nou-nouț de primăvară și nu-l purta; flanela și-a scos-o și a tremurat plimbîndu-se prin Johanna-Park pe o vreme rece și perfidă cum se întâmplă să fie în april, luna care curăță așa frumos pe tuberculoși. Eu cred că de trei-patru ani reîncepuse să lucreze boala la dînsul. Spuneau prieteni intimi de ai lui cît de sucit era și cum se supăra cînd îl îndemnau să se îngrijească. Cînd a deschis doctorul cadavrul pentru îmbălsămare a găsit amîndoi plămînii mincați. Noi nu am putut pricepe de ce, după o zi de boală numai, era așa de prăpădit. De abia putea să se ridice în pat; era sleit de puteri ca un moșneag de 80 de ani. Cît îi mai lipsea de la boală, i-a împlinit munca și emoțiile doctoratului. Dacă Cerna se făcea învățător într-un sat de munte, poate c-ar fi ajuns bătrîn. A vrut însă Maiorescu să-l facă profesor de filosofie. Să-i fi făcut loc de institutor la Sinaia alături cu Mugur, și-ar fi trăit în aer bun, ar fi făcut poezie și filosofie după cum îi cerea inima. Grozav era de neaștit și nemîngîiat că doctoratul l-a stricat de la literatură și l-a pus la muncă nepotrivită cu firea lui. În cele patru-cinci zile de boală tot de poeziile lui vorbea, de criticii care l-au lăudat prea tare, ori l-au ocărit fără măsură. Mai cu seamă se plîngea de judecata lui Caragiale. Strașnic a suferit cînd i-a spus nu știu cine c-ar fi zis Caragiale că n-are talent deloc. Nu putea uita asta. În ziua cînd a murit, m-a întrebat o dată brusc: nu-i așa că am talent? De Maiorescu mi-a spus că mai acum vreo doi ani i-a zis, vorbind de poeziile lui: *Ja, die Gedankendichtung ist ein verfluchtes Ding!* Și cu asta, firește, i-a stricat grozav curajul. Este de necrezut — și acum abia, în cursul boalei lui, am putut înțelege — cît de sensibil era Cerna și ce enormă importanță aveau pentru el toate prostiile astea. Orice vorbă relativă la poezie, care ar fi semănat a aluzie la lucrările lui, lua proporții de catastrofă pentru dînsul. Alerga noaptea pe la prieteni ca să li se plîngă de o vorbă a lui Caragiale, de un rînd dintr-o carte poștală ori dintr-o revistă. L-au în[n]ebunit criticii și boierii cu laudele și gentilețele, și pe urmă cu indiferența și cu uitarea. Dacă nu l-ai auzit vorbind, acum zilele din urmă, nu poți crede ce exemplu de viață falsificată, de creatură întoarsă pe dos a fost bietul Cerna. Așa suflet clătinat și zăpăcit n-am mai pomenit. Păcat de el, că era foarte inteligent și așa de cumsecade... Am vrut să-l ducem la clinică, ca să fie îngrijit mai bine. A făcut scandal: că mai bine moare pe loc, dar la clinică nu vrea să-l ducă. Gazda lui era o babă paralică, servitoarea complet idioată, odaia mică și întunecoasă. L-am îngrijit cît am putut și m-am priceput. Făceam la el cu rîndul, ori și mai mulți împreună, Fanny, eu, Johanna, un alt român d-aici, și noaptea îl veghea o soră de caritate. Firește că nimic nu l-ar fi putut scăpa, în halul în care era. Nu credea însă nimeni din noi că are să-l scurteze așa iute. Joi s-a îmbolnăvit, luni noaptea la trei a murit! Pînă acum nu văzusem uriciunea agoniei. Vai, ce batjocură face moartea din om citeodată! Horcăiala și ochii căscați, și pe urmă, după ce l-au injectat cu camforă ca să-l trezească, a început să cînte, să declame, să gesticuleze ca o paiată deșănțată și stricată. Cînd te gîndești ce strălucit a murit Caragiale...!

Teza lui Cerna (*Die Gedankenlyrik*) a ieșit de sub tipar chiar cînd s-a îmbolnăvit el; dacă te interesează, scrie-mi să-ți trimit un exemplar ».

Scrisorile către Constanța Marino-Moscu ne mută într-o altă epocă, a anilor '20, cînd eseistul devenise colaborator asiduă al „*Vieții Românești*“. Pentru un sceptic și un rezervat în elogii, cum era Paul Zarifopol, opinia despre autoarea *Amintirilor Caterinei State* poate părea ușor exagerată. Dar ce ni se pare semnificativ în aceste trei epistole este că ele ni-l revelă pe autor în două ipostaze mai puțin știute: de critic și de muzician. Prin observațiile făcute

« la pagină », Zarifopol probează o adevărată acribie redacțională. Sfaturile pe care i le dă scriitoarei aparțin unui spirit modern, dovedind o înțelegere perfectă a sensului în care evolua literatura secolului nostru, mai ales după primul război mondial. Zarifopol îi atrage atenția Constanței Marino-Moscu asupra pericolului de a « literaturiza », în cazul cînd ar fi transformat « amintirile » în roman, așa cum intenționa. Impresia inițială, țesută spontan, s-ar fi des-

«Sînt prea năzueros și migălos în atenția mea literară...»

I

Către Panait Cerna

[Data poștei]:

Leipzig, 20.5.[19]11

[Adresa pe plic]:

Herrn Cand. phil. Cerna
Leipzig
Härtelstr. 25 III (Bormann)

Familia Zarifopol așteaptă mini (duminică) pe dl. Cerna ¹ la șase ceasuri seara. Mincare și băutură modestă, dar filosofie, la discreție.

Cordiale salutări,

P[aul] Z[ARIFOPOL]

[Carte poștală ilustrată reprezentînd o reproducere după un tablou de Greuze din Muzeul Luvru, **MLR, 12865.**]

II

[Adresa pe plic]:

Herrn Cand. phil. P. Cerna
Härtelstrasse 12 II
Leipzig
Germania

[Data poștei]:

11 dec[embrie] 1911,
Galbeni ²

Stimate domnule Cerna,

Dorim din toată inima sănătate, bună petrecere și izbîndă frumoasă cînd o fi să te lupți cu Herr Geheimrat.

¹ Panait Cerna (1881—1913) se găsea în Leipzig, trimis de Titu Maiorescu pentru pregătirea și trecerea doctoratului în filosofie, pe care l-a și susținut, cu puțin înainte de moartea prematură, cu teza *Die Gedankenlyrik (Lirica de idei)*. A făcut parte din cercul de prieteni români ai lui Caragiale, care se autoexilase la Berlin din 1904, și ai lui Paul Zarifopol, care a locuit mulți ani la Leipzig, din 1898 pînă în 1914.

² Era numele satului din județul Roman, unde se afla una dintre moșiile familiei Zarifopol.

trămat «prin reflecție psihologică complicată (mai ales pseudo-complicată), prin ornamentație lirică, ori — ferească dumnezeu! — chiar prin intenție moralicească». Textul trebuia să rămînă așa. «Stilizat prea mult, ar degenera într-o creație subalternă.» Zarifopol își anticipa campania dusă împotriva «răsuflatelor locuri comune» și se întilnea, într-un fel, cu autenticismul lui Camil Petrescu. «Impresionismul „cronicii“, al „amintirii“ dar, îmi pare că este cu deosebire preferat de către oamenii de gust de astăzi.»

A doua ipostază de care vorbeam e aceea de muzician (studiase pianul) și era un pasionat

meloman, cum știm din corespondența cu I. L. Caragiale, ca și din unele însemnări despre Wagner, publicate mai tîrziu în „*Adevărul literar și artistic*“. Așadar, estetul Paul Zarifopol îi adresa Constanței Marino-Moscu întrebările unui *specialist* și ale unui spirit de mare rafinament artistic. Și ele se urmează într-un adevărat chestionar cazuistic și micrologic, așa cum ¹ îl caracterizează autorul însuși: «cîtă vreme puteți urmări un desen muzical ca atare, fără ca mintea să sară sau să treacă la imagini nemuzicale? Care este felul memoriei d[umneav]ă[voastră] muzicale? puteți reproduce în fan-tazie impresii armonice (aveți reminiscențe

Noi nu putem veni anul acesta la Lipsca; poate la iarna viitoare să mai dăm pe acolo.

Pe vară vii la Sinaia?

Cele mai cordiale salutări de la al d[umi]tale devotat

ZARIFOPOL

P.S. S-au scris ceva necroloage interesante despre Dilthey?³

[Carte poştală, BAR, 35/CCLXIV]

III

Miercuri, 12.III.[1]913

Stimate Herr Doktor,

Adineaori am primit de la Vlahuţă o scrisoare. În plic să găsea şi foiţa aci alăturată. Conu Alecu scrie că nu ți s-a putut adresa direct, fiindcă nu-ți știe adresa.

Peste două ceasuri plecăm la Berlin. După întoarcere, fac numaidecît rost să ne întîlnim.

Sănătate şi noroc!

ZARIFOPOL

[MLR, 7543]

IV

[Adresa pe plic]:

Leipzig, 26.III.[1]913

Herrn Dr. P. Cerna

in Leipzig

Härtelstrasse 25/III

(Bormann)

Stimate domnule doctor,

Mine seară, joi, te aşteptăm cu masa, la ceasurile cunoscute. Sperăm că aşteptarea n-are să ne fie degeaba. Acum, că a căzut şi Idrineaua, trebuie să avem numaidecît o şedinţă la Kaiserin-Augusta-Strasse,⁴ ca să regretăm odată încurcătura balcanică.⁵

Cu prietenie călduroasă te salută

al D[umi]tale ZARIFOPOL

[MLR, 7539]

³ *Wilhelm Dilthey* (1833—1911), filosof şi psiholog german, unul dintre întemeietorii «filosofiei vieţii». Opera capitală: *Introducere în ştiinţele spiritului*.

⁴ Strada pe care a locuit multă vreme familia Zarifopol în Leipzig.

⁵ Referirea este la primul război balcanic (octombrie 1912—mai 1913), război de eliberare naţională purtat de alianţa balcanică (Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru) împotriva Turciei; s-a încheiat cu victoria Alianţei. Prin pacea de la Londra (mai 1913), Turcia restituia toate provinciile din Europa, cu excepţia oraşului Istanbul şi a unui mic teritoriu din jurul oraşului.

orchestrale: simultaneităţi de diverse timbre instrumentale?) Imaginile muzicale vă evocă uşor şi natural imagini vizuale sau ale altor simţuri? Poate că aţi putea, observindu-vă zi cu zi, chiar şi la întîmplare, să găsiţi cîteva exemple care să răspundă precis la întrebările mele, fără a vă osteni prea mult ».

Scrisoarea adresată lui Mihail Sevastos, crescut şi el în cercul „*Vieţii Româneşti*” şi ajuns redactor şef al „*Adevărului literar şi artistic*”, ne oferă date despre neurastenicul Zarifopol, deprimat acum, în 1928, şi despre întoarcerea la Leipzig, oraşul celor mai frumoşi ani ai vieţii sale, unde urma să-şi lichideze mobilele rămase

dinainte de război şi mai ales vasta bibliotecă, pe care avea s-o vîndă, în cea mai mare parte, Bibliotecii Centrale Universitare din Bucureşti. Tot în această scrisoare se vede frica aproape bolnăvicioasă de greşelile de tipar, încă o trăsătură comună cu I. L. Caragiale.

În corespondenţa cu cei cîţiva dintre contemporanii lui, Zarifopol ne apare ca fiind acelaşi duşman al banalităţii şi platitudinii, cu acelaşi spirit modern, cunoscut din eseurile sale, dar şi un tip superior colocvial, uman şi compasiv (să reamintim cazul nefericit al lui Cerna). E o faţă nouă a structural-insinguratului Zarifopol.

AL. SÂNDULESCU

[Adresa pe plic]:

Sinaia, 14.I.[1]923

Doamnei Constanța Marino-Moscu

Bulevardul Brătianu 16

Buzău

Mult stimată doamnă,

Am cetit din nou *Amintirile* publicate în „*Viața românească*“. Parcă sint mai frumoase decum erau cind le-am cetit intii. Tot e bun în *Amintiri*. De însemnat cu deosebire cît de reușite sint aici și comparațiile (rare ce-i dreptul, cum e și bine să fie), care în schițe fac atît de mult rău. Ce perfectă vizualitate! peste tot! În general, observația sensibilă este minunată. Un exemplu izbitor din atitea: glasul prietenei (Adela), după boală, sună ca în gol. — Dar: «Ochii călugărului, cu genele rare, ca băltoacele stătute peste care se apleacă iarba uscată de vînt, clipesc rar și se închid.» (*V.r.*, noiembrie 1920, p. 394). — Ce strălucită impresie! — Ce plin este totul, și lucrat numai din imagini precise!

Sint eu prea adînc legat cu Iașul,⁷ încît lucrurile acele trec prea ușor din fantazia d[umnea]v[oastră] în a mea, așa că-mi scapă cusurile expunerii? — Nu cred. Sint prea năzuos și migălos în atenția mea literară ca să mă orbesc. *Amintirile* sint o strălucită arătare în arta narativă românească.⁸

Mi-am notat numai aceste mici greșeli de vorbire:

— «Dau chipului asemănare cu o domniță ilustrată într-o carte» (*V.r.*, noiembrie 1920, p. 396).

— «...însiră Ciurea» (*V.r.*, sept. 1921, p. 377). De ce: *însiră* —?

— «în locul oricărei inițieri» (*V.r.*, noiembrie 1921, p. 267).

— «drept orice inițiere...» e românește?

— *Ibid.*, p. 269: nu-i prea pretențioasă imaginea cu «sfîntul în pustiu», pentru «fantazie de copil», și în locul acela?

— «îmi mutilam (!) un deget» (dec[embrie] 1921, p. 350) — Probabil «îmi torturam»...

— «Deprinsă cu învăluirea în fapte a dragostei familiei». (*ibid.*, 383 — Nu înțeleg).

— Citatul nemțesc îmi pare greșit de la «Wenn man Ahndung...» încolo (*ibid.*, 383). N-are nici un înțeles. Se poate «Wenn man Ahndung... entgegenfliegt»?⁹

«sentimente bune ce, de atunci, nu lăsară mult în urmă, trecînd prin timp și spațiu» (*ibid.*, 384). Nu destul de clar și nițel pretențios.

Atît. Și admirația mea cea mai caldă *Amintirilor*, și sinceră grațitudine autoarei pentru plăcerea intensă și curată pe care am regăsit-o citind-o iarăși.

P. ZARIFOPOL

Nu cred că va întirzia mult referatul asupra manuscrisului;¹⁰ dealtfel puțin e de cîrît și acolo.

[MLR, 17.677]

⁶ Constanța Marino-Moscu (1875—1940), scriitoare care s-a afirmat la „*Viața Românească*“, încă înainte de primul război mondial. *Amintirile Caterinei State*, la care se referă atît de elogios Paul Zarifopol, au apărut fragmentar în „*Viața Românească*“ și „*Adevărul literar și artistic*“.

⁷ Paul Zarifopol își făcuse studiile liceale și universitare la Iași, unde părinții aveau, dealtfel, și o casă.

⁸ Nu erau cuvinte de complezență. Eseiul o aprecia realmente pe autoarea *Amintirilor Caterinei State*, interesîndu-se de ea și într-o scrisoare adresată lui G. Ibrăileanu la 1 ianuarie 1921 (v. *Scrisori către G. Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță și Al. Teodorescu, cu o prefață de Al. Dima și N. I. Popa, Editura pentru literatură, 1966, vol. I, p. 273).

⁹ «Cînd presimțirea... Atunci cînd zbori în întîmpinarea presimțirii». (*germ.*)

¹⁰ Constanța Marino-Moscu îi trimitea lui Paul Zarifopol scrieri de-ale sale, spre lectură, tocmai pentru că aprecia gustul estetic deosebit al eseistului.

Sinaia, 30.I.[1]923

Mult stimată doamnă,

Negreșit, *Amintirile* trebuie continuate în forma lor de până-acum. O prelungire în stil de roman ar fi, în tot felul, o greșeală. Ar fi prea mare ispita de a literariza materialul, — adică de a-l strica, prin reflecție psihologică complicată (mai ales pseudo-complicată), prin ornamentație lirică, ori — ferească Dumnezeu! — chiar prin intenție moralicească.

Materialul trebuie să fie respectat, astfel cum este el păstrat și format în fantazia d[umnea]v[oastră]: în tablouri de viguroasă reminiscență. În felul acesta numai el poate da o prețioasă contribuție la arta povestirii în limba noastră. Stilizat prea mult, ar degenera într-o creație subalternă.

Odată ce lucrul a luat, oarecum de la sine, în sufletul d[umnea]v[oastră], formă artistică proprie, ar fi, în principiu, greșit să-i dați o alta — secundară și, în înțelesul rău, artificială. În roman, forma liberă de cronică a *Amintirilor* s-ar înlocui inevitabil cu o arhitectură « aranjată », mai mult ori mai puțin dramatic, tablourile ar deveni « scene », înșiruirea întâmplătoare cu farmecul ei viu ar face loc construcției voit logice și « de efect ». Atâtea probleme grele, imobile, și care mă fac să mă tem de rezultate nenorocite. În general, îmi pare că povestirea de construcție strictă este un gen ostenit astăzi. Impresionismul « croniceii » — al « amintirii » dar, îmi pare că este cu deosebire preferat de către oamenii de gust de astăzi. Trebuie o rutină literară excepțională pentru a construi romane în forme stricte.

Un exemplu recent, surprinzător și strălucit, este *l'Illusion héroïque de Tito Bassi* a lui Henri de Régnier. Sau încă — un material cu totul deosebit: *Seide Borowitz* de K. H. Strobl. Mais ce sont de tours de force de grande virtuosité! ¹¹ — Luați seama că cel dintâi operează cu pitoresc istoric, cel de-al doilea cu pitoresc fantastic și etnografic (ovreii din Galiția), ceea ce din capul locului justifică artificialitatea magistrală a construcției. Altminteri, riscul de a face un roman cu totul obicinuit este din cele mai mari și mai rele. Negreșit, publicul mare nu prinde de veste. Așa se întâmplă, în zilele aceste, cu *la Garçonne* ¹² a lui Marguerite. Se înțelege că nu vorbim de stupiditățile patriotice care se revarsă, în Franța, împotriva cărții, nici de « revoltele » ipocriziei burgheze, ci numai de faptul că romanul e scandalos de prost. Cele mai răsuflăte locuri comune sur la rédemption de la femme déchuée ¹³ sînt utilizate cu o șarlatanie sau o nesimțire fără margine. Și nimic alta decît acele locuri comune! Rar am văzut o așa desăvîrșită mardă. Și asta nu irită și nu scandalizează pe nimeni, aproape!

E destul de descurajător pentru acei care vor să fie artiști cinstiți. Totuși trebuie să lucrăm ca și cum publicul mare și pahiderm n-ar exista. ¹⁴ Să ne supunem dar la muncă cît mai grea și mai aspră. Din toată inima doresc să aveți cît de curînd parte de condiții de lucru așa cum le doriți.

Eu aștept urmarea *Amintirilor* cu mare interes, și cu toată atenția mea micrologică.

Cu cele mai respectuoase sentimente
al d[umnea]v[oastră]

. ZARIFOPOL

[MLR, 17.678]

¹¹ « Dar acestea sînt recorduri de mare virtuositate » (*franc.*).

¹² Carte foarte citită în epocă.

¹³ « despre mîntuirea femeii decăzute » (*franc.*).

¹⁴ Ideea revine și în eseuri și ea amintește estetica lui Flaubert pe care Paul Zarifopol îl admira ca pe unul din marii profesioniști ai artei.

Mult stimată doamnă,

Nici una din scrisorile d[umnea]v[oastră] nu mi-a dat cituși de puțin impresia că ați fi trecut de marginile subiectului. Un producător de artă nu este un « subiect » ca oricare altul. El are dreptul să se arate cit mai deplin; pentru dinsul categoria: « viața privată » nu are aplicația comună. Temerea d[umnea]v[oastră] este nefundată.

Doresc tare ca șoarecii, « cu ușor mărunțul mers », să îndemne cit mai bine visările Caterinei State; iar lecturile de care-i vorba să vă fie imbold statornic pentru o cit mai meticuloasă lucrare artistică.

Nu știu dacă v-am mai întrebat pîn-acum despre *Éducation sentimentale* a lui Flaubert. Îmi pare că merită cu deosebire studiată. Și ar fi instructiv de pus alături *Les Désirs de Jean Servien* a lui France. Tema e aceeași: tot o carieră « sentimentală », ca și dincolo. Ar fi prețios să se ia seama la deosebirea de tratare. Flaubert procedează lent, epizodic, cu bogată desfășurare pitorească. France construiește aproape dramatic: un șir strins de crize, cu o mișcare de *molto allegro*, — ceva destul de rar la dinsul, și pe cit pot să judec, foarte frumos reușit. Amîndouă cărțile merită să fie meditate cu îngrijire mare.

Îmi pare rău că sint așa puțin informat în literatura narativă românească de un sfîrșit de secol încoace. Ibrăileanu face, de ex[emplu], mare caz de Hogaș.¹⁵ D[umnea]v[oastră] cum îl judecați?

Mi-au plăcut mult vreo două bucăți din *Paharul cu otravă* al lui Adrian Maniu, — și, dăunăzi, pastșa atit de veselă a lui Teodoreanu: *Neobositul Costăchel*.

Ar fi de mare interes pentru mine să aflu cit mai mult despre lecturile d[umnea]v[oastră] din copilărie chiar pînă astăzi.

Desen sau pictură ați încercat vreodată?

Sinteți, știu, muzicantă. Ați putea să-mi arătați care a fost mersul gustului d[umnea]v[oastră] în muzică, de la adolescență începînd pînă în prezent?

M-ar interesa cu deosebire să știu cum ascultați d[umnea]v[oastră] muzica: cită vreme puteți urmări un desen muzical ca atare, fără ca mintea să sară sau să treacă la *imagini nemuzicale*? — Care este felul memoriei d[umnea]v[oastră] muzicale: puteți reproduce în fantazie impresii *armonice* (aveți reminiscențe orchestrale: simultaneități de diverse timbre instrumentale — ?) Imaginile muzicale vă evocă ușor și natural imagini vizuale sau ale altor simțuri? Poate că ați putea, observîndu-vă zi cu zi, chiar și la întimplare, să găsiți citeva exemple care să răspundă precis la întrebările mele, fără a vă osteni prea mult.

Mă opresc aici acum; mi-e teamă că migăloșiile mele de confesional psihologico-estetic să nu treacă prea departe de marginile bunăvoinței d[umnea]v[oastră]; vă mărturisesc totuși că, probabil, încă n-am sfîrșit cu întrebările mele cazuistice!

Sint al d[umnea]v[oastră] respectuos

ZARIFOPOL

[MLR, 17.679]

Către Ion Pillat

7.I.1933

Scumpe domnule Pillat,

Zvonurile despre « criză » au precipitat tocmai azi tipărirea „*Adevărului*“. Nu mi-au dat răgaz să fac eu însumi corectura. Îți aduc un exemplar îndreptat cu cerneală. Primatul etern al politicii, ah!

¹⁵ Opinia lui Zarifopol despre Hogaș era extrem de severă, cum o exprimă într-o scrisoare către G. Ibrăileanu din 7.VII.1922 (v. *Scrisori către Ibrăileanu*, ed. cit., p. 288).

Sf. Ion și Anul Nou să-ți dea toate noroacele dorite!

Cu dragoste și deosebită prețuire
al d[umi]tale

ZARIFOPOL

P.S. Norocul ce mi-l doresc în această clipă e să nu-ți displacă prea mult notița mea.¹⁶

Dacă vrei, trimite lui [text indescifrabil] secretarul de redacție al „Adevărului” un exemplar din *Anabasis*. Te roagă mult.

[BCS, P. 64: Z. 34 Ms. 20.864]

*Către Mihail Sevastos*¹⁷

Lipsca, 11.III.[1]1928

Iubite domnule Sevastos,

Dintre toți cunoscuții mei ești singurul care mi-a cerut fotografie, — ca redactor, se înțelege. Eu îți trimit acum una ca prieten, cu afurisenie să n-o dai la gazetă decît numai după ce m-o fi luat dracul sau voi fi dispărut prin țări exotice.

Îți trimit în plicul acesta patru bucăți.

Două sint pentru gazeta politică, și formează pereche, încît ar trebui publicate una după alta.

În „Adevărul literar” să dai mai întîi *Despre stil*, pe urmă (cînd vei vrea) pe *Meyrink*.¹⁸

Acum, cînd mă prezint iar cetitorilor, am o frică teribilă de greșeli de tipar. Îndură-te și apără-mă.

Teribil de prost îmi merge de trei luni încoace, în toate privințele. Și deloc nu-mi mai pot da socoteală ce mai e cu scrisul meu. Cu vai nevoie am ajuns să scriu ce-ți trimit.

Peste vreo zece-douăsprezece zile ne vedem.

Am auzit că Ibrăileanu¹⁹ mă operează rău de tot. Poate mă vindecă el de grozava apatie neurastenică în care mă găsesc.

Te salut călduros al d[umi]tale

ZARIFOPOL

[MLR, 6.161]

(Transcrierea textelor de
Radu SÂNDULESCU)

¹⁶ E vorba de recenzia St. J. Perse — *Anabasis*, în românește de Ion Pillat, publicată în „Adevărul”, nr. 15036, 8 ianuarie 1933.

¹⁷ Mihail Sevastos (1892—1967), cunoscut mai ales ca memorialist prin *Amintiri de la „Viața Românească”*, 1956; a doua ediție, 1966. Cînd primea scrisoarea de mai sus era redactor șef al revistei „Adevărul literar și artistic”.

¹⁸ Au apărut, în ordine inversă, mai întîi *Gustav Meyrink*, în „Adevărul literar și artistic”, nr. 383, 8 aprilie 1928, p. 1, și *Despre stil și nu despre altele*, *idem*, nr. 385, 22 aprilie 1928, p. 1.

¹⁹ E vorba de articolul lui G. Ibrăileanu, *Greutățile criticei estetice*, în „Viața Românească”, nr. 1, ian. 1928, pp. 143 și urm. Zarifopol îi răspunde prin esul *Despre critica rentabilă*, în „Adevărul literar și artistic”, nr. 384, 15 aprilie 1928, pp. 9—10.

Scimate Herr Doktor,
Adresarii am primit de la Ra-
duta a scrisoare. În plic se găse-
ște poarta aici alaturată. Cum fleau
serii se nu se la putut adresa di-
rect, fiindcă nu se știe adresa
Peste două săptămîni pleacă la
Berlin. După întoarcere fac
unusă decît este. Să ne înțelegem
bine, 12. III. 1928. Sănătate și noroc!
Zarifopol

TEZE ȘI ANTITEZE

Camil PETRESCU

Un răspuns polemic

ÎN DOSARELE CE ALCĂTUIESC ARHIVA Camil Petrescu din Muzeul Literaturii Române, se află un manuscris de 13 pagini (scris cu cerneală neagră și cu unele corecturi în creion negru sau roșu), însoțit de o scrisoare dactilografiată, adresată de Camil Petrescu lui Constantin Noica.

Textul acestui manuscris, gândit inițial ca o ripostă la un articol apărut în revista „Viața”¹, urma să fie trimis lui Constantin Noica împreună cu o scrisoare explicativă. Dar atât textul, cât și scrisoarea n-au mai ajuns nici la Constantin Noica, nici n-au apărut în coloanele vreunui ziar, ci au rămas în arhiva scriitorului. Rîndurile adresate lui Noica nu dezvăluie pe deplin relația dintre Camil Petrescu — pe atunci autorul unei opere literare cunoscute și al unei lucrări filosofice ambițioase, anunțată, dar nepublicată încă, ce trezea curiozitatea contemporanilor — și tînărul Noica, interesat să cunoască proiectele filosofice ale romancierului.

Există în acest manuscris nu numai interesante și utile informații asupra preocupărilor și intențiilor literare și filosofice, judecăți asupra propriei creații, ci și asupra relațiilor sale cu confracții, mereu interesați, însă mai mult sau mai puțin încrezători în posibilitățile de creație

și de « revoluție » în plan literar și filosofic ale lui Camil. Temperamentul său, destul de capricios, nu putea rămîne indiferent la atmosfera literară a unei epoci agitate, în care dese conflicte dintre scriitori dădeau naștere unor polemici aprinse, la schimburi de replici înregistrate la timp de presa vremii. Manuscrisul pe care-l prezentăm o dovedește.

Iată scrisoarea pe care Camil intenționa să i-o trimită lui Constantin Noica, lămuritoare, împreună cu textul care urma să o însoțească, pentru întrebările pe care acesta i le adresa:

Scumpe domnule Noica,

M-am gândit mai bine la îndelunga noastră convorbire și-ți cer îngăduința să răspund pe această cale stăruitoarei dumitale întrebări care de altfel mi-a fost pusă în numeroase rînduri și în cele mai felurite moduri: De ce nu public de pe acum măcar o parte din lucrarea mea de filosofie în românește? Îți cer anume îngăduința

¹ Dan Petrașincu, *Cazul Camil Petrescu sau cum se pierde o inteligență*, „Viața”, nr. 46, 17 februarie 1943, p. 2.

ca în loc să-ți răspund direct și în forma cuvenită unui tânăr erudit într-ale filosofiei și iubitor de subtilități ale gândirii, să dau publicității cu acest prilej un fel de scri-soare-articol care, deși era gândit pentru publicitate măcar cu intenția să lămurească nedumeriri îndreptățite, *a fost reținut pînă la urmă în sertar, dată fiind persoana necalificată în nici un fel care îl provocase* (s.a.). Mi-e puțin neplăcut că din lipsă de timp mă văd nevoit să păstrez forma enervată pe care această punere la punct a avut-o în momentul dintii, apelez însă la bunăvoința d[umi]tale rugîndu-te să reții din ea numai ceea ce depășea plicticoasa persoană și împrejurare care au prilejuit-o.

Această «punere la punct», cum o numește Camil Petrescu, reprezenta reacția sa imediată la articolul semnat de Dan Petrașincu, unde acesta comentase cu aciditate afirmațiile lui Camil din răspunsurile date revistei „*Vremea*“, în interviul apărut doar cu trei zile înainte, la 14 februarie 1943. Aici, Camil Petrescu își expusese răsplat punctele de vedere asupra personalității sale scriitoricești, vrînd parcă să elucideze, în fine, el însuși o problemă atît de disputată de către contemporani. Enunță și unele declarații spectaculoase, referitoare la elaborarea și la soarta pe care el însuși o prevedea, în evoluția istoriei culturii românești, operei sale filosofice, la care lucrase cu încăpăținare și pasiune în ultimii ani.

Redacția revistei „*Viața*“ s-a simțit obligată să amendeze pe dată, prin articolul semnat de Dan Petrașincu, tonul emfatic al interviului pe care Camil Petrescu, după o îndelungată tăcere, acceptase să-l dea revistei „*Vremea*“.

Afirmații ca: «Această lucrare, dacă va vedea lumina tiparului, va asigura științei românești substanțializate un rol de conducere în știința universală pe timp de 100 de ani de aci încolo» sau: «Lumea științifică de la noi, deși, mai ales în ultima vreme excepțional de merituosă, nu constituie totuși un for de judecată asupra unei astfel de lucrări» — erau de natură să irite spiritele contemporane și nu e de mirare că revista „*Viața*“ a răspuns imediat declarațiilor infinit orgolioase ale lui Camil.

Sînt binecunoscute «contradicția» scriitorului, spiritul său agitat, conflictele sale interioare mărlurisite cu spontaneitate în *Note zilnice*, expresie a preocupării aproape obsesive asupra modului în care personalitatea sa era reflectată în conștiința contemporanilor: «Firește, nu e vorba de orgoliul intim, fiindcă aci îmi închipui că nu mă întrece nimeni. Dar eu sînt social strivit, dorința mea de anonimat e atît de mare ca dorința unora după neant... Un anonimat însă de om imens bogat. Sufăr astăzi,

cînd de 20 de ani mă socot prețuit cu șiretenie la jumătate, că nu sînt ceea ce spunea Vinea „o personalitate culturală“, situație foarte productivă pentru unii...»².

Erau deci îndreptățite și declarațiile sale (poate chiar voit emfatic și exagerate) pe care le lansează în interviul din „*Vremea*“, precum și reacția iritată și îndurerată la apariția observațiilor pe care Dan Petrașincu le publica în revista „*Viața*“.³

Camil Petrescu încearcă în această «crisoare-articol» o «punere la punct» a acestor tineri admiratori și contestatari ai operei sale, dar va renunța să o mai dea publicității.

² Camil Petrescu, *Note zilnice*. Text stabilit, note, comentarii, indice de nume și prefață de Mircea Zăciu, București, „Cartea Românească“, 1975, p. 91.

³ Poate că iritarea lui Dan Petrașincu venea și de la refuzurile repetate ale lui Camil de a-i acorda un interviu. Dan Petrașincu încercase o tentativă în martie 1936, la Capșa, unde-l găsise pe Camil Petrescu la o masă, împreună cu Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu, tentativă redată cu ironie și vervă în revista „*Rampa*“, din 28 martie 1936, intitulată *Camil Petrescu nu mai dă interviuri și încheiată cu întrebarea: «Ce pot face dacă nu-mi dă Camil Petrescu un interviu?»*.

Deși Dan Petrașincu avusese grijă să-l numească «cea mai dragă personalitate de la noi în fața tuturor tinerilor», Camil Petrescu înregistra în jurnalul său, nemulțumit și întristat, atitudinea lui Dan Petrașincu din „*Rampa*“. Dan Petrașincu li atribuisese lui Camil această exclamație referitoare la un confrate:

«— E illogic, nesubstanțial, monstruos, lipsit de bun simț!...», pe care Camil o comentează astfel, în *Jurnal*: «E illogic, nesubstanțial, monstruos, lipsit de bun simț... ar vrea să fie o frază a mea. Și e doar o frază a bietului „novelist“ Petrașincu, terorizat mărunt de refuzul meu de a-l publica mai des în revistă (toomai de aceea) Da, reproșez ades illogicul, anume că rareori nesubstanțialitatea (nu nesubstanțialismul) niciodată nu exclamă însă „monstruos“ ori lipsit de „bun simț“». Poate acest schimb de replici să-i fi sugerat lui Camil titlul scrisorii-articol pe care o publicăm acum: *Reacția domnului Bunul-simț și inconștiența lui*. Totuși, în „*Tribuna poporului*“, an II, nr. 108 din 12 ianuarie 1945, va apărea un interviu pe care Dan Petrașincu îi primise de la Camil, intitulat: *Unde merge literatura*

Este și aceasta o mărturie a suferinței lui față de neînțelegerea contemporanilor, a enervării sale publice sau «reținute în sertar», ca în acest caz, față de comentariile zeflemitoare și ironice, mai mult sau mai puțin răuvoitoare pe care el le înregistra, însă, de fiecare dată, cu maximă sensibilitate.

Oare nu tocmai această sensibilitate, irascibilitate dublată de un imens orgoliu, manifestat uneori aproape violent, să fi determinat reacțiile contradictorii ale scriitorilor generației mai tinere? Căci, altfel, însuși Dan Petrașincu scrisese în „*Rampa*”: «Are omul acesta mic și iute, cu toate bruscările, cu toate violențele și egoismele lui, un farmec care ne subjugă mai ales pe noi, tinerii». Iar Constantin Noica va mărturisi mulți ani mai târziu: «Era pentru generația mea (Eliade, Cioran, Eugen Ionescu, Comanescu, Manoliu), noi, cu mai bine de 10—15 ani mai tineri, un om de cultură straniu, extraordinar într-un sens, dar de o susceptibilitate care-l scădea în ochii noștri. Personal, spuneam despre el, între prieteni, că este atât de inteligent, încât poate simula orice, luând după voie chipul de mare clasă al poetului, al romancierului, al eseistului, al filosofului, al matematicianului, sau al vizionarului. Ca să vedeți cât de departe mergea nesiguranța judecății și reținerii noastre, în ce-l privea, vă voi spune că ne-am îndoit de existența manuscrisului filosofic depus la Vatican».⁴

De fapt, Camil Petrescu se bucurase de înțelegere și prețuire din partea «tânărului erudit într-ale filosofiei și iubitor de subtilități ale gândirii». Aflăm dintr-o scrisoare a lui Constantin Noica, din 1937: «Aștept cu mult interes apariția „tezii” dumneavoastră. Nu v-am urmărit poate în absolut tot ce ați scris, dar vă păstrez o covârșitoare admirație și sint surprins să văd cum puteți fi deopotrivă de bine om de cultură în sensul cel mai larg și om de specialitate în sensul cel mai riguros».

Iar în iulie 1943, la numai câteva luni de la incidentul iscat de interviul din „*Vremea*”, Constantin Noica îi va scrie astfel, în urma unei disputeliterare ce avusese loc între ei: «... După impresia mea, dacă are cineva geniu în lumea românească, nu e exclus să fiți dumneavoastră,

numai că vă cheltuiți geniu în a apăra ceva care nu merită apărare întotdeauna».

Întrebarea căreia Camil Petrescu trebuia să-i dea un răspuns era: «de ce nu publica lucrarea sa de filosofie», anunțată dar asupra căreia-i plăcea să păstreze o atmosferă de taină), întrebare insistentă pe care i-o pusese și Vasile Netea în „*Vremea*” și care i-a fost pusă «în numeroase rinduri și în cele mai felurite moduri». Intenționind să-i trimită textul alăturat lui Constantin Noica și încercând astfel să dea un răspuns întrebării ce-i fusese adresată, îl roagă cu «modestie» și plin de considerație pentru destinatar să rețină din el «numai ce depășea plicticoasa persoană și împrejurare care au principuit-o» și se scuză pentru faptul că este nevoit să i-o dea în «forma enervată pe care această punere la punct a avut-o în momentul dintii».

Doctrina substanței, teoria filosofică a lui Camil Petrescu, a fost publicată în cele din urmă, pentru prima dată, în revista „*Manuscriptum*”, începînd cu nr. 3 (52)/1983 (sub îngrijirea editorială a lui Vasile Dem. Zamfirescu și a Floricăi Ichim) — cu o prefață semnată tocmai de Constantin Noica.

Aflînd de la Florica Ichim intenția de publicare a acestui manuscris, Constantin Noica îi va mărturisi acesteia într-o scrisoare din 2 februarie 1980: «... Cu atât mai fericit sint acum să aflu că manuscrisul există și va apărea. Voi fi, sper, printre primii care să încerce să facă dreptate acestei creații, de prim ordin, cred. Abia mai târziu i-am putut aprecia opera, iar astăzi mă terorizează gîndul că n-am avut la timp înțelesul ei și nici n-am beneficiat de contactul intelectual cu omul extraordinar ce era.

Nu sint de fel mîndru de scrisorile mele. Dacă le-ați putea lăsa de o parte, aș fi mai mulțumit. Îmi amintesc însă de vorba lui Pascal: „Chacun peut mettre, nul ne peut ôter” și mă resemnez să apar așa cum mi-a fost dat: drept oarecum lamentabilul corespondent ocazional al cuiva căruia i-a lipsit puțin de tot (nici astăzi n-aș putea spune ce anume) spre a fi un geniu».

După apariția integrală a *Doctrinei substanței* specialiștii vor putea aprecia adevărata valoare a teoriei filosofice a lui Camil Petrescu. El însuși spusese în interviul din „*Vremea*”: «Critica literară mai are încă de frămîntat opera mea literară pînă să se lămurească». Se va întîmpla același lucru cu opera sa filosofică? Timpul o va dovedi.

Octaviana MIHĂILESCU

⁴ *Scrisori către Camil Petrescu*, București, Editura „Minerva”, 1981. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Florica Ichim, vol. II, pg. 122—123. Și celelalte fragmente din scrisorile lui C. Noica ce apar aici sint reproduse din același volum.

Reacțiile d-lui Bunul simț¹ (și inconștiența lui)

Domnul funcționar al Bunului simț² de la „Viața” a cetit o convorbire³ a mea cu un redactor al revistei „Vremea” și s-a întristat nespus de mult... Pare-se însă că nu numai s-a întristat, după cum pretinde d[omnia] sa, ci s-a și iritat foarte. Așa de rău s-a iritat fundul sacului⁴ în d. funcționar al Bunului simț, încît a avut nevoie de șase coloane⁵ de gazetă⁶ ca să-și adune făina risipită de minie. De altfel, toate aceste șase coloane din „Viața”, tocmită așa din senin și oricum de acolo de unde nu te așteptai⁷ nu sunt lipsite⁸ și de un intim sentiment⁹ mocnit îndelung și irump¹⁰ delator și aproape cu satisfacție în strigătul triumfal pe șase coloane: *O inteligență care lunecă...* Stai și te întrebi ce rost are această proptea¹¹ a domnului funcționar tocmai în literatură căci[,] în definitiv[,] ce are a face bunul simț cu scrisul¹²? Se știe că literatura fără un iz de nebunie¹³ și mititei fără¹⁴ o undă de usturoi n-au nici un haz.

De data asta însă d. funcționar se vrea aproape tragic. Vrea să-și degajeze orice răspundere, de aceea precizează de la început, cu simțul¹⁵ momentului, pozițiile respective și începe prin a recunoaște « cîstit » și a da note:

« Pe noi nu ne interesa decît opera scrisă care e remarcabilă — așa că... ».

Bucata *Moartea Pescărușului* e considerată de d. funcționar literar cu multă înțelegere ca « ...un interesant fragment de proză... ».

Ba, pentru ca nici un echivoc să nu fie cu putință e gata să treacă și la o jude-

1 / Reacțiile de ~~domnului~~ Bunul simț (și inconștiența lui)
funcționar al Bunului simț
Domnul funcționar al Bunului simț de la „Viața” a cetit o convorbire a mea cu un redactor al revistei „Vremea” și s-a întristat nespus de mult... Pare-se însă că nu numai s-a întristat, după cum pretinde d[omnia] sa, ci s-a și iritat foarte. Așa de rău s-a iritat fundul sacului⁴ în d. funcționar al Bunului simț, încît a avut nevoie de șase coloane⁵ de gazetă⁶ ca să-și adune făina risipită de minie. De altfel, toate aceste șase coloane din „Viața”, tocmită așa din senin și oricum de acolo de unde nu te așteptai⁷ nu sunt lipsite⁸ și de un intim sentiment⁹ mocnit îndelung și irump¹⁰ delator și aproape cu satisfacție în strigătul triumfal pe șase coloane: *O inteligență care lunecă...* Stai și te întrebi ce rost are această proptea¹¹ a domnului funcționar tocmai în literatură căci[,] în definitiv[,] ce are a face bunul simț cu scrisul¹²? Se știe că literatura fără un iz de nebunie¹³ și mititei fără¹⁴ o undă de usturoi n-au nici un haz.

¹ Bunsimț, șters.

² Bunul simț, șters.

³ un interview, șters.

⁴ Inițial, șters.

⁵ În realitate, cinci coloane.

⁶ Inițial: din „Viața”.

⁷ Urmează: (căci, în definitiv, ce are a face bunul simț cu literatura?), șters de autor.

⁸ de, șters.

⁹ de satisfacție, șters.

¹⁰ aproape ca triv [indescifrabil] denunțator, șters.

¹¹ a. d. Bunsimț, șters.

¹² Inițial: literatura.

¹³ n-a avut, șters.

¹⁴ Inițial: un ușor.

¹⁵ Inițial: gravitatea].

cată de ansamblu a operei mele stabilind cu conștiință, tot ceea ce mi se cuvine pînă la centimă:

« Domnul Camil Petrescu este[,] fără îndoială[,] ¹⁶ o frumoasă inteligență (*mersi, domnule funcționar*) ¹⁷. Fără să fie un scriitor epocal (ca patronii domnului funcționar de pildă), fără să aibă o forță de creație impresionantă(?) d[omnia] sa ne-a dăruit ¹⁸ câteva opere de substanță — cum îi place d[omniei] sale să spună — opere în care gustul e la înălțime (*chestia asta cu înălțimea mă dă gata*) și dorința de inovație poate suscita discuții fructuoase. Două romane: *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* și *Patul lui Procust* (mențione generoasă a autorului **Monstrului, Singele** ¹⁹ care a leșinat de admirație funcționarească pentru proza patronilor săi comparați cu Dostoievski și ²⁰ *mă tulbură profund*)... două, trei piese dintre care *Danton*, deși streină de istoria noastră cu calități certe — fără să fie o capodoperă cum pretinde d. Camil Petrescu ²¹ oricînd are ocazia (*dar care în nici un caz, nu se poate compara cu o altă carte* ²², *inspirată din Revoluția franceză, despre care d. funcționar a scris tot șase coloane, acum câteva săptămîni de astădată de elogi, proclamînd formal că e o carte cum nu s-a mai scris pînă acum*)[,] citeva poeme de un timbru personal, în care dacă lipsește inspirația majoră, găsește interesante experiențe intelectuale, trecute prin filtrul poetic ²³, citeva articole, publicate în volum, nu de doctrină ²⁴, cum exagerează autorul, ci de acuitate și ²⁵ mobilitate spirituală, ...iată din ce se compune opera d-lui Camil Petrescu pînă în prezent ».

Și după ce a făcut ²⁶ această pătrunzătoare punere la punct, după ce și-[a] eliberat conștiința de funcționar al Bunului simț ²⁷, exclamă emoționat de propria lui generozitate:

« Cine poate pretinde că d[omnia] sa nu este un autor prețuit... de un public restrîns firește... » ²⁸.

Și ²⁹ întorcîndu-se la dreapta și la stînga d. funcționar ia martoră toată asistența ceneclului recoltînd surîsuri aprobatoare, incurajatoare ³⁰. Noi înșine, profund măguliți, nu putem răspunde decît cu reciprocitate, că elogiul a fost « la înălțime ». Și acum începe judecata... Rechizitoriul d-lui reprezentant ³¹ al Bunului simț ridică vocea cu inflexiuni răzbunătoare, controlînd doar din timp în timp dacă inflăcărarea și revolta auditoriului este... la înălțime. Fraza: « ...Dar d. Camil Petrescu e ³² departe de a avea un spirit filosofic »[,] menită să dea o intimă satisfacție patronului ceneclului și patronului gazetei, nu e formată fără o molcomă legănare a auditorilor, sau cu un lipăit satisfăcut de buze a doua zi de către aproape unanimitatea cititorilor gazetei. Domnul funcționar la doi stăpîni deci continuă tot mai sigur de el, explicitîndu-și uimirea și indignarea, arătînd că d. Camil Petrescu în orgoliul său bolnăvicios nu se mulțumește nici cu limitele impuse de d. funcționar al bunului simț, aspirațiilor celor mai îndrăznețe ale intelectualului român, acelea de a se compara cu Huxley, Papini, Gide, Valéry, care par să fie de

¹⁶ În „Viața”: *incontestabil*.

¹⁷ Marginaliile și sublinierile din paranteze îi aparțin lui Camil Petrescu.

¹⁸ În „Viața”: *oferit*.

¹⁹ Titlurile romanelor: *Monstrul, Singele* sînt adăugate ulterior cu creionul de Camil Petrescu.

²⁰ Loc liber lăsat de Camil Petrescu.

²¹ În articolul din „Viața”: *cum tot d. Camil Petrescu pretinde*.

²² *din, șters*.

²³ În „Viața”: *și citeva*.

²⁴ În „Viața”: *doctrină*.

²⁵ În „Viața”: *de*.

²⁶ *cu generozitate, șters*.

²⁷ *între[abă], șters*.

²⁸ În „Viața”: *bine-nșeles de un public restrîns*.

²⁹ *Nu putem răspunde decît cu reciprocitate că, șters*.

³⁰ Inițial: *măgulitoare*.

³¹ Inițial: *funcționar*.

³² În „Viața” lipsește *e*.

Director
LIVIU REBREANU

altfel pentru³³ precaritatea culturală a omului nostru tot ceea ce a auzit d[omn]ia] sa că e mai... la înălțime în cultura europeană. Când zice Huxley i se înmoaie gît lejul lubrefiat de admirație. Scrie Gide și cade în transă. Papini, i-a spus un controlor de la Wagonlits[,] este cea mai bună marcă în librăria italiană de azi. Iar în ceea ce privește pe Valéry, de Valéry acesta nici nu apucă să elimine³⁴ vreo conferință, că intelectualul servil de la București³⁵ gargarisește anticipat, topit de admirație. Iată cum admiră „Viata“, topită la lingurea, cursurile lui Valéry, cu trei săptămîni înainte ca acesta să le fi ținut. Nici nu ai recunoaște aci pe d. funcționar care face pe atît de dificilul, care strîmbă generos din nas examinînd pe 6 pagini, cu concesii parcimonioase, totalitatea operei literare, semnate Camil Petrescu. Iată[,] zice[,] un citat din „Viata“ de la 4 ianuarie 1943, în care ne mărginim să subliniem cîteva cuvinte:

« Paul Valéry își va relua cursul la Collège de France la 11 ianuarie ³⁶. În mare parte *improvizat* acest curs *va trata* diverse subiecte și vaste totdeodată, cărora cu toate acestea subtilul ³⁷ spirit al lui Valéry *va ști* să le dea unite: *Nouă concepțiuni asupra operei de spirit, Transformarea valorilor operelor trecutului, Examinarea noilor nevoi, Noțiuni despre marea artă*. Să nădăjduim că pentru literații ³⁸ depărtați de Paris, Monsieur Teste va publica în câteva plachete esențialul acestor noi meditații... ».

Pentru Valéry³⁹, credit de slugă, fericită de dărnicia adresată anonim a stăpînului, pentru scriitorul român, furia denunțului indignat. Ce importanță are că scriitorul român a explicat⁴⁰ încă de acum 18 ani, și mereu apoi de ce nu poate gusta prețiozitatea anemică a lui Paul Valéry, într-o vreme cînd nu numai funcționarii literari îl admirau anticipat și fără condiții, ci și elita snobilor⁴¹ scrisului european. (Vezi despre diletantismul intelectual al[] lui Gide, Valéry, Iluxley, Pirandello și despre specialitatea „esseismului“ în genere — „Cetatea literară“, în 1926, „R.F.R.“, 1934—35, *Teze și antiteze*⁴².)

Dar să ne întoarcem la textul ⁴³ reprezentantului bunului simț:

« Nu e vorba aşadar de simplu eseu ideologic, literar, critic sau chiar de eseu filosofic, cu ⁴⁴ care s-au mulţumit să se manifeste pe aiurea spirite „minore“ ca Huxley, Papini, Gide, Valéry etc. . . Nu, d. Camil Petrescu şi-a pus în gând să sară — sau să „evolueze“ după cum spune în interviu (*am pomenit eu termenul „evolueze“, dar încă între ghilimele? Unde?*) de la poezie, dramă, roman, pur şi simplu pînă la filosofia

³³ precaritatea filozofică servilismul și pre, șters.

³⁴ de ce-a, şters.

³⁶ proclamă produsul fiziologic cu o frenetică admirație, șters.

³⁶ În „*Viața*”: 11 ianuarie 1943.

³⁷ În „Viața”: suplul.

³⁸ În „Viața”: literații îndepărtați.

³⁹ Cînd scriitorul român, şters.

⁴⁰ Inițial: *denunțat*.

⁴¹ *periculoși snobi ai, șters.*

⁴² și mai ales, șters.

⁴³ funcționarului la doi stăpîni, șters.

⁴⁴ In „*Viața*“: *in*.

sistematică în care s-au manifestat de-a lungul veacurilor ⁴⁵ un Aristot, un Descartes, un Kant, un Hegel, un Bergson sau Husserl».

O întrebare discretă[,] domnule Bunul simț? De ce pomeniște domnia [ta] ridicat emoționat în două picioare pe Husserl? *De* ⁴⁶ unde știi că e atât de mare? *L-ai cetit, cumva?* Ai văzut măcar vreodată vreo carte de-a lui? Căci, uite, am convingerea că nu ai putut ceti nici măcar 5 (cinci) pagini din broșura *Husserl, o introducere în fenomenologie* de... Camil Petrescu.

Domnule Bunul simț de la „Viața“, îți cer un moment de sinceritate la care îți voi răspunde cu un alt moment de sinceritate: anume, caută și d[umnea]ta și vezi de ce l-ai adăogat acolo, în lista aceea... *Aristot, Descartes, Kant... pe Husserl* ⁴⁷ și nu pe... Camil Petrescu. Că de cetit nu i-ai cetit nici pe unul, nici pe altul?

Și acum confidența ⁴⁸ mea, care vizează o altă întrebare a d[umi]tale.

«*Dar de ce nu tipărește d[omnul] Camil Petrescu această lucrare nemaipomenită?*»

Iată de ce: prin 1932, după ce am publicat toată opera literară mai nouă și mai veche (*Patul lui Procust* și ⁴⁹ *Danton* și 2 volume de eseuri) am început să studiez Fenomenologia în vederea unei teze de doctorat în filosofie (Licența o aveam de mult). Acum, Fenomenologia este însăși opera lui Husserl iar aceasta cuprinde vreo 2000 de pagini compacte în limba germană ⁵⁰ netraduse (decit fragmentar) în altă limbă ⁵¹ și de un acces atât de dificil chiar germanilor, cum nu mai există până azi alt filosof. În acest sens este groaza tuturor universităților occidentale. Dificultatea e sporită fiindcă e o filosofie recentă și deci încă n-au fost create piste intelectuale de exegeți pionieri. E un fel de Himalaia încă neurcată, dacă îmi permiți o comparație atât de grosolană... Vezi, priceperea marilor filosofi clasici este foarte ușoară pentru doctoranzii în filosofie cind au despre acești filosofi clasici bibliotecă ⁵² întregi de studii în toate limbile (Despre Husserl nu există, complet, până azi nici unul în afară de cel intitulat, *Husserl o introducere în fenomenologie* de Camil Petrescu, căci *La Théorie, de l'Intuition dans la Phénoménologie de Husserl* a lui Levinas ⁵³ nu se referă la toată opera ⁵⁴ și a și fost refuzată ⁵⁵ de Husserl, însuși ca lipsit de înțelegerea sensului pur al transcendentalului, iar studiul lui E. Fink: *Die Phänomenologische Philosophie Edmund Husserls in der gegenwärtigen Kritik* ⁵⁶, recomandat anume de Husserl, nu cercetează decit problema idealismului fenomenologic.

Am lucrat apoi deci vreo patru ani, exclusiv filosofie, cu «tenacitatea» pe care mi-o recunoști, așa[,] ca un student care ar studia 4 ani politehnica și rezultatul a fost că mi-am trecut în 1936 doctoratul în filosofie ⁵⁷, numai cu o parte a lucrării mele, cu eseuri de fenomenologie a teatrului. Peste un an „*Revista*” ⁵⁸ *Română de Filosofie*” ⁵⁹ vrînd să aducă un omagiu mai substanțial profesorului I. Petrovici, a hotărît să editeze o *Istorie a Filosofiei moderne*, în trei volume mari și au ieșit vreo cinci-șase. Am fost solicitat să scriu capitolul privitor la Husserl. Am cerut timp de șase luni, am lucrat «cu tenacitate» recitînd anume opera întreagă și am dat un capitol de aproape 60 de pagini, mari, fără nici un subtitlu. Am publicat ⁶⁰ apoi

⁴⁵ În „Viața”: *pină la d[omnii] sa*].

⁴⁶ Inițial: *L-ai cetit cumva*.

⁴⁷ Sublinieri cu creionul roșu, posibile ale lui Camil Petrescu.

⁴⁸ Inițial: *sinceritatea*.

⁴⁹ Inițial: *3 volume*.

⁵⁰ și de, șters.

⁵¹ decit cea, șters.

⁵² Inițial: *studii*.

⁵³ nici, șters.

⁵⁴ nici, șters.

⁵⁵ Inițial: *renegată*.

⁵⁶ Urmează: *Iar studiul lui Fink*, șters.

⁵⁷ Inițial: *fenomenol[ogie]*.

⁵⁸ Inițial: *Societatea*, după cum este și corect.

⁵⁹ *mi se pare*, șters.

⁶⁰ Inițial: *am făcut apoi*.

lucrarea sub titlul ⁶¹ pomenit mai sus extrasă în broșură. Aici vine hazul confidenței. Pentru ⁶² această lucrare unică în felul ei în acel timp în literatura filosofică europeană și care presupunea o muncă de cinci ani am fost răsplătit cu o notă recenzie ⁶³ foarte generoasă, care începea așa:

« D. Camil Petrescu publică o inteligentă lucrare despre Husserl... ».

M-a cuprins un soi de greață intelectuală și m-am jurat că dl. Bunul simț nu va mai avea niciodată ocazia să-și dea părerea despre lucrările mele filosofice. De altfel cred că nota era scrisă de un domn, D. Petrașincu și e de notat că în opera mea rezumată mărinimos în „Viața”, nici nu figurează. ⁶⁴

Am avut dreptate să iau această hotărâre? Cred azi mai mult ca oricând că da. Ceea ce e uluitor în toată întâmplarea este însă că tocmai acest triumfal și imprudent articol pe șase coloane îmi arată cât de profund îndreptățită este această măsură de precauție într-o societate literară și critică, dominată de o faună ca această pană domestică și patronul ei. ⁶⁵

De ce ține în fond domnul acesta cum îl cheamă să vadă *Doctrina substanței* tipărită? Așa[,] din pur interes filosofic sau științific? Dar ar putea-o el ceti? Nici vorbă că nu, cum nu poate ceti nici măcar broșura despre Husserl. Atunci? Foarte simplu. Fiindcă arde de nerăbdare să-și spuie părerea despre carte. ⁶⁶ Fără să o citească? Vă veți mira d[umnea]voastră. Dar la asemenea oameni nu cetitul e important, ci să-și facă o părere. Ce parcă pe cei citați cu atit[a] emfază i-a cetit cumva? Ce parcă opera minimalizată cu atita imprudență a cetit-o cu adevărat? ⁶⁷ Să fim serioși. La ⁶⁸ el importantă e părerea, care de altfel nu e în funcție de cetitul cărții, ci de conformismul epocii... Dacă e un autor « consacrat », domesticul literar va gîfii de admirație, dacă e vorba de un rival ⁶⁹ al patronului, va ridica din umeri disprețuitor: « banală ⁷⁰, și chiar mai rău! » Da, e însă un « dar »! Nu e nevoie să citească opera despre care vorbește, dar e neapărat nevoie ca să fie verosimil că a cetit-o. E o condiție minimă, fără care nu se poate lua atitudine. De aci furia neputincioasă, de aci revolta pe șase coloane. *De ce nu publică d. Camil Petrescu această fenomenală operă?* Ah, dacă ar avea acest funcționar la doi stăpini volumul în mînă, să-și plimbe gingiile lui moi de rîmă în jurul cotoarelor, să îmbăleze cu limba lui pipăitoare citeva pagini, pentru ca apoi să poată exclama el și patronul său cu o suficiență obeză: Domnul Camil Petrescu a scris o lucrare inteligentă care nu e însă ce crede d[omnia] sa... etc. etc. iar litera mai tină ră să exclame scăpată de grije: Sunt banale, sunt scrise tot cu cerneală obicinuită de tipar, altceva... mai... la înălțime. Ca dovadă că e așa, că nici măcar nu se pot stăpîni este falsul la care se dedă literatul ⁷¹ domestic. Dorința ⁷² le răpește cea mai elementară prudență, dar ce să facă, e irezistibilă și comedia o joacă și așa, nemaiputînd să aștepte opera.

Iată împrejurarea lămurită mai de aproape.

Eu caracterizasesm, după cum urmează, sensul *Punctelor de reper*, promise colecției *Caiete de filosofie*:

« Sunt formulări extrem de felurite, mai mult sau mai puțin lapidare, menite să determine — din afară — prin referințe și corelații, poziția pe care o ocupă *Doctrina*

⁶¹ extr[asă], șters.

⁶² Inițial: *Despre*.

⁶³ a unui domn D. Petrașincu, șters.

⁶⁴ Urmează: *Asta-i tot...!*, șters.

⁶⁵ Urmează: *Să vedem lucrurile mai de ap[roape]*, șters.

⁶⁶ căci, șters.

⁶⁷ Inițial: *Ași!*

⁶⁸ Inițial: *El*.

⁶⁹ Inițial: *adv[ersar]*.

⁷⁰ poate, șters.

⁷¹ Inițial: *funcționar[ul]*.

⁷² Inițial: *Impru[dența]*.

*Substanței*⁷³, deci prin determinări de coordonare, cum uneori se determina poziția unei planete încă necunoscute ».

Așadar e clar, spus răspicat și repetat că *Punctele de reper* nu fac parte din *Doctrina Substanței*⁷⁴... De altfel în alt loc se spune insistent că nici terminologia nu e cea autentică⁷⁵, deocamdată inedită.

Ce-are a face? În graba lui lipsită de scrupule de a compromite o gândire care îl irită, funcționarul la doi patroni recurge din patimă, dar probabil și din debilitate intelectuală la falsuri: « De altfel cunoaștem cite ceva din acest sistem, sunt *Punctele de reper* pe care d. Camil Petrescu le-a publicat nu de mult în „*Revista Fundațiilor Regale*“. Ele nu ni s-au părut nouă⁷⁶ (adică lui, funcționarului domestic) nici specialiștilor (care specialiști? a consultat el generalitatea specialiștilor? sau s-a adresat⁷⁷ celor pe care-i cunoaște el? Atunci n-avem nimic de [spus] căci desigur că acești specialiști e [sic!] la înălțime) teribil de noi(!) sau de revoluționare, ba chiar dimpotrivă unele puteau fi numite chiar banale, dacă nu mai rău ».

Acum că domnului nu știu cum îl cheamă, nu-i plac *Punctele de reper* (adică o parte din ele, cele apărute în „*R.F.R.*“, căci pe celelalte, inedite, deși le judecă global, nu le cunoaște încă). Ce pot face? E o poziție inexpugnabilă... E destul de modest, căci unui om care declară că nu-i place ceva — orice valoare ar fi aceea în cultură — nu-i poți spune nimic. E măreția și mizeria actului cultural. Un cronicar dramatic bucureștean a scris negru pe alb că preferă Hamletul « umanizat » al cutărui interpret localnic Hamletului pe care l-a scris Shakespeare, stricându-l cu « pretenția de filosofie ». Să ne resemnăm și noi cu declarația dlui funcționar literar că ***Punctele de reper nu sint teribil de noi!*** și nici revoluționare, căci în fond nici nu știm ce înțelege d[omnia] sa prin revoluționar. Noi ne-am îngădui să transmitem un sfat chiar al lui A. Gide, pe care l-a citat mai sus, probabil fără să-l citească. « J'estime que l'oeuvre d'art accomplie sera celle qui passera d'abord inaperçue, qu'on ne remarquera même pas; où les qualités les plus contraires, les plus contradictoires en apparence, force et douceur, tenue et grace, logique et abandon, précision et poésie — respireront si aisément, qu'elles paraîtront naturelles et pas surprenantes du tout. » (*Incidences*, pag. 38).

Și scriind⁷⁸ așa, A. Gide știa ce spune, el[,] care regreta⁷⁹ amarnic că refuzase la „*N.F.R.*“ acceptarea⁸⁰ operei lui Marcel Proust, care i se păruse că nu aduce nimic.

Prin urmare, declarația emfatică a lui nu știu cum îl cheamă, că nu i se par *Punctele de reper* « teribil de noi »⁸¹, că nu i se par la înălțime nu i s-ar putea replica nimic și am rămâne copleșiți de rușine.

Dar⁸² fiecă prost are în el un demon care nu-i dă pace și care-l face să comită toate neroziile. Domnul funcționar literar nu se mulțumește să spună definitiv și fără explicații că nu-i plac *Punctele de reper*, ci imprudent se și oferă să-mi dea o lecție, arătând nici mai mult, nici mai puțin, de cum ar fi trebuit să fie scrise. Și pentru că lucrul pare de necrezut să cităm totul, căci e păcat să se piardă așa comoară de gingășie literară:

«D[omnia] sa scrie fraze de acest fel: „Personal cred că toate nenorocirile din lume sunt datorite exclusiv literaturii proaste, scrise sau vorbite...“ Un om care n-ar fi

⁷³ În text („*Vremea*“, 14 februarie, 1943) urmează: « care e o lucrare de filosofie și mai ales *Teoria Substanțialității*, care e o lucrare strict științifică ».

⁷⁴ Inițial: *sistemul*.

⁷⁵ Inițial: *ori[ginală]*.

⁷⁶ În „*Viața*“: *nici nouă*.

⁷⁷ *specialiștilor*, șters.

⁷⁸ Inițial: *spunând*.

⁷⁹ Inițial: *ignorase*.

⁸⁰ *lui*, șters.

⁸¹ Inițial: *revolu[ționare]*.

⁸² *demonul*, șters.

fost d.⁸³ Camil Petrescu, ar fi scris mai simplu: „cred că literatura proastă e o mare nenorocire“ ».

Iată cum morfoleşte în gingiile inteligenței lui, d. funcționar literar un biet « punct de reper »[,] iată cum îl pricepe, și iată ce frază cursă la colțul gurii ne propune să imităm.

Și un asemenea cap cu mustață, care stă la masă ca oamenii, dar ține condeilul în mână cum îl ține, cere imperios să i se prezinte întreaga operă, lui, neapărat, ca să se pronunțe el dacă această lucrare care contrazice filosofia de până azi, e sau nu e... la înălțime. Ar trebui să fiu cel din urmă imbecil dacă i-aș satisface asemenea poftă!⁸⁴ Dar și până atunci nu înțelege să renunțe cu totul la dreptul sfânt al opiniei lui și de aci tonul fără îndurare⁸⁵ cu care examinează « cazul » în cele șase coloane din „Viața“.

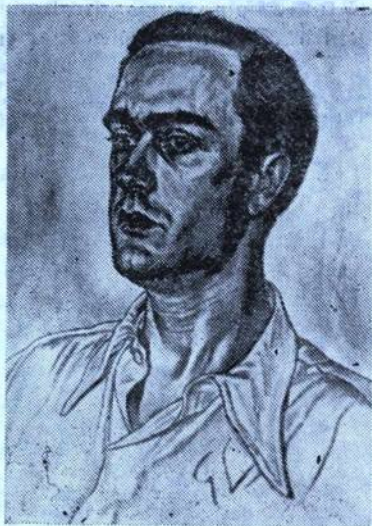
« Nu cunoaștem la noi decît un caz de genul acesta, al d-lui H. Sanielevici[,] care în volumul *În slujba Satanei* afirmă că omenirea îi va pomeni numele o mie de ani de aci încolo... pe cînd⁸⁶ noi ingrații⁸⁷ contemporani... etc. »

Întrebăm sincer, de unde știe atît de sigur d. funcționar la doi stăpîni, că peste o mie de ani nu se va pomeni numele d-lui H. Sanielevici?⁸⁸ Nici un om care are simțul răspunderii științifice n-ar îndrăzni ceea ce îndrăznește domnul nu știu cum îl cheamă.

E timpul să încheiem, avînd de altfel și alt aspect al funcționarului la doi patroni. Mai din vocație, mai din⁸⁹ temperament⁹⁰, dacă nu și din simplă inconștiență omul nu se dă înapoi de la nici o turpitudine. Bunul simț și-a simțit totdeauna vocație de delator. Cele⁹¹ șase coloane de furie otrăvită nu s-ar fi întregit și cu un act polițienesc. Sîntem în război... țara întreagă e într-un zbucium cum nu a mai cunoscut istoria românească. E momentul să ne acuzăm rivalii și de lipsă de patriotism. Camil Petrescu trebuie denunțat⁹² represaliilor publice⁹³, un om care se sus-trage gravelor îndatoriri ale clipei, ca un frivol, ca un defetist care privește cu indiferență și poate așteaptă o eventuală prăbușire a poporului românesc. Un om care se ocupă de filosofie și are grijă de manuscrite în loc să fie⁹⁴ [cu] arma⁹⁵ la Stalin-grad, cu arma în mînă în urma unui tanc.

« Da, sîntem în război și cine știe... vreo bombă... România și-a asigurat așadar dreptul la posteritate în cartea veacurilor prin d. Camil Petrescu. Putem să pierim (!)⁹⁶, putem să nu mai producem nimic ca popor, putem să oprim evoluția valorilor noastre culturale fiindcă d. Camil Petrescu a avut grijă să puie bine opera cea mai însemnată a acestui neam, ce a avut fericirea să se exprime în apogeu prin creierul d[umi]sale. »

Cine scrie aceste rînduri înfiorate de indignare, cine ridică această catapeteasmă a durerii naționale,⁹⁷ cine caută să trezească furia colectivității? Un tinăr de 30 de ani, care se sinchisește de destinul României ca de sfîcurile mustății sale⁹⁸ ca pana corbului și care participă la drama românească cu un roman cald-călduț anunțat oriunde e puțin loc gol, cu litere mai mari ca ordinele de zi pe națiune: *Cora și dragostea*.

⁸³ Urmează: *Camil Petrescu ar fi scris mai simplu*, șters.

⁸⁴ Inițial: *dorință*.

⁸⁵ *al celor cinci*, șters.

⁸⁶ În „Viața“: *în timp ce*.

⁸⁷ În „Viața“: *săi*.

⁸⁸ Urmează: *Iată o prezumție mai stupefiantă decît chiar a*, șters.

⁸⁹ Inițial: *vocație, mai din*.

⁹⁰ *mai din*, șters.

⁹¹ *cinci*, șters.

⁹² *organ venal*, șters.

⁹³ *ca să*, șters.

⁹⁴ Inițial, *lupte cu*.

⁹⁵ *în mînă*, șters.

⁹⁶ Exclamația lui Camil Petrescu.

⁹⁷ *în paginile*, șters.

⁹⁸ *tunse*, șters.

ECHIVALENȚE

Șt. O. IOSIF

traducător al lui SHAKESPEARE

II

AR FI FOST, DESIGUR, FOARTE BINE-venită reproducerea integrală a tragediei, nu neapărat pentru că astfel am fi fost puși la adăpost de posibilele suspiciuni sau obiecții în privința subiectivismului opțiunii ori criteriilor de selecție. O atare întreprindere, însă, este exclusă din capul locului — și nu din rațiuni de ordin estetic, ci, pur și simplu, datorită dimensiunilor piesei, corespunzătoare unei cărți voluminoase. Actul I, de pildă, însumează nu mai puțin de 58 (+2) file. Am fost constrinși să ne mărginim deci la reproducerea unei singure scene — 3 (ff. 27—44), în acțiunea căreia sînt implicate majoritatea personajelor ce se confruntă pe parcursul tragediei, inclusiv Gloucester, titularul ei. Diform și fără nici o calitate fizică pozitivă, cum se autocaracterizează el însuși (în monologul introductiv al scenei 1), Richard Gloucester aspiră la tronul Angliei, nutrind speranța secretă că sceptrul ar putea contribui la eclipsarea noianului de defecte ce-l copleșesc și ar face posibilă acceptarea sa în rîndul oamenilor integri, respectabili, ba chiar respectați și, de ce nu?, iubiți uneori: o primă încercare izbutită, grație abilității sale verbale (Anne, văduva regelui Eduard al VI-lea, se logodește cu el — în scena 2, f. 23 — în preajma sicriului defunctului ei soț), îl încurajează. Prin ce mijloace își va duce el la îndeplinire planul tănuț, îndelung și minuțios pregătit? Sfîrșitul scenei 3 le schițează fără echivoc.

Totodată, scena aleasă, cel puțin prima parte a ei, ni s-a părut ilustrativă pentru tehnica de traducător a lui Iosif. Ea evidențiază efortul, cu totul particular, investit de poet

în vederea înveșmîntării celebrei piese shakespeariene, cu o desăvîrșită acuratețe stilistică. Deși constau în simple substituții lexicale și sinonime adecvate, numeroasele reveniri asupra textului argumentează plenar afirmațiile noastre anterioare. Am subliniat în text, fără alte indicații, spre a despovăra aparatul critic, adăugirile ulterioare, operate cu creion chimic, plasate, mai cu seamă, deasupra textului anulat, adesea ilizibil, spre deosebire de actele următoare.

Filele rătăcite, vreo două, după estimările noastre (situate între ff. 30 și 31), vor permite o sumară comparație a ultimei versiuni tipărite, datorată lui Dan Dușescu, și inclusă în volumul I al ediției critice a operei lui Shakespeare, după care le-am reprodus, cu aceea realizată de Iosif. Textul e paginat, fără a fi fost în prealabil studiat, de altă mină decît aceea a lui Iosif, cu creion grafic, ignorîndu-se continuitatea de conținut a filelor. Filele nenumerate sau cele albe, dar numerotate (f. 15, 1, 2), ori cele notate în ordine regresivă, în raport cu succesiunea lor logică de conținut (II, 2: 103, 102, 101, 100...) — cu cifre arabe de ordinul sutelor în actul al II-lea, însă de ordinul zecilor în actul al III-lea, constituie tot atîtea indicii categorice care ne determină să luăm în considerare numărătoarea lor doar în măsura în care ea facilitează identificarea citatelor sau verificarea trimiterilor la manuscris. De aceea, în referirile noastre, filele sînt consemnate în ordinea succesiunii lor de conținut, nu în aceea strict numerică, notată în partea de sus a acestora.

Vasile CORODI

RICHARD

al III-lea

de WILLIAM SHAKESPEARE

Traducere în versuri
de Șt. O. Iosif

[II]

Actul I, Scena 3

[f. 27]

Londra, în palat.

Intră regina Elisabetha, lordul Rivers și lordul Grey.

RIVERS: Luați [sic!] răbdare, doamnă. Fără îndoială
Că majestatea sa își face-o fală,²¹
De-aș căpăta iar sănătatea sa.

GREY: Neliniștea voastră e rea
Și-mpериul[ui]. Deci, pentru îndurarea
Lui Dumnezeu, o, face-vă-ți marea
Plăcere și vă regăsiți
Cu grația lui Dumnezeu uniți.

ELISABETHA: Dac'a muri, ce s-a ales din mine?

GREY: N-aveți să îndurați decît mai bine
Restriștea de a fi pierdut asemeni
Stăpîn!

ELISABETHA: Dar pierderea unui asemeni
Stăpîn echivalează, Doamne, toate
Nenorocirile!

[1]

GREY:

Cerurile

V-au binecuvintat in bunul fiu
Care va fi o dulce mîngî[i]ere
Cînd regele ce vă iube te pier [.]
El [e] t n r,  i minoritatea sa
E-ncredin t  r ului Richard
Gloucester  i care nu il are drag,
 i nu vă are dragi nici chiar pe voi!
E hotărit să fie el numit
Ca protector?

[f. 28] RIVERS:

ELISABETHA:

Da, este hotărit,
Dar nu conchis. S-aşteaptă numai moartea
monarhului.

(Intră Buckingham și Stanley.)
Iată pe lordul Buckingham
Și pe Stanley!

BUCKINGHAM:

Bonjour ²¹ vă zic eu vouă[,] Regelui grații!

STANLEY:

Și Dumnezeu vă placă [,]
Și majestății sale bucuria
Pe care a avut-o!

ELISABETHA:

Și comtesa[sic!]
Cea de Richmonod, o bunul meu lord Stanley,

²¹ Sublinierile autorului traducerii.

Glocester. Das selbe Trau, & dachselbige Trau, ^{mit Stegan}
Sich selbst hat, & ai mei!

Anne. — O, it as putea
de pe basileu ca n-ți face
la mori!

Glencoe. - O, a, don't! Acquisitor pro

Write peace in Can
improva

di fic' e matà, tchi ha
crag

~~Abstrusum~~
Asperum meum tunc potius de

plågsom!
 Ah, ochi-lai om vi och

de danger;

Car on a plus d'actions
mises

~~CONFIDENTIAL~~

J'ai, toujours à la main, attache
Amour, l'écrit, un peu de...

En plângeri de copil! Ah, ochii ei
N-au plâns nicioară nici atunci

Printate men born si Edward
si deouera. frumoase si minile

de strigăte la Rutland, între
de nord-vestul (1871) 2000

la spaza negules Clifton; aces
laud undnicul bar tati, moarte

Ar fi putut să-și dea puțină trudă
Ca să răspundă la dorința crudă,
Însă-ntr-aceea, ea, cu toate că
Este soția voastră ²² n-ar putea
Să-ndure... fiți încredințat ca noi,
Iubite lord, că eu acuma pe voi
Nu vă urăsc pentru aroganța ei.

STANLEY: Vă rog să nu mă credeți

Un pizmătăreț, [sic!] al acuzatorilor!
În caz[ul] când el ar fi justificat,
V-aș implora atunci să dați răspunderea
Asupra slăbiciunii, și a toată [sic!]
Ce-i înăcrește-umorul, mult mai mult
Decît o răutate calculată!

[f. 29]

ELISABETHA: Văzut-ați voi pe regele azi, lord Stanley?

STANLEY: Ducele de Buckingham și noi venim să-i facem o vizită.

ELISABETHA: Ce aparență are[?]

Mai bine remarcată azi de voi?

STANLEY: Aveți speranță bună, doamna mea!

Grația sa e veselă!

ELISABETHA: O, cerul

Rede[i]e iar a sa sănătate! Dar

Ați convorbit cu dînsul?

BUCKINGHAM: Da, o doamnă!

Dorește ca să pună în acord

Pe ducele de Gloucester și pe frați,

Între aceștia și [pe] milordul chambelan.

Îi face ca să ceară dinainte

²² Nota lui Iosif e consemnată în josul filei 27, fără a i se fi marcat locul unde urma a fi plasată: « *Margareta*, fiica lui John Beaufort, fntjiul duce de Pomfret. După moartea primului său soț, *Eduard Tudor*, conte de *Richmond*, jumătate-de-frate al regelui *Enric VI*, de la care ea avu un copil, pe urmă *Enric VII*, ea se mărită cu sir *Enric Stenford*, unchi al lui *Humphrey*, duce de *Buckingham* ».

Regalei sale ²³ iețe.

ELISABETHA: Facă cerul ca să meargă strună!
Dar asta nu va fi nicicînd[,] și eu
Mă tem că [pentru] totdeauna fericirea
Ce-o am va fi de-a pururi risipită!
(Intră Gloucester, Hastings și Dorset.)

GLOUCESTER: Eu m-am ultragiat și eu, la rîndu-mi[.]
Nu vreau să-i iert! Cine-s aceia cari
Se plîng ²⁴ la rege că sînt prea sever
Și că nu i-aș iubi? Pe sfîntul Paul!

Ar trebui să mă iubească numai

Puțin, zău, majestatea sa, ca eu

Să-mi pot abate-urechile cu-asemeni

Rumori! Pentru că nu știu ca să ling,

Și să-ntrebuițez cuvinte dulci,

Surisuri către fața omenească[.]

Să-i mîngîi, să-i înșel, să[-i] giugiulesc,

[f. 30]

Și să maimuțăresc pe ranchinoși?

Un om prea simplu care nu gîndește

Nimica rău, nu poate ca să fie

Cu-o viață fără pată, sincer, travestit

De jack[e]i dulcegi, și foarte ipocriți.

GREY: Și-nsinuanți? De cine, dintre cei prezenți aici,

Vorbește grația domniei voastre?

GLOUCESTER: De dumneata,

Ce n-are nici onestitate[.]

Nici grație. Cînd te-am înjuriat?

Cînd ți-am făcut eu rău? Ție, la care

Oricine-ți ține partea! Ciuma vie

Să vă minînce-acî pe toți! Regala

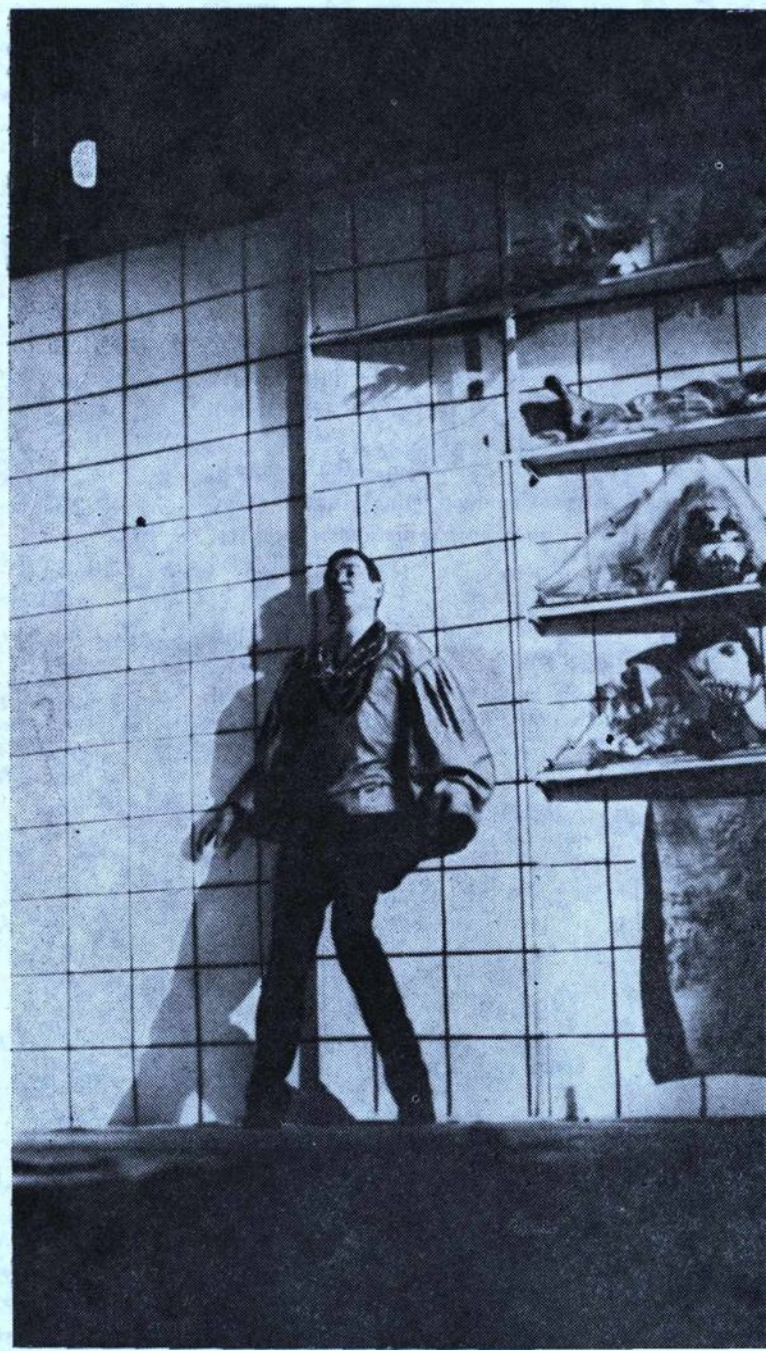
Sa grație, asupra cărui Dumnezeu[.]

Mai bine decît voi ați fi dorit-o, ²⁵

²³ 'nfăț, tăiat.

²⁴ În text: *de*.

²⁵ Versurile subliniate de noi, fără sens la Iosif, au fost traduse de D. Duțescu mai convingător: « — păzească-l Cel de sus/În ciudă-vă — » (Shakespeare, *op. cit.*, p. 490).

Nu poate să respire liniștită,
Făr'a fi tulburată de stupida
Jelanie a voastră!

ELISABETHA:

O, frate Gloucester!

Nu știi.²⁶ E că cedind regalele
Dispozițiuni, fără de a mai fi
Cerut prin nici un altul
Ca regele care-a găsit întreagă
A voastră ură pentru pruncii mei,
Și frații mei și însumi eu, și rudeni.²⁷
Voi face ca să ceară, doritor
De-a cîștiga rațiuni a[le] relei
Voastre voinți și de-a le pune termen. [...] ²⁸

²⁶ Lecțiune incertă: *știi* sau *ești*?

²⁷ « *Jacqueline de Luxembourg*, ducesă de Bedford, după moartea bărbatului său, sacrificînd mindra sa tandrețe, se mărită cu Richard Woodville, care nu era decît un simplu gentilom. Ea avu mai mulți copii, între alții pe Elisabetha, distinsă prin farmecele sale, cum și prin alte calități amabile. Această persoană frumoasă a fost căsătorită cu sir *John Grey de Groby* (sau *Gooby*), și-i dădu copii. Cînd ea[-l] pierdu pe soțul ei, omorit în bătălia de la *Sa[i]nt-Alban'*/s, unde combătu pentru partida lui Lancaster, bunurile lui Grey fură confiscate pentru această rațiune, și ea se retrase la tatăl ei, la moșia din Grafton, în *Northampton shire*. Regele veni din întîmplare, într-o zi de vînătoare, și făcu o vizită ducese de Bedford. Ocazia părea foarte favorabilă ca să obțină o grație din partea monarhului. Tînăra feme[ie] se aruncă la picioarele regel[ui] [*nota continuă pe fila 29 o*] și[,] scăldată în lacrimi, îl conjură să aibă milă de nenorociții ei copii, despuiați de orice avere! Spectacolul frumuseții în lacrimi mișcă adînc pe Eduard. Amorul se furișă în inima sa, sub trăsăturile compasiunii; această durere, care-i ședea așa de bine unei văduve virtuose făcu să nască în acelaș[i] timp stima și considerația. El ridică pe lady de jos, asigurînd-o că va avea toate privirile posibile pentru a îndeplini conjurația [*ilizibil*]; conchista care-l atrăgea, începuse. Ea refuză să satisfacă pasiunea monarhului, care sfîrși prin a-i oferi coroana sa și se căsători[ră] în taină la Craphton. [*sic!*] » (*n.a.*) cf. și nota 20, la Shakespeare, *op. cit.*, p. 592, foarte apropiată în conținut, deși e substanțial redusă ca întin-dere.

²⁸ Pierdute în circumstanțe necunoscute, înainte ca manuscrisul să fi fost dat la legat ori poate cînd a fost achiziționat și inventariat de Biblioteca Centrală din Blaj, numerotîndu-se filele în continuare

Ștefan IORDACHE, Eugen
Cristian MOTRIUC și Monica
GHIUȚĂ

[7]

[f. 31] MARGARETA (aparte): O, du-te, demone! Tu-mi amintești

Prea bine! Tu ai omorît pe tata,
Pe soțul meu[,] Enric, în Turn! E vremea
S-o spui! Prea multe slujbe ai
Uitat!

GLOUCESTER (către Elisabetha): Mai înainte ca să fii regină,
Eram eu gloaba care îți făcea
Afacerile; puțin [ii] este distrugătorul[ui]²⁹
Orgolioșilor lui inimici,
Pentru ca singele său cel regal
Să fie revărsat pin' la al meu!

MARGARETA (aparte): Și-un alt mai bun decît al său
Sau și al tău!

GLOUCESTER: În vremea asta, voi, și cu sir Grey,
Și soțul dumneavoastră, conspirați
De dragul casei de Lancaster! Rivers, [așijderi]!
Și soțul vostru nu a fost ucis,
La Saint-Alban[i]s, din partea Margaretei?
Va trebui să-mi amintesc mai bine,
Fiindcă uitați ceea ce-ați fost,
Cum eu eram ceea ce-acuma sînt!

MARGARETA: Infam omorîtor! Tu ești și-acuma!

GLOUCESTER: Sărmanul meu Clarence, Isus Christos
Să-l ierte! îl abandonează Warwick,
Chiar tatăl său, și el a fost sperjur ...

MARGARETA (aparte): Răzbună-l, Doamne!

fără a se fi observat lipsurile, atît cea de față și următoarea, cît și celelalte patru sau cinci lacune din manuscrisul lui Șt. O. Iosif, se pot complini cu paginile corespunzătoare din ediția critică Shakespeare, *Opere complete*, I, Buc., 1982, pp. 490–492. Traducerea tragediei *Richard al III-lea*, reamintim, aparține lui Dan Duțescu.

²⁹ Versul ar fi mai accesibil, dacă l-am accepta pe ușor, în locul lui puțin, și pe *exterminatorul[ui]*, eliminîndu-i sinonimul din text, pe *distrugătorul[ui]*, primul figurînd în versiunea inițială, dar se renunță la el în cele din urmă.

GLOUCESTER: Ca să combată
Într-o partidă a lui Eduard,
O, pentru coroană! Și drept răsplată
El zace acuma-n temniță! Pe cer!
Aș vrea să-mi fie piatră sau de fier
Inima mea cum este a lui Eduard;
O inimă așa de rea să ard[ă]
Ca și a mea! Sînt prea nătîng
Vai, pentru această lume!

f. 32] MARGARETA (aparte): Ascunde-ți hula în Infern și lasă
Această lume, demon infernal!
Acolo e regatul tău!

RIVERS: Milord
Gloucester, zilele de tulburare
În care voi vă împuterniciți
Să ne probați că vă sîntem dușmani[.]
Noi³⁰ îl vom urmări [pe] stăpînul nostru
Legitim, cum pe voi v-am urmărit
Dac'ați fi rege!

GLOUCESTER: Dac'aș fi!
Aș vrea mai bine să fiu colportor!³¹
Departa de inima mea asemenea
Ispită!³²

³⁰ În text *le*; replica lui Rivers rămîne totuși neclară.

³¹ *coropcar*, la D. Duțescu, *op. cit.*, p. 492.

³² *Gînd*, apoi *Ispită*, tăiat și, în fine, acceptat.

ELISABETHA: Pe un strop de bucurie,
Milord, voi resimțiți, ne spuneți,
A stăpîni asupra-acestei țări,
Și-ar trebui să bănuți măcar
Puțina bucurie ce-o resimt
A fi regină.

MARGARETA (aparte): Ea da, o resimte,
Să fie! Eu însă ce simt eu?
Nu o resimt mai mult. Și eu nu pot
Să-mi stîmpăr asemeni nerăbdare! (înaintînd):
Să m-acuzați, pirați certăreți, voi,
Ce disputați parjurul ³³ smuls cu sila!
Care din voi nu tremură mișel
Cînd vrea să-nfrunte-acest cuvînt la fel?
Și dacă înaintea mea, regina voastră,
Nu vă-nchinați ca niște bieți supuși,
Depusă tot prin voi, să fac eu totuși
Să tremurați ca niște răzvrătiți!
Mișele, nu te-ntoarce!

[f. 33]
GLOUCESTER: O, vrăjitoare scofileită și nebună! ³⁴
O, pentru ce te-arăți tu mie bună?

MARGARETA: Pentru a-ți repeta povestea crudă
A fărădelegilor[.] ³⁵ mai înainte
De-a te lăsa.

GLOUCESTER: N-ai fost tu izgonită sub pedeapsă
De moarte? ³⁶

MARGARETA: Și de-am fost? Dar eu găseam
Acel exil mult mai penibil decît moartea

³³ *mi l-ai răpit*, tăiat.

³⁴ *Nebună* devine și cuvîntul inițial al versului următor, tăiat.

³⁵ *mai înainte de a te părași*, tăiat.

³⁶ « Regina Margareta se refugiază în Franța după lupta de la *Hexam*, în 1564 [*sic* !], și Eduard publică o proclamație apărînd pe toți supușii să favorizeze reîntoarcerea ei. Ea rămase în exil pînă la 14 Prier 1471, epocă în care ea merse la *Weymoath*[.] După bătălia de la *Tewksbury*, în Florar 1471, ea fu condusă în Turn unde rămase prizonieră, pînă-n 1475, apoi fu [e]liberată de tatăl său[.] tata René, și condusă în Franța, unde ea muri în 1482 » (*s.a.*; *n.a.*).

GLOUCESTER:

Care mă poate aștepta aci! Căci soarta
Îmi dete-un dulce soț, un fiu și un regat!
Voi toți, îngăduire mi-ați îndatorat!
Legitim, jalea mea e și a voastră.
Cum este-a mea, și oricare plăceri
Pe care voi le-ați uzurpat!

Blestemul
Ce nobilul meu tată îl aruncă
Asupra ta, cînd încins-ai fruntea-i
Războinică cu o tichie de carton.
Tu ai făcut să curgă riuri ³⁷
Din bieții ochi mari de plîns,
O zdreanță!
O zdreanță-a unui rege, înmuiată
În singele nevinovat al lordului[,]
Gentilomului Rutland; acest blestem
Ce denunța întreaga răutate
A sufletului tău se va abate
Asupra ta! Și Dumnezeu acela,
Mai mult ca noi, cel care pedepsi
Acțiunea ta cea sanguinară!

[f. 34]

ELISABETHA:

[HASTINGS:] ³⁸

Cerul
E just, cînd protejează inocența!
Putea a face crimă și mai mare
Decît asasinatul, vai, asupra
Unui copil! Nu este o cruzime
Mai mare ca aceea despre care
Vorbesc!

RIVERS:

Și chiar tiranii înșiși
Au plîns, cînd au aflat de-această crimă!
Și nici un om nu a prezis această
Grea răzbunare!

BUCKINGHAM:

Tu Northumberland,
Ce-ai fost de față, plîns-ai lacrimi grele?

³⁷ *mari de plîns*, tăiat.

³⁸ În text *Gloucester*. Mai jos, *Dorset* e omis.

MARGARETA: Ce? Înainte de sosirea mea,
 Voi disputați, aproape gata să vă sugrumați?
 Acuma vă întoarceți supărarea
 Chiar împotriva mea? Teribile
 Blesteme-asupra Yorkului nu sînt
 Echivalente chiar pe punctul care
 Cu moartea lui Enric, cu moartea bunului
 Meu Eduard și pierderea coroanei,
 Și odiosul meu exil, să poată
 Abia să răsplătească p[ie]rderea
 Unui pruncușor cu toane? O, vă blestem[,]
 Și să străbată norii, să se ridice
 Pînă la ceruri! Dar atunci, nori triști,
 Lăsați să treacă și ai mei! Și dacă
 Nu e pe cîmpul de bătaie, regele
 Să moară în desfriu, ca regele
 [Pe] care-l avem, și noi, să fie mort
 Pentru ca să cedeze locul altuia!

[f. 35] (Către Elisabetha:)

Ca fiul tău[,] Eduard, astăzi prinț
 De Galles, să ia locul fiului meu scump[,]
 Cel mort în floarea tinereții sale,
 Victimă a unei rezezi violențe!
 Regină-usurpatrice ³⁹ ce supraviețuiești
 Gloriei tale; ca o mizerabilă
 Ca mine! Mergi destulă vreme
 Spre-a plînge pe copiii tăi și a-i vedea
 Cum eu te văd acuma ⁴⁰ altcumva
 La drepturile ce ai, cum le am eu!
 Ca zilele acestea fericite încă
 Să moară mai-nainte de-a muri!
 O, de-ai putea, după atîtea chinuri,
 Să mori, nemaifiind decît o mamă,
 Nemaifiind soție și nemaifiind

³⁹ *Supraviețuire*, tăiat.

⁴⁰ *Lecțiune incertă*.

Regină-a Engliterii! Rivers și Dorset!
 Voi ați fost de față, tu, de-asemeni, lord
 De Hastings, cînd copilul meu a fost
 Străfulgerat de voi[,] de junghiurile
 Setoase de singele său, vai, ale voastre!
 Și rog pe Dumnezeu ca nici unul
 Din voi să nu trăiască-așa-ndelung
 Precum natura a decis și ca să moară
 Dintr-o ⁴¹-ntîmplare oarecare!

GLOUCESTER: Ai isprăvit tu care ne conjură ⁴²[,]

O, vrăjitoare vrednică de ură?

[f. 36] A, te uitam! Oprește-te, o ciine!

MARGARETA: Tu trebu[i]e să mă ascuți! căci cerul,
 Cerul nu te va păstra [—] o ciună poate ⁴³
 Mai groaznică decît acele care ⁴⁴

Să poată să ⁴⁵ te păstreze

Pină la pîrguirea făr'delegii,

Să te facă gîde ca să cazi

Sub nobila lui indignare,

Perturbător al păcii și al lumii!

O, poată a aspira ca să-ți roadă

Înîma ta de remușcări! Durînd

Viața-ntreagă, de-ai putea să iai

Pe-amicii tăi drept trădători și drept

Crunți trădători pe-amicii cel mai buni!

Ca ochiul tău răutăcios să fie

De-a pururea ne-nchis de somnul dulce,

Alară doar de cazul cînd în vremea

⁴¹ *un accident oarecare, tăiat.*

⁴² *Lecțiune incertă: poate, injură.*

⁴³ În text, *pentru*, dar alterează cu totul sensul versurilor care îi succed.

⁴⁴ Versul acesta și cel care-i succede formau o unitate în urma celei de-a doua revizuirii a manuscrisului. Fracționarea ne aparține; am operat-o din necesități de simetrie. Poate și poetul ar fi procedat ca atare?

⁴⁵ În text: *-ți*, el însă altera coerența versurilor care-i urmează și în care apare și forma sa de acuzativ, cu care noi l-am acordat doar.

Aceasta,-nvingătoarele coșmaruri
Te-ar speria cu un infern de demoni
Hidoși! Ființă prea pocită, avorton,
Purcel devastator și designat
Din naștere să fie sclav nemernic
Al firii și plodul crîncen al Infernului!
O, tu[,] clevețitor al matricei
Limbului maicii tale! O, produs
Îngrozitor al șoldurilor tatălui tău!
P[i]ci și ucigă-te icoanele! O, cîrjă
A cinstei! Te urăsc!

[f. 37]

GLOUCESTER: O, Margareta!

MARGARETA: O, Richard!

GLOUCESTER: Ce este?

MARGARETA: Eu nu te chem.

GLOUCESTER: Atunci îți cer iertare! Eu credeam
Că tu m-ai fost chemat pe toate-aceste[,]
Mișelnic nume!

MARGARETA: Da, în adevăr,
Dar n-așteptam răspunsul tău. Ci lasă-mă
Să isprăvesc această perioadă!

GLOUCESTER: Pentru a sfîrși, nu am decît o vorbă
A-ți spune, Margareto!

ELISABETHA: Voi ați exultat
Maledicțiunile în contra voastră!

MARGARETA: Sărmana mea regină în pictură!
 O vană etigle-a fericirii!
 De ce să torni o miere-aşa de dulce
 Pe-acest burtoş păianjen, şi a cării
 Mortală urzitură te învăluie
 De pretutindenea? Nebună! O!
 Nebună eşti! Tu repăzeşti [sic!] cuţitul
 Ce te va spinteca? Ziua veni-va
 Când te voi mai dori să te ajut
 Ca să blestem[i] pe-acest broscoi aşa de slut,
 Plin de otravă, cu cocoaşa-n spate!

[f. 38]HASTINGS: Feme[i]e de rău augur! sfirşeşte
 Cu blestemele ⁴⁶ nebuneşte!

De greaua ta nenorocire, poţi
 Să abuzezi aşa de noi, de toţi?

MARGARETA: Ruşine-asupră-vă să se abată!

HASTINGS: Ai merita să fii pe loc chemată
 La datorie!

MARGARETA: Aş avea ce merit!
 Când voi aţi îndeplini pe ale voastre,
 Reamintindu-vă că sint regina[,]
 Regină-a voastră, şi voi sinteţi sclavii
 Mei păcătoşi! O, daţi-mi tot ce merit
 Şi-aduceţi-vă-aminte datoria!

DORSET: Nu discutaţi cu ea! E o nebună!

MARGARETA: Tăcere! Maistrule marchiz, voi sinteţi
 Un neobrăzat! Abia titlul ⁴⁷ v-ar şampila
 Tăcerea⁴⁸ voastră! Poate ⁴⁹ chiar nobleţea
 Voastră tină-ră-ntr-o zi să afle
 Pierderea unei vechi titulaturi
 Şi starea ei cea mizerabilă!

⁴⁶ *nebuneşti*, tăiat.

⁴⁷ « Scena se petrece în 1477—8, şi *Thomas fu creiat* (?) de Margareta de Dorset, în 1470 » (*n.a.*; cuvintele subliniate sint alterate de cerneala care a întinat). Cf. şi nota 25, la Shakespeare, *op. cit.*, p. 593.

⁴⁸ Lecţiune incertă; *Trecerea*, nonsens.

⁴⁹ Lecţiune nesigură.

Acei ce țin un rang înalt sînt puși
Adesea în furtuni, și cînd cad,
Se sparg în bucățele!

GLOUCESTER:

Bună e

Povața, zău, pe legea mea! Profită
Deci, o marchize!

DORSET:

O, milord, ea vă privește,

[f. 39]

Așa ea și pe mine!

GLOUCESTER:

Da' mai mult chiar, încît

D[o]ar sînt născut c-un aer mai zidit
La culmea unui cadru, și-mi bat joc
De vînt și-nfrunt chiar soarele!

MARGARETA:

Pe punctul

De-a-i face umbră! Martor, fiul meu,
Azi dus în umbra morții! Fiul meu,
Azi, ale căruia ⁵⁰ lucruri strălucitoare[,]
Așa de strălucinde să coboare
Prin furtunateca ta răutate,
Și-ai transformat o umbră veșnică
În curcube[i]e! Aerul ce-l ai
A fost zidit în cuibul nostru. Doamne!
Tu vezi aceste, asta n-o-ndura!
Ce-ai ciștigat prin sînge, fie deci
Pierdut tot printr-un sînge rău!

BUCKINGHAM:

Tăcere, din pudoare, dacă nu
Din caritate!

MARGARETA:

Nu chema

Nici caritatea, nici pudoarea!
Fără de caritate voi [v-]ați purtat ⁵¹
Cu mine, fără de pudoare v-ați făcut ⁵²
Cruzi măcelari ai marilor speranțe ale mele!
Căci caritatea nu mă face să fiu insultată

⁵⁰ *luciri*, tăiat.

⁵¹ În text: *săvîrșit*, fără sens.

⁵² *v-ați făcut*/ *Cruzi măcelari*, adăugate ulterior în continuarea versului; versul următor începea: *Ai marilor* . . . Fraționarea ne aparține.

Și viața mea să fie ca rușinată!
 Încit rușinea asta să mă țină
 Măcar atit cît ține ciuda gurei mele!

BUCKINGHAM: Ho! Isprăvește! Isprăvește-odată!

[f. 40]

MARGARETA: O, tu[,] princiar Buckingham, îți sărut
 Și miinele, în semn de alianță
 Și amicie! Fericirea voastră
 Să însoțească astfel nobila
 Ta casă! Și veșmintele ce porți
 Să nu fie pătate de al nostru
 Sînge curat, tu nu știi ca să fii
 Al blestemelor noastre!

BUCKINGHAM: Nici unul de aici! Blestemele
 Nu depășese mai niciodată buzele
 Ce le proferă!

MARGARETA: Cred că ele urcă
 Spre ceruri să deștepte pe Acela
 De sus în pacea dulcelui său somn!
 O, Buckingham! Nu te încrede-n ci[i]nele
 Acesta! Cînd te linge, el te mușcă,
 Și cînd te mușcă, dintele-otravă
 Este mortal! Nu ai de-a face cu acesta!
 Și nu te mai incredința în el.
 El e marcat de ciumă, moarte și infern!
 Și îl urmează toți miniștrii iadului!

GLOUCESTER: Ce îndrugă ea, lord Buckingham?

BUCKINGHAM: Nimic, ca să am grijă, grațiosul
 Meu senior!

MARGARETA: Ce? Încă disprețuiești
 Povețele? Mingii pe diavolul
 Pe care cere să îl preserv? Tu îți aduci aminte
 De odinioară durerea ta ⁵³, cînd,

⁵³ Cînd jalea ta-ți, tăiat. L-am reținut pe cînd pentru a neutraliza incoerența versurilor.

Îți pricinuisse ruperea de inimă?

Ziceai atunci: « — Sarmană Margareta!

[f. 41] Ea e o proroacă». Fiecare

Dintre noi are o viață de la Dumnezeu

Cu un subiect al urei⁵⁴ ca și-n pieptul meu.

Ori de-ar trăi din ale voastre, sau dac'ai fi fost

În stare să le faci ca să trăiască⁵⁵ toate aceste

Subiecte⁵⁶ ale urei Celui Mare!

(Iese.)

HASTINGS: Dar armăsarii mei sfârșesc prin a ricana⁵⁷

De cite ori aud blestemele aceste!

RIVERS: Și ai mei de asemeni! Și mă mir că e lăsată

În libertate!

GLOUCESTER: Pe sfînta Maică a lui Dumnezeu,

Nu pot să-i port minie! Ea a fost

Și mai nevinovată, și regret,

Din partea mea, că eu, vai, o am clocit-o!

ELISABETHA: Ea n-are rațiune ca să-ți poarte

Minie!

GLOUCESTER: Voi aveți ciștigu'ntreg

Al răului ei. Eu mă simt prea cald

Preocupat de fericirea unuia,

Apoi sînt prea rece pentru a-mi aminti,

Cum e Clarence! El este foarte bine

Recompensat! Pentru pînda⁵⁸ lui,

[Se] îngroașă într-un⁵⁹ șopru de porci!⁶⁰

⁵⁴ urei mele-n piept, tăiat.

⁵⁵ Ca să, tăiat; trăiască, l-am omis căci se repeta inutil.

⁵⁶ Lecțiune nesigură.

⁵⁷ Lecțiune incertă.

⁵⁸ În text într-o.

⁵⁹ «*Hi is frank'd up to fattig for in pains. Franck* [sic!], observă Pope, este un vechi cuvînt englez întrebuințat pentru *hagh-sotye*, adică șopru (*staul*) de porci. Noi regăsim această expresiune în Regele *Enric IV* (*s.a.*). E posibil, adaugă Pope, ca Gloucester să facă aluzie la armele familiei York pe care era un mistreț» (*n.a.*).

⁶⁰ Lecțiune incertă.

O, Dumnezeu să ierte acelora

Ce sînt în halul ăsta!

RIVERS: Concluzia e virtuoasă și creștină pentru rugă

Și pentru aceia cari ne pricinulesc rău!

[f. 42]

GLOUCESTER: Dacă urez așa, știind ce fac

(aparte:) De-aș fi afurisit-o, m-aș afurisi

Pe mine însumi chiar!

(Întră Catesby.)

CATESBY: O, doamnă, majestatea sa [vă] reclamă,

Ca și pe fratele său, și pe voi

O, nobili mei lorzi!

ELISABETHA: Merg, Catesby.

Milorzilor, veniți și voi cu mine?

RIVERS: Doamnă, sîntem toți la ordinele voastre.

(Ies toți, afară de Gloucester.)

GLOUCESTER: Eu fac cam rău, și sînt întilul care

Vorbesc strigînd... Pun relele

Acțiuni în lucru, și îmi dau pe urmă socoteală.

Dealtfel⁶¹ Clarence este nchis de mine și-acuma plinge

În fața acelor oameni prea naivi

Care se cheamă Stanley, Hastings, Buckingham!

Făcîndu-i ca să creadă că regina[,]

Ea singură și rudele ei crude[,]

Excită pe sârmanul nostru rege

În contra ducelui, a fratelui meu scump.

Ei cred! Ei mă excită ca să mă răzbun acum

Pe Rivers, de Vaughan și Grey!

Atuncea eu suspin cîntînd pasajul

Din Sfintele Scripturi, le spun că Domnul

[f. 43] Îmbrac'o nuditate cu aceste

Instincte rele și cu-acele mîndre

Cuvinte care zboară către textul

⁶¹ Lecțiune nesigură.

Cel sfînt și sînt adeseori luate
Drept sfînte, cînd e rolul cel de diavol!
(Intră asasinii.)

Încet, iată că vin și asasinii.
Ei bine, îndrăzneții mei copii,
Fosți ⁶², hotărîți tovarăși? Pentru ce

ÎNȚIUL Veniți voi, să grăbiți afacerea?

ASASIN: Da, o milord! Noi înțelegem clar
Autorizațiunea ce ni-ați dat-o
De-a fi aduși de el!

GLOUCESTER: Perfect!

O am asupra mea! (le dă o hîrtie.) Primiți-o!
Și cînd o veți avea sfîrșită voi
Veniți la Crosby-Place! Monseniori,
Sînteți așa de prompti [în] împlinirea
Execuțiunei! Rămîneți statornici,
Ne-nduplecați, surzi la vreo rugă-a lui.
Clarence are cuvîntul lesne, dacă
Îl ascultați, va fi în stare poate
Să vă înduioșeze.

ÎNȚIUL

ASASIN: Bah! Bah!

Monsenior! Noi vom fi mai surzi
Ca surdul în surzenia lui mare!
Limbuțli[,] drace[,] sînt prea buni făcători.
Noi vom pleca, fiți sigur, și sluji-vom
Cu mi[i]nele ce-avem mai mult decît
Cu limbile.

GLOUCESTER: Dar ochii voștri plînge-vor
Ca pietrele de moară, cînd nebunii

⁶² În josul filei 42 figurează două note, dintre care doar pe cea de-a doua am reușit s-o plasăm cu certitudine, la locul cuvenit. Nedispunînd de ediția utilizată de Iosif, n-am putut stabili nici versurile la care se referă precizarea, nici lecțiunea certă a citatului, notat aproape ilizibil în prima notă: « 1) *Seagats*, în legendele lui Richard al III-lea, vorbind despre omorul nepoților lui Gloucester, întrebuințează aceeași expresiune *this thing: Wath thouys he refused, yet be sure you may/ Tath ather were as ssady to take in hand this thing . . .* ».

Plîng lacrimi curate? ⁶³ vă iubesc
[f. 44] Ca pe copiii mei! Mergeți și faceți
Și nu întîrziati!

ÎNȚIUL ASASIN:

Ne ducem, o, milordule!
(Ies.)

⁶³ Este un vechi proverb ce se regăsește adesea în scrierile epocii. Mărturie [e] tragedia *Cezar și Pompei*, care datează din 1607; *Mens' must mtîl stones drop rohen shîd tears*; acești ochi de oameni plîng pietrele de moară, cînd nebunii plîng lacrimi » (*s.a.* și *n.a.*).

Lucian BLAGA

Dosarul de la Universitatea din Viena

UNA DIN ETAPELE MAI PUȚIN CUNOSCUTE din biografia lui Lucian Blaga este perioada studenției lui la Viena (1917—1920). De fapt, informațiile noastre privind anii respectivi se bazează în principal pe memoriile lui, publicate tardiv sub titlul *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, editate la București, în 1965.¹

Blaga a ajuns la Viena în cursul anului 1917, cînd venise să-și viziteze fratele chemat la arme. La facultate se prezentase abia în toamnă, fiind de-acum în posesia «absolutorium»-ului, eliberat de seminarul teologic „Andreanum” din Sibiu, pe care îl frecventase în anii precedenți.²

Lucian Blaga a fost studentul Facultății de filosofie timp de șase semestre (1917—1920), ceea ce însă, la vremea respectivă, nu a însemnat o prezență constantă la toate cursurile. El însuși istorisește faptul că făcea navetă periodică între Viena, înfometată în ultimii ani ai războiului mondial (1914—1918), și domiciliul mamei. Mai important este faptul că, în toamna anului 1918, se întoarce în Transilvania, fiind martor al evenimentelor care au dus la Marea Unire de la 1 decembrie 1918.³

Asemenea întreruperi de frecvență nu constituiau cazuri singulare, mai ales în perioada prăbușirii imperiului pajurei bicefale și restrîngerea Austriei la proporțiile unei mici republici. Odată cu limpezirea parțială a situației, în septembrie 1919, Lucian Blaga se întoarce la Viena

și rămîne acolo relativ constant, pînă la obținerea doctoratului, în luna noiembrie a anului 1920.⁴

Din matricola, numită «naționale», reiese că el era fiul preotului ortodox-român Isidor Blaga, care încetase din viață. Tutorele lui era mama, Ana Blaga. În semestrele următoare, mama apare sub numele de Ana Moga și ea se mutase, de la Sebeș-Alba, din nou, la Lancrăm. Cele șase matricole oferă unele amănunte privind situația lui materială din capitala Austriei. „Quăstura” a aplicat ștampila pe matricolă, fapt ce dovedește că studentul nu avea restanțe. În primul semestru, Blaga a beneficiat de o bursă acordată de «arhidieceza Sibiului», în sumă de 1000 de coroane, ceea ce îi putea asigura existența la Viena doar pe o parte a anului. Nu știm în ce măsură l-a sprijinit fratele lui, însă pare evident că greul l-a suportat preoteasa văduvă.

Tot din matricolă aflăm că în anii 1917—1918 locuise într-o casă de pe Gumpendorferstrasse, deci la o depărtare de aproximativ jumătate de oră de Universitate. În ultimul an de studiu (1919—1920), Blaga schimbase de două ori domiciliul.

Datele personale înscrise în matricole corespund realităților. De fapt, reglementar, aceste rubrici se completau de studentul însuși. Se pare totuși că, parțial, în semestrul al IV-lea și al VI-lea, el a apelat la ajutorul celor prezenți la Viena. Declară că limba lui maternă este cea română și aparține religiei ortodoxe. Este

¹ Lucian Blaga — *Hronicul și cîntecul vîrstelor*. București, 1965, pp. 222 și urm.

² Lucian Blaga — *Curriculum vitae*. Cluj, 1937, p. 4.

³ Vezi nota 1.

⁴ *Ibidem*, pp. 252 și urm.

natural că în primele trei semestre cetățenia indicată să fie cea ungară. În semestrul de vară 1919, este înmatriculat cu cetățenia română, potrivit schimbărilor survenite în situația Transilvaniei.

Lucian Blaga a studiat semestrial 6—9 materii, totalizând 15—25 ore, potrivit normelor universitare vieneze. Obiectele principale au fost

selectate din domeniul filosofiei. Aceștia li s-au adăugat o seamă de materii privind științele exacte, ca biologia sau chimia experimentală. Psihologia și materiile cu profil pedagogic erau obligatorii pentru toți studenții facultății, în caz că doreau să obțină diplomă de profesor. Repartizarea materiilor și importanța acestora în studiile lui se oglindesc în tabelul următor:

Materia, domeniul	Sem. I				Sem. II				Sem. III			
	Nr. mat.	%	Ore	%	Nr. mat.	%	Ore	%	Nr. mat.	%	Ore	%
Filosofie	5	62,50	10	40	5	71,42	17	70,83	4	57,14	9	45
Psihologie	1	12,50	5	20	—	—	—	—	—	—	—	—
Pedagogie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Literatură	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Științe exacte	1	25	10	40	2	28,57	7	29,16	3	42,85	11	55
Total	8	—	25	—	7	—	24	—	7	—	20	—

Sem. IV				Sem. V				Sem. VI				Total			
Nr. mat.	%	Ore	%	Nr. mat.	%	Ore	%	Nr. mat.	%	Ore	%	Nr. mat.	%	Ore	%
5	55,55	13	52	4	57,14	14	70	3	50	10	66,66	26	59,09	73	56,55
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,27	5	3,87
2	22,22	6	24	1	14,25	2	10	—	—	—	—	3	6,81	8	6,2
—	—	—	—	1	14,8	3	15	—	—	—	—	1	2,17	3	2,32
2	22,22	6	24	1	14,28	1	5	3	50	5	33,33	13	29,54	40	31
9	—	25	—	7	—	20	—	6	—	15	—	44	—	129	—

În decursul studiilor lui, Lucian Blaga a audiat — a dat examene și colocvii — 19 profesori universitari. Cele mai multe cursuri, în număr de opt din totalul de 44, au fost audiate la dr. Robert Reininger care, în 1917, figura printre profesorii de excepție. Ulterior, a fost promovat în categoria profesorilor extraordinari, investiți «cu titlul și caracterul» unui profesor titular, predind diferite probleme filosofice. Cinci semestre a învățat la dr. Adolf Stöhr, profesor extraordinar de filosofie. Un număr de patru semestre a fost studentul docentului privat dr. Victor Kraft, care se ocupa printre altele cu teoria cunoașterii și alte probleme filosofice. Alături de funcția universitară, ocupa un post și la Biblioteca universitară aflată în sediul central al Universității, mult frecventată de Lucian Blaga.

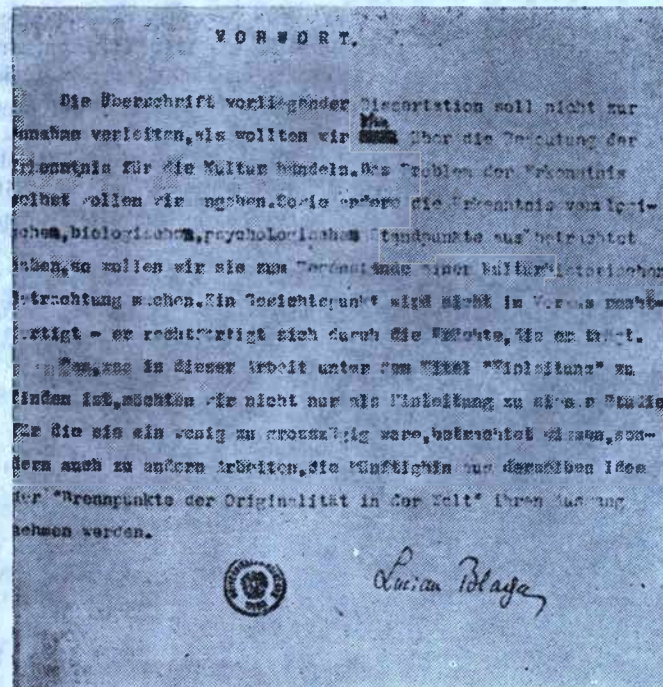
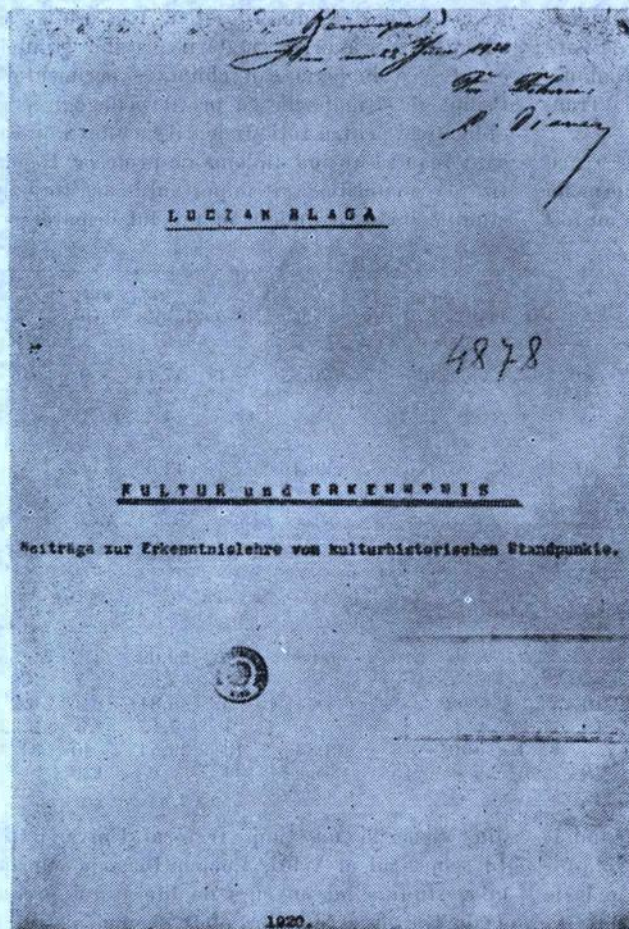
Desigur, printre profesorii lui se găseau și personalități marcante ale vieții științifice contemporane. Între acestea se număra Karl Diener, prodecan al facultății (1920), membru în numeroase asociații științifice internaționale și directorul Institutului de paleontologie. Richard Wettstein a fost directorul renumitei grădini botanice

din Viena și un timp rectorul Universității. În semestrul al V-lea, Lucian Blaga a cuprins între studiile lui un curs de literatură, predat de dr. E. Reisch, membru al Academiei austriece. La fel, dr. Karl Grobben, profesor titular de zoologie, era membru al Academiei vieneze.⁵

După încheierea cursurilor universitare, Lucian Blaga se prezintă la doctorat. La baza tezei prezentate a stat o lucrare scrisă în limba română, pe care apoi a și publicat-o la Cluj în anul 1922.⁶ Rămâne o sarcină a cercetărilor viitoare să confrunte această carte cu manuscrisul tradus în limba germană. Judecând după cele două sumare, s-ar părea că între ele există o mare asemănare, fără să cunoaștem ulterioarele

⁵ Cu privire la cadrele universitare, v. Übersicht der akademischen Behörden, Professoren, Privatdozenten, Lehrer, Beamten usw. an der K. K. Universität zu Wien für das Studienjahr 1917/18, nach dem Stand vom 1 Oktober 1917. Wien 1917, passim, Übersicht der akademischen Behörden, Professoren, Privatdozenten, Lehrer, Beamten usw. an der Universität zu Wien für das Studienjahr 1920/21, nach dem Stande vom 1 Oktober 1920. Wien 1920, passim.

⁶ Lucian Blaga — *Cultură și cunoaștere*, Cluj, 1922.

PREFAȚĂ

Titlul disertației de față n-ar trebui să sugereze faptul că noi am fi urmărit să tratăm ceva referitor la semnificația cunoașterii pentru cultură. Ceea ce ne interesează este problema cunoașterii însăși. Așa cum alții au tratat cunoașterea din perspectiva logică, biologică, psihologică, noi vrem s-o facem obiectul unei tratări cultural-istorice.

intervenții făcute în textul românesc. ⁷ La data de 22 iunie 1920, i se comunică prin Oficiul de Stat pentru Interne și Învățământ că i s-a acordat dreptul să susțină doctoratul. Ca urmare, în aceeași zi prezintă dosarul care se înregistrează sub nr. 4878. El cuprinde autorizația obținută, certificatul de naștere, o autobiografie, disertația intitulată *Kultur und Erkenntnis* (Cultură și cunoaștere) etc.

Referenții disertației au fost profesorii Stöhr

și Reininger. În dosar se păstrează și chitanța privind plata taxei de 40 coroane. ⁸

După cum reiese din procesul-verbal, teza repartizată de decanat referenților amintiți, la 22 iunie, a și fost aprobată peste trei zile. Susținerea tezei însă a avut loc abia la 4 noiembrie (examenul de două ore), respectiv 11 noiembrie (examenul de o oră). Ambele dezbateri au fost prezidate de profesorul titular Karl Luick, de la catedra de limbă și literatură engleză. În

⁷ Basil Gruia — *Blaga inedit. Efigii documentare I*, p. 68.

⁸ Actele citate se găsesc la arhiva Universității din Viena (Post-Gasse), das 4878/1920.

Un punct de vedere istoric probabil nu este justificat — el se justifică prin roadele pe care le poartă.

Ceea ce apare în această lucrare sub titlul de *Introducere* am putea s-o considerăm nu numai ca introducere la acest studiu, pentru care ar fi puțin cam extinsă, ci și la alte lucrări, care își vor găsi de-acum înainte punctul lor de plecare în aceeași idee a «focarului de originalitate în lume».

Lucian BLAGA

*Ich benützte für diese Dissertation neben vielen ande-
ren hauptsächlich folgende Werke:*

Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft
H. St. Chamberlain: Immanuel Kant
P. Uatorp: Logik
*" : Die logischen Grundlagen der exakten Wissen-
schaften*
E. Ullrich: Erkenntnis u. Fortschritt
V. James: Der Pragmatismus
H. Vaihinger: Die Philosophie des Als-ob.
Lewy-Brühl: Aug. Comte.
E. Boutroux: Religion u. Wissenschaft
" : Die Kollisionsen der Naturgesetze
P. Barth: Die Geschichtsphilosophie als Soziologie
*Masaryk: Zur russischen Geschichte u. Religionsphilo-
sophie*
H. Höpffding: Religionsphilosophie
" : Geschichte der modernen Philosophie

Am folosit pentru această disertație, pe lângă multe altele, în principal următoarele opere:

Immanuel Kant:	<i>Critica rațiunii pure</i>
H. St. Chamberlain:	<i>Immanuel Kant</i>
P. Uatorp:	<i>Logica</i>
" :	<i>Bazele logice ale științelor exacte</i>
E. Ullrich:	<i>Cunoaștere și eroare</i>
V. James:	<i>Pragmatismul</i>
H. Vaihinger:	<i>Filosofia «ca și cum»</i>
Lewy-Brühl:	<i>Aug. Comte</i>
E. Boutroux:	<i>Religia și știința</i>
" :	<i>Contingența legilor naturii</i>
P. Bath:	<i>Filosofia istoriei ca so- ciologie</i>
Masaryk:	<i>Despre istoria rusă și filo- sofia religiei</i>
H. Höpffding:	<i>Filosofia religiei</i>
" :	<i>Istoria filosofiei moderne</i>

absența profesorului Stöhr, președintele a figurat și ca examinator. La prima dezbatere a participat și profesorul Reininger. În a doua fază, pe lângă președinte, au fost delegați Berthold Hatschek și Karl Grobben, ambii profesori titulari, având specialitatea zoologia. Cu ocazia primei susțineri, cu majoritate de voturi, i s-a acordat calificativul «excelent», grație celor două voturi ale profesorului Luick. La cea de a doua susținere, calificativul maxim nu a mai constituit obiect de divergență între membrii comisiei. Ca urmare, la 26 noiembrie 1920, Lucian Blaga a obținut titlul de doctor. Teza lui a fost depusă la Biblioteca Universitară, unde se păstrează

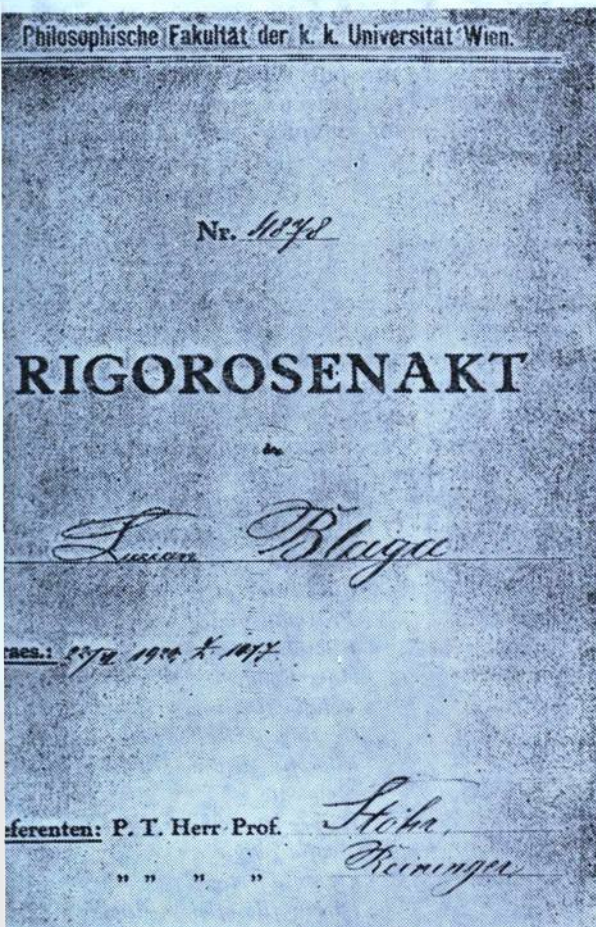
și azi.⁹ În sfârșit, doctoratul său a fost echivalat cu doctoratul în litere și filosofie, la Universitatea din Cluj, în anul 1924.¹⁰

Eugen GLÜCK

⁹ Cota D. 15034

¹⁰ L. Blaga — *Curriculum vitae*, p. 4; D. Vatamanluc — *Lucian Blaga* (1895—1961). Bibliografie, București, 1977, p. XXIX.

În anexă, publicăm matricolele universitare din cele șase semestre (1917—1920), procesul-verbal al examenului de doctorat, foaia de titlu, bibliografia și prefața tezei de doctorat, atît în facsimile, cît și în traducere românească, pe baza originalelor din arhiva Universității din Viena, respectiv a Bibliotecii Universitare.

Facultatea de filosofie a Universității
cezaro-crăiești Viena

Nr. 4878

ACTUL DE EXAMINARE

a lui

Lucian Blaga

prezentat: 22.VI. 1920. nr. 1077

Referenți: P.T.dl. prof. Stöhr

" " " Reininger

4878

Data
Numele
Vîrstă, patria
Liceul

Universitatea

Studiul

Referenții

Examen cu durată de două ore

Prezentat la 22 iunie 1920 nr. 1077

Lucian Blaga

născut la 9 mai 1895 în Lancrăm în România

Certificatul de maturitate al liceului din Brașov din
24 iunie 1914

Absolutoriu seminarului pedagogic-teologic Andrean
din Sibiu și din semestrul de iarnă 1917—1918 pînă
în semestrul de vară din 1920 a fost înscris în Facul-
tatea de filosofie de aici [aprobarea oficiului de ... din
18 mai 1920 nr. 11524]

*Cultură și cunoaștere. Contribuții la teoria cunoașterii
din punct de vedere al istoriei culturii.*

Aprobat la 25 iunie 1920 C. Diener

prof. dr. Stöhr

" " Reininger

susținut la 4 noiembrie 1920. Foarte bine pentru Stöhr,
Luick

suficient Reininger

Prin majoritate de voturi aprobat cu

foarte bine [ss] Luick

Examen cu durată de o oră

La 11 noiembrie 1920 foarte bine Hatschek
foarte bine Grobben
Aprobat cu unanimitate foarte bine [ss] K. Luick
Promovat la 26 noiembrie 1920

Se va cere un scris clar citibil

Organele autorităților academice sînt imputernicite să
respingă „Nationalele” avînd înregistrări rău lizibile

Prezent în semestrul I

NATIONALE

pentru auditorul titular al Facultății de filosofie

Prenumele și numele de familie al studentului: Lucian Blaga
Cetățenia de stat: cetățenia de stat ungară
Locul nașterii și provincia de coroană: Lancrăm, Ungaria
Limba maternă, etatea: română, 22 ani
Religia, felul ritului sau confesiunii: religia creștină greco-orientală
Locuința studentului: Wien, VI. Str. Gumpendorfer
35 etaj II. 28
Prenumele, starea și domiciliul tatălui: + Isidor, paroh, Lancrăm, Ungaria
Numele, starea și domiciliul tutorelui său: Ana Blaga, văduvă de paroh, Sebeș-Alba,
Ungaria
Denumirea institutului de învățămînt în care studentul a efectuat ultimul semestru: Seminarul teologic greco-oriental din Sibiu
Ungaria

Se bucură de o... bursă (fundatie) *privată* în suma de 1000 k...h. acordată de Arhi-
dieceza greco-orientală Sibiu

Introducerea temeiului pe care studentul
a solicitat înmatricularea sau înscrierea

Certificatul de maturitate și calificat
vul de absolvire a seminarului teologic

Denumirea cursurilor pe care studentul le-a selecționat spre a fi audiate

Obiectul cursului	Numărul de ore săptămînal	Numele docentului	Semnătura proprie a stu- dentului, totodată calita- tea celui care a primit legitimația
Psihologie	5	Stöhr Adolf Dr.	[ss.] Lucian Blaga
Raționalism și empirism în filosofia epocii moderne înainte de Kant	4	Reininger Robert Dr.	
Discuții despre operele filosofice	1	Reininger Robert Dr.	
Exerciții filosofice-didactice privind <i>Faust</i> al lui Goethe	2	Jerusalem Wilhelm Dr.	
Istoria filosofiei I	2	Gomperz Heinrich Dr.	
Bazele filogenetico-sistematice ale botanicii	5	Wettstein Richard Dr.	
Bazele gnoseologice ale cunoașterii naturii	1	Kraft Victor Dr.	
Biologia generală	5	Grobber Karl Dr.	

Obiectul cursului	Numărul de ore săptămânal	Numele docentului	Semnătura proprie a studentului, totodată calitatea celui care a primit legitimația
Probleme metafizice	5	Stöhr	[ss] Lucian Blaga
Positivism și pragmatism	4	Reininger	
Introducere în sociologie și filosofia istoriei	3	Jerusalem	
Cunoașterea Real + V. Pr. Ind.	1	Kraft	
Istoria filosofiei dreptului	4	Bernatzik	
Teoria descendenței	2	Hatschek	
Paleontologie generală	5	Diener	

Lichidarea de către chestură

Plata taxei pentru cursuri jumătate	Contribuție pentru	
	întreg	biblioteca
		Taxa de matricolă și ștampilă
Scutit conform hotărârii din 19.. Nr.	Taxa pentru	
	cursuri	
	Total	
L.S. Chestura Universității		cezaro-crăiești
		în Viena

Se va scrie un scris clar citibil
Organele autorităților academice sînt împuternicite să
respingă „Nationalele” avînd înregistrări rău lizibile

Prezent în semestrul III

NATIONALE

pentru auditorul titular al Facultății de filosofie

Prenumele și numele de familie al studentului:	Lucian Blaga
Cetățenia de stat:	ungară
Locul nașterii și provincia de coroană:	Lancrăm, Ungaria
Limba maternă, etatea:	română, 23 ani
Religia, felul ritului sau confesiunii:	religia creștină greco-orientală
Locuința studentului:	VI, Str. Gumpensdorfer 35, 28
Prenumele, starea și domiciliul tatălui:	+ Isidor, paroh, Lancrăm
Numele, starea și domiciliul tutorelui său	Mama: Ana Moga, Lancrăm
Denumirea instituției de învățămînt în care studentul a efectuat ultimul semestru:	Universitatea cezaro-crăiască Viena

Se bucură de o... bursă (fundație) în sumă de... K... h. acordată de... sub... 19... Nr.

Introducerea temeiului pe care studentul a solicitat
înmatricularea sau înscrierea:

Confirmarea cărții de curs

Denumirea cursurilor pe care studentul le-a selecționat spre a fi audiate

Obiectul cursului	Numărul de ore săp- tămînal	Numele docentului	Semnătura proprie a stu- dentului, totodată calita- tea aceluia care a primit legitimția
Introducere în problemele funda- mentale ale filosofiei	4	Prof. dr. R. Reininger	[ss.] Lucian Blaga
Filozofia grecilor	2	Dr. H. Gomperz	
Bazele teoriei cunoașterii	2	Dr. V. Kraft	
Discuții despre operele filosofice	1	Dr. R. Reininger	
Adaptare și ereditate	1	Dr. Osw. Richter	
Chimia experimentală generală	5	Prof. Dr. Schlenk	
Fiziologie	5		

Lichidarea de către chestură

Einstündige Prüfung: am 11. November 1920

Plata taxei pentru cursuri jumătate Contribuția la
 întreg bibliotecă K. h.
 Taxa de matricolă și
 Scutit conform hotărîrii din 19.. Nr. șampilă ” ”
 Taxă pentru cursuri ” ”
 Total ” ”
 L.S. Chestura Universității cezaro-crăiești

angerechnet. Holcher
 ausgezahlt. Grollen

Erhaltung der Auspendung appro
 R. Ruck

Se va cere un scris clar citibil.

Organele autorităților academice sint imputernicite să Present în semestrul IV
 respingă „Nationalele“ avînd înregistrări rău lizibile

NATIONALE

pentru auditorul titular al Facultății de filosofie

Prenumele și numele de familie al studentului: Lucian Blaga
 Cetățenia de stat: română
 Locul nașterii și provincia de coroană: Lancrăm, Ungaria
 Limba maternă și etatea: română, 24 ani
 Religia, felul ritului sau al confesiunii: greco-orientală
 Locuința studentului: VI, Str. Gumpendorfer 35
 Prenumele, starea și domiciliul tatălui: + Isidor, preot, Lancrăm
 Numele, starea și domiciliul tutorelui său: —
 Denumirea institutului de învățămînt în care
 studentul a efectuat ultimul semestru: aici

Se bucură de o... bursă (fundație) în sumă de K... h... acordată de... sub... 19... Nr.

Introducerea temeiului pe care studentul a solicitat înmatricu-
 larea sau înscrierea :

Certificat de călătorie

Denumirea cursurilor pe care studentul le-a selecționat spre a fi audiate

Obiectul cursului	Numărul de ore săp- tăminal	Numele docentului	Semnătura proprie a stu- dentului totodată calita- tatea aceluia care a primit legitimația
Logică	5	Dr. Adolf Stöhr	[ss.] Lucian Blaga
Învățămîntul realist, umanist și filosofia propedeutică	4	Dr. Alois Höfler	
Seminar pedagogic	2	”	
Kant	3	Dr. Robert Reininger	
Filosofia indiană	2	”	
Dezvoltarea istorică a filosofiei occidentului	2	Dr. Victor Kraft	
Dezvoltarea regnului animal în decursul istoriei pămîntului	5	Dr. Karl Diener	
Semnificația generației în biologie, sociologie și cosmologie	1	Dr. Karl Kamillo Schneider	
Dezvoltarea și cunoașterea pubertății	1	Dr. Paul Kammerer	

Lichidarea de către chestură

Plata taxei pentru cursuri <u>jumătate</u> întreg	Contribuție pentru bibliotecă	K... h
Conform hotărârii din 19.. Nr.	Taxa de matricolă și ștampilă	" "
	Taxa pentru cursuri	" "
	Total...	K... h

L.S. Chestura Universității Viena

Se va cere un scris clar citibil.

Organele autorităților academice sint imputernicite Prezent în semestrul V
să respingă „Naționalele” avînd înregistrări rău lizibile.

NATIONALE

pentru auditorul titular al Facultății de filosofie

Prenumele și numele de familie al studentului:	Lucian Blaga
Cetățenia de stat:	română
Locul nașterii și provincia de coroană:	Lancrăm, România
Limba maternă, etatea:	română, 24 ani
Religia, felul ritului sau al confesiunii:	creștin, greco-oriental
Locuința studentului:	VIII. Str. Strozzi 10, 60
Prenumele, starea și domiciliul tatălui:	+ Isidor, Lancrăm , preot
Numele, starea și domiciliul tutorelui său:	Mama: Ana Moga
Denumirea institutului de învățămînt în care studentul a efectuat ultimul semestru:	Universitatea, Viena

Se bucură de încă nefixată bursă (fundație) în sumă de... K... h. acordată de... Sub...
19.... Nr.

Introducerea temeiului pe care studentul a solicitat
înmatricularea sau înscrierea:

cartea de curs

Denumirea cursurilor pe care studentul le-a selecționat spre a fi audiate

Obiectul cursului	Numărul de ore săptămînal	Numele docentului	Semnătura proprie a studentului, totodată calitatea celui care a primit legitimația
Istoria filosofiei	3	Dr. Ad. Stöhr	[ss.] Lucian Blaga
Filosofia antichității	4	Dr. Rob. Reininger	
Introducere în pedagogia experimentală	2	Dr. Alois Höfler	
Filosofia practică	4	Dr. Em. Reich	
Principiul continuității în biologie	1	Dr. Paul Kammerer	
Teatrul și drama la greci și romani	3	Dr. Em. Reisch	
Funcția socială a artei	1	Dr. Hans Tietze	

Lichidarea de către chestură

Plata taxei pentru cursuri <u>jumătate</u> întreg	Contribuția pentru bibliotecă	K... h....
--	----------------------------------	------------

	Taxa de matricolă	„	„
	și ștampilă		
Scutit conform hotărârii din 19... Nr.	Taxa pentru cursuri	„	„
	Total	K	h

L.S. Chestura Universității cezaro-crăiești

Se va cere un scris clar citibil.

Organele autorităților academice sînt imputernicite să respingă „Naționalele” avînd înregistrări rău lizibile. Prezent în semestrul VI

NATIONALE

pentru auditorul titular al Facultății de filosofie

Prenumele și numele de familie al studentului:	Lucian Blaga
Cetățenia de stat:	română
Locul nașterii și provincia de coroană:	Lancrăm, Transilvania
Limba maternă, etatea:	română, 9 mai 1895
Religia, felul ritului sau al confesiunii:	confesiunea creștină, greco-orientală
Locuința studentului:	IX. Str. Mariannen 23 A IV/10
Prenumele, starea și domiciliul tatălui:	Isidor, preot (decedat)
Numele, starea și domiciliul tutorelui:	—
Denumirea institutului de învățămînt în care studentul a efectuat ultimul semestru:	Universitatea din Viena

Se bucură de o bursă (fundație) în sumă de.... K... h acordată de... sub... 19... Nr

Introducerea temeiului pe care studentul a solicitat înmatricularea sau înscrierea:

Cartea de raport nr. 52938

Denumirea cursurilor pe care studentul le-a selecționat spre a fi audiate

Obliectul cursului	Numărul de ore săptămînal	Numele docentului	Semnătura proprie a studentului, totodată calitatea celui care a primit legitimația
Etica	5	prof. extr. Dr. Adolf Stöhr	[ss.] Lucian Blaga
Filosofia antichității tirzii și a evului mediu	3	prof. extr. Dr. Robert Reininger	
Socialismul și materialismul secolului al 19-lea	2	„ „ „ „	
Teoriile psihologiei animalelor	1	Dr. Karl Camillo Schneider	
Introducere în formarea societății	1	Dr. Paul Kammerer	
Introducere în teoria Lunii	3	dr. Samuel Oppenheim	

Lichidarea către chestură

Plata taxei pentru cursuri	jumătate	Contribuție pentru bibliotecă	K... h...
	întreg	Taxă de matricolă și ștampilă	„ „
Scutit conform hotărârii din 19.. Nr.		Taxa pentru cursuri	„ „
		Total:	K. h...

L.S. Chestura Universității cezaro-crăiești

Salvatore di GIACOMO

Correspondență cu Elena BACALOGU

ÎNTR-O NOTIȚĂ AUTOBIOGRAFICĂ, Elena Bacaloglu relatează întimplarea care a determinat, în 1908, prelungirea șederii ei în Italia și începutul unei strălucite cariere de ziaristă și scriitoare.¹ Un bilet câștigător la loterie favorizează schimbarea itinerarului fixat pentru întoarcerea în țară, dându-i posibilitatea să ia vaporul din Napoli spre Constanța, pentru a nu părăsi peninsula fără să fi văzut faimosul golf. În pensiunea Böhle din via Margherita nr. 5 îl întâlnește pe Salvatore di Giacomo, poet de mare popularitate. Impresia este puternică, personalitatea lui o copleșește: «Îl privii. O figură maură, cu părul alb, de un argintiu cu reflexe, doi ochi nu mari dar extrem de expresivi, nas mic, gura c-o dantură neregulată, corpul *trăpu*, statură napoletană cu pălăria într-o parte. Știam că e figura cea mai reprezentativă a locului și printr-însul puteam, în scurtul timp ce aveam de stat în Napoli, să cunosc bine orașul și oamenii ce m-ar fi interesat»². Într-adevăr, prin intermediul său intră în contact cu celebritățile Napolului literar și artistic: Benedetto Croce, Edoardo Dalbono — «marele pictor istoric al locului», Edoardo

Salvatore di Giacomo

Scarfoglio, Matilda Serao. Cu protecția unora dintre cele mai cunoscute nume, apreciată și încurajată cu entuziasm și convingere, Elena Bacaloglu începe să publice articole în limba franceză sau la revistele unde colaborările erau traduse în italiană, să țină conferințe. În 1912 devine membră a Asociației presei italiene, după o neobosită activitate, susținută ca delegată a Comitetului Italian pentru organizarea pavilionului românesc din cadrul expoziției de la Castel Sant Angelo din Roma.³ Numele său era deja cunoscut publicului peninsular, care îi aclamase la Roma, la Veneția și Florența

¹ Elena Bacaloglu este autoarea unui roman psihologic în două volume: *În tuptă și Două forțe*, București, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Gobl (la vol. II Noua Tipografie Profesională Dinu C. Ionescu), apărute între 1906—1908. În perioada 1903—1906 colaborase la ziarele: „La Roumanie” al lui Fr. Damé și la „Adevărul” lui Constantin Mille. În 1908 se afla în Italia, într-o călătorie de «reculegere sufletească», după cele 2 căsătorii eșuate cu Radu Rosetti și Ovid Densusianu. Datele sînt extrase din ms. *Introducere, Memorii*, M.L.R., 1095.

² *Idem*.

³ În legătură cu această problemă, vezi *Lettre officielles*, adresată lui Tzigara-Samurcaș, directorul Muzeului etnografic din București și organizatorul pavilionului românesc.

[Antet]
 Salv. di GIACOMO
 Incoronata 30

15 Nov[embre] 1910

Gentile Signora,

io sono arrivato in Napoli iersera, dopo averne stato 20 giorni lontano. Però ho tardato a rispondervi.

Il tipografo che può stampare la vostra conferenza è il Console — voi l'avete conosciuto in Napoli. E la persona più adatta per questo genere di pubblicazioni eleganti. (Eugenio Console, 7, Piazza Latilla, Napoli).

La carta che potrebbe essere usata per la brochure è quella ruvida, americana, così detta soffice.

I caratteri, nuovi, ha pur Console — e sono adatti alla carta. Io dunque vi farò mandare dal signor Console un échantillon della carta, de' caratteri e del formato: domani io vedrò per questo. Naturalmente egli se ne stà anche ai miei suggerimenti — così che avrete quel che io gli suggerirò di spedirvi.

Non ho alcun dipinto che possa servirvi per la copertina — se lo avessi ve lo manderei con molto piacere. Di Napoli ho molte stampe — antiche, e inutili per vostro libro.

Vi occorre qualcosa di delicato e di lieto. Il Dalbono potrebbe fare un acquerello, o lo potrebbe fare il giovine pittore Portiglione. Il Dalbono non lo fa per meno di 100 lire (ma l'originale che vi resta le vale bene), il Portiglione lo può fare per cinquanta.

La riproduzione dev'esser fatta in tricromia dalla Casa Alfieri & Lacroix. A suo tempo vi metterei in comunicazione con essa. Vi può costare, secondo il formato, da 60 a novanta lire.

Il Console compilerà un preventivo per fogli di stampa. Ignorando l'entità materiale del libro egli non ne può fare altri per ora.

Se scegliete l'artista vogliate dire precisamente, che cosa vi piacerebbe di vedere espresso da lui — egli s'atterra al vostro desiderio.

Vi prometto d'occuparmi dell'edizione.

Passo il vostro indirizzo al Console.

Vi mando un programma di un mio libro per lasciarvi osservare la sua illustrazione principale, l'encadrement: se il genere vi piace, avete a Roma stessa l'artista che può eseguire per voi qualcosa di simile, a colori. E il mio amico sg. Cav. Giovanni Luccio,

conferința *Il patriotismo di Bianca Milesi e Giorgio Asaky*. Succesul — bine marcat de presa italiană — se datorase intuiției poetice, documentării istorice și penetrației psihologice cu care Elena Bacaloglu evocase romantica înținire de la începutul secolului trecut dintre luminoasă figură a Risorgimento-ului și tinărul român cu preocupări pentru pictură și arheologie, ce frecventa școala de desen a lui Antonio Canova.

Volumul Elenei Bacaloglu, *Naples et son plus grand poète*⁴, reprezintă un « omagiu recunoscător și tandru » adus Italiei, — « a doua mea

patrie », cum mărturisește autoarea — și lui Salvatore di Giacomo, cel mai autentic cîntăreț al cetății, care a surprins și a sintetizat sufletul napolitan, elanurile și nostalgiile sale.

Numele său se confundă cu energiile vitale și ferroarea lirică a golfului napoletan încercînd să le trezească prin virtuțile figurative și sonoritatea muzicală a poeziei (*Quanno sponta la luna a Marechiaro*, *La luna nova nmieza lu mare* au devenit cunoscute canțonete), sau prin dramaticul conflict din *Assunta Spina*. Elena Bacaloglu nu face în studiul său un portret al lui Salvatore di Giacomo, ci o demonstrație a legăturii indisolubile dintre poet și cetatea natală, tot așa cum Pulcinella și soția sa, Zeza,

⁴ *Naples et son plus grand poète*, Napoli, Edizione artistiche, E. Console, 1911.

[Antet]

Salv. di GIACOMO
Incoronata 30

15 noiembrie 1910

Stimată doamnă,

Am sosit la Napoli ieri seară, după o absență de 20 de zile. De aceea am întârziat să vă răspund. Tipograful care poate imprima conferința dumneavoastră e dl. Console — pe care l-ați cunoscut la Napoli. Este omul cel mai potrivit pentru acest gen de tipărituri elegante. (Eugenio Console, 7, Piazza Latilla, Napoli).

Hirtia care ar putea fi folosită pentru broșură este cea aspră, americană, așa zisă poroasă. Caractere de literă noi are și Console și sînt potrivite cu hirtia. Eu, așadar, vă voi expedia de la dl. Console o mostră de hirtie, de caractere de literă și de format; miine mă voi ocupa de acestea. Desigur, el va primi și alte sugestii din partea mea astfel încît veți avea ceea ce îi voi sugera să vă trimită.

Nu am nici o pictură care v-ar putea servi pentru copertă — dacă aș fi avut v-aș fi trimis cu multă plăcere. Am multe stampe ale orașului Napoli — vechi și nepotrivite pentru cartea dumneavoastră. Aveți nevoie de ceva delicat și vesel. Edoardo Dalbono ar putea face o acuarelă sau ar putea-o face tinărul pictor Portiglione. Dalbono n-o face pentru mai puțin de 100 lire (dar originalul care vă rămîne valorează pe deplin). Portiglione o poate face pentru 50 de lire.

Reproducerea trebuie executată în *tricromie*, de către Casa Alfieri & Lacroix. La momentul potrivit vă voi pune în legătură cu aceasta. Vă poate costa, după format, de la 60 la 90 de lire.

Dl. Console pretinde un avans pentru hirtie de tipar. Necunoscînd dimensiunile materiale ale cărții nu ne poate face deocamdată altceva.

Dacă alegeți pictorul, vă rog să spuneți precis ce anume v-ar place să vedeți în mod clar de la el — acesta se pliază dorinței dumneavoastră. Vă promit să mă ocup de ediție. Îi dau lui Console adresa dumneavoastră. Vă trimit sumarul uneia din cărțile mele ca să puteți observa prezentarea generală, ancadramentul; dacă vă place acest gen, aveți chiar la Roma artistul care poate executa pentru dumneavoastră ceva asemănător în *culori*. Este prietenul meu, Signor Cavaliere Giovanni Luccio, secretar la Ministerul Instrucțiunii Publice. Locuiește în strada Milano 26,

supraviețuiesc ca simboluri eterne ale nașterii și morții. Aici, în teatrul popular, în acele *maschere* ce făceau deliciul publicului pestriț de pe străzile orașului, va regăsi di Giacomo adevărata umanitate descrisă de el în *Assunta Spina*. În prelungirea poeziei sale sentimentale va veni suita de tablouri din povestirile pline de tandrețe pentru plebea napoletană, melodramatică și patetică. Înclinația spre materia veristă explică și cercetarea pasionată a teatrului napoletan⁵ din perioada 1783—1884, considerat ca o genială manifestare a forței caracterului popular. Imaginile contemporane care trăiesc în paginile sale sînt, în viziunea

scriitorului, aceleași ca în trecut, ca în vremurile strălucitoare ale regatului Bourbonilor, epocă ideală din istoria regatului Napoli.⁶

Scrisorile lui Salvatore di Giacomo adresate Elenei Bacaloglu⁷ refac istoria apariției volumului *Naples et son plus grand poète* și reflectă rolul covârșitor pe care acesta l-a avut în realizarea cărții. Uzînd de relațiile sale în lumea artistică și a editorilor, o informează cu promptitudine asupra detaliilor tehnice și a condițiilor optime de imprimare, recomandîndu-i editura, hirtia, caracterele de literă, graficianul.

⁵ Vezi și Salvatore di Giacomo, *Storia del teatro San Carlino*, Napoli, 1891.

⁶ El este fondatorul seriei *Collezione Settecentesca*, pe care a coordonat-o și unde au apărut lucrările sale despre istoria anecdotică și a costumului din secolul XVII.

⁷ Arhiva Muzeului Literaturii Române, cotele: 15683—15691.

segretario al Ministero della Pubblica Istruzione — Abita in via Milano 26, ultimo piano — Roma.

Potete, se vi recate da lui, fare il mio nome. Credo che il suo compenso si potrà aggirare dalle 80 alle 90 lire. Egli può farvi degli en-tête e de' finali — anche delle iniziali. E pieno di buon gusto.

Credo d'avervi detto tutto.

Grazie pel Mese Mariano e per le Novelle. Credo d'avervi già scritto che pel Mese Mariano bisogna che vi mettiat d'accordo con la Società degli autori di Milano. Il signor Marco Praga vi farà la bozza di un contratto. Pe le novelle dovrà intendersi con me l'editore. Di Assunta Spina potrò darvi più in là il copione italiano, e anche tutti gli elementi grafici di scena, attori etc.

Co miei migliori saluti

S. di GIACOMO

II

[Antet]

Salv. di GIACOMO

Incoronata, 30

27 Nov[embre] 1910

Gentile Signora,

Rispondo alla vostra ultima lettera.

Dalbono vi farrà il piccolo acquerello Napoli per 60 lire.

Esso avrà un formato rettangolare. Così, se il Luccio vuol farvi per la copertina un encadrement settecento o ottocento o di stile antico, bisognerà che egli si regoli lasciando al sommo di esso il posto per la riproduzione dell'acquerello. Indico graficamente:

Non v'è bisogno che scriviate al Dalbono. Quando tutto sarà fatto bastera mandargli il suo compenso e i vostri ringraziamenti.

Un moment dificil a fost alegerea unei picturi în vederea reproducerii de pe copertă. Acuarela lui Edoardo Dalbono, « poetică », « delicată și veselă » este singura potrivită, după părerea lui, cu spiritul acestei cărți. Luminozitatea lucrării, bunul gust și discreția culorilor au consonat cu imaginile picturale și muzicale din versurile lui di Giacomo și au răspuns exigențelor sale cu privire la prezentarea artistică a cărții. Pentru cine privește coperta, este limpede că atit graficianul, cit și pictorul au respectat sugestiile și preferințele sale pentru elementele specifice stilului settecento.

Paralel cu preocupările legate de apariția cărții, aflăm că scriitoarea pregătea traducerea volumelor lui di Giacomo: *Mese mariano* și *Novelle napoletane*, pentru care urma să perfec-teze contractele cu editorii, și că versiunea

românească la *Assunta Spina* intra în proiectele ei cele mai apropiate. Dealtfel, pe coperta interioară a cărții este anunțată apariția acestor tălmăciri.

Volumul, în ediție originală, a intrat în colecția Bibliotecii Academiei din donația Ștefan Sihleanu, în 1925, și poartă dedicația autoarei: « A Ms. Șt. Sihleanu/en souvenir de Naples qui lui/ rappelle les beaux jours avec/ l'hommage le meilleur/ et le plus/ sympathique de l'auteur/ Hélène Bacaloglu/ Roma — Février 1911 ».

Miezul corespondenței îl constituie, desigur, evenimentele din perioada noiembrie 1910 — februarie 1911, în care se tipărea cartea. Celelalte scrisori, din 1913 pînă în 1921, cînd Elena Bacaloglu revenise în țară, sînt mărturia relațiilor constante de prietenie dintre cei doi scriitori.

Di ana CRISTEV

la ultimul etaj — Roma. Puteți, dacă mergeți la el, să uzați de numele meu. Cred că plata lui va fi în jur de 80—90 de lire. El va putea să facă *en-tête*-urile, *finalele* și chiar inițialele. E plin de bun gust.

Cred că v-am spus tot.

Mulțumesc pentru *Mese Mariano* și pentru *Nuvele*. Cred că v-am scris deja că pentru *Mese Mariano* trebuie să vă puneți de acord cu *Societatea autorilor din Milano*. Dl. Marco Praga vă va face schița unui contract. Pentru povestiri va trebui să se înțeleagă editorul cu mine. Din *Assunta Spina* vă pot da de acum copia italiană și chiar toate elementele grafice, de scenă, actori etc.

Cu salutările mele cele mai bune
S. di GIACOMO

II

[Antet]

Salv[atore] di Giacomo

Incoronata 30

27 noiembrie 1910

Stimată Doamnă,

Răspund la ultima dumneavoastră scrisoare.

Dalbono vă va face mica acuarelă Napoli pentru 60 de lire. Aceasta va avea un format dreptunghiular. Astfel, dacă Luccio vrea să vă facă pentru copertă un *anecdrament* stil sec. XVII sau secolul XVIII sau în stil antic, va trebui ca el să reglementeze, lăsind deasupra acestuia locul pentru reproducerea acuarelei. Iată schița:

Nu e nevoie să-i scrieți lui Dalbono. Cînd totul va fi gata, va fi suficient să-i trimiteți plata și mulțumirile dumneavoastră.

à Mre A. Schleano

en souvenir de Naples qui lui
rappelle des beaux jours et avec
l'hommage le meilleur et le plus
sympathique de l'auteur

Hélène Baculor

Rome - Février 1911

Se Luccio abbandona l'idea dell'encadrement, la pittura del Dalbono può anche andar sola. Ripeto quel che ho detto; il Luccio allora potrebbe fare un en-tête e un cul de lampe pel vostro scritto.

Domani, in biblioteca, cercherò i giornali e ve li manderò.

Pel resto guarderò quel che avete scritto a Console.

Domando scusa della mia fretta. Con devoti saluti

S. di GIACOMO

P.S. Questa carta che mi mandate costa carissimo — ed è d'un grande provincialismo artistico. S'usava al medio evo.

III

[Antet]

Salv. di Giacomo

Incoronata, 30

le 2 de Déc[embre] 1910

Madame, je reprends mon mauvais français pour vous dire :

I. Que je suis à Naples, où je trouve votre lettre de mardi.

II. Que je tacherais de voir Console demain, pour le prier de faire en manière de vous contenter sans vous faire dépenser tant d'argent. Il me repondra, peut-être, que les voluptés littéraires coûtent très cher — et je lui dirais que, en tout cas, son esthétique financière doit se moderer.

III. Mons. Luccio m'écrit pour avoir des modèles 700. Je m'empresse de lui les envoyer.

IV. La copertina, ou qu'il y a la trichromie d'après Dalbono, doit être imprimée sur papier blanc [hîrtia ruptă :addatée] pour ces choses.

... Enfin je vous répète que lorsque vous aurez tout conclu avec Ms Console je ferais de mon mieux pour que l'édition soit gentille et digne de la féminilité, de son parfum ésothique, de la bonté du contenu etc. etc.

Voilà : encore une chose : il ne faut pas payer avant, mais à choses terminées.

Très dévoué

S. di GIACOMO

in tutta fretta = en toute hâte

[Antet]

BIBLIOTECA

LUCCHESI PALLI

Il Direttore

IV

4 Dicembre 1910

Gentile Signora,

Spero martedì prossimo di potervi mandare l'acquerello di Dalbono, che ho visto principiato e che a me pare delicato e poetico. Il Dalbono si contenta d'un prezzo minimo perché è un mio amico; l'acquerello è un opera d'arti.

Qui accludo la formula della lettera che potrete spedire a Alfieri & Lacroix a Milano quando, allo stesso tempo, manderete l'acquerello. Bisogna additare i centimetri. E questo potrà fare il signor Luccio, che potrà anche badare alla confezione del sottofascia raccomandato.

Accludo due buste: una per la vostra lettera d'accompagnamento, l'altra per attaccarla sul pacchetto.

Credo d'essermi spiegato. A ogni modo il sig. Luccio potrà assistervi con la solita sua cortesia.

Dacă Luccio renunță la ideea chenarului, pictura lui Dalbono poate merge și fără. Repet ceea ce am spus: Luccio deci ar putea face un *en-tête* și un *cul de lampe* pentru scrierea dumneavoastră.

Miine, la bibliotecă, voi căuta ziarele și vi le voi trimite.

Pentru restul voi vedea ceea ce i-ați scris lui Console. Scuze pentru graba mea.

Cu devotate salutări

S. di GIACOMO

P.S. Această hirtie pe care mi-o trimiteți costă foarte scump și e de un mare provincialism artistic. Se folosea în Evul Mediu.

III

[Antet]

Salv. di Giacomo

Incoronata 30

2 decembrie 1910

Doamnă, reiau slaba mea franceză pentru a vă spune:

I. Că sînt la Napoli, unde găsesc scrisoarea dumneavoastră de marți.

II. Că mă străduiesc să-l văd miine pe Console, ca să-l rog să procedeze astfel încît să vă mulțumească fără să vă pună să cheltuiți atîția bani. Îmi va răspunde, poate, că voluptățile literare costă foarte scump, iar eu îi voi spune că, în orice caz, estetica sa financiară trebuie să se modereze.

III. Dl. Luccio îmi cere modele stil secolul al XVII-lea. Mă grăbesc să i le trimit.

IV. *Coperta* sau locul cu tricromia după Dalbono, trebuie tipărită pe hirtie *albă*, [potrivită] pentru aceste lucrări.

În sfîrșit, vă repet că după ce ați lămurit totul cu dl. Console eu voi face tot posibilul ca ediția să fie frumoasă și demnă de spiritul feminin, de parfumul său exotic și de valoarea conținutului etc. etc.

Iată încă un lucru: nu trebuie să plătiți înainte, ci pentru lucruri terminate.

Foarte devotatul

S. di GIACOMO

in tutta fretta = în mare grabă

IV

[Antet]

Biblioteca

Lucchesi Palli

Il Direttore

4 decembrie 1910

Stimată doamnă,

Sper ca marțea viitoare să vă pot trimite acuarela lui Dalbono, pe care am văzut-o schițată și care mi se pare delicată și poetică. Dalbono se mulțumește cu un preț minim fiindcă mi-e prieten: acuarela e o operă de artă.

Adaug conceptul scrisorii pe care o puteți trimite la Alfieri & Lacroix, la Milano, în momentul cînd expediați acuarela. Trebuie să socotiți centimetrii. Și asta o va putea face dl. Luccio, care va putea chiar să supravegheze executarea banderolei pentru expedierea recomandat.

Alătur două plicuri: unul pentru scrisoarea dumneavoastră de însoțire, altul pentru a-l lipi pe pachet.

Cred că am fost explicit. În orice caz, dl. Luccio va putea să vă ajute cu obișnuita lui gentilețe.

*Forse io lascerei l'aquerello senza encadrement. Ma vedra Luccio.
Per tutto il resto Console è lì e spero che v'intenderete.*

Con devoti saluti

S. di GIACOMO

V

[Antet]

BERTOLINI'S PALACE
NAPLES

18 Février 1911

*On n'usera pas l'encadrement. L'encadrement gâte l'oeuvre de Dalbono — c'est vrai —
et je me rappelle de l'avoir dit. On fera ce qu'il faut faire pour donner à la « coper-
tina » du livre l'expresion la plus esthétique.*

Console a reçu les épreuves corrigées : mais où faut-il mettre les initiales ?

Maintenant vous êtes en correspondance avec lui — les choses sont presque finies.

Bien de choses

S. di GIACOMO

VI

[Antet]

S.D.G.

Via Megaride 9

28 Settembre 1913

*Domattina andrò a Roma. Mi vi tratterro quatro o cinque giorni, e in uno di quelli
spero di poter recarmi al suo albergo a salutarla.*

Con devoti saluti

S. di GIACOMO

VII

[Antet]

COMMISSIONE PERMANENTE

Per le arti musicale e drammatica

10 Gennaio 1916

Reintrando iersera tardi ho trovato il vostro biglietto.

*Dalle 11 ant. alle una e mezza pom[erigio] sono al Conservatorio di S. Pietro a
Majelea ; dopo non ho più ore libere fino alle 8 di sera, perché all'una e mezza vado
al convento dei Zicoppini ove resto fino ale 6 ; poi vado a pranzo.*

Mille buoni saluti

S. di GIACOMO

VIII

[Antet]

Collezione Settecentesca

Sandron

Diretta da S. di Giacomo

10 Luglio 1921

*Ha poi avuto, signora, una mia raccomandata che le spedii una settimana fa? Con-
teneva un vaglia cambiario.*

Poate eu aş lăsa acuarela fără chenar. Dar va vedea Luccio.
Pentru toate celelalte, Console se află aici și sper că vă veți înțelege.

Cu devotate salutări

S. di GIACOMO

V

[Antet]

Bertolini's Palace
Naples

18 februarie 1911

Nu se va folosi chenarul. E drept, ancadramentul pune în valoare lucrarea lui Dalbono și mi-amintesc că am spus-o. Se va face ceea ce trebuie făcut pentru a da « copertinei » cărții cea mai estetică expresie.

Console a primit probele corectate, dar unde trebuie puse inițialele?

Acum sînteți în corespondență cu el — lucrurile sînt aproape gata.

Numai bine,

S. di GIACOMO

VI

[Antet]

S.D.G.
Via Megaride 9

28 septembrie 1913

Miine dimineată voi merge la Roma. Voi rămîne patru sau cinci zile și într-una dintre ele sper să pot veni la hotel să vă salut.

Cu devotate salutări

S. di GIACOMO

VII

[Antet]

COMMISSIONE PERMANENTE
per le arti musicali e
drammatica

10 ianuarie 1916

Întorcîndu-mă ieri seară tîrziu am găsit biletul dumneavoastră. De la 11 dimineța la 1¹/₂ după amiaza sînt la conservatorul S. Pietro la Majelea; apoi nu mai am timp liber pînă la opt seara, pentru că la 13,30 merg la mînăstirea Zicoppinilor, unde rămîn pînă la 6; apoi merg la masă.

Mii de salutări bune,

S. di GIACOMO

VIII

[Antet]

Collezione Settecentesca
Sandron
Diretta da S. di Giacomo

10 iulie 1921

Ați primit, doamnă, o recomandată pe care am expediat-o cu o săptămînă în urmă? Conținea un mandat poștal de schimb.

Am scris, cum veți vedea din recipisele alăturate, fraților dumneavoastră. Dacă răspund, vă voi comunica răspunsurile.

Cu devotate salutări,

S. di GIACOMO

Con devoti saluti

S. di GIACOMO

S. di GIACOMO

IX

[Antet]

NAPOLI

BIBLIOTECA

LUCCHESI PALLI

IL DIRETTORE

26 Ottobre 1921

Prepua Signora,

Non ho più avuto notizie Sue e credo ch'Ella sia tuttora a Bukarest assieme a suo figlio. Ho chiesto di lui al Rettore del Comitto — e ho avuto il biglietto che le accludo. Da Roma nessuna risposta come Le scripsi pure a suo tempo. E questo silenzio continua.

Spero ch'Ella stia bene e che abbia tranquillità.

Devoto suo

S. di GIACOMO

IX

[Antet]

Biblioteca

Lucchesi Palli

Il Direttore

26 ottobre 1921

Stimată Doamnă,

N-am mai avut noutăți de la dumneavoastră și cred că acum vă aflați la București împreună cu fiul dumneavoastră.

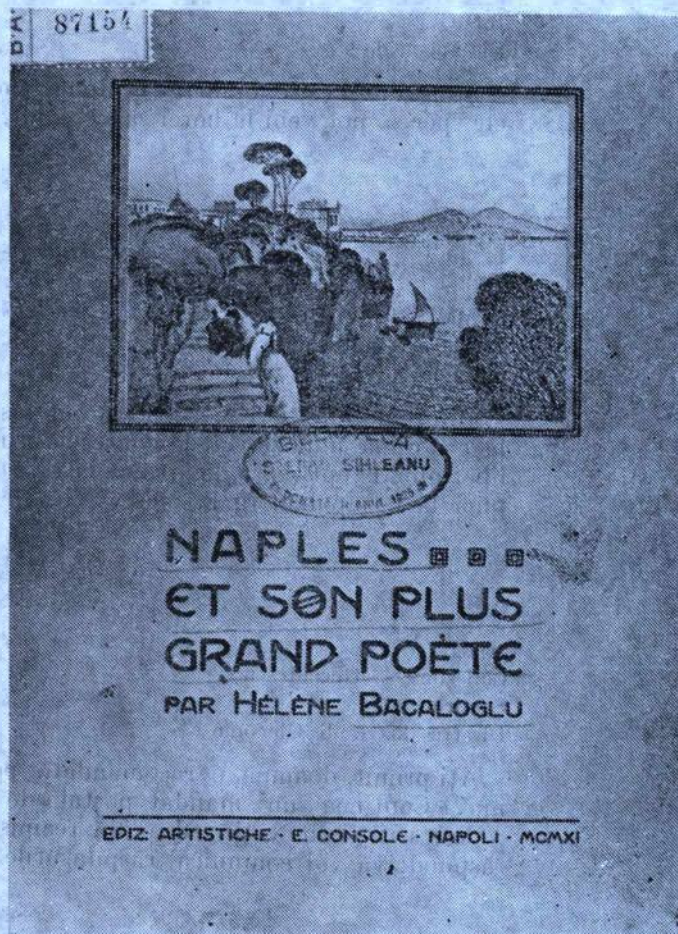
Am întrebat de el pe rectorul comitetului și am obținut biletul pe care-l alătur.

De la Roma nici un răspuns, așa cum v-am și scris la momentul potrivit. Și această tăcere continuă.

Sper că dumneavoastră sînteți bine și liniștită.

Devotat,

S. di GIACOMO

M E R I D I A N E

Ion PILLAT

la tribuna Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală

DEȘI S-A IMPUS ÎN CONȘTIINȚA CONTEMPORANILOR și a posterității în special ca poet, prin timbrul inconfundabil al vocii sale lirice, Ion Pillat a desfășurat cu asiduitate o bogată activitate și în alte domenii literare, fiind un fervent animator al vieții noastre spirituale, remarcându-se ca eseist și traducător talentat, dar și ca un distins conferențiar în cadrul Ateneului Român sau la Universitatea Liberă, ipostază în care a abordat cu precădere teme literare, îndeosebi din sfera poeziei naționale și universale.

O latură mai puțin cunoscută a activității evocatorului Floricai și al Miorcanilor o reprezintă cea de delegat la Congresele anuale ale P.E.N.-clubului sau ale Uniunii Asociațiilor pentru Societatea Națiunilor. Corespondența păstrată în arhiva familiei sau cea care se află în fondurile BARSR atestă participarea activă a lui Ion Pillat la dezbaterile inițiate de către forurile culturale internaționale mai sus amintite.

La Geneva sau la Paris, la Viena ori la Bruxelles, la Haga sau la Berlin, la Copenhaga ori la Praga, pretutindeni unde s-a aflat ca delegat la Congrese internaționale sau ca invitat al diverselor universități europene, Ion Pillat a fost un eminent mesager al culturii noastre, un exponent strălucit al ideii de cooperare intelectuală pe plan mondial, convins fiind că popoarele pot găsi pe tărîmul științei și artelor un domeniu fertil al cunoașterii reciproce, al colaborării și depășirii unor divergențe pasagere care uneori, din păcate, s-au transformat în grave conflicte politice și militare.

Multe dintre intervențiile și acțiunile întreprinse de Ion Pillat în sfera cooperării intelec-

tuale internaționale au rămas aproape necunoscute. Consultarea corespondenței scriitorului din arhiva familiei, în special ilustratele expediate soției sale cu aceste prilejuri, oferă sugestii interesante în vederea cunoașterii activității sale. *

Pe o ilustrată din 4 iulie 1928, expediată din Haga, face următoarea mențiune: « **Holanda e o țară extrem de interesantă și primirea făcută congresiștilor din cele mai bune. În fiecare zi pe lângă lucrările comisiilor și adunării avem cîte o excursie după masă și o recepție seara.** ». O altă ilustrată, trimisă din Geneva, pe data de 5 iunie 1930, consemnează: « **De trei zile în Geneva [...]. Am avut un discurs în ședința**

plenară de ieri și m-am luptat cu Pekar azi în comisie». În noiembrie 1930 o informează pe soție din Viena: «Am făcut treabă bună la comitetul intelectual». La 13 februarie 1931 îi comunică din Bruxelles: «[...] de când au început lucrările conferinței nu mai am un moment liber pentru a vizita orașul. Azi a fost toată ziua Comitetul de cooperare europeană, prezidat de Emil Borel, fostul ministru — cu care am dejunat». Într-o ilustrată expediată din Bruges, în 14 februarie 1934, precizează: «Congresul terminat ieri seară cu succes [...]».

Toate aceste informații pe care i le împărtășește soției relevă faptul că autorul *Portretelor lirice* era o persoană marcantă în cadrul vieții intelectuale europene interbelice. Din păcate, scriitorul nu oferă detalii în legătură cu problematica abordată în cadrul dezbaterilor ce au avut loc la nivelul congreselor sau comisiilor la care a participat. Până în prezent, nu s-au găsit nici eventualele însemnări ale lui Ion Pillat făcute cu prilejul participării sale la lucrările unor asemenea foruri culturale internaționale.

Investigarea atentă a fondului de manuscrise pillatene și a arhivei scriitorului de la BARSR ne-a prilejuit depistarea unui discurs pe care autorul *Poemelor într-un vers* l-a ținut în cadrul Comisiei Internaționale de Cooperare Intelec-

tuală. Textul nu se păstrează în manuscris, ci sub forma unei dactilograme redactate în limba franceză.¹ Numele lui Ion Pillat este menționat în final, ca autor al propunerii adoptate de către Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală privind edtarea unei colecții de traduceri, într-una sau mai multe din marile limbi universale, colecție ce trebuia să cuprindă operele reprezentative ale literaturilor europene de «limbi regionale»:

«*Approuvant la proposition de M. I. Pillat, délégué de la Roumanie, (s.n.) que l'Institut de Coopération Intellectuelle de la Société des Nations publie, par les soins d'un Comité International aidé dans ce travail des Comités consultatifs nationaux, une Collection de traduction dans une ou plusieurs des grandes langues universelles, d'ouvrages représentatifs et classiques pris aux différentes littératures européennes de langues régionales*».

Emitem ipoteza că acest discurs a fost ținut de Ion Pillat la 4 iunie 1930, în cadrul ședinței plenare a Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală, ce și-a desfășurat lucrările la Geneva, pornind de la precizarea pe care o face pe ilustrata expediată din Geneva soției sale și datată 5 iunie 1930, ilustrată ce înfățișează Quai des Eaux-Vives:

Hôtel de l'Eau

5 iunie 1930

Marie dragă,

De trei zile în Geneva — nu mai am nimic nou de văzut. Splendid situat, cu părți vechi foarte pitorești, orașul însă e de o monotonie... elvețiană.

După 10 seara te-ai crede la Sinaia... iarna. Muzeul destul de interesant, și mai ales o expoziție romantică (mobile, bibelouri, costume, stampe, cărți, manuscrise: Chateaubriand, Byron, Hugo, Lamartine, Vigny, Musset, Stendhal, Balzac, Toepfer — foarte simpatică. Am vizitat-o azi dimineață, între două comisii, cu Șerbeștii, M-me Elorietta și Rey (secretarul cooperației europene cu care am prinzit la Madrid, la Segoviano). Am vorbit mult de tine. A[u] sosit și Ibrovac, Stronsky etc... toți indignați că n-ai venit. Am avut un discurs în ședința plenară de ieri și m-am luptat cu Pekar azi în comisie (s.n.). Regret mult că nu ești aici. Geneva e sinistă pentru...

Te îmbrățișez cu mult dor,

ION

În cadrul discursului, Ion Pillat își exprimă adevăratele scopuri nobile ale Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală și ale Institutului de Cooperare Intelectuală ce vizau crearea unei «ordini spirituale noi, [...] dincolo de frontiere, dar nu în afara națiunilor [...], aceasta trebuind să aibă la bază [...]

aportul colectiv și diferit al fiecărui popor din lume». În acest deziderat pe care îl promovau forurile culturale internaționale respective, scriitorul român vede cristalizată o aspirație funda-

¹ BARSR, Arhiva Ion Pillat, vol. I, mss. 15, 6 p. dactilografiate.

Monsieur le Président,

Messieurs,

Messieurs,

Ion I. Pillat

June 15

Qu'il ne soit permis avant de développer l'importance de la proposition que la jeunesse roumaine a faite, de rendre hommage à notre bienveillante attention, d'apporter l'hommage très chaleureux de son pays pour l'œuvre de la Commission internationale de Coopération intellectuelle et pour celle de l'Institut de Coopération intellectuelle et de son éminent et si actif Directeur, d'apporter aussi toute sa gratitude pour le magnifique travail de notre rapporteur M. le Président Harriot.

Dès la première heure la jeunesse a compris l'importance exceptionnelle d'une institution dont le but est justement de créer par delà les frontières, mais non en dehors des nations, un cadre spirituel nouveau fondé sur l'apport collectif et divers de chaque peuple du monde. Le peuple roumain a conservé pieusement dans ses montagnes de très vieilles traditions thraces, une langue qui lui vient des légendes de Rome et un magnifique patrimoine d'art et de sagesse populaire - il tient très précieusement à cette âme nationale que des siècles d'oppression n'ont pu altérer - mais il désire avec son âme d'ardeur de contribuer lui aussi à l'éveil spirituel du monde, auquel il destine les possibilités

mentale a țării noastre, el considerind, pe bună dreptate, că o cultură națională trebuie să slujească întregii umanități prin valorile pe care le promovează, dar coeficientul ei de universalitate este în raport direct cu ceea ce fiecare popor are mai specific.

Comentind anumite lucrări apărute sub egida Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală, dintre care amintește *Index translationum*, *Colecția ibero-americană* și *Colecția de opere japoneze*, precum și proiectul unei *Colecții etnografice și istorice asupra originilor Statelor Americane*, expus de către delegatul Argentinei, scriitorul român relevă importanța acestor inițiative în « difuzarea gândirii naționale pe plan internațional », în cunoașterea operelor reprezentative, a tradițiilor și istoriei unor popoare dincolo de frontierele lor.

În contrast cu unele țări, a căror cultură și literatură au ca suport o limbă de circulație universală — dintre care conferențiarul român citează franceza, engleza, germana, italiana,

spaniola și rusa —, alte țări sînt vitregite intrucît literatura popoarelor respective este elaborată în limbi de circulație restrînsă, « valabile numai în interiorul frontierelor lor ». Pornind de la această constatare, Ion Pillat arată că omenirea este privată de « aportul spiritual al majorității popoarelor », a căror cultură și literatură este necunoscută din cauză că popoarele respective vorbesc o limbă de circulație regională. Pentru ca tezaurul literaturii universale să nu fie vitregit de contribuția spirituală a popoarelor ce vorbesc o « limbă regională », autorul *Portretelor lirice* propune, în numele delegației române, crearea unei *Colecții de traduceri*, într-una sau mai multe limbi universale, colecție care să cuprindă « opere reprezentative și clasice luate din diferite literaturi europene de limbi regionale ».

Elaborarea și editarea acestei *Colecții de traduceri* ar avea menirea nu numai să facă accesibile capodoperele clasice ale literaturilor mai puțin cunoscute marilor țări de limbi universale, dar să și ajute chiar țărilor mici să cunoască « literatura și deci sufletul real al vecinilor lor ».

În viziunea lui Ion Pillat, o asemenea colecție reprezintă una dintre modalitățile de a ajunge cu vremea la « spiritualizarea frontierelor, care, prin apropierea inimilor și cooperarea ideilor, trebuie să fie scopul tuturor eforturilor noastre ».

Scriitorul român a nutrit statornic speranța că popoarele trebuie să găsească drumul înțelegerii și al cooperării pentru o mai bună cunoaștere reciprocă. Chiar în dramaticul an 1941, în preambulul unei conferințe închinată lui Jean Racine, Ion Pillat făcea următoarea mărturisire: « Poate că niciodată locuitorii Europei n-au avut o mai tragică nevoie, în vremurile catastrofale în care trăim, de a-și consolida bastioanele sufletești în jurul unor valori indiscutabile, de o parte și de alta a granițelor, valori care ne redau mindria — astăzi atât de zdruncinată — de a ne considera ca membri ai societății omenesti »².

Această idee nobilă, formulată acum 46 de ani, își păstrează valoarea integrală și astăzi, cînd popoarele de pretutindeni militează pentru destindere, pentru preîntîmpinarea unui cataclism nuclear, pentru dezarmare și pace.

Dumitru-Șerban DRĂGOI

² Ion Pillat, *Tragedia raciniană*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul VIII, aprilie 1941, nr. 4, p. 149.

Monsieur le Président,
Mesdames,
Messieurs,

Qu'il me soit permis avant de développer fort brièvement la proposition que je voudrais soumettre au nom de la Délégation roumaine à votre bienveillante attention, d'apporter l'hommage très chaleureux de mon pays pour l'oeuvre de la Commission Internationale de Coopération intellectuelle et pour celle de l'Institut de Coopération intellectuelle et de son éminent et si actif Directeur, d'apporter aussi toute sa gratitude pour le magnifique travail de notre rapporteur M. le Président Herriot.

Dès la première heure la Roumanie a compris l'importance exceptionnelle d'une institution dont le but est justement de créer par delà les frontières, mais non en dehors des nations, un ordre spirituel nouveau, fondé sur l'apport collectif et divers de chaque peuple du monde. Le peuple roumain a conservé pieusement dans ses montagnes de très vieilles traditions thraces, une langue qui lui vient des légions de Rome et un magnifique patrimoine d'art et de sagesse populaire — il tient passionnément à cette âme nationale que des siècles d'oppression n'ont pu altérer — mais il désire avec non moins d'ardeur contribuer lui aussi à l'avenir spirituel du monde, auquel il destine les possibilités infinies de son âme antique et pastorale et toute la farouche énergie de sa jeunesse.

C'est pourquoi la Roumanie voit dans l'oeuvre de Coopération Intellectuelle la réalisation même de ses plus hautes ambitions : une culture nationale qui serve avant tout l'humanité entière et dont le coefficient d'universalité soit en rapport direct avec ce que chaque peuple a de plus spécifique. Entre valable pour les autres, c'est d'abord être profondément soi-même — ceci est vrai pour les individus comme pour les Nations. « Les temps du monde fini commencent » résume comme seul lui le peut faire : Paul Valéry.

C'est pourquoi aussi, dans le rapport si riche en suggestions heureuses que la Commission de Coopération Intellectuelle nous présente et où tant de nobles buts sont proposés à nos méditations, permettez-moi de choisir surtout les passages qui illustrent ce que je viens de dire. Je ne veux parler ni de ces „Correspondances“ — honneur des beaux esprits — où le Nord et le Sud, l'Orient et l'Occident s'affrontent et se complètent pour le bien du Globe même, ni des „Entretiens“ désormais célèbres de Venise et de Nice, où les problèmes brûlants de l'« Art et l'Etat », de l'« Art et la Réalité » et de « La formation de l'homme moderne » ont été définis en termes excellents par les personnalités les plus dignes de la littérature, de l'Art et de la Science contemporaine. Je préfère m'arrêter avec vous à ces collections, à ces publications, d'une incontestable utilité pour la diffusion de la pensée nationale sur le plan international, pour la connaissance au delà de ses frontières des oeuvres les plus belles, les plus vraiment représentatives d'un peuple — et aussi de ses traditions et de son histoire.

Je pense à l'Index translationum, à la Collection Ibéro-américaine augmentée chaque année, qui s'enrichira bientôt de deux livres nouveaux, à la Collection d'Ouvrages japonais, proposée par le professeur Anesaki, mais j'ai surtout en vue cet admirable plan d'une collection ethnographique et historique sur les origines des Etats américains, laquelle grâce à la proposition de M. Levillier, l'éminent délégué de l'Argentine, saumise au cours de la dernière session à l'Assemblée de la Société des Nations et admise par elle, deviendra bientôt un nouveau moyen de « l'approchement entre les anciens pays qui colonisèrent l'Amérique et les pays neufs qui leur doivent l'origine et leurs nationalités actuelles », pour employer les propres termes de M. Levillier.

Il me semble cependant que dans cette chaîne spirituelle un chaînon et un des plus importants à mon avis, fait défaut. Si certains grands pays ont une langue, je dirais universelle non seulement par le nombre des nationaux qui l'emploient et la grandeur des territoires sur lesquels elle règne, mais encore par le fait que des étrangers la parlent : le français, l'anglais, l'allemand, l'italien, l'espagnol, la russe même, — d'autres moins favorisés à cet égard ne sont valables qu'à l'intérieur de leurs frontières. L'humanité est ainsi privée de l'apport spirituel de la majorité des peuples — apport dont elle ne

Domnule Președinte,
Doamnelor,
Domnilor,

Să-mi fie permis, înainte de a dezvolta foarte pe scurt propunerea pe care aş vrea s-o supun în numele Delegației române binevoitoarei dumneavoastră atenții, să aduc omagiul fierbinte al țării mele activității Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală, a Institutului de Cooperare Intelectuală, cit și eminentului și atît de activului său director; de asemenea, să aduc întreaga grațitudine pentru minunata sa muncă raportorului nostru, domnul Președinte Herriot.

Încă din primul moment, România a înțeles importanța excepțională a unei instituții al cărei scop este chiar de a crea dincolo de frontiere, dar nu în afara națiunilor, o ordine spirituală nouă, fondată pe aportul colectiv și diferit al fiecărui popor din lume. Poporul român a păstrat cu pioșenie în munții săi străvechi tradiții tragice, o limbă care îi vine de la legiunile Romei și un minunat patrimoniu artistic și de înțelepciune populară — el păstrează cu strășnicie acest suflet național pe care secole de asuprire n-au putut să-l altereze — dar dorește cu nu mai puțină ardoare să contribuie el însuși la viitorul spiritual al lumii, căruia îi hărăzește posibilitățile infinite ale sufletului său strămoșesc și pastoral, precum și toată vigoarea năvalnică a tineretii sale.

Iată de ce România vede în activitatea de Cooperare Intelectuală chiar realizarea celor mai înalte aspirații ale sale: o cultură națională care să slujească înainte de orice umanității întregi și al cărei coeficient de universalitate să fie în raport direct cu ceea ce fiecare popor are mai specific. Ca să fie reprezentativ pentru alții, înseamnă mai întâi să fie profund el însuși — aceasta este valabil pentru indivizi, cit și pentru națiuni. « Încep vremurile lumii apuse » conchide, cum numai el o poate face, Paul Valéry.

Iată de ce, din raportul atît de bogat în sugestii fericite, pe care Comisia de Cooperare Intelectuală ni-l prezintă și unde sint propuse reflecțiilor noastre atît de multe nobile scopuri, permiteți-mi să aleg îndeosebi pasajele care ilustrează ceea ce tocmai am spus anterior. Eu nu vreau să vorbesc nici despre aceste « Corespondențe » — onoare a spiritelor alese — unde Nordul și Sudul, Orientul și Occidentul se înfruntă și se completează, pentru binele Planetei însăși, nici despre « Dialogurile » deja celebre dintre Veneția și Nisa, în care problemele arzătoare ale « Artei și ale Statului », ale « Artei și ale Realității » și ale « Formării omului modern » au fost definite în termeni excelenți de către personalitățile cele mai demne ale literaturii, ale artei și ale științei contemporane. Prefer să mă opresc împreună cu dumneavoastră la aceste colecții, la aceste publicații de o incontestabilă utilitate pentru difuzarea gândirii naționale pe plan internațional, pentru cunoașterea dincolo de frontierele sale a operelor celor mai frumoase, într-adevăr cele mai reprezentative ale unui popor — cit și a tradițiilor și istoriei sale.

Mă gindesc la *Index translationum*, la *Colecția ibero-americană* sporită, cu fiecare an, care se va îmbogăți curînd cu două cărți noi, la *Colecția de opere japoneze*, propusă de profesorul Anesaki, dar am în vedere, mai ales, acest admirabil plan al unei *Colecții etnografice și istorice asupra originilor statelor americane*, care, grație propunerii d-lui Levillier, eminentul delegat al Argentinei, supusă în cursul ultimei sesiuni a Adunării Societății Națiunilor și admisă de ea, va deveni în curînd un nou mijloc de « apropiere între vechile țări care au colonizat America și noile țări care le datorează originea și naționalitățile lor actuale », pentru a întrebuița chiar termenii domnului Levillier.

Cred, totodată, că în acest lanț spiritual lipsește o verigă, și una dintre cele mai importante, după părerea mea. Dacă unele mari țări au o limbă, eu aş spune universală, nu numai prin numărul naționalilor care o întrebuițează și mărimea teritoriilor peste care aceasta guvernează, dar și prin faptul că străinii o vorbesc: franceza, engleza, germana, italiana, spaniola, chiar și rusa, — altele mai puțin favorizate în

saurait se passer cependant sans déficience grave. Aussi la Délégation roumaine estime de son devoir de proposer à la XVI-e Assemblée la création d'une collection d'ouvrages représentatifs et classiques (classique au sens de devenus partie intégrante du patrimoine national) des littératures européennes de langue régionale. Cette collection traduite dans une ou plusieurs langues universelles : français, anglais, allemand etc., mise sous l'égide de la Commission de Coopération Intellectuelle pourrait avoir à sa tête, un Comité international qui secondé par des Comités nationaux veillerait au choix des ouvrages, à leur traduction et à leur publication. En ce qui concerne le choix, toujours délicat quand il s'agit d'écrivains jeunes ou en pleine production, il sera rendu plus facile par le fait que cette collection aura en vue des « ouvrages représentatifs devenus partie intégrante de l'âme nationale » ce qui n'est le cas en général que pour les écrivains morts ou dont la situation littéraire n'est plus discutée depuis longtemps.

Au point de vue financier — le plus délicat à résoudre — on pourrait prendre exemple sur ce qu'on nous propose pour la Collection ethnographique et historique sur les origines des Etats américains, c'est-à-dire que les Etats intéressés participeraient en partie aux frais et dépenses.

Cette collection de traductions telle que la Délégation roumaine l'envisage, n'aurait pas seulement pour effet de rendre accessibles les chef-d'oeuvres classiques des littératures particulières inconnues ou presque aux grands pays de langues universelles, mais encore de faire ainsi connaître aux petits pays eux-mêmes la littérature et donc l'âme réelle de leurs voisins. Ceci ne peut qu'aider à une meilleure compréhension réciproque — et qui dit comprendre, dit aimer. Voilà d'après nous une des nombreuses façons d'arriver avec le temps à cette spiritualisation des frontières, qui avec le rapprochement des coeurs et la coopération des idées, doit être le but de tous nos efforts.

Au nom de la Délégation roumaine je me permets de déposer le projet de proposition suivant :

« La Sixième Commission,

Approuvant la proposition de M. I. Pillat, déléguée de la Roumanie, l'Institut de Coopération Intellectuelle de la Société des Nations publie, par les soins d'un Comité international aidé dans ce travail des Comités consultatifs nationaux, une Collection de traductions dans une ou plusieurs des grandes langues universelles, d'ouvrages représentatifs et classiques pris aux différentes littératures européennes de langues régionales.

Envoie cette proposition à la Commission de Coopération Intellectuelle pour faire étudier la question par l'Institut de Coopération Intellectuelle de manière à pouvoir présenter des propositions concrètes à la prochaine session de l'Assemblée de la Société des Nations ».

NOTĂ. Dintr-o eroare tehnică, în „Manuscriptum” nr. 4(65)/1986, la rubrica *Restituiri*, în textul lui Mihai Rădulescu, *Picu Pătruș* — ilustrator al lui E. Sue și S. Gessner (pp. 124—139), s-a omis publicarea a două note. Le reproducem aici, rugând cititorii să facă următoarele adăugiri:

*¹ G. Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, Editura Academiei, 1959, p. 4* (p. 124, colțana I, rîndul 7 de jos).

*² Dăteșim fucuria comunicării de față cercetătorului Octavion O. Ghibu, entuziasmul luptător pentru recunoașterea meritelor marelui copist și miniaturist...» (p. 125, coloana a II-a, r. 6 de jos, după: «Proprietatea mea, Onisifor Ghibu»).

CRONICA EDIȚIILOR

Titu MAIORESCU

traducător

DIN EDIȚIA CRITICĂ A OPEREI LUI Titu Maiorescu, alcătuită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon și publicată în seria „Scriitori români“ a Editurii „Minerva“, a apărut spre sfârșitul anului trecut volumul al III-lea, cuprinzând traduceri făcute de critic, multe tipărite acum pentru întâia oară. Ce traduce Maiorescu, ce valoare și ce semnificație au aceste traduceri în biografia lui spirituală și în literatura română?

Făcînd cronologia textelor, observăm că traducerea este o activitate literară pe care Maiorescu o exercită pe aproape toată durata vieții lui intelectuale — e drept, cu întreruperi, mai mici între 1855 și 1887, mai mari după această dată. Începutul e făcut, din cît se știe pînă acum, în vara lui 1855, cu o povestire de Dickens, *Manuscrisul unui nebun*, reprezentînd un fragment autonom din *Documentele postume ale clubului Pick-Wick* (cap. 8). Presupun că traducerea a fost făcută din germană, căci studiul limbii engleze pare a începe pentru Maiorescu abia în toamna aceluia an (la 16 noiembrie nota în *Jurnal*: «întîia mea lecție de engleză»); el e intens în lunile următoare (5 ore săptămînal — cf. *Jurnal*, I, II, 1856), dar în ianuarie 1857 îl citea pe Shakespeare încă «în traducere». În 1856 Maiorescu traduce în germană trei poezii românești (două de Grigore Alexandrescu, între care o fabulă, și una de Radu Ionescu) și din germană în română, versuri de Lessing, Goethe, Schiller, Klopstock, Voss, J. Chr. Blum, o nuvелă de Jean Paul și un reportaj umoristic dintr-o publicație, probabil vieneză, neidentificată. Traducerile în nemțește erau menite să arate îngîmfărilor

colegi de la Theresianum că românii au și ei poezii bune și, în cazul fabulei *Pisica sălbatică și tigrul*, să satirizeze atitudinea de superioritate nobiliară afișată de unii dintre ei. Alegerea textelor — *Miezul nopții* de Grigore Alexandrescu și *Nopturnă* de Radu Ionescu — va fi fost determinată de afinitatea adolescentului cu spiritul neguros, de lamentație romantică al acestor poezii, un spirit pe care-l aflăm și în versurile scrise de Maiorescu însuși, tot pe atunci, și pe care-l va mărturisi, pînă tîrziu, *Jurnalul*: personalitatea de tip clasic a criticului se va construi prin reprimare, nu în absența lui. Poate că aceste traduceri aveau și sensul unor exerciții pentru autorul de poezii în limba germană care era pe atunci Maiorescu. Să mai notăm că prețuirea lui Grigore Alexandrescu se va menține, dar că nici una dintre cele trei poezii traduse acum nu va fi citată în *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* sau inclusă în antologia ce însoțea studiul la tipărirea în broșură (și unde figurează șase texte din acest scriitor).

Transpunerile din românește rămîn însă accidentale (celor trei poezii li se va mai adăuga peste trei decenii, un cîntec popular românesc), mai importante pentru activitatea de traducător a lui Maiorescu fiind, desigur, celelalte. La 24 ianuarie 1856 nota în *Jurnal*: «voi traduce pe Lessing *complet*, afară de poezii». Va traduce, dimpotrivă, numai poezii (și mica dramă *Philotas*, al cărei text nu s-a păstrat însă): *Heldenlied der Spartaner* (*Cîntec eroic al spartanilor*), din ciclul *Lieder* (în ediția Lessing în 10 volume din 1869, Leipzig, pe care am consultat-o, textul figurează în «suplimentul» la acest ciclu),

Auf eine Liebhaberin des Trauerspiels (La o amatoare de tragedie), din ciclul *Sinngedichte*, *Auf die Galathee* (cu titlul *La o damă*), din ciclul *Sinngedichte*, *Ihr Wille und sein Wille* (cu titlul *Voia lui și voia ei*), din același ciclu, *Lied aus dem Spanischen* (cu titlul *Cintec spaniol*), din ciclul *Lieder* (în ediția citată, în «supliment»). Cele mai multe sînt așadar texte epigramatice («Sinngedichte»), traduse cursiv și în general cu puține libertăți față de original. De același fel sînt și transpuerile din Schiller (un distih: *Erwartung und Erfüllung — Așteptare și împlinire*), din Voss, traducătorul lui Homer (și nu numai) în germană (două distihuri), din uitatul astăzi J. Chr. Blum (două epigrame) și din Pietro Bembo (un distih latinesc). Mai însemnate sînt trei elegii de Klopstock (*Cele două groape, Aducerea aminte, Selmar și Selma*) și traduceri din Goethe făcute acum: *Prometeu, Mormîntul lui Anacreonte și Din Veneția*. Primele două dintre acestea păstrează titlurile originale (*Prometheus, Anakreons Grab*), cea de a treia are un titlu dat de Maiorescu (sau preluat de el din vreo antologie): este o poezie din ciclul de «epigrame venețiene», fără titlu, ca toate din acest ciclu. În fine, să menționăm și *Noaptea Anului Nou a unui nefericit*, proză de Jean Paul.

Toate aceste traduceri au fost făcute în anul 1856, care va rămîne cel mai bogat ca număr de titluri și de autori în activitatea de traducător a lui Maiorescu. În decembrie el trimitea redactorului „*Gazetei Transilvaniei*“, Iacob Mureșanu, la Brașov, traducerea din Jean Paul, împreună cu o scrisoare ce începea astfel:

«Domnule redactore,

Deschide unui june, care tocmai acum pășește primele trepte ale scarei literare, organul d-tale, singura proptă publică a rumânilor dincoace de Carpați, spre a-și începe prin el realizarea unei idee care și-o propusese ca scop al vieții: ideea de a cuminicare rumânilor spiritul cel adînc și fundamental al clasicilor germani și englezi și a celor antici în contrast cu ușurătatea și supraficialitatea francilor, care prin traduceri unei mulțime de secături romantice în românește (cel puțin la scriitorii din Valahia) începe a și revocare cite un echo, ce nu cred că poate aduce literatura pe o cale probabile, ci ne o bagă în stricata sentimentalitate idilică, a cărei eroi văzînd o lacrimă, o mînușă sau un papuc de damă, împreună cu obligata lumină a lunei, cad în cite o estază, încît par

a fi destinați spre colonizarea turnului nebulilor» (cf. *Jurnal*, I, p. 109).

E uimitor că la mai puțin de 17 ani Maiorescu își propune să influențeze dezvoltarea literaturii române, pe baza unui adevărat program. Acest prim program maiorescian este unul de critică indirectă, de orientare literară prin modele. El nu anunță, desigur, «direcția nouă», dar ne face să ne gîndim la ea. Mai ales dacă citim într-o scrisoare alăturată (tot din decembrie 1856), adresată unei cunoștințe: «făcui observarea că d-ta ai trăit prea mult în Țara Românească, că ai ieșit atunci din ea, cînd îți și formaseși, după direcțiunea spirituale de acolo, o direcțiune care avem să o mulțumim francezilor, care cel puțin nu e bună, o direcțiune care e cauza primitivă a micului grad de cultură adevărată la români, sau esprimind, cu un singur cuvînt, ce cuprinde toate în sine: e supraficialitatea. Ist rău se întinde peste literatura țării, că n-are nici un autor adînc; se întinde peste direcțiunea culturei, că n-are nice un ram al studiului pertractat sever; se întinde peste formarea caracterului, că n-are nice un om tare, ci numai foaie svîturate; se întinde peste tot simțul, că n-are nice o umanitate adevărată, ci numai o sentimentalitate stricată și utopică, fum, spumă» (*Jurnal*, I, ed. cit., p. 107).

Au fost făcute traduceri menționate pînă acum în legătură cu acest «program», sau ideea de a le da finalitatea declarată în scrisoarea către „*Gazeta Transilvaniei*“ a apărut la capătul unui an bogat în traduceri? Nu știm. Caracterul «serios», conținutul etic al celor mai multe dintre texte (foarte clar în «epigrame» și în proza lui Jean Paul), ca și scurtimea lor ne fac să bănuim o intenție timpurie de publicare în presă. În încheierea scrisorii către redactorul „*Gazetei Transilvaniei*“, Maiorescu ruga să i se răspundă la poșta revistei «dacă îmi pot lua libertatea de a mai trimite astfel de cercări». I s-a răspuns: «Intențiunea e bună, proba e mică, vom vedea». Traducerea trimisă nu s-a publicat. E greu de spus în ce măsură a determinat această lipsă de audiență abandonarea programului arătat. Mai important va fi fost, cred, un alt factor: reorientarea preocupărilor intelectuale ale lui Maiorescu, în cursul anului 1857. Făcînd bilanțul la 31 decembrie, o sublinia el însuși: «De cea mai mare însemnătate pentru orientarea mea științifică a fost inițierea în filosofie, în ansamblu, și în logică, această știință

extrem de interesantă (...) ea mi-a insuflat mai întâi cu adevărat dragostea pentru o direcție de gândire de care nu mă voi despărți *nicio-dată*» (*Jurnal*, I, ed. cit., p. 74).

Și iată urmarea, notată tot atunci: «De când am devenit serios din punct de vedere științific, nu-mi mai reușește nici o rimă». Mărturisirea e valabilă și pentru traducător. Vreme de cinci ani Maiorescu nu mai traduce nimic (doar 90 de versuri din *Odiseea*, cîntul 16, transpuse din greacă în proză germană — așadar un exercițiu de școală). «Programul» fusese abandonat, și la cei mai mulți dintre autorii din care tradusesse nu va reveni *nicio-dată*. E o întrebare dacă-i citise în volumele lor sau numai în antologii ca aceea amintită de el în *Observări polemice*, în legătură cu *Lepturariul românesc*: «În gimnaziile austriece există pentru literatura germană o carte de lectură întocmită de un Mozart, în care se află culese bucăți de model din poezia și proza germană (...). Pentru a înzestra și cursul de limba română din gimnaziile bucovinene cu o asemenea carte de lectură, răposatul A. Pumnul a publicat nu mai puțin de 6 volume...». Cîteva pagini mai departe, în același studiu, criticul revenea la exemplul dat: «să ne întoarcem mai bine la traduceri din cartea d-lui Mozart...». O va face el însuși? Greu de controlat.

În 1862 Maiorescu îi destăinuia lui Th. Rosetti: «Eu am tradus (asta n-o știți deloc) vreo 30—40 de poezii germane, mult Klopstock, mult Lessing și Goethe (printre altele, *Prometeu*); am recitat acum totul după o pauză de trei ani, deci în stare să le judec, și trebuie să spun: este tradus excelent» (cf. *Jurnal*, ed. cit., vol. III, 1980). Dacă informațiile nu sînt exagerate, cum este aprecierea calității traducerilor, înseamnă că a continuat să traducă pînă în 1859. Nici textele păstrate, nici *Jurnalul* și scrisorile nu confirmă însă. Să mai observăm că, deși-i plăceau, Maiorescu nu publicase nici una dintre traduceri de pînă atunci și că n-o va face nici mai tirziu, cu excepția prozei lui Jean Paul, tipărită în „*Convorbiri literare*“, ianuarie 1868, și a *Cîntecului spaniol* de Lessing, citat în *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, amîndouă publicate fără indicarea traducătorului.

În 1862, de cînd datează scrisoarea citată, Maiorescu revine la preocupările de traducător. Nemulțumit, indignat chiar de transpunerea în românește de către Pogor (în colaborare cu N. Skelitti), a primei părți din *Faust*, trans-

punere citită în manuscris, se oferă să-i ajute îndreptînd textul și înlocuind unele pasaje cu traduceri făcute de el. Traduce la repezeală cîteva fragmente, însă versiunea Pogor-Skelitti apare, în același an, fără aportul lui Maiorescu. Aceste fragmente, însumînd vreo 100 de versuri, sînt, toate, de la începutul piesei: *Dedicațiune*, una dintre replicile Duhului Pămîntului, cu care convorbește Faust, monologul lui Faust la intrarea (împreună cu Wagner) în tabloul al doilea (*În fața porții*), unul dintre sfaturile date de Mefisto, travestit în Faust, Învățăcelului.

Cele patru fragmente au fost publicate de Maiorescu (le semnează cu inițială: M.) în „*Convorbiri literare*“, nr. din 15 ianuarie 1870. În manuscris s-au mai păstrat (anulate de Maiorescu și publicate în ediția de față la *Note*) două scurte fragmente (4 și 10 versuri): din replica lui Wagner la monologul amintit al lui Faust și din sfaturile lui Mefisto către Învățăcel. Este tot ce a dat Maiorescu din *Faust*, pe care declara (în scrisoarea către Th. Rosetti la care am mai trimis) că l-ar putea traduce în șase luni.

În anul următor, traduce o poezie de Lenau, din ciclul *Schilfieder* (*Cîntecele trestiei*), pe care o cunoștea cel puțin din 1857, cînd o comenta într-o scrisoare către sora lui (cf. *Jurnal*, I, ed. cit., p. 151). E singura traducere din Lenau pe care o face. În 1865 revine la Goethe, transpunînd în românește mai multe scurte poezii, în general catrene sau distihuri, din *Zahme Xenien* (*Xenii blinde*) sau din cicluri asemănătoare din categoria *Proverbelor rimate* (*Sprüche in Reimen*; n-am putut identifica originalul în toate cazurile; s-ar putea ca uneori să fie vorba de prelucrări sau imitații, după cum observă Ion Roman — în *Ecouri goetheene în cultura română*, „Minerva“, 1970, p. 76 — în legătură cu catrenul [*Talent fără noroc*], așadar poezii de factură gnomică și satirică. Catrenul amintit a fost citat de Maiorescu în *O cercetare critică...*, alte patru texte au apărut postum, în „*Convorbiri literare*“, martie—aprilie 1932 (an comemorativ Goethe); în fine, două distihuri sînt publicate în ediția de acum la *Note*.

O ultimă traducere din Goethe face Maiorescu în 1867, cînd o și publică, în *O cercetare critică... : [De supt pămînt]* (în original: *Gleich und Gleich*). (Peste zece ani poezia reapărea, tot fără numele traducătorului, în „*Călimdarul bunului econom*“, Sibiu, unde a fost identificată de Ion Roman — cf. *lucr. cit.*, p. 76, notă.

Dacă ne gândim la locul ocupat de Goethe în sfera literară, intelectuală, morală a lui Maiorescu, traducerea din el apar ca formind un capitol prea sumar. Sînt totuși cele mai numeroase făcute din opera unui scriitor, chiar dacă nu luăm în calcul și traducerea romanului, *Afinitățile electice*, al cărei manuscris l-a rupt, nemulțumit, după lectura traducerii unui fragment din *Moartea lui Wallenstein* de Schiller, făcută de sora sa Emilia, după cum îi scria, la 3 iunie 1862 lui Th. Rosetti. Trebuie să fi fost o traducere parțială, poate a părții cu caracter de nuvelă autonomă intitulată *Die Nachbarskinder* (*Copiii din vecini*), pe care își propunea la 13 septembrie 1858 s-o traducă (cf. *Jurnal*, I, ed. cit., p. 90).

Între penultimele și ultima traducere din Goethe, adică în 1866—1867, se așază transpunerea în românește a patru poezii de Heine, pe care-l prețuia superlativ încă din 1857 și, ca și în alte cazuri, îl populariza prin scrisori: *Der Hirtenknabe* (*Ciobănașul*), din *Buch der Lieder* (ciclul *Aus der Harzreise*), [*Zuweilen dünkt es mich, als trübe*] (*Adesea ochiul tău îmi pare*), din *Neue Gedichte*, ciclul *Romanzen*, [*Aus meinen Thränen sprießen*] (*Lacrima ce am vărsat*), din *Buch der Lieder*, ciclul *Lyrisches Intermezzo*, [*Wenn ich in deine Augen seh'*] (*Dacă privesc în ochii tăi*), din același ciclu. În 1867 mai traduce o poezie de Justinus Kerner (pe care-l citea încă din 1857), *Consolațiune*, și una de Ludwig Uhland, *Ciocîrliile*.

Tot ce a tradus în 1866—1867, Maiorescu a inclus în studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Nu s-ar putea spune că a făcut traducerea în acest scop, dar este probabil că lecturile din poezia română și discuțiile asupra ei, vreme de aproape doi ani, în vederea antologiei pe care studiul său avea s-o prefățeze, l-au stimulat să recitească poezi germani și să traducă din ei. Din traduceri sale mai vechi a preluat *Cintec spaniol* de Lessing, poezia din Lenau și un catren din Goethe, menționat mai sus. Identificarea acestor traduceri ca fiind sigur ale lui Maiorescu a făcut-o editoarea lor de acum, Georgeta Rădulescu-Dulgheru, care le-a găsit în manuscrise. (Poeziile românești citate negativ în studiul de la 1867 fără indicarea autorilor au fost identificate de Ștefan Cazimir — cf. *Un adevărat tezaur*, 1968, în vol. *Nu numai Caragiale*, Editura „Cartea Românească”, 1984).

După 1867, traduceri de poezie ale lui Maiorescu vor deveni tot mai rare. În 1869 va traduce

începutul unui poem de Ovidiu, *Unui prieten trădător* (*Tristia*, I, 8), pentru a face ridicolă, în *Observări polemice*, comparația între Vasile Fabian Bob și Ovidiu, făcută de cineva, în favoarea celui dintîi și cu referire la acest text ovidian. Peste doi ani, un catren din *Buch der Lieder*, ciclul *Die Heimkehr*, de Heine, [*Selten hab ich mich verstanden*] (*Rar m-am înțeles*) și un distih de Friedrich Rückert, pe care nu le va publica. Ultimele traduceri semnificative de poezie ale lui Maiorescu sînt poate cele mai frumoase din cîte a făcut, alături de cele incluse în *O cercetare critică*. . . . E vorba de 13 catrene din poezia populară braziliană (*Quadrinhas*), tălmăcite după versiune germană în 1880, de 11 *Chiote din Tirol* (*Schnaderhupfeln*), «strigături», de fapt, transpuse în același an după o culegere a lui Al. Baumann, pe care o cunoștea și o recomanda din 1857; în fine, chiar de poemul bahic *Umpleți-mi paharul!* de Byron, tradus (mai puțin fluent) în 1884. Să mai notăm, spre a epuiza lista traducerilor de poezie, două texte de Prințesa Elisabeta (în 1875), un «*lied*» de Rubinstein (1876) și o poezie de E. Grisebach, poet și cărturar german aflat atunci (în 1880) la București ca diplomat și frecventat de Maiorescu.

Numărul traducerilor de proză e mult mai mic, dar «graficul» lor e interesant. După încercările de «debut» cu Dickens și Jean Paul, Maiorescu revine la traduceri de proză abia în 1875, cînd transpune *Norocul din Roaring-Camp*, «nuvelă californică», de Bret Harte; continuă în anul următor cu *Istoria suferinței* de Carmen Sylva, iar în 1881 și 1882 cu o poveste chinezească, *Văduva necredincioasă*, și cu *O bună pescuire* de Alarcon (amîndouă după versiuni germane). Dacă poeziile din care tradusesese erau mai toți germani și aparțineau secolului al XVIII-lea sau primei jumătăți a celui următor, prozatorii din care traduce acum sînt din culturi diverse și (cu excepția autorului anonim al povestirii chinezești) sînt contemporani. Nota comună celor patru lucrări traduse e dată de caracterul popular al inspirației, al materiei lor și de finalitatea etică. Nu cred că e fără temei să presupunem că Maiorescu voia să susțină prin «exemple» anumite tendințe ale prozei românești de atunci, reprezentate mai cu seamă de scriitori junimiști sau publicați în „*Convorbiri literare*”, unde apar, de altfel și aceste traduceri. În 1882, criticul teoretizează această orientare în *Literatura română și străinătatea* și tot atunci publică în volum

cele patru nuvele. Prin urmare, tot un fel de program de susținere a literaturii naționale prin traduceri, chiar dacă nu declarat, ca în 1856. Dar dacă atunci voia să ofere «modele» de urmat, acum dă «exemple» de similitudini. «Din momentul în care *se face* mai bine, acest fapt însuși este sprijinul cel mai puternic al direcției adevărate», scrie Maiorescu în *Poeți și critici* (1886), motivând astfel reducerea necesității «unei critici generale», de orientare. Poate că astfel se explică și schimbările intervenite în lucrarea lui de traducător. După nuvelele amintite, mai traduce două proze de Carmen Sylva pentru *Almanahul Societății academice social-literare „România jună“* din anii 1883 și 1888 (din motive tactice, nu din entuziasm critic); apoi, la mari intervale, un eseu de Maeterlinck, *La moartea unui cățeluș* (1904), fragmente din scrisorile lordului Chesterfield către fiul său și din memoriile Cardinalului de Retz (1909), un roman suedez, *Vechilul moșiei Siltala*, de Harold Selmer Geeth (traducere făcută în 1915–1916, dar care nu s-a păstrat) și, în fine, în ultimul an de viață, *Cuvîntare asupra bătrîneții* de Jakob Grimm, în vecinătatea căruia locuise în 1859, la Berlin (a murit în 1863. *Cuvîntarea* era din 1861). Selecția acestor ultime proze, traduse admirabil, e a moralistului Maiorescu. Le-a și publicat el însuși, în afară de aceea a eselui lui Jakob Grimm, publicat postum, în 1923.

Grupind traducurile pe genuri și cronologic, am lăsat la urmă pe aceea a piesei *Copilul Eyolf* de Ibsen (după o versiune germană), singura traducere de teatru păstrată (Maiorescu mai tradusese, am văzut, *Philotas* de Lessing). Și în cazul acestei traduceri (făcută în 1895 și publicată tot atunci în „*Convorbiri literare*“ și în volum) hotărîtoare vor fi fost motive mai degrabă personale decît culturale. Mai exact, aici, sensibilitatea lui Maiorescu la relațiile dintre Alfred și sora lui vitregă Asta, asemănătoare întrucîtva cu acelea dintre Maiorescu însuși și Emilia, după cum au observat comentatorii acestei traduceri. Interpretarea psihanalitică sugerată de unii dintre ei este respinsă, pe bună dreptate, în comentariul făcut de editoare.

Acestea sînt traducurile de opere literare făcute de Maiorescu. Lor li se adaugă versiunea românească a *Aforismelor asupra înțelepciunii în viață* de Schopenhauer, începută în 1870, publicată fragmentar în „*Convorbiri literare*“, în 1872 și integral în 1876–1877, rescrisă apoi și tipă-

rită în volum de mai multe ori, cu modificări (în 1890, 1891, 1902, 1912). Și în acest caz, alegerea a fost dictată deopotrivă de afinități personale cu o filosofie pe care începuse să o frecventeze încă din adolescență și de preocupări de pedagogie culturală, acestea din urmă declarate în prefața ediției din 1890. Nu prin traduceri va influența însă Maiorescu dezvoltarea filosofiei românești (aceasta e, dealtfel, singura), ci — mai ales — prin activitatea lui profesorală prin care a pregătit cel puțin o generație de filosofi. Și, lucru deloc minor, printr-un stil al expunerii filosofice, care va rămîne pentru multă vreme unul din modelele prozei de idei în cultura noastră și a cărei claritate și pregnanță ni se impun și în traducerea din Schopenhauer.

Editoarele, Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, au grupat materia volumului, cum se cuvenea, în traduceri publicate în volume (*Patru nuvele, Aforisme asupra înțelepciunii în viață, Copilul Eyolf*), traduceri publicate în periodice (în timpul vieții lui Maiorescu), postume, inedite. Textul e stabilit corect, cu păstrarea particularităților limbii lui Maiorescu, a cărei evoluție se poate urmări și în traducurile făcute de el. O greșeală strecurată în „*Convorbiri literare*“, într-un vers din *Umpleți-mi paharul!* de Byron («Amorul iubitei e-al unuia soartă», în loc de «... e-a unuia») a fost preluată în ediția de față, cu toate că în note e citată scrisoarea către Negruzzi în care Maiorescu cere modificarea (cf. p. 754). Traducerea din Ovidiu, reprodușă aici în secțiunea *Inedite*, a fost publicată în articolul *Observări polemice*, 1869 (în ediția de față, în vol. I, p. 129) și a fost făcută în împrejurările arătate mai sus, în legătură cu acest articol. *Catrenele (Quadrinhas)* din poezia populară braziliană și strigăturile tiroleze au apărut în „*Convorbiri literare*“ urmate de 12 texte similare din poezia populară română. Cred că ar fi fost mai potrivit ca acestea din urmă să fie reproduse la *Note*, nu între traducurile lui Maiorescu (e posibil, dealtfel, ca ele să fi fost adăugate de redacție, textul lor nefigurînd în manuscrisele lui Maiorescu).

Aparatul critic al volumului este amplu și substanțial. Variantele sînt în general puține, cu excepția celor la traducerea din Schopenhauer, multe texte rămînînd în manuscris, celelalte fiind publicate, de regulă, o singură dată. Atîtea cite sînt, variantele sînt concludente pentru conștiința artistică a lui Maiorescu și pentru

posibilitățile stilistice de care dispunea. Notele și comentariile, ieșite dintr-o bună cunoaștere a operei maioreșciene, a studiilor critice care i-au fost consacrate și din frecventarea îndelungată și atentă a manuscriselor, constituie un instrument de istorie literară de care vor beneficia — și pe care nu-l vor putea ignora — toți cercetătorii viitori ai operei lui Maiorescu.

Două corecturi — cel puțin — sînt necesare. În nota la traducerea din Uhland se spune: «Mai tirziu și Eminescu va traduce în românește balada *Mănușa*, din același Uhland» (p. 455). *Mănușa* tradusă de Eminescu e a lui Schiller, nu a lui Uhland. Anul morții lui Justinus Kerner este 1862, nu 1872 (cf. p. 452): scriitorul din care Maiorescu traduce în 1867 o poezie nu mai trăia. (De observat, de altfel, că toți poeții din care traduce Maiorescu își încheiaseră cariera și viața; cei mai mulți aparțin secolului al XVIII-lea și primei jumătăți a secolului al XIX-lea.)

Că o ediție critică este un tot o dovedește și aceasta al cărei al treilea volum l-am prezentat. Avansarea în cunoașterea documentelor, descoperirea de manuscrise neștiute impun corectări, adaosuri, lămuriri și în legătură cu volume deja publicate. Este aici cazul traducerilor nesemnate din *O cercetare critică asupra poeziei de la 1867*, despre care editoarele știu acum sigur — și știm și noi deci — că-i aparțin lui Maiorescu. Reproducerea acelor texte în aparatul critic al volumului de față poate părea însă excesivă (era suficientă informația și trimiterea).

Reprezentînd încă un pas spre constituirea corpusului integral al operei lui Maiorescu, volumul al III-lea al ediției critice alcătuit de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon ne pune la îndemînă traducerile făcute de critic și îngăduie reluarea, în termeni mai exacți, a problemei culturii literare (și filosofice) a lui Maiorescu.

George GANĂ

PANORAMIC

I. „DOCUMENTE LITERARE“

ÎN CADRUL PROGRAMULUI EDITORIAL de valorificare a fondului de documente privitoare la istoria și cultura națională, au fost aduse la lumină numeroase aspecte mai puțin cunoscute ale fenomenului literar românesc, ale mentalității epocilor trecute, ale etapelor creației artistice a unor personalități, ale relațiilor lor cu contemporanii.

Un asemenea demers întreprinde și Emil Boldan, prin publicarea volumului: «Arthur Baligot de Beyne—Corespondența cu Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri», apărut la Editura „Junimea“, cu un studiu introductiv, note, comentarii și indici.

Gazetarul francez Arthur Baligot de Beyne (1820 (?)—1884) se numără printre prietenii străini ai românilor, alături de Saint Marc Girardin, Jules Michelet, Edgar Quinet. Scriitorul filoromân a condus, împreună cu Vasile Alecsandri, în 1848—1849, o campanie de șase luni în presa pariziană, pentru a-i atrage pe francezi de partea cauzei românești. Ulterior el a fost, pentru Alexandru Ioan Cuza, un consilier devotat și un prieten sincer, care și-a folosit relațiile, experiența și inteligența pentru a susține interesele românești în mediile politice și diplomatice pe care le frecventa. Corespondența selectată, tradusă și publicată de Emil Boldan, păstrată în fondul arhivei Alexandru Ioan Cuza a Bibliotecii Academiei Române, scoate în evidență problemele majore ale domniei lui Cuza, din martie 1861 pînă în iulie 1865, rolul jucat de Costache Negri alături de domnitor, ambianța politică internă și externă, relațiile cu Poarta și cu puterile europene, situația politică și diplomatică a Principatelor. Completîndu-se reciproc,

scrierile restituie deopotrivă climatul spiritual și caracterul celor implicați, legăturile lor afective și concepțiile politice, jocurile diplomatice subtile, modalitățile de influențare, procedeele de afirmare a intereselor românești, întreaga complexitate a politicii lui Alexandru Ioan Cuza, și aduc în același timp informații dintre cele mai interesante despre personalitatea domnitorului și a lui Costache Negri care este, într-un fel, eroul central al acestui veritabil roman epistolar.

În seria „Documente literare inedite“ a Editurii „Minerva“ s-a publicat un volum de „Teatru românesc inedit din secolul al XIX-lea“, ediție îngrijită de Paul Cornea, Andrei Nestorescu și Petre Costinescu. Este cel de-al cincilea volum al seriei. Cuprinde texte literare de I. M. Bujoreanu, Costache și Iorgu Caragiali, Matei Millo, precum și unele atribuite lui Alecu Donici și Ion Heliade-Rădulescu. În prefața semnată de Paul Cornea se arată că «există două lecturi ideale ale volumului de față, ca, de altfel, ale oricărei scrieri distanțate de noi nu numai prin îngrămădirea anilor, ci și prin amplexarea răsturnărilor de mentalitate și limbaj. Una e situată, pe cit cu putință, în atmosfera contextului original, pe care încearcă să-l reconstruiască mental, spre a permite comprehensiunea și judecarea textelor în lumina codurilor de emisie și a criteriilor ce au guvernat receptarea lor de către contemporani. Cea de a doua lectură abordează operele din unghiul exclusiv al prezentului și al subiectului; e o lectură infidelă, ținând să descopere dacă mai e ceva viabil în magazia de vechituri a trecutului [...] În această lectură totul depinde de talentul și de originalitatea cititorului».

Nota asupra ediției subliniază faptul că volumul «reflectă, într-o anumită măsură, o realitate arhivistică cu însemnate implicații istorico-literare, și, anume, existența, la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. S. România, dar și în alte colecții speciale, din București și din țară, a nenumărate piese de teatru inedite — originale, traduceri, prelucrări, adaptări, localizări — care au constituit, în timp, alături de cele tipărite de autorii lor sau de editori ulteriori, repertoriul real al teatrului național, mult mai bogat și mai variat decît se crede (și se cunoaște) îndeobște».

Paul Cornea explică, în prefața sa, rolul acestor texte în momentul în care au fost scrise, în raport cu ambianța culturală, cu mentalitatea spectatorului în epocă și cu tipul de reprezentare.

Comentariile editorului au calitatea de a aduce precizări de istorie literară ce situează fiecare text în cadrul creației autorului, relevă influențele și gradul de originalitate, prezintă informații utile unei bune înțelegeri a fenomenului cultural din secolul trecut.

Simultan cu inaugurarea ediției critice a operei lui Cezar Petrescu, începe publicarea (în seria „Testimonia“ a Editurii „Dacia“) a Corespondenței lui Cezar Petrescu, ediție îngrijită de Ștefan Ionescu. Scrisorile către familie, prieteni, colaboratori și personalități, adresate de scriitor, îi luminează caracterul, preocupările, dramele existenței, legăturile afective și afinitățile intelectuale, aduc mărturii despre structura sa morală, despre frământările și dezamăgirile vieții particulare, despre receptarea sa ca scriitor și despre principiile literare. Se conturează, astfel, profilul unui om disponibil, receptiv, extrem de interesat de cultura vremii, sale, implicat — în calitatea sa de fondator al revistei „Gîndirea“ și de colaborator al multor ziare și reviste — în mișcarea literară, tradus, încă din perioada interbelică, în mai multe țări din Europa, preocupat permanent de activitatea redacțională și de scriitor, comunicativ, lipsit de egoism, foarte lucid, conștient de valoarea unor cărți scrise prin acceptarea unor compromisuri. Scrisorile atestă o existență zbuciumată, de multe ori dramatică, a unui om totuși mereu înzestrat cu simțul umorului, mereu activ, lucrînd cu ușurință, refăcînd, împrăștiindu-se între publicistică, traduceri, romane, scrisori, o personalitate plină de energie, cordială, ce nu coboară, în corespondența sa, sub nivelul perfecte civilități, ca atunci cînd îi scrie lui G. Călinescu în urma unui articol dur, sau lui Pamfil Șeicaru făcînd bilanțul unei prietenii încheiate. Adolescent, Cezar Petrescu adresa lui N. Iorga o scrisoare ce dovedea interesul și disponibilitatea pentru fenomenul cultural. Ulterior, scrisorile sale către Th. Capidan, M. Dragomirescu, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, P. Istrati, Al. O. Teodoreanu ilustrează aceeași capacitate de receptare, același caracter deschis, aceeași politețe, cînd se adresează unor persoane puțin cunoscute și același umor în scrisorile către prieteni, chiar cînd ele relatează neplăceri dintre cele mai mari. Optimismul structural copleșește accentele de indignare, nemulțumirea, dezamăgirile, ferindu-l întotdeauna pe autorul scrisorilor de mizantropie; el este mereu

aşa cum bunul simţ îi dictează, în relaţiile sale, cu discreţie şi modestie.

Editorul arată că «cercetarea integrală a corespondenţei scriitorului — ca emitent şi primitor — rămâne o problemă deschisă. În afară de fondurile de la Biblioteca Academiei R.S.R., Biblioteca Centrală de Stat, Muzeul memorial „Cezar Petrescu“ de la Buşteni şi de scrisorile aflate în familie sau în unele colecţii particulare, identificate până acum, au mai putut fi cercetate, însă numai parţial, şi fondurile de la Muzeul Literaturii Române şi Muzeul de Literatură al Moldovei, din Iaşi. Dealtfel, editarea cit mai completă a corespondenţei, care ar însuma pe puţin 5—6 volume (numai la Biblioteca Academiei fondul Cezar Petrescu numără mai mult de 2 000 de scrisori emise sau primite), nu va putea fi realizată decât după tipărirea integrală sau selectivă a operei definitive».

Problema care se ridică însă este aceea a sistematizării acestei bogate corespondenţe. În volumul întâi ea este grupată în următoarele secţiuni: Scrisori către familie, Scrisori către prieteni şi colaboratori, Scrisori către unele personalităţi, Scrisori către editori şi traducători. În cadrul secţiunilor, scrisorile sînt reproduse nu în ordine cronologică, ci în ordine alfabetică, după numele adresantului. Dimensiunea temporală este astfel cu totul neclară şi nu se mai poate urmări o anume logică a destinului uman şi literar, nici o anume linie de evoluţie, progresul formaţiei, modificările inerente ale personalităţii la fiecare vîrstă a ei. Este, dealtfel, dificil de prevăzut, din perspectiva unui asemenea criteriu de organizare a ediţiei, ce anume vor cuprinde volumele următoare, şi cum vor ilustra ele logica existenţei scriitorului şi modificarea relaţiilor.

Utilă, fără îndoială, întreprinderea lui Ştefan Ionescu ar fi avut de cîştigat dacă ar fi ordonat materia după criteriul cronologic şi după succesiunea evenimentelor la care se referă scrisorile, astfel încît imaginea ce s-ar fi constituit să nu apară dispart — fragmentată, ci unitară şi coerentă.

Gheorghe BULUŢĂ

II. RECITIREA CLASICILOR*

O ÎNSEMNATĂ DIRECŢIE A ISTORIEI ŞI CRITICII literare româneşti din ultimii ani ar putea fi situată, fără teama de a greşi, sub semnul unei susţinute tentative de recitare a clasicilor. În poezie, Eminescu, Blaga, Barbu, Arghezi sau Bacovia, în teatru Caragiale şi, din nou, Blaga, iar în proză, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu şi Anton Holban au polarizat interesul exegeţilor, făcînd obiectul a numeroase studii, eseuri şi lucrări de tip monografic, concepute, în general, dintr-o perspectivă modernă, înnoitoare.

În mod ciudat, în cazul lui Liviu Rebreanu, cu unele excepţii notabile, destul de depărtate în timp, pînă la lucrarea lui Stancu Ilin, *Liviu Rebreanu în atelierul de creaţie* (1985), nu s-au mai scris studii şi interpretări de anvergură. Iar, referitor la viaţa şi activitatea prozatorului, cu excepţia cărţilor cu caracter memorialistic, datorate membrilor familiei şi unui număr suspect de mare de prieteni, cărţi contestabile, punînd în circulaţie informaţii greu verificabile — nici măcar o singură monografie. Nu vreau însă să fiu greşit înţeles. Între timp, au apărut volume onorabile ca *Introducere în opera lui Liviu Rebreanu* (1972) de Al. Săndulescu sau *Sărbătoarea operei* de Aurel Sasu (1978), precum şi o mulţime de articole, cronici, studii parţiale etc. dar lucrările fundamentale, de sinteză, se lasă încă aşteptate. Cauzele acestei situaţii sînt multiple şi nu mi-am propus să le analizez în articolul de faţă.

Am să menţionez, totuşi, absenţa, mult timp, a unei ediţii critice integrale de *Opere* (aflată acum în curs de publicare, s-a ajuns la volumul 11) şi existenţa unui imens material documentar manuscris, foarte puţin cunoscut, în timp ce în circulaţie se află o serie de memorii, evocări, amintiri, mărturii ş.a.m.d., nu toate demne de încredere, din care este dificil să separi adevărul

* Nicolae Gheran: *Tinărul Rebreanu*, Editura „Albatros“, 1986.

I. Opreşan: *Opera lui Mihail Sadoveanu*, Editura „Minerva“, 1986.

de invenție și mistificare. Pe acest fundal consemnez masiva monografie a lui Nicolae Gheran, editorul *Operele* rebreniene, despre existența, activitatea literară și opera de tinerețe a lui Liviu Rebreanu, perioada, de altfel, cea mai delicată și mai puțin cercetată din viața marelui romancier. În ceea ce privește aspectul biografic, volumul, bazat pe studierea aceluiași fond de manuscrise (cam 50 000 de file¹ în Arhiva Liviu Rebreanu, din cadrul Bibliotecii Academiei R.S.R.), își propune în limitele posibilului, restabilirea adevărului vieții tinărului Rebreanu, deparazitarea ei de întreaga mitologie apocrifică, scrisă sau orală, ce o înconjură și o falsifică. Cartea s-a născut și încearcă să răspundă unei lungi serii de interogații, pe care, cu voia autorului, o voi transcrie aici: «Care a fost condiția socială a tinărului Rebreanu după încheierea contractului său militar (știindu-se că până atunci, fusese un ofițer eminent)? Ce l-a determinat să demisioneze? Care era statutul său după stabilirea în capitala țării? Îl aștepta aici cineva, conta pe vreun sprijin, sau se avea doar pe sine însuși? De ce a fost arestat, expatriat, expulzat și condamnat? Pricini de ordin politic sau de drept comun? Cine se afla atunci alături de el dintre acei (acele) care, ulterior, aveau să-și revendice prezența? La urma urmei, cînd a cunoscut-o pe Ștefana (Fanny) Rădulescu și cu ce se ocupase, până atunci, aceea care avea să-i devină soție? Cum se explică înăbușitele adversități din cadrul familiei (frați, surori, soție) și ce ne dezvăluie reluarea „cazului” de către diferitele instanțe postume? În ce a constat colaborarea lui Rebreanu la „Ziua” lui I. Slavici și la „Lumina” lui C. Stere, din anii primului război mondial? Există vreo deosebire între lucrările ce poartă numele prozatorului și cele semnate de el cu pseudonime? În general, cum se prezintă gazetarul Rebreanu — autor a sute de critici dramatice, articole, polemici (între altele cu Al. Macedonski și Al. Davila) — față de scriitorul cu același nume?» La aceste întrebări și încă la multe altele răspunde Nicolae Gheran, cu echilibru și prudență, uneori cu prea multă prudență, în patru sute șapte zeci și șase de pagini. Procedînd cu circumspecție, analizînd și verificînd fiecare detaliu și supoziție, apelînd mereu la sursele originare de documentație, cri-

ticul descoperă, pas cu pas, adevărul faptic² al existenței tinărului Rebreanu și-l defrișează de vegetația inextricabilă a pseudo-memoriilor, evocărilor etc. Sint analizate și înfățișate cu claritate, lămurind ceea ce se putea lămuri pe baza documentelor (scrisori, acte, foi de înmatriculare și de evidență a notelor școlare, pagini și însemnări de jurnal etc.) genealogia scriitorului, mediul familial, anii de la școala primară din Maieru, de la liceele din Năsăud, Bistrița, Sopron, pînă la Academia militară „Ludovika” din Budapesta, scurta carieră de ofițer, cu avatarurile ei, primele scrieri, obsesia teatrului, venirea și stagiul la București, expulzarea, interludiul craiovean, activitatea de ziarist la „Scena” și „Rampa”, ca și la ziarele lui Slavici și Stere și, în sfîrșit, anii premergători primului război mondial, în pragul căruia se oprește și monografia. Un capitol aparte este consacrat, nu doar nuvelistului Rebreanu care debuta în 1912, cu volumul *Frămîntări*, rămas în anonim, ci și nuvelisticii, analizată în contextul epocii — referirile ar fi putut fi mai ample și mai nuanțate —, considerată ca făcînd parte din solida tradiție a autorilor ardeleni de proză scurtă, din speța lui Slavici și Agârbiceanu. Este încă o contribuție, deloc neglijabilă, la o mai justă situație și apreciere valorică a nuvelisticii rebreniene, despre care în ultimul timp s-au emis judecăți mai complexe și mai pertinente decît în perioada interbelică și în deceniile cinci și șase. Revenind la volumul *Tinărul Rebreanu*, dacă, în afară de masiva documentație și de echilibrul punctelor de vedere, criticul ar fi ambiționat să contureze mai pregnant profilul psihomoral al scriitorului, acel adevăr intern de care am pomenit, am fi avut o încercare autohtonă în genul uriașei monografii sartriene despre Flaubert, *L'idiote de la famille*. Dar cum nici măcar Sartre nu a reușit să-și ducă la bun sfîrșit ambițioasa tentativă, abandonînd-o pe parcurs, să nu-i cerem lui Nicolae Gheran ceea ce nu și-a propus. El a întreprins o necesară acțiune de igienă critică în cazul «tinărului» Rebreanu, restabilind, unde a fost posibil, adevărul faptic și punînd, în același timp, la dispoziția viitorilor cercetători un material istorico-literar de o reală utilitate. Nu ne rămîne decît să sperăm că Nicolae Gheran va continua această primă monografie și cu alte volume despre etapele vieții și

¹ Bineînțeles, autorul a selecționat numai ceea ce îl interesează pentru perioada avută în vedere, evitînd iufocarea paginii de informații bio-bibliografice, marginale sau nesemnificative.

² Pentru că exista, desigur, și un alt «adevăr» interior, sufleteș și spiritual, al lui Liviu Rebreanu în pragul căruia autorul se oprește.

operei lui Liviu Rebreanu. Este cel mai în măsură să o facă.

*

Spuneam la început că, dintre prozatorii clasici, Mihail Sadoveanu se bucură, de o bună perioadă de timp, de o atenție deosebită. Studii și eseuri semnate de Constantin Ciopraga, Pompiliu Marcea, Monica Spiridon, Nicolae Manolescu, Al. Paleologu, Zaharia Sângeorzan, Fănuș Băileșteanu etc., cu metode mai mult sau mai puțin moderne, alături de critica revistelor și periodicelor, au configurat un alt Sadoveanu, mai profund, mai divers, mai mobil, mai surprinzător, în contrast, din anumite puncte de vedere, cu modelele de lectură acreditate de E. Lovinescu și G. Călinescu, și, în general, de critica interbelică. Acestui veritabil flux exegetic sado-venian îi asociem și primul volum al lucrării lui I. Oprișan, *Opera lui Mihail Sadoveanu*, ce are drept temă relația natură-om-civilizație în proza autorului *Crengii de aur*. Criticul anunță un studiu de proporții vizând întreaga operă sado-veniană și o interpretare a «afundurilor», cum se exprimă cam neinspirat I. Oprișan, — eu i-aș spune a profunzimilor, din perspectiva întregului. Nu neg buna intenție a autorului și nici avantajul unei viziuni totalizante, dar, cu riscul de a-l dezamăgi, nu cred că exegezele anterioare, chiar dacă parțiale și «speculative», au fost neapărat și «absolutizante». Ele au adus, realmente, puncte de vedere noi în discuție, și au schimbat modul de receptare a operei sado-veniene, lăsând la o parte că un eseu bazat fie și pe o ipoteză speculativă, poate fi mai important decât un tom de dimensiuni enciclopedice, dar inert ca spirit critic. Nu este, bineînțeles, cazul cărții lui I. Oprișan, care deși nu produce mutațiile speculative pe care le anunță în introducerea (*Punți către Sadoveanu*), aprofundează laborios o temă, privind-o în toate conexiunile ei, pe ansamblul prozelor sado-veniene. Remarcabil este și faptul că opera nu mai este scindată și parcelată în scrieri de tinerețe, de maturitate etc. favorizându-se un sector sau altul al ei, ci este privită ca un tot omogen, nu și fără relief valoric, în care se materializează teme, motive sau obsesii. Deocamdată criticul este interesat de felul în care triada natură-om-civilizație structurează și informează nivelele prozei sado-

veniene. Această relație, nici vorbă, a revenit deseori în comentariile criticilor, până la I. Oprișan, dar nu a constituit încă obiectul unui studiu de o asemenea amploare, și nu a fost privită ca unic criteriu structurant.

Cum apare, deci, universul operei lui Mihail Sadoveanu în funcție de raportul amintit?

Este o lume dinamică și mai frământată decât s-a crezut, și este, incontestabil, meritul lui I. Oprișan de-a fi intuit această dialectică mai profundă, contrazicând imaginea imobilismului sado-venian de care s-a făcut atita caz. Termenii ecuației sînt fie în relație de contiguitate, fie de armonie, fie de substituție și complementari-tate, fie de excludere. În principiu, la Sadoveanu, natura și civilizația sînt antitetice, iar omul mediază între ele. Dar formele arhaice ale civilizației, în special cea a lemnului, sînt apropiate de natură, în timp ce formele tehnice și mașiniste o distrug. La rîndul lui, omul este ocrotit de natură și își găsește un refugiu în «codrul-bastion», sau «muntele-cetate», fiind agresat și degradat atunci cînd trăiește la oraș. O altă dihotomie se instituie între omul arhaic, plinar, în comunicare cu cosmicul, și insul citatin, profund, limitat și izolat, dihotomie corespunzînd unei antinomii a existenței: ritmul arhaic — ritmul modern. Volumul lui I. Oprișan conține multe asemenea observații interesante; aș mai adăuga în acest sens, paginile despre semnificațiile melancoliei, capitolul despre «zăriștea» tainei, în care este pe larg analizat rolul pe care îl joacă misterul cosmic în lumea sado-veniană și funcțiile reintegratoare ale motivului cine-getic. I-aș reproșa însă criticului un stil cam pedant și nu totdeauna suficient de subtil și elastic, iar în ceea ce privește bibliografia, în locul unor articole depășite, aparținînd lui Ov. S. Crohmălniceanu sau Paul Georgescu, de pildă, s-ar fi putut adresa și contribuțiilor recente și moderne ale unor critici mai tineri, cum ar fi eseul lui Valentin F. Mihăescu, *Sadoveanu. Geo-grafie magică* din volumul *Timp și mod*.

Cu aceste observații, aș afirma că volumul întii din *Opera lui Mihail Sadoveanu* de I. Oprișan reprezintă o exegeză notabilă, laborioasă ce deschide încă o poartă spre universul imaginar sado-venian.

Paul DUGNEANU

R E P E R E: Antonie PLĂMĂDEALĂ Lazăr Leon ASACHI

DEȘI TRĂIM ÎNTR-O EPOCĂ DE SPECTACULOASE recuperări istorico-literare și ne-am cam obișnuit cu surprizele, ceea ce reușește în recenta sa carte Antonie Plămădeală¹, eminent cunoscător al literaturii noastre vechi și premoderne, e de-a dreptul senzațional. D-sa îmbogățește opera lui Lazăr Asachi (numit Leon, după călugărirea din 1820), tatăl ctitorului culturii moderne din Moldova, redusă pînă acum la 8 lucrări dintre care numai 3 importante (traducerea *Noptilor* lui Young și a *Bordeiului indienesc* de Bernardin de Saint Pierre, prelucrarea *Jucăreia norocului* după Pierre-Jean Baptiste Nougaret, cum a stabilit N. A. Ursu) cu nu mai puțin decît 52 titluri necunoscute! Dintre acestea, marea majoritate (41), alcătuită din predici, cuvîntări funebre și cuvîntări ocazionale, din nenorocire s-a pierdut, conservindu-se doar memoria operei, sub forma unei prețioase liste de regeste. Alte 11 lucrări au fost însă regăsite spre marea noastră satisfacție; ele sînt studiate și republicate de Antonie Plămădeală în *Addenda* volumului menționat.

Cum s-a ajuns la această frumoasă descoperire? Antonie Plămădeală istorisește fără emfază peripețiile călătoriei manuscriselor prin vreme; de la Gheorghe Asachi, fiul cărturarului, ele au trecut la Th. Codrescu, iar de la acesta la Konon Arămescu-Donici, fost mitropolit primat al Bucureștilor între 1912—1919. Niciunul dintre vremelnicii posesori nu s-a gîndit să le publice. Dacă lucrul acesta intrigă în cazul lui Gh. Asachi, el pare de neînțeles în cazul lui Th. Codrescu, editor infatigabil al *Uricarului*, mereu amenințat de lipsa materiei și puțin scrupulos în procurarea ei. Oricum, fapt e că după moartea lui Konon Arămescu-Donici manuscrisele au luat două căi: un pachet conținînd 11 lucrări, între care traducerea *Logicii* lui Condillac și a *Cugetărilor* lui Epictet (o combinare a *Manualului* celebrului stoic și a *Diatribelor* sale), a rămas printre hîrțile fostului

mitropolit, de unde au fost salvate « în extremis », întrucît erau « oricînd în primejdie de a fi aruncate »; un al doilea pachet, conținînd predicile și cuvîntările, a ajuns în mîinile unui arhimandrit de la Mănăstirea Ciolanu, dispărînd la moartea acestuia, dar lăsînd cel puțin o „urmă” importantă: sumarul titlurilor. Soarta a voit astfel să fie salvate traducerile și rătăcite (cel puțin deocamdată!) scrierile originale ale lui Lazăr Leon Asachi. Dar chiar și așa există suficiente motive care să justifice reevaluarea locului pe care cărturarul îl ocupă în mișcarea culturală de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Ca și alți comilitoni ai operei de luminare, Lazăr Leon Asachi pare a-și fi determinat strategia culturalizării în funcție de urgențe (ce trebuia făcut mai întîi) și de oportunități (ce putea avea în condițiile date un ecou mai puternic!) El alege, de aceea, să tîlmăcească opere accesibile, de caracter instructiv, tinzînd să fortifice moralul și virtutea, să răspîndească o concepție „naturalistă”, modernă, despre lume (împotriva superstițiilor, înscrisă în orizontul fizicii newton-iene etc.), să stimuleze, fie și indirect, deșteptarea conștiinței naționale, în dublul sens, al afirmării specificității de limbă și origine și al legitimării dreptului la autonomie.

În această perspectivă, orientarea spre Condillac e foarte revelatoare. La începutul secolului al XIX-lea, filosoful francez era extrem de popular, atît printre greci, cît și printre români. *Logica* sa, scrisă în 1780, anul morții autorului, la cererea contelui Ignac Potocki, pentru uzul școlilor poloneze, tradusă de Daniil Philip-pide în neo-greacă, la 1801, îl ispitise și pe Vasile Virnav, care s-a ostenit să dea o versiune românească aproape concomitent cu cea a lui Lazăr Leon Asachi, la 1825. Condillac era perceput — și faptul e deosebit de interesant — ca un deschizător de drumuri, ca un dascăl al renovării intelectuale și morale. În adevăr, Heliade-Rădulescu vedea în traducerea opusculului *Cum trebuie să se folosească din istorie*

¹ Antonie Plămădeală, *Lazăr Leon Asachi în cultura română*, Sibiu, 1985.

un stăpînitor, inițiată de marele ban Grigore Băleanu, dovada că tălmăcitorul «nu este rob prejudecăților, ci vrea să a-și țină capul mai sus decît al altora ce se tirăsc după ideile părinților și strămoșilor noștri» („Curierul românesc“, 1829, nr. 10).

Nu mai puțin semnificativă e preluarea pe care i-o acordă filosofului francez Nicolae Rossetti-Rosnovanu, boier cu tendințe liberale, partizan al învățămîntului alilodidactic.

Opțiunea pentru Condillac, promotor al sensuismului și adversar intransigent al ideilor innăscute, nu e deci întîmplătoare. Luministii români, cu spiritul pragmatic al unor «intemeietori de cultură», trebuiau să fie sensibili la o filosofie bazată pe cunoaștere empirică, observație și experiență, pe derivarea principiilor metafizice, în mod inductiv, din relația mai întîi instinctivă, apoi conștientizată cu lumea fenomenală. Faptul acesta îl atestă, între multe altele, cursul profesat de Eufrosin Poteca la Sf. Sava, în 1825, *Elementuri de metafizică*, prelucrat după Fr. Soave (pe care l-am publicat recent, în colaborare cu Andrei Nestorescu și Petre Costinescu, în *Scrisori literare inedite*). Analogia merge și mai departe. Prelat, ca și Poteca, Lazăr Leon Asachi rezolvă în același fel conflictul surd dintre raționalitatea unei viziuni despre lume, modulată de știință și gîndirea critică, pe de o parte, și certitudinile axiomatiche ale credinței, pe de alta: el acceptă discursul filosofilor, în liniile lui esențiale și într-o versiune moderată, asumîndu-și în același timp, fără reticență, postura de slujitor al bisericii.

Traducerea maximelor și pildelor lui Epictet, dascăl sever de înțelepciune, despre care s-a spus că era un Socrate lipsit de ironie, a ridicat probabil mai puține probleme. Preocuparea stoică pentru demnitatea și desăvîrșirea ființei morale se află desigur în consonanță cu obiectivele urmărite de predicator.

Ambele texte, de întindere apreciabilă (laolaltă 160 pagini cu corp 8), confirmă că Lazăr Leon Asachi e unul dintre bunii mînuitori ai limbii, la începutul secolului al XIX-lea. Efortul său de a-și croi un limbaj filosofic nu e totdeauna încununat de succes — nici n-ar fi fost cu putință — dar se situează în direcția bună; utilizează neologismul roman, adesea de origine franceză, într-o formă adaptată cu măsură; recurge oportun la «cărțile cele vechi ale românilor»; inventează, la nevoie, echivalențe, uneori de mare frăgezime, altelei greoaie (însușimi =

calități; a ideini = *raisonner*!; ispitire = experiență; istețime lucrătoare = geniu! etc.); se apropie fonetic, în chip uimitor pe-alocuri, de variantele moderne; construiește sintactic în funcție de sens și de topica firească a graiului. Iată, spre exemplu, un scurt comentariu (decît un pasaj original!), despre necesitatea îmbinării teoriei cu practica, astfel încît, prin asimilarea regulilor logice, operațiile gîndirii să se automatizeze: *«Spre a să învăța meșteșugul a oarecărui mehanice, nu este destul a cunoaște a ei teorie, încă trebui a deprinde într-însa practică; că teoria este numai cunoaștere regulilor, deci singură acee cunoaștere nu să face mehanic, ci mai cîrtos practica la lucru îl face iscusit. Lucrare acee schimbată în nărav face pe regulile nefolositoare, că trebuința gîndirii de ele încează, iar lucrul se face cu oarecare chip firesc. Asemîne dar trebui a să învăța și la meșteșugul gîndirii. Pentru acee nu ar fi destul numai a cuprinde această lo[gh]ică, ci trebui ca chipu cu care învață pre noi să ni se facă ca un nărav al deprinderii...»*.

Alături de *Logica* lui Condillac și *Cugetările* lui Epictet, cele 11 manuscrise regăsite mai cuprind cîteva texte de cert interes, asupra cărora însă nu voi stărui: o *Istorie a bisericii* de Filaret Drozdov; 11 fabule (denumite «basmе»), cu modelul în Esop și La Fontaine; cîteva istorioare edificante, dintre care una vizează sancționarea veleitarismului literar — boală cu mult mai veche și mai redutabilă decît am fi înclinați să credem; în fine, un fragment de „tratată“ purtînd marca indelebilă a secolului al XVIII-lea francez, unde un Orient idealizat și filosofic, versat în știința stelelor și a moralului, e opus «supțietății» grecești, amăgîtă adesea de «lucirea deșartă» a iscodirilor minții.

Cele cîteva cuvîntări și predici, scăpate de la pieire, incluse în *Addenda* volumului, ne fac să regretăm infinit pierderea celorlalte. Tradiționale prin conținut și tiparul retoric, ele demonstrează însușiri evidente: o limbă curată și armonioasă, cursivitate verbală, avînt liric, vigoare persuasivă.

Antonie Plămădeală a redimensionat prin această carte statura unui cărturar de incontestabilă valoare, care trebuie așezat printre figurile proeminente ale răsăritului dintre 1780—1820. Monografia sa, întocmită cu erudiție, acribie și bun gust, onorează istoria noastră literară.

Paul CORNEA

REVISTA REVISTELOR

Deschidem, cu acest număr de început de an, o nouă rubrică a publicației noastre: Revista revistelor. Vom consemna aici, și vom comenta, în spiritul, sperăm, unei depline obiectivități, ceea ce ni se va părea mai interesant, mai valoros și mai semnificativ din ceea ce apare în presa confraternă.

Precizăm că, dat fiind profilul revistei noastre, vom acorda atenție, cu prioritate:

1) textelor inedite; 2) comentariilor de critică și istorie literară consacrate clasicii; 3) desigur, și altor forme de manifestare a «valorificării literare», dar — cum ar zice Trahanache sau un erou al lui Marin Preda — «bazate pe documente».

Mai precizăm, de asemenea, că vom lua în discuție revistele nu în ordine alfabetică, sentimentală sau cronologică, ci, atât în ordinea aparițiilor lor, cât și în ordinea problemelor istorico-literare pe care le debată. De aceea, unele derogări de la linia cronologică a aparițiilor nu trebuie să surprindă.

(„M“)

„CONVORBIRI LITERARE“

nr. 12 (1204), decembrie 1986

Alături de citeva comentarii de critică și istorie literară semnate, printre alții, de Constantin Ciopraga (*Lucian Blaga în freamătul timpului* — cu observații, mereu surprinzătoare, despre afinitățile spirituale dintre poetul «nebnuitelor trepte» și lirica unor Ungaretti ori Montale), Mihai Drăgan (*„Bătrînii și tinerii“ în viziunea lui Eminescu*), Theodor Codreanu (*Fenomenul Creangă*), lingă o binevenită recenzie despre apariția lui Perpessicius în „Biblioteca pentru toți“ (recenzie semnată de același grav și obiectiv critic Al. Dobrescu, din ale cărui notații reținem: «Perpessicius pentru toți nu înseamnă un Perpessicius antologat la voia întâmplării»), așadar, alături de aceste contribuții de istorie literară, consemnăm cu bucurie, trei inedite: două aparținând lui Nicolae Labiș: *Mihail Sadoveanu* (din arhiva Muzeului județean Suceava — comunicat de Nicolae Cîrlan, p. 14) și *Orația anilor ce vin* („Pagini bucovinene“, supliment al „C.L.“, p. 1), precum și interviul lui George Lesnea (C., „L.“, p. 14), din care cităm aceste cuvinte memorabile: «Sadoveanu ținea enorm la el. Îmi amintesc de o vizită a lui Nicolae Labiș acasă la maestrul. Urișul se ridicase în picioare ca să-i vorbească lui Labiș («mic de statură» — zicea mai sus G.L. — n.n.), îl mîngia pe creștet și-i spunea din cînd în cînd, răsfațîndu-l ca pe un copil al lui, „mînzule“.

nr. 2 (1206), februarie 1987

În pragul sărbătoririi a 120 de ani de la apariție (1 martie 1867), revista „Convorbiri literare“ din Iași și-a dedicat întregul număr din februarie a.c. acestui eveniment nepereche.

Pe prima pagină apare cunoscuta fotografie din anul 1883 a celor 74 de membri ai Societății literare „Junimea“ (în mijloc, patronînd, «acel rege al poeziei, veselul Alecsandri »).

În celelalte, semnează Constantin Ciopraga (*Înainte-mergători și clasici*, p. 2), Mihai Drăgan (*Direcția națională*), Corneliu Ștefanache (*Despre o seară* — originală rememorare a redevenirii „Convorbirilor...“), Pavel Florea, Al. Călinescu (*Un spirit caragialian: Iacob Negruzzi* — p. 6), Liviu Leonte (*Instituția „Convorbiri“*), Al. Andriescu, Virgil Cuțitaru, Andi Andrieș, G. Ivănescu (*Preocupări lingvistice la „Junimea“*), Gavril Istrate, Dan Mănucă și... Mircea Radu Iacoban (*La o artistă* — e vorba de Aglae Eminescu, sora poetului, căreia G. Călinescu «i consacră, în *Viața lui Mihai Eminescu*, 17 rînduri — p. 14). Remercabile — poeziile lui Adrian Păunescu (*Umbre la Fași*) și Nicolae Turtureanu (*Locomotiva „Convorbiri...“* — p. 13) ca și, dealtfel, toate cele din capitolul *Poesis* (pp. 8—9) semnate, printre alții, de Ștefan Aug. Doinaș, Al. Căprariu, Aurel Rău, Marin Sorescu, Ioanid Romanescu, Cezar Ivănescu, Letay Lajos, Florin Mugur, Traian Iancu, Horia Zillieru, Emil Brumaru, Vasile Constantinescu, Aura Mușat, Nichita Danilov, Lucian Vasiliu.

Se vede aici mina reactorului șef, delicatul poet Corneliu Sturzu, care își reprimă, acum, tentația lirei, în fața unui *Semn* (p. 1) de răspundere socială și națională. Extrem de importante scrisorile inedite prezentate de D. Ivănescu (în p. 15). În sfârșit, contrariante, incitante, poate iritante, dar pline de prospețime, ...și judicioase, în cele din urmă — articolele semnate de reprezentanții „cavaleriei ușoare” a revistei de mai bine de un deceniu: Val Condurache, Al. Dobrescu, George Pruteanu, Constantin Pricop (despre cei 4 mari junimiști: Eminescu, Maiorescu, Creangă, Caragiale, clasicii în actualitate — pp. 10—11). Un careu de tineri (!?) critici, de temut acum, care — de fapt, fiind o quintă (să nu-l uităm pe Daniel Dimitriu), un sextet (plus Mihai Dinu Gheorghiu) sau chiar o octavă (au mai apărut între timp și alte condeie tinere) — a asigurat noii ediții a vechii reviste o jubilație și o emulație intelectuală fără prea mulți termeni de comparație, — în definitiv, o tinerețe fără bătrânețe a venerabilei publicații.

...căreia îi urăm, și pe această cale, un călduros „La mulți ani!”

„STEAUA“

nr. 11, noiembrie 1986

Într-un număr foarte dens, pornind de la figura *Marelui Mircea Voievod* (articol semnat de acad. Ștefan Pascu — pp. 4—5), se ajunge, firesc, la câteva observații de bun simț ale delicatului poet Adrian Popescu (*Aspecte ale poeziei de azi*). Între inedite și fișe de istorie literară se înscriu, în acest număr al revistei, cele două scrisori inedite ale lui Petru Caraman (din mai—iunie 1945) către G. T. Kirileanu (comunicate de Mircea Handoca, pp. 11—14), amintirile lui Ion Oarcăsu despre Lucian Blaga (p. 10), eseu lui V. Fanache despre *Vesela sau trista duminică în lumea caragialiană* (pp. 15, 26), referințele Irinei Petraș la ironia și humorul a doi mari recent dispăruți, Teodor Mazilu și Nicolae Velea: «Ceea ce Teodor Mazilu încearcă în mediul urban, prin comentariul detaliat al stereotipiilor psihologice, cu umorul strident al lui Ion Băieșu, Nicolae Velea realizează bonom și expresiv în lumea satului căutând nu notele false, ci frinturile autentice ale unei realități compoziției (*sic!* probabil, compozite — n.n.). Ne aflăm în fața unor texte-bijuterie care fac inutilă prezența pretextului.»; titlul articolului, ambițios, sentențios, foarte atrăgător, din păcate,

nu e la fel de... respectuos: adică, după Caragiale, sînt citați, și comentați, în ordine, Valentin Silvestru, Paul Georgescu, Ion Băieșu (executat, săracul, cu «preșul»), Cornel Udrea și, apoi, în fine, mai sus citații N. Velea și T. Mazilu! (*Cînd textul trădează pretextul*, p. 22).

Din același bogat număr al revistei „*Steaua*” remarcăm, de asemenea, traducerea în limba engleză a unei poezii de Marius Robescu (p. 32), «emoția documentelor» adusă de Constantin Crișan în recenzie sa despre volumul de documente al lui Emil Boldan, volum referitor la domnia lui Al. I. Cuza și rolul lui C. Negri — (p. 45), eseu lui Ion Itu despre «simbolurile proiective ale mitului românesc» (p. 38), precum și evocarea lui Ion Deaconescu despre Geo Bogza — recent laureat al primului premiu iugoslav „Cheia de aur” a orașului Smederevo.

„TRIBUNA“

nr. 3 (1968), 15 ianuarie 1987

Cum era firesc, revista are o *Eminesciană*: doi tineri critici (Ioan Cercel și Ioan-Viorel Bădică) își încearcă peana (p. 3), Liviu Zăpîrjan spune, și el, că «Eminescu e în noi», «este marea noastră spirit tutelar» etc. (pp. 1, 3), Ioana Bot, cu o siluetă siluită de fraza-i (gen: «Profitoare pentru lumina nouă proiectată astfel asupra liricii eminesciene, recitirea de către poezii contemporani a creației modelului absolut al culturii române devine totodată, un factor important...-s.n.), ne face «contemporani cu teiul» (p. 2), Ion V. Boeriu scrie despre *Eminescu și pedagogia*, iar Ion Buzași despre *Eminescu în manualele școlare blăjene* — remarcabilă contribuție documentară (p. 2).

Alături de câteva repere comparative ale lui Ștefan Melancu și de o traducere în italiană (semnată Geo Vasile) a unui fragment din *Scrisoarea I* (p. 10), consemnăm, cu deplină satisfacție intelectuală, «glosele» lui G. Nistor (într-un titlu doct, dar cam imposibil: *Un posibil drum spre paradigma „Glosei” eminesciene* — pp. 10, 6) și, mai cu seamă, cele câteva observații ale lui Edgar Papu — *Eminescu și romantismul german* (eseu pe marginea cărții semnate de Zoe Dumitrescu-Bușulenga — pp. 1, 6), din care reținem o afirmație cu iz de *memento* pentru orice «cercetător» al literaturii: «Zoe Dumitrescu-Bușulenga știe să fie exactă, uimindu-se. Aceste implicite semne de exclamație ale discursului său, această sensibilitate infuză intensifică exactitatea fiecărei afirmații, făcându-ne cu atât mai atenți, asupra ei.»

M[ono-tip]

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 iulie—30 septembrie 1986)

A

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Mitzura) — « ...*dificultatea expresiei clare...* », tabletă. „*Manuscriptum*“ anul XVII, nr. 3(64)/1986, p. 13.

Crăciun (Victor) — « *Poporul românesc repudiază crima...* », conferință radiofonică (1934). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 11—15.

B

BACONSKY (A. E.)

Ivancu (Petre) — *Memoria clepsidrei—A. E. Baconsky* [10 scrisori]. „*Steaua*“, an XXXVII nr. 7 (iulie), 1986, p. 41.

BAGDASAR (Nicolae)

Crăciun (Victor) — *Im. Kant și proiectul său de pace eternă între popoare* — conferință radiofonică. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 20—23.

BALȘ (Teodor)

Crăciun (Victor) — « *Una din paginile eroice ale istoriei noastre contemporane* » [fragment dintr-un interviu difuzat la Radio-București, 27 martie 1974]. „*Contemporanul*“, nr. 39 (2080), 26 sept. 1986, p. 7.

BARBU (Ion)

Coloșenco (Mircea) — *Traducînd din Shakespeare și Baudelaire. [Viața și moartea regelui Richard III. Actul I, variantă Oscar Lemnaru]*. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 127—128.

BLAGA (Lucian)

Cioculescu (Simona) — vezi Munteanu (Basil)

Surdu (Alexandru) — *Schița unei autoprezentări filosofice* [1938]. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 59—67.

C

CARACOSTEA (D. N.)

Stroe (Petru) — « *Amintirea este mama muzelor* » [despre Victor Hugo și Al. Dumas-fiul]. „*Astra*“, an XXI, nr. 8(179), august 1986, p. 12.

CARAGIALE (I. L.)

Popescu-Cadem (Constantin) — *Supoziții în jurul unui act* [Noi contribuții biografice]. „*R.I.T.L.*“, anul XXXIV, nr. 1 (ian.—martie) 1986, pp. 138—139.

CIUREZU (Dimitrie)

Popa (Mircea) — « *Memoriu de lucrări* ». „*Transilvania*“, an. XV (XCII), serie nouă nr. 8/1986, pp. 40—41.

COMARNESCU (Petru)

Filip (Mircea) — *Jurnal* (fragment) — « Joi, 14 aprilie » [fără au]. „*Convorbiri literare*“, an XCII, nr. 7(1199), iulie 1986, p. 14.

COTRUȘ (Aron)

Tugui (Pavel) — *Aron Cotruș, popularizator al culturii române în Italia* [scrisori]. „*Steaua*“, an XXXVII, nr. 7 (iulie) 1986, pp. 16—18.

CRĂSESCU (Victor)

Mihail (Paul) — *Contribuții biografice* [Scrisoare către prof. Ștefan Ciobanu, datată 2.I.1919] „*R.I.T.L.*“, anul XXXIV, nr. 1 (ian.—martie) 1986, pp. 139—140.

D

DINU (Gh.)

Vezi Roll (Ștefan)

E

ELIADE (Mircea)

Handoca (Mircea) — *Eseul european și eseul românesc*. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 86—89; *Caracterul subiectiv al fizicei indiene*, *Idem*, pp. 90—92; *Oameni și pietre*, II [piesă]. „*R.I.T.L.*“, anul XXXIV, nr. 1 (ian.—martie) 1986, pp. 88—94.

EMINESCU (M.)

Vatamaniuc (D.) — *Despre psihologia popoarelor*, VII [Pagini germane]. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 30—39.

G

GALACTION (Gala)

Crăciun (Victor) — « *O lume nouă se ridică, uriașă și temeinică* » [conferință radiofonică difuzată la 2 iunie 1946]. „*Contemporanul*“, nr. 3(2071), 25 iulie 1986, p. 7.

GOGA (Octavian)

Șerb (Ioan) — *Jurnal politic*, 1931. „*R.I.T.L.*“, anul XXXIV, nr. 1 (ian.—martie) 1986, pp. I—VIII.

H

HASDEU (B. P.)

Romanenco (N.) — *Cîteva daine lituaniene traduse în românește* [col. *Rhesa*, Königsberg, 1825, nr. 69, 85, 26, 81]. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986 pp. 52—53.

I

IBRĂILEANU (G.)

Drăgan (Lenuța) — *Dedicații inedite* [primite de la Demostene Botez, Al. Dima, H.P. Bengescu, Cezar Petrescu, Ion Petrovici, Ion Pillat, M. Sadoveanu, C. Stere, Ionel Teodoreanu și G. Topîrceanu]. „*Cronica*“, an XXI, nr. 35 (1074), 29 august 1986, p. 5.

L

LUPAȘ (Ioan)

Sârghie (Anca) — *Pentru limba și cultura românească [Conducerea „Asociației Transilvania” de la Andrei Șaguna până la Andrei Bârseanu (1867—1911)]*. „*Manuscriptum*”, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 148—157.

M

MAIORESCU (T.)

Rădulescu-Dulgheru (Georgeta) — *Manuscrisul unui nebun* (Ch. Dickens); *Așteptare și împlinire* (Schiller); *Voia lui și voia ei* (Lessing); *La Raffaele* (cardinalul Bembo); *Prometeu, Din Veneția, Mormintul lui Anacreonte* (Goethe); *Tristele*, I, 8 (Ovidiu) — traduceri (fragmente). „*Manuscriptum*”, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 43—50.

MUNTEANU (Basil)

Cioculescu (Simona) — Lucian Blaga în dialog cu Basil Munteanu. [Scrisori din arhiva M.L.R.J. „*Manuscriptum*”, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 69—83.

P

PANDREA (Petre)

Crăciun (Victor) — « *Spiritul democratic al culturii noastre este o realitate obiectivă* » [fragment dintr-un interviu acordat Radiodifuziunii române, București, 1967]. „*Contemporanul*”, nr. 38(2079), 19 sept. 1986, p. 7.

PAPIU-ILARIAN (Alexandru)

Chindriș (Ioan) — *Un om devotat istoriei* [« *Ca să fie cu puțință a scrie istorie...* » — scrisori către istoricul maghiar Torma Károly]. „*Manuscriptum*”, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 160—171.

PERPESSICIUS

* * * *Perpessicius inedit* [reproduce poemele *Crinul roșu* și *Pe o margine*, fără nici o altă mențiune]. „*Luceafărul*”, an XXVIII, nr. 28(1261), 12 iulie 1986, p. 5.

PETRESCU (Camil)

Ichim (Florica)

Zamfirescu (Vasile Dem.) — *Doctrina substanței*, VII, *Teoria cunoașterii* (cap. *Gîndirea, Prezența concretă, Transferuri de prezență noosică interindividuală, Substanța, Obiectivarea, Expresia, Transfer noosic*). „*Manuscriptum*”, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 108—122.

PETRESCU (Radu)

Lefter (Ion Bogdan) — « *Jurnal. 1951* ». „*Viața Românească*”, an LXXXI, nr. 7, iulie 1986, pp. 4—11.

PREDA (Marin)

Crăciun (Victor) — « *Sentimentul călătoriilor* » [text citit la Radio-București, 13 octombrie 1976]. „*Contemporanul*”, nr. 33(2074), 15 august 1986, p. 7.

R

REBREANU (Liviu)

Cenușă (Mircea) — *Liviu Rebreanu — o conferință inedită: „România și poporul român”*. „*Vatra*”, nr. 9, (sept.) 1986, pp. 186B—186C [Suplimentul „*Documentele continuității*”] urmare în p. 15 a aceluiași număr.

ROLL (Ștefan)

Macovescu (George) — « *Imagini pariziene* » [4 poeme traduse de G.M.: *La France sourie* (Franța suride); *Ici a été tué* (Aici a fost ucis); *Les maronnais* (Cas-

(anii); *Les pigeons de Paris* (Porumbeii Parisului)]. „*România literară*“, an XIX, nr. 31 (31 iulie), 1986, p. 16.

S

SEBASTIAN (Mihail)

Ștefănescu (Cornelia) — *Jurnal* [alte fragmente]. „*R.I.T.L.*“, anul XXXIV, nr. 1 (ian.—martie) 1986, pp. 94—98.

STĂNESCU (Nichita)

Oprea (Simion Petru) — «...întrebă-mă mai bine de aer...» — Interviu (publicat mai târziu) cu Nichita Stănescu [consemnat în ziua de 31 mai 1983, la București]. „*Convorbiri literare*“, an XCII, nr. 7(1199), iulie 1986, p. 11, în cuprinsul suplimentului „*Pagini bucovinene*“.

Ș

ȘAGUNA (Andrei)

Sârghie (Anca) — Pentru limba și cultura românească [«...*Ortografia de care românii au a se folosi în scrierea cu litere latine...*»]. Scrisoare către Președ. Cămarii aulice cezaro-crăiești de la Viena, contele Franz Nadaschdy, datată Sibiu, 20 august 1862]. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 138—139.

V

VĂCĂRESCU (Elena)

Tugui (Pavel) — *Proiectul unei antologii a nuvelei românești în Franța*. [Scrisoare către Eugen Filotti, datată Paris, 21 noiembrie 1934]. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 138—141.

VOICULESCU (V.)

Crăciun (Victor) — *Un cimitir de cărți; [Cu prietenul meu]; Colind* — poeme. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 16—19.

Florescu (Nicolae) — [Audiența], povestire. „*R.I.T.L.*“, anul XXXIV, nr. 1 (ian.—mart.) 1986, pp. 80—88.

VORONCA (Ilarie)

Macovescu (George) — «*Scriitorul — cetățean al omenirii*», conferință despre Romain Rolland, rostită în 1946 la Societatea Scriitorilor Români. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 3(64)/1986, pp. 25—28.

Adrian BOTA

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Elena BACALOGLU (157); Lucian BLAGA (144, 145, 146, 148, 150); Geo BOGZA (33); I. L. CARAGIALE (54, 55); Ion CREANGĂ (87); Nicolae DIMACHI (84); M. EMINESCU (6, 19); Ion GHICA (94, 98, 103); Grigore HAGIU (34, 35); G. IBRĂILEANU (90); T. MAIORESCU (61, 64); Olga NEUMANN (70); Camil PETRESCU (124); Ion PILLAT (169); Paul ZARIFOPOL (113, 120)

FOTOGRAFII: Ion CREANGĂ (87); Mircea ELIADE (72, 75); Salvatore di GIACOMO (153); Romulus GUGA (41, 42, 45, 47, 49, 50, 52); Grigore HAGIU (33, 35, 36, 39, 40); G. IBRĂILEANU (89); T. MAIORESCU (58, 60, 67, 70); Nichita STĂNESCU (39)

PLASTICĂ: Basorelief asirian — detaliu (9); Scene de vânătoare. Ms. bizantin aflat la Biblioteca Națională din Paris (10); Pescuitul — fragment dintr-un mozaic (11); Caravela „Victoria“ a lui Magellan — gravură de epocă (16); *Geometria*, gravură de FLORIS (17); Al. Balaci, Paul Miclău, Andrei Bantaș, Bálogh József, Amita Bhose, D. Vatamaniuc — desene de SILVAN (22, 24, 26, 29, 30, 31); Salvatore di GIACOMO — schiță (156); Dan PETRAȘINGU (desen de G. LÖWENDHAL (130); Camil PETRESCU — caricatură de ROSS (121); Ion PILLAT — caricatură de SILVAN (163); *Tirgul* — pictură din epoca victoriană, galeria Leicester, Londra (p. 112) după Aivazovski.

● **History and culture** — editorial („*Manuscriptum*“) ● **Mihai EMINESCU**: I. *Fragmentarium* — [*Death, angel with black wings...*] verse (Transcription and editorial note by *Petru CREȚIA*); II. *German Pages* — *The psychology of the peoples*, IX — student notes from Vienna and Berlin (Transliteration and foreword by *D. VATAMANIUC*; translation by *G. PINTEA*); A literary «lampoon» (presentation and translation by *G. PINTEA*); ● *Akadosmos' Garden: EMINESCU and the translation of his poetry* — a symposium organised at the Romanian Literature Museum with the participation of academician *Al. BALACI*, vicepresident of the Romanian Writers Union and of the translators *BÁLOGH József*, *Andrei BANTAȘ*, *Amita BHOSE*, *Paul MICLĂU*, *D. VATAMANIUC* (transcription from recorded tape by *Manuela TÂNĂSESCU*) ● *Contemporary Archives* — **Grigore HAGIU**: From the *First Verse* to *Late exorcisms* — poems (adnotated by *Gina HAGIU*); **Romulus GUGA**: *The great grandfather in the pantry* — fragment of novel (Preamble by *Ileana VULPESCU*) ● *The Revelation of the Document* — **I. L. CARAGIALE**: «... a crowning of my literary activity» — editorial project offered to the minister *Spiru HARET* (Commentary by *Ileana ENE*) ● *Diary* — **T. MAIORESCU**: The last pages of the *Daily Notes* (Foreword, transcription and notes by *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*); **Mircea ELIADE**: *Diary* [1923] — fragments (Presented by *Mircea HANDOCA*) ● *Poetry/Criticism* — **Nicolae DIMACHI** — *Verse* (Introduction by *Vasile SANDU*); *Album Leaves* — **Ion CREANGĂ**: 150 years since his birth (Essai by *Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA*; photographic set by *Constantin Liviu RUSU*) ● *Criticism/Poetry* **G. IBRĂILEANU** — The project of a monography *Ion Creangă* (Foreword by *Mihai DRĂGAN*) ● *Epistolary* — **Ion GHICA** — Letters to *Alexandrina GHICA* (Preface, transliteration and translation by *Ion ROMAN*) ● *Ideas, People, Deeds* — **Paul ZARIFOPOL**: Letters to *Panait CERNA*, *Constanța MARINO-MOSCU*, *Ion PILLAT*, *Mihail SEVASTOS* (presentation by *Al. SĂNDULESCU*) ● *Thesis and Antithesis* — **Camil PETRESCU**: A polemic answer addressed to the review „*Viața*“ (commentary by *Octaviana MIHĂILESCU*) ● *Equivalences* — **Șt. O. IOSIF**: Translator of the shakespearean works, II (Introduction and notes by *Vasile CORODI*) — *Richard the III-rd*, Act I, Scene 3 ● *Romanian writers in foreign archives* — **Lucian BLAGA**: a student in Vienna (Documentary investigations by *Eugen GLÜCK*) ● *Foreign writers in Romanian archives* — **Salvatore di GIACOMO**: in correspondence with *Elena BACALOGLU* (Notes by *Diana CRISTEV*) ● *Meridians* — **Ion PILLAT**: A lecturer at the Intellectual Cooperation Institute at the Nations Society (Introductory note and translation by *Dumitru Șerban DRĂGOI*) ● *The chronicle of the editions*: **Titu MAIORESCU** — a translator (*George GANĂ*) ● *Panoramic*: Literary documents (*Gh. BULUȚĂ*); Reading the classics again (*Paul DUGNEANU*) ● *Reference points*: *Antonie PLĂMĂDEALĂ* — *Lazăr Leon Asachi* (*Paul CORNEA*) ● *The review of the reviews* ● *Bibliographical Index* ● *Iconography* ● *Summary* (in English, French, German and Russian) ● *The Romanian Literature Museum Agenda* ●.

● **Histoire et culture** — éditorial („*Manuscriptum*“) ● **Mihai EMINESCU**: I. *Fragmentarium* [*Toi, mort, ange aux ailes noires...*] vers (Transcription et note éditoriale par *Petru CREȚIA*); II. *Pages allemandes* — *Psychologie des peuples*, IX — notes de cours de la période estudiantine à Vienne et à Berlin (Translittération et préface par *D. VATAMANIUC*; traduction par *G. PINTEA*); Un «pamphlet» littéraire (Présentation et traduction par *G. PINTEA*)

● *Le Jardin d'Akademos: EMINESCU et la traduction de ses poésies* — symposium organisé au Musée de la Littérature Roumaine avec le concours de: *Al. BALACI*, viceprésident de l'Union des Ecrivains, et des traducteurs: *BÁLOGH József*, *Andrei BANTAȘ*, *Amila BHOSE*, *Paul MICLĂU*, *D. VATAMANIUC* (Transcription de la bande magnétique par *Manuela TĂNĂSESCU*) ● *Archive contemporaine* — **Grigore HAGIU**: Depuis les *Premiers vers* jusqu'à *Incantations tardives* — groupage de poésies (annotées par *Gina HAGIU*); **Romulus GUGA**: *L'aïeul de l'encrier* — fragment de roman (Préambule par *Ileana VULPESCU*) ● *Révélation du document* — **I. L. CARAGIALE**: «... le couronnement de mon activité littéraire» — projet éditorial offert au ministre Spiru Haret (Commentaire par *Ileana Ene*) ● *Journal* — **T. MAIORESCU**: Dernières feuilles des *Notes quotidiennes* (Préface, transcription et notes par *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*) ● **Mircea ELIADE** — *Journal* [1923] — Fragments (présentés par *Mircea HANDOCA*) ● *Poésie/Critique* — **Nicolae DIMACHI** — Vers (Introduction par *Vasile SANDU*) ● *Feuilles d'album* — **Ion CREANGĂ** à 150 ans depuis sa naissance (Essai par *Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA*; Scénario photographique par *Constantin Liviu RUSU*) ● *Critique/Poésie*: **G. IBRĂILEANU** — Le projet d'une monographie *Ion Creangă* (Propos introductif par *Mihai RĂGAN*) ● *Epistolaire* — **Ion GHICA** — Lettres envers Alexandrina GHICA (Préface, translittération et traduction par *Ion ROMAN*) ● *Idées, gens, faits* — **Paul ZARIFOPOL**: Lettres à Panait CERNA, Constanța MARINO-MOSCU, Ion PILLAT, Mihail SEVASTOS (présentées par *Al. SĂNDULESCU*) ● *Thèses et antithèses* — **Camil PETRESCU**: Réponse polémique adressée à la revue „*Viața*“ (Commentaire par *Octaviana MIHĂILESCU*) ● *Equivalences* — **Șt. O. IOSIF**: Traducteur de SHAKESPEARE, II (Introduction et notes par *Vasile CORODI*) — *Richard le III-e*, I-e acte, Scène 3 ● *Ecrivains roumains dans des archives étrangères* — **Lucian BLAGA**: étudiant à Vienne (Investigations documentaires par *Eugen GLÜCK*) ● *Ecrivains étrangers dans des archives roumaines* — **Salvatore di GIACOMO**: en correspondance avec Elena BACALOGLU (Notes par *Diana CRISTEV*) ● *Méridiens* — **Ion PILLAT**: conférencier à L'Institut de Coopération Intellectuelle de la Société des Nations (Note introductive et traduction par *Dumitru-Șerban DRĂGOI*)

● *La Chronique des éditions*: T. MAIORESCU traducteur (*George GANĂ*) ● *Panoramique*: Documents littéraires (*Gh. BULUȚĂ*); Nouvelle lecture des classiques (*Paul DUGNEANU*)

● *Répères*: Antonie PLĂMĂDEALĂ: *Lazăr Leon Asachi* (*Paul CORNEA*) ● *Revue des revues* ● *Fichier bibliographique* ● *Iconographie* ● *Sommaire* (en anglais, français, allemand et russe) ● *L'Agende du Musée de la Littérature Roumaine* ●

• **Geschichte und Kultur** — Leitartikel („*Manuscriptum*“) • **M. EMINESCU**: I. *Fragmentarium* — [«*Tod, Engel mit schwarze Flügel...*»] — Versen (Transkription und Verlegeranmerkung von **Petru CREȚIA**); II. *Deutsche Blätter* — *Volkerpsychologie*, IX — Kursanmerkungen von Wien und Berlin (Transkription und Vorwort von **D. VATAMANIUC**; Übersetzung von **G. PINTEA**); Ein literarisches «*Pamphlet*» (Vorstellung und Übersetzung von **G. PINTEA**) • *Der Garten von Akademos*: EMINESCU und die Übersetzungen seiner Dichtungen — Symposium organisiert von Rumänisches Museum für Literatur, mit Participation: **Al. BALACI**, Vizepräsident der Schriftstellernvereinigung, und der Übersetzen: **BÁLOGH József**, **Andrei BANTAȘ**, **Amita BHOSE**, **Paul MICLĂU**, **D. VATAMANIUC** (Transkription nach Magnettonband von **Manuela TĂNĂSESCU**) • *Zeitgenössisches Archiv* — **Grigore HAGIU**: Von die Ersten Versen bis *Spetere Zaubersprüche* — Gruppierung von Dichtungen (von **Gina HAGIU**); **Romulus GUGA**: *Urgrossvater aus Speisekammer* — Fragment von Roman (Vorwort von **Ileana VULPESCU**) • *Revelation von Dokument* — **I. L. CARAGIALE**: «... eine krönung der meinen literarischen Tätigkeit». Verlagprojekt für den Minister **Spiru HARET** (Anmerkungen von **Ileana ENE**). *Journal* — **T. MAIORESCU**: Die letzte Blätter aus den *Tägliche Zeichnungen* (Vorwort, Transkription und Anmerkungen von **Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU**); **Mircea ELIADE**: *Journal* [1923] — Fragmenten (Vorstellung von **Mircea HANDOCA**) • *Dichtung/Kritik* — **Nicolae DIMACHI** — Versen (Einleitung von **Vasile SANDU**) • *Albumblätter* — **Ion CREANGĂ**: Bei 150 Jahre von Geburt (Essay von **Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA**; Fotosszenar von **Constantin Liviu RUSU**) • *Kritik/Dichtung* — **G. IBRĂILEANU**: Der Projekt einer Monographie *Ion Creangă* (Vorwort von **Mihai DRĂGAN**) • *Epistolarium* — **Ion GHICA**: Briefe an Alexandrina GHICA (Vorwort, Transkription und Übersetzung von **Ion ROMÂN**) • *Gedanke, Männer, Tatsachen* — **Paul ZARIFOPOL**: Briefe an Panait CERNA, Constantin MARINO-MOSCU, Ion PILLAT, Mihail SEVASTOS (Vorstellung von **Al. SĂNDULESCU**) • *These und Antithese* — **Camil PETRESCU** — Polemisches Antwort für die Zeitung „*Viața*“ (Kommentar von **Octaviana MIHĂILESCU**) • *Äquivalenzen* — **Șt. O. IOSIF**: Übersetzer aus SHAKESPEARE, II (Einleitung und Anmerkungen von **Vasile CORODI**) — *Richard der III*, I Akt, 3 Szene • *Rumänische Schriftstellern in Fremde Archiven* — **Lucian BLAGA**: Student in Wien (Dokumentare Untersuchungen von **Eugen GLÜCK**) • *Fremde Schriftstellern in rumänische Archiven* — **Salvatore di GIACOMO**: in Briefwechsel mit **Elena BACALOGLU** (Verzeichnungen von **Diana CRISTEV**) • *Meridianen* — **Ion PILLAT**: Redner bei dem Institut von intellektuale Cooperation aus Sozietät der Nationen (Einleitede, Anmerkung und Übersetzung von **Dumitru-Șerban DRĂGOI**) • *Kronik der Editionen*: **T. MAIORESCU** Übersetzer (**George GANĂ**) • *Panoramik*: „Literarische Dokumente“ (**Gh. BULUȚĂ**); Wiederlesung der Klassikern (**Paul DUGNEANU**) • *Merkzeichnungen*: **Antonie PLĂMĂDEALĂ** — **Lazăr Leon Asachi** (**Paul CORNEA**) • *Zeitung der Zeitungen* • *Bibliographische Zettelkartei* • *Ikonographie* • *Inhalt* (in englisch, französisch, deutsch, russisch) • *Notizbuch* des Museum der Rumänische Literature •

- История и культура — от редакции («*МАНУСКРИПТУМ*») ● *Михай ЭМИНЕСКУ*: I *Отрывок* — [*Смерть, ангел с чёрными крыльями...*] — стихи (Перепись и редакционная заметка *Петру КРЕЦЯ*); II. *Немецкие страницы* — *Психология народов*, IX — курсовые заметки во время студенчества во Вене и Берлине (Транслитерация и предисл. *Д. ВАТАМАНЮК*; перевод *Г. ПИНТЯ*); Литературный «памфлет» (представление перевод *Г. ПИНТЯ*) ● *Сад Академоса*: *ЭМИНЕСКУ и переводы его стихов* — симпозиум, организованный Музеем румынской литературы, с участием акад. *Ал. БАЛАЧ*, заместитель председателя Союза румынских писателей, и переводчиков *БАЛОГ Йозеф*, *Андрей БАНТАШ*, *Амита БОСЕ*, *Паул МИКЛЭУ*, *Д. ВАТАМАНЮК* (Перепись с магнитной ленты — *Мануела ТЭНЭСЕСКУ*) ● *Современный архив* — *Григоре ХАДЖИУ*: От *Первых стихов* к *Поздних заклинаний* — цикл стихов (аннотирование *Джигина ХАДЖИУ*); *Ромулус ГУГА*: *Прадел из кладовой* — отрывок романа (Введение — *Ильяна ВУЛПЕСКУ*) ● *Открытие документа* — *И.Л. КАРАДЖАЛЕ*: «...увенчание моей литературной деятельности» — предложенный министру Спиру *ХАРЕТ* издательский проект (Комментарии — *Ильяна ЭНЕ*) ● *Журнал* — *Т. МАЙОРЕСКУ*: Последние страницы из *Дневных заметок* (Предисловие, перепись и примечание — *Джеорджета РЭДУЛЕСКУ-ДУЛГЕРУ*); *Мирча ЭЛИАДЕ*: *Журнал* (1923) — Отрывки (представление — *Мирча ХАНДОКА*) ● *Поэзия/Критика* — *Николае ДИМАКИ* — Стихи (Введение — *Василе САНДУ*) ● *Альбомные страницы* — *Ион КРЯНГЭ*: 150 лет со дня рождения (Очерк — *Зое ДУМИТРЕСКУ-БУШУЛЕНГА*; фотографический сценарий — *Константин Ливу РУСУ*) ● *Г. ИБРЭИЛЯНУ* — Проект монографии *Ион Крянгэ* (Вводное слово — *Михай ДРЭГАН*) ● *Переписка* — *Ион ГИКА* — Письма к Александрина *ГИКА* (Предисловие, транслитерация и перевод — *Ион РОМАН*) ● *Идей, люди, дела* — *Паул ЗАРИФОПОЛ*: Письма к Панаит *ЧЕРНА*, Констанца *МАРИНО-МОСКУ*, *Ион ПИЛЛАТ*, Михаил *СЕВАСТОС* (представление — *Ал. СЭНДУЛЕСКУ*) ● Тезы и антитезы — *Камил ПЕТРЕСКУ* — Полемический ответ журналу «*Вяца*» (Комментарий — *Октавиана МИХЭИЛЕСКУ*) ● *Эквивалентности* — *Шт. О. ИОСИФ*: переводчик *ШЕКСПИРА*, II (Введение и примечание — *Василе КОРОДИ*) — *Ричард III*, I акт, 3 сцена ● *Румынские писатели в иностранных архивах* — *Лучиан БЛАГА*: студент во Вене (Документальные расследования — *Еуджен ГЛЮК*) ● *Иностранные писатели в румынских архивах* — *Салваторе ди ДЖАКОМО*: в переписке с Елена *БАКАЛОГЛУ* (Примечания — *Диана КРИСТЕВ*) ● *Меридианы* — *Ион ПИЛЛАТ*: конференсье при Институте интеллектуального кооперирования Лиги Наций (Вводное слово и перевод — *Думитру Шербан ДРЭГОЙ*) ● *Панорама*: *Т. МАЙОРЕСКУ* — переводчик (*Джеорджета ГАНЭ*) ● *Панорама: Литературные документы* (*Г. БУЛУЦЭ*); Перечирывание классиков (*Паул ДУГНЯНУ*) ● *Ориентиры*: *Антоние ПЛЭМЭДЯЛЭ* — *Лазер Леон Асаки* (*Паул КОРНЯ*) ● *Обзор печати* ● *Библиографическая карточка* ● *Иконография* ● *Содержание* (на английском, французском, немецком и русском языках) ● *Справочник Музей Румынские Литературы* ●

AGENDA (1 octombrie — 31 decembrie 1986)

● Săptămîna Muzeului Literaturii Române (19—25 octombrie)

Manifestarea inaugurală, «*Niciodată toamna...*» — festival de poezie contemporană, s-a desfășurat duminică 19 oct., la „Mărțișor”. A vorbit Nicolae CIOBANU, directorul Muzeului Literaturii Române; a rostit o evocare Mitzura ARGHEZI; au citit din creațiile lor:

Dan LAURENȚIU, Gheorghe PITUȚ și Adrian POPESCU. Florin MUGUR a reînviat un episod din relațiile Arghezi — Lovinescu; actrița Elena SEREDA a recitat versuri argheziene.

● 20 octombrie, în Rotonda M.L.R. a avut loc dezbaterea *Relația școală-muzeu* ● 21 octombrie — simpozionul *Perpessicius, fondator al Muzeului Literaturii Române*. Au vorbit: Emil MANU, D. VATAMANIUC și Constandina BREZU; au citit din creația perpessiciană actorii Ion PAVLESCU și Mihail STAN ● 22 octombrie — Vernisajul expoziției *G. Călinescu și valorificarea clasicilor*. A participat Alice Vera CĂLINESCU. Personalitatea criticului a fost evocată de Paul CORNEA, D. MICU, Cornelia ȘTEFĂNESCU și Geo ȘERBAN ● 23 octombrie — Simpozionul *Contribuții ale Muzeului Literaturii Române la valorificarea patrimoniului literar național* (Constandina BREZU, Petru CREȚIA, Fănuș BĂILEȘTEANU) ● 24 octombrie — Invitații Muzeului Literaturii Române: Constantin CIOPRAGA și Liviu LEONTE (din Iași), Eugen TODORAN (din Timișoara), Gabriel ȘTREMPEL și Nicolae CIOBANU (din București) au susținut o dezbatere despre *Momentul istorico-literar actual și editarea clasicilor* ● 25 octombrie — în prezența acad. Șerban CIOGULESCU (președintele juriului celor 13), s-a decernat Premiul „Perpessicius” al revistei „Manuscriptum” pe anul 1985 lui Ion ROMAN pentru ediția *Ion Ghica — Opere* (vol. I—IV) și diploma de onoare lui I. OPRÎȘAN pentru ediția *Ion Marin Sadoveanu, Scrieri* (vol. I—VIII).

● **Rotonda 13.** *Miron Radu PARASCHIVESCU* (75 de ani de la naștere). Au evocat figura scriitorului: Constantin NISIPEANU, George MACOVESCU, Haralamb ZINCĂ, Leonid DIMOV (ultimul, prin

corespondență). A recitat din versurile lui M.R.P. actorul Mihail STAN ● *Laurențiu FULGA* (70 de ani de la naștere). Au participat: Ștefan Aug. DOINAȘ, Radu THEODORU, Ion HOREA, Romulus VULPESCU, Mircea IORGULESCU, Nicolae CIOBANU. A citit din proza scriitorului actorul George PAU, AVRAM ● *Mihail DRAGOMIRESCU* — Evocări de acad. Șerban CIOGULESCU, Mircea ANGHELESCU Pan VIZIRESCU, Ion ROTARU și Al. TUDORICĂ.

● **Teatrul „Manuscriptum”.** S-a reluat stagiunea cu piesa: *Frumoasa fără trup* de N. Iorga (24 noiembrie). Regia: Mihail STAN. Interpreți: Elena BOG, Olga BUCĂTARU, Iuliana CIUGULEA, Sorin POSTELNICU, Mircea N. CREȚU, Sabin FĂGĂRĂȘANU

● **Alte manifestări 30—31 octombrie:** Schimburi de opinii cu profesorii din capitală pe temele: *Ion Creangă — povestitor total și Creația folclorică — parte integrantă a literaturii române* (lect. univ. N. CONSTANTINESCU și șef de secție Flaviu SABĂU) ● 5 noiembrie: simpozionul *Creația sadoveniană și receptarea ei critică* (acad. Șerban CIOGULESCU, acad. Al. GRAUR, prof. univ. Dumitru ALMAȘ, Mircea TOMUȘ, Cornel SIMIONESCU, Nicolae CIOBANU, Fănuș BĂILEȘTEANU) ● 21 noiembrie — recitalul poetic: *Pacea — visul de aur al omenirii*. Participanți: Vlaicu BĂRNA, Ion Sofia MANOLESCU, Nicolae DRAGOȘ, George CHIRILĂ; au participat artiste Mariana CERCEL și Ruxandra DONOSE — la pian: Crimhilda CRISTESCU) ● 25 noiembrie: Seară muzicală *Camil PETRESCU* susținută de Doru POPOVICI și Paul DUGNEANU ● 10 decembrie — dialog cu profesorii din Capitală pe tema *Probleme ale organizării timpului liber* (Radu BAGDASAR) și dezbaterea *Opera lui L. Rebreanu în filmul românesc* (Aurel CIULEI și Maria TĂNASE — metodist la Casa Centrală a Armatei) ● 25 decembrie: Medalion literar *Hortensia PAPADAT-BENGESCU*. Au vorbit: Ioana POSTELNICU, Maria Luiza CRISTESCU, Dana DUMITRIU, Ov. S. CROHMĂLNICEANU, Florin MIHĂILESCU și prof. Elisabeta DOBRIN-POPESCU (Buzău) ● 30 noiembrie. Muzeul a fost vizitat de unii membri ai Agenției comerciale a U.R.S.S. în România. Nicolae CIOBANU și Manuela TĂNĂȘESCU le-au oferit explicații de specialitate.

— Bojdeuca din Țicău
(Diapozitiv color de
Constantin Liviu RUSU)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor:

- D. CANTEMIR — *Istoria Imperiului Otoman — Călătorie în Persia*
- N. MILESCU-SPĂATARUL — Însemnări de drum prin Asia
- Ion NECULCE — *O samă de cuvinte*, II
- M. EMINESCU — Alte pagini germane
- T. MAIORESCU — Impresii de călătorie
- Victor PAPILIAN — *Amintiri din teatru*
- Oscar Walter CISEK — *Sebastian*, fragment de roman

„MANUSCRIPTUM“

Revistă editată de
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR
NICOLAE CIOBANU

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE
FANUȘ BAILEȘTEANU

COLECTIV REDACȚIONAL

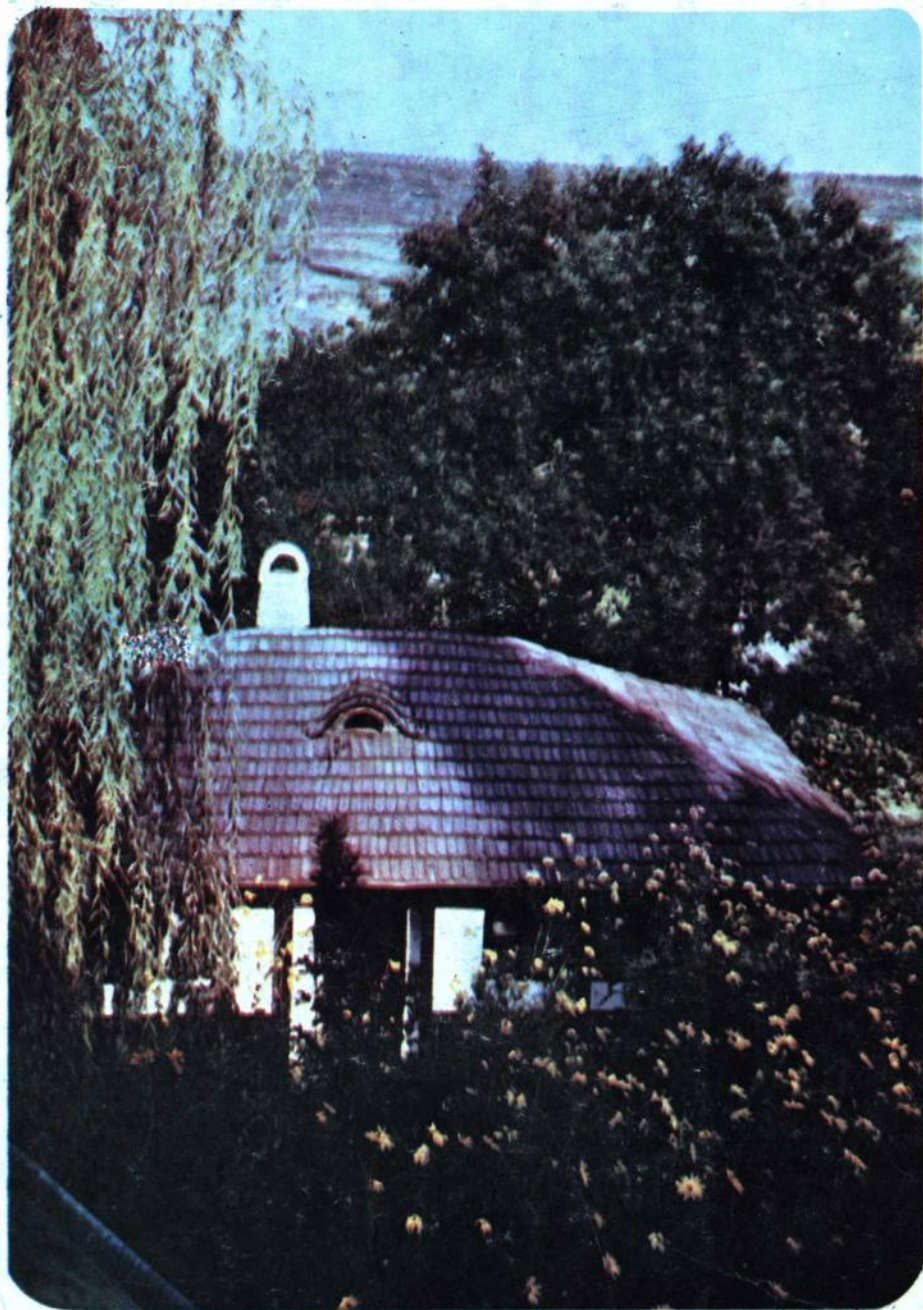
ADRIAN BOTA
DIANA CRISTEV
(responsabil de număr)
RUXANDRA MIHAILA
MANUELA TANĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE
FLOREA VLAD

«Mare de inimă, iar de gură și mai mare, părintele Duhu nu se învrednicise de o viață mai bună, dar se vede că nici poftea el una așa...»

Ion CREANGĂ — *Popa Duhu*

Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit

Devia